

LEXICON

VAN HET

NEDERLANDSE LANDSCHAP

(voorlopige versie)

Anne Bakker
1 mei 1993

Dit werkdocument bevat een grove inventarisatie van termen met betrekking tot het Nederlandse laagland-landschap. Uitdrukkelijk zij vermeld dat het een voorlopige versie betreft waarbij beschrijvingen dienen te worden aangevuld en de koppeling van termen nog te worden nagezien, voordat ik de betrouwbaarheid aanvaardbaar acht. Om tot een definitieve versie te komen, zou ik in dit stadium suggesties en adviezen omtrent gebruiksvriendelijkheid en het voorgestelde kader op prijs stellen.

Lexicon van het Nederlandse Landschap

(voorlopige versie)

Voorwoord

Elk willekeurig grootschalig topografisch kaartblad, zoals van de Topografische Atlas van Nederland (schaal 1:50.000), bevat naast symbolen en kleuren die in de legenda verklaard worden, een typologie van plaats-, water- en veldnamen. Interpretatie van deze bijschriften vergt enige aardrijkskundige basiskennis en soms achtergrond-informatie van de locale cultuurhistorie. Zonder deze kennis zal gemakkelijk over deze, vaak belangrijke informatie heen worden gelezen. Dit lexicon beoogt daartoe een handreiking te bieden. Ze bevat een inventarisatie van kleine en grotere landschapselementen en toponiemen die voorkomen in het laagland van het Nederlandse taalgebied. Niet alleen worden hierin termen verklaard maar ook worden begrippen met elkaar in verband gebracht, vergeleken en verwezen. Toch blijft voorzichtigheid geboden bij vergelijken van specifieke streektermen omdat er vaak vele dialectische schrijfwijzen bestaan, en eenzelfde begrip soms in een ander gebied een volledig andere, soms zelfs tegengestelde betekenis toegekend kreeg. Om hiervoor te waken dienen kaartbladen bij de hand te worden gehouden; de typologie dient 'logisch' op de kaartbladen terug te vinden zijn.

Naast bovengenoemde elementen zijn ook ingrepen en processen opgenomen die een duidelijke neerslag in het landschap opleveren, zoals bodemprocessen en ontginningswijzen. Ook zijn enkele veel voorkomende voor- en achtervoegsels bij aardrijkskundige plaats-, water- en veldnamen (toponiemen) vermeld. Dialectisch afgesloten uitgangen zijn zo veel mogelijk vermeden. Tenslotte zijn toponiemen waarvan de betekenis en etymologie nog duidelijk ter discussie staan met een ? weergegeven, hiervoor zie de naslagwerken die in de literatuurlijst staan vermeld.

De formule die in dit lexicon wordt gehanteerd en de toegevoegde code bestaat achtereenvolgens uit:

term (streek, vakgebied); omschrijving; tegengestelde variant; voor- of achtervoegselvorm; [kleinere < reusvariant < grotere]; associatie of synoniemen; taalkundige herkomst; een verwijzing; en een vergelijkend begrip:

In code: xxx I (xxx), tgv S- [< <] yyy, zzz @X: ☞ ≈

het begrip	(vet)
de streek van voorkomen of vakgebied	(.)
de omschrijvende betekenis	genummerd
eventuele tegenhanger (complement)	tgv
voor- of achtervoegselvorm	S
kleinere en grotere varianten	[< <]
associaties of min of meer synoniemen	*
de taalkundige oorsprong	@
een tekstverwijzing	☞
een vergelijkend begrip	≈

Verder opgenomen afkortingen: dia (in het algemeen), vgl (vergelijk), tov (ten opzichte van), @L (latijnse herkomst), @G (germaans), @Gr (gotisch), @OND (oud-nederlands), @OF (oud-fries), @WEaals (westfaals), Gr (Groningen), Frl (Friesland), Dr (Drenthe), Ov (Overijssel), Gld (Gelderland), Utr (Utrecht), NHld (Noord-Holland), WFrI (West-Friesland), ZHld (Zuid-Holland), Zld (Zeeland), Zws-Vl (Zeeuw-Vlaanderen), NBr (Noord-Brabant), Lb (Limburg), Vl (Vlaanderen), lit (literatuur), meteor (meteorologie), zeev (zeevaart), mmb (mijnbouw), geol (geologie), bodenk (bodenkunde), veend (veenderij), vestinb (vestingbouw), waterb (waterbouw), RK (room katholiek).

A

aa (Dr Gld NBr) natuurlijke afwatering v/d hogere zandgrond [loopje < aa < diep] *stroom ☞ ae

aachte (Z-Lb) ondergrondse kruipgang met kleine verblijfhouten, als vluchtgang onder een kasteel of boerderij *haagt, hagedochte

aagt(t) (Gr Frl) laaggelegen weiland [aagt < broek] *men, man, made, beemd, meersch, eewas, oete, benne, ouw, war \$-age @OF: aech

aakvlaai (Hld) insteekgeultje of delling voor een boerenaak (schouw) bij weiland i/h veenweidegebied [aakvlaai < insteekhaven] *sellinge, vergat ☞ aanlegplaats

aalstal / natuurlijke dam onder water door aanslibbing ontstaan of onder oude boomstronken gevormd, waar zich aal bij voorkeur ophoudt [aalstal < paaigrond] *toom ☞ dam, leg; 2 (Ov Gld) net dat de gehele doorsnede v/e beek afzet met een fuikconstructie om de geslachtsrijpe paling op haar trek naar zee te vangen (augustus) *dichtzet, war

aalten jeneverbesstruiken *waket @G: halahdrja 'wachtelboom'

aaltsloot verzamelplaats v/h vocht dat uit koemest sijpelt (aal), vgl gierkelder, beerput (welbewust) *binge, giersloot, soe @OND: adel 'mest'

aambeeld bovenstuk bij een buienwolk, ook op zichzelf voorkomend (valse cirrus) [aambeeld < zwerk]

aamsloot (Frl) watering

anaarding berm v opgehoogde, beschermende aarde, plaggen en zoden [balk < reen < tuinwal] *schamel

aanbaggeren / aanslijken; 2 land a d waterkant vergroten door bagger op te werpen *aardberging

aanbestoelen een dijk of deel daarvan bij bestoe-ling toewijzen om te onderhouden *verhoefslagen, hevenen, aanschotten, dijkslagen ☞ matdijk

aanbouw / het in cultuur brengen v woeste grond door boskap, aansnijding of blekken, danwel bouwrijp maken v/e veenput door demping, aanplemping, aanmaking, aandamming en aanschietsing; 2 alle veranderingen v/h natuurlijk terrein door mensenhanden aangebracht

aanbrenger kleine poldermolen met een waterwip-constructie, weidemolen [aanbrenger < monniksmolen] *petmolen ☞ windmolen

aandammen / land aanwinnen door het maken v/e dam; 2 lage drassige grond, veenputten opvullen of ophogen; 3 (veend) brengen v bonk-aarde op de dalgrond

aandeel landsdeel v/d marke *leut, lot, likwaar, toeslag, schaar, waardeel

aandiepen / lodende, peilende het land bereiken [afpraaien < aanloden]; 2 tot o/d vereiste diepte brengen; 3 dieper worden

aandrang toename v golfhoogte, vgl was (vloed-toename) [aandrang < vloed]

aandrift ☞ aanspoelsel

aangeland landbezitter a/e zekere waterloop of weg, mede verantwoordelijk voor het dijkbe-heer en bijdragen te leveren aan waterschapslas-ten

aangelag (Z-Nld) kleine wissellanden als onder-deel v huiskavels; stuk akkerland (1 à 2 ha groot) dat direct a/e huiserf gelegen is *huisakker, aanstede, aansedel

aangraven (Ov) door het graven v/e sloot bij zijn eigendom voegen v/e stuk land, meest in de gemene markegrond

aanhechting annexatie v grondgebied *fiscus

aanhechtingsdam dam ter verbinding v strekdam en oever

aanhoud (Gr) veilig onderdak, rustige verblijf-plaats *anthool

aankras aangeslibde grond *aanslag, reget, aanschot ☞ aanslibbing

aanlanden aanslibben

aanlandige wind; (Hld) wind van zee; bij krach-tige westenwind leidend tot opwaaiing v/d wate-rspegel. Tijdens hogedrukperioden overdag vaak ruimend van WNW naar N i/d namiddag en sterker dan de afluandige wind 's-nachts ☞ micro-klimaat

aanlegplaats plaats, uitsparing of constructie voor het afmeren v/e schip *aanstal, afslag, bolder, beting, steiger, laag, dukdalf, kat, kaai, ka, lastage, tragel, amer, hameringe, aakvlaai, sellinge, ide, gewas, insteekha-ven, veerstal, vlonder, waterstap, welle, werf

aanmaken / bouwrijp maken van af- of uitge-veende grond door plasdemping *aanplempen; 2 ontginnen v woeste grond *aanbouw

aanplant door mensen functioneel laten opgroei-en van heesters, struiken en bomen al naar gelang de doelstelling, voor wetenschap (arbor-etum, pinetum, hortus, heempark), recreatie (park, warande, laan, sterrebos, doolhof, plantsoen), produktie (gaard, plantage, rabat, veer, rietput, rijshout, eikehakhout, strubbe, akkermaalshout) of windbreking (houtwal, boswal, singel, dreef, gordijn, houtakker) *sibbe, rabat, oke, ophossing

aanploeging vanuit het midden v/e akker begin-nen te ploegen zodat door opwerping een bolle akker ontstaat [aanploegsel < bolakker] *kromakker, wendakker, kruinig perceel ☞ akker

aansale hof v edelen, opperhof *heerenhof, ridderhof-stad, zolenweert, vroomhof

aanshot / aanwas v aangeslibd land *kardoes, aanval, antwerp; 2 land bezwaard met dijkonderhoud *bestoeling

aanschouw begin v e dijkvak, daar waar de schouw begint

aansedel / huiskavel *aanstede, aangelay; 2 woonstede, huis, woning

aanslag / aanhoudend geklots v water; 2 aangeslibde grond *aankras, aanslijk; 3 punt waar iets vastgehecht is (bij grensbepaling)

aanslibbing natuurlijke aangroei v buitendijkse gronden, zowel tegen de dijk (aanwas) als i/h water (opwas). I h kweldergebied kunstmatig versneld in bezinkvelden en door het graven van meetjes en zwetsloten waarin het slib bezinkt, te onderscheiden i e opwas (zandbank, haar, hompel, haak, pook, vlaak, zandplaat, blik, bol, pampus, waard, weerd, middelzand, singel), aanwas in rivierengebied (weerd, waard, middelzand), onbegroeide aanwas a/d kust (slik, wad, biert, antwerp), begroeide aanwas a/d kust (andel, gors, groede, kaag, koog, kwelder, kardoes, schor, hors), en buitendijks algemeen (hylant, aankras, egesprong, reget, bilt, nes, oerd, koog, kaag, ham, hem, aanslag, aanslijk) *sedimentatie, aanlanding

aanslijking aangroei v buitendijkse gronden door vegetatie (slijkvangens). In Zld is na invoering v Engels slijkgras het schorareaal spectaculair gegroeid (54%)

aansnijden / aansteken, beginnen turf uit veen te steken; 2 tot bouwland omploegen v weiland

aanspoelsel afzetting v door water in drijvende vorm meegevoerd organisch materiaal, schuim of afval *aandrift, afzetting, daak, deek, geffel, merk, moet, ruigte, strandvond, veek, zeedrift

aanstal aanlegplaats

aanstede huisakker ☞ aangelay

aanstoot obstakel in een water(stroom) *blindpaal, raag, struik

aanstort / dubbele rij v overeind staande turven, zoals er zeven of acht tegen de eerste tot een leger platgestapelde turven gestort of aangebracht worden om gezamenlijk een slag te vormen; 2 gestort puin ter versteviging v e dijk *bekleding

aanstuiving ophoping die ontstaat door aanwaaien v zand, a/d kust bevorderd door helmaanplant en plaatsing v rietschermen, ook wel "droge opwas" *klep ☞ windafzetting

aantap het weggapen v water door een lager liggende geul waardoor een gebied op een ander stroomgebied kan gaan afwateren (in strikte zin door terugschrijdende erosie). In vlakke gebieden vaak meanderbocht-afsnijding; ook kan geulverstopping leiden tot oeverwal-doorbraak waardoor de rivier een andere koers kan gaan kiezen *onthoofding ☞ overloopgeul

aanval nieuw aangewassen grond aan zee of bij een rivier *aanshot, antwerp

aanvliegroute luchtzone als verlengstuk v d landingsbaan voor luchtverkeer, die soms onvermijdelijk over dicht-bevolkte woonwijken leidt m overlant door geluidshinder en kerosine-lozingen (elke retourvlucht v/e vliegtuig in nood dient ivm brandgevaar zonder brandstof te landen; rond Schiphol in 1992 zo'n 100 vliegtuigen à 120 ton) *naderingszone

aanwas buitendijkse aangroei tegen de oever; gronden met een aflopend bodemprofiel (kleirijke bovenlaag) en v/d oever af lichtere bodems *antwerp ☞ aanslibbing

aanwerp / aangeslibt land *antwerp, opwerp, werpland; 2 opzettelijk aangebrachte grond tegen dam of krib *opwerp ☞ bekleding

aanwijzing / door kompas aangewezen hemelstreek; 2 indicatie a/d oppervlakte op aanwezigheid v erts

aanzakking bodemverdichting na vergraving door hernieuwde korrelstapelning i/d grond; voor zand (bouwterrein) geldt dat 10 à 20% v/h opgebrachte volume, danwel v/d kuil diepte, bij aanzakking verdwijnt ☞ zakking ≈ krimp

aar (VI) water @G: araa ☞ waternaam

aard / als veldnaam oorspronkelijk verwijzend naar open ruimte en als zodanig nog terug te vinden in NBr als veld of woeste grond; in overig Nld de ook nu algemene betekenis van ploeg- of bouwland, akker \$ -aard, -(e)erd @G: aent; 2 bovengrond of zwarte aarde *teelaarde, erft, humusaarde; 3 complex v onderaardse gangen als schuil- of verblijfplaats v kleinere zoogdieren *burcht, vosseshol, eerd, krocht, kroft; 4 loswal, opslagplaats of markt

aardberging het toelaten v/d aangelande, dat uitgediepte baggeraarde op de kant van aangeleggen landerijen geworpen wordt

aardbeving trilling v/d aardbodem door natuurlijke of kunstmatige oorzaken verwekt. In Nld komen twee gebieden met bevingshaarden voor: in ZO-Nld (samenhangend met verzakkingen na kolenwinning en met horst/slenk-bewegingen) met maximale sterkten <5, en in NO-Nld (door aardgaswinning) magnitude <3 [trilling < aard-schok] *schuddinge

aarde / vaste grond, tgv water; 2 aardbol, aardkloot

aardgas een uit aardolie ontstane hoogwaardige, gasvormige brandstof (voor 80-100% bestaande uit methaan (CH₄), zwavelsporen (H₂S) en nauwelijks of geen stikstof (N₂)), vgl mijngas (steenkool) ☞ gas

aardgat boerenlandweg *zoekweg

aardgracht (schei) sloot tussen twee bouwlanden
*rei

aardhaling terrein waar aarde en zoden werden weggehaald voor aanleg en ter herstel v/e dijk (recht v aardhaling) *karreveld, inlaag, deisleuf, kleiput ☞ daliegat

aardinge datgene waarmee het land behouwd is, veldvruchten (gewas) *groenweerde, meiveld ☞ begroeiing

aardklont kluit vette (kleirijke) aarde

aardklomp grote kluit aarde *kommel, sneep, belus

aardkunde geologie

aardlaag ader voor delfstofwinning

aardlaagzoner (geol) opeenvolging, beschrijving en bestudering v/d lagen volgens (1) pakket-samestelling (litho-stratigrafie); groep, formatie, afzetting, laag (2) danwel volgens tijdsindeling (chrono-stratigrafie); etage (tijd), tijdvak, periode en era hoofdtijdvak

aardmeetkunde geodesie

aardpijler door druppelinslag en afspoeling tot een zuil gemodelleerde erosierest, bekroond met een beschermend dek(stuk), en meestal in leemachtig materiaal (grondmorene) tgv druipsteenkegel (sedimentair) [schelpzandkegeltje < aardpijler < aardpiramide]

aardpijp verticale ronde bodemschacht *bodemgeologische orgelpijp

aardpiramide kegelvormige erosierest v aardmateriaal met een bredere vorm dan een aardpijler *aardpijler

aardrijkskunde geografie

aardstoot schok, schudding of trilling v/d aarde ☞ aardbeving

aardstorting het instorten v/e steile aardwand

aardval / het plotseling neerstorten v/e massa aarde waarbij de oorspronkelijke samenhang volledig verstoord wordt; 2 grondverzakking doordat i/d ondergrond materiaal op natuurlijke wijze is verdwenen (oplossing) ≈ grondverzakking (antropogeen)

aardverschuiving het plotseling naar beneden glijden v/e massa grond bij ondermijning of doordrenking *pouafglijding

aars achteruit gelegen land(stuk)

aartsbisdom (Utr) kerkelijk district v/e aartsbisdom, gewoonlijk samen met één of meer onderhorige (suffragaan)bisdommen een kerkprovincie vormend [diocees < aartsbisdom < kerkprovincie] *hoofdsticht

aartsdiakanaal district binnen een bisdom (11e eeuw) *diocees

aasdom rechtsgebied

abbenes landtong in water *ham @K: abben 'water'

abdissegoed kloostergoed

aber samenkomst v wateren *monding, gent @K: abbir 'water-bij water'

abisgronde (lit) afgrond, peilloze diepte *slond, zinkval

abri overhangende rots waaronder i/d prehistorie gewoond werd

abdij zelfstandig klooster v mannen of vrouwen, van vooral de oudere monniksorden; klooster evt met grondgebied (abdij nullius, dwz van geen enkel diocees) *convent, gesticht, begijnhof ☞ klooster

about grenspaal, belending ☞ slagboom

abrasie vernieling v/d kust door de branding veroorzaakt, of door golfslag a/d oeverstrook v/e meer @L: abradere 'afscheren'

abrasievlak kustvlakte ontstaan door de werking v/d zee (golfslag en stroming)

absorptie opname zonder teruggave bv straling i/d atmosfeer, geluid in geluidswal

abuke hinderlaag *wegelage

aburch (Frl) binnendijk, tgv seburgh (zeedijk)

access droogblijvende terreinstrook i/e militaire inudatie ≈ komkering

achel (NHld) oppervlaktemaat of landmaat ☞ achtendeel

acht rijksban

achte gereserveerd (rechts)district, terrein waarvan het gebruik bleef voorbehouden a/d eigenaar (graaf, hertog of koning) en dat derhalve geen deel uitmaakte v/d gemeenschappelijke grond *banbos, sonderholt, voorst, vronte

achter / relatief gelegen achter, als voorvoegsel in veld- en plaatsnamen *affer, after; 2 (NHld) oppervlaktemaat *achtendeel

achteraf / afgelegen plaats; 2 strook veengrond die het laatst verveend wordt of aan snee komt

achterdichting *achterrugge ☞ kade

achterdiep (Gr) kanaal i/d veenkoloniën, met dubbel kanaalstelsel en kanaal evenwijdig a/h voordiep. Aan het achterdiep werden de boerdijken gebouwd

achterdijk binnendijk, sluiting a/d achter- of binnenzijde tov het (buiten)water

achterdijks a/d binnenzijde v/e dijk, veelal ivm doortranen

achtergerecht (Ov) rechtsgebied v/h platteland, tgv stadsgerecht

achtergracht (vestingsb) naar de zijde der verdedigers gelegen gracht

achterkade / dwarsdijk tussen twee polders *zijdewind ☞ kade; 2 kade langs de buitenkant v/e dijkput, verhinderende dat deze bij vloed volloopt *verskade, hoofdkade

achterland / verderop gelegen kerngebied; 2 stuk land dat achter een ander ligt, achter of naast de dijk gelegen land

achterloops water: lekken of doortranen van waterkeringen

achtermad tweede grasgewas, na eerste maaiing
 *etgroen, nagras

achterom straat, steeg of weg die om een stad loopt *kaise

achterpad minder gebruikt of afgelegen pad

achterslag ⇨ achterwater

achterruit afgesloten plaats, tuintje achter een huis
 *lochting, loeve, love, hof

achterveld ⇨ achte

achterwater water achter een waterkering dat door een schoeprad/vijzel opgewerkt moet worden, ofwel molenwater v/e stroom opwaarts
 *achterslag, molentocht

achterwenning achterste akkerdeel als keerplaats v/d ploeg, tgv voorwenning (kopstuk) ⇨ wenning

adatrecht gewoonterecht aangaande water- en grondrechten

adebe pekel

adeelen (Frl) landen waarop een kerkelijk bezwaar rust

adel (O-Nld) moddermest *aalt @Grk: adel 'riverslijk'

ader / klein smal waterstroompje; 2 een ondergronds smalle watervoerende zone

adhesie in bodem: hechtwater, kleef

adsorptie tijdelijke binding v voedingstoffen aan klei- en humusdeeltjes (kationen) i/d bodem

ae natuurlijk veenstroompje, oorspronkelijk met zeer slibarm water en daardoor nauwelijk oeverafzettingen, na ontginning v/d veengebieden meest geheel verdwenen. Dialectisch variërend: a, aa, e, ee, die, y *ade, epe @G: ahwa 'water'

aerografie dampkringbeschrijving

afbakening zichtbare afgrenzing *aflonning, markering, teerm, terempt, termijn, stek

afbeelding projectie v aardbol op kaartvlak waar bij vervormingsproblemen ontstaan en gekozen moet worden voor ofwel equivalentie (oppervlakte-) danwel equidistantie (lengte-) of conformiteit (hoekgetrouwheid)

afboeien afhakken v/d stek bij griend één jaar na aanplant

afbonken de bovenste onbruikbare veenlaag bij bonken (brokken) afsteken en wegnemen

afbouw met ontginning beginnen via een mijn *afvullen

afbranden door brand (kaal) cultuurland winnen, vgl bakeren *atbernen, atberren

afbreek afbrokkeling v land door water ⇨ afkalving

afdalinge uitwatering

afdamming natuurlijke (schoorwal) danwel kunstmatige barrière aan zee, voor getijreductie (Zld) of verzoetwatering (IJsselmeer). Vele oude veenstroompjes werden na de 13e eeuw afgedamd tegen inbraak v/d zee (transgressie) en nadat veel v/h veen verloren was gegaan *overkraging, toeslag

afdeizen schijnbaar terugwijken v/d kust [afdeizing < regressie]

afdekken afgezette lagen op de geologische kaart wegnemen

afdeling complex v tijdens een bepaald tijdvak afgezette lagen: onder/midden/boven \$-een

afdelving landafgraving, ontgroning

afdrift het afdrijven, zijdelings afwijken v/d richting of koers door wind- of waterstroom *afvoering

affer voorvoegsel bij een veldnaam met betekenis v achter *achter, after

afgaand of vallend tij *eb

afgelegen onherbergzaam, eenzaam of afgezonderd *dan, afside, afwegig

afgespelkt steil *strak, steiger

afgraving kleigat, petgat, tegelslag ≈ ontgroning (zand, grind)

afgrond / diepte v/e steilwand of groevewand; 2 (lit) peilloze diepte *abisgronde, slond, zwalk

afhang helling

afheing wand v ingeheide damplanken i/e funderingssleuf

afkaatsen zich spiegelen i/e helder wateroppervlak *blaken

afkabhelen oeverafbrokkeling door stromingsgolfjes

afkalven stuksgewijs afstorten en afglijden v/e oever of putwand

afkenning bepaalde afstand van waarop men vanuit zee uit kan zien *zicht

afkleien een stuk grond afgraven tot op de klei voor winning

afkrooien (veend) wegkruien v onbruikbare bovengrond

aflandige of zeewaartse wind (Hld), vaak 's-nachts draaiend van OZO naar Z en relatief zwak, tgv aanlandige wind *landwind

aflaten de waterspiegel verlagen door spuien

afleg afstand hemelsbreed gemeten

afleiding afvloeï v overtollig water *leide

afloop / stroomafwaarts voeren v/e rivier *afrin, afvloot; 2 helling *kluif, verval

aflopend bodemprofiel; verticaal textuurverloop met i/d diepte een zandiger samenstelling, bv bij aanwas

afperking *omheining, afbakening, afraaiing, afrikking, kielspit, vademinge, reetuun

afploegen buitenwaarts beginnend en buitenwaarts afwerpend een akker omploegen, tgv aanploegen (waarbij i/h midden begonnen wordt) *holakker

afpraaien de diepte v/h vaarwater met de slaggaard peilen/afasten *aandiepen

afraaien in even grote stukken verdelen

afrin ⇨ afvloot

afrit helling of glooiing waarlangs men v/e dijk, brug of bolwerk naar beneden kan gaan *afrei, kluit, stoep

afroven de roef, korst of bovenlaag v iets afnemen, i/hb gezegd v/h afsteken der zoden bij de eerste bewerking die de grondslag v/e nieuwe dijk ondergaat

afsabberen stofregenen

afschuimen de bovenste slijkerige aardlaag v/d grond (enkele duimendik) met schuimschop afnemen *afspitten, afspanen

afschuiving aardblokverschuiving door laterale rek

afschuring ☞ denudatie

afschutten afsluiten met sluis, schot of windscherm

afside afgelegen, heimelijk of verborgen plaats *dan

afslaan 1 bij oeverafslag; 2 uitmalen v polderwater op de boezem [afslaan < spuien]

afslag 1 grondverlies door de mechanische werking v water a/d oever en kust. Afslag bij een rivier en zeearm wordt veroorzaakt door de sterke schuring v/d stroom, waardoor kort onder de oever een grote diepte ontstaat. Bij zee, meer en kanaal ontstaat afslag via afbrokkeling door golfslag; 2 laad- of stapelplaats v koopwaar; 3 zijweg *wanke

afslechten egaliseren *afroeven, afrappen

afsluitdijk een dwars door een zeearm aangelegde dijk voor dijkverkorting (goedkopere bescherming v/h achterland), maar met ingrijpende gevolgen als getijdeverlies en verzoeting/verzouting v/h afgesloten water

afsluitsel sluitboom ☞ slagboom

afsmelten van sneeuw of ijs: ablatie

afsnee (rivier)bochtafsnijding *hank, hoefijzermeer

afsnijden 1 rechttrekken v rivierbocht *kanaliseren ☞ rivieringrepen; 2 afsnoeren

af snoering afsnijding v/e groter geheel

☞ strandvlakte, beekduin

afspitten een ondergrond na kielspitten v/e bovengrond ontdoen *afspanen, afschuimen

afspoelen langs het aardoppervlak afvoeren v water, aldanniet met sediment

afstand vroeger in tijdmeting als een daggaans (40 km), dagvarens (25 km), uurgans (1500 roeden ofwel 5650 m) *atkenning, afleg, tret

afstandsmaat vroeger gangbare maateenheid bij afstandsrekening, nu ter herleiding opgenomen in de Staringlijst *gaans, mijl, korf, hoeve, vadem, bras, gewende, pas, graad, mielge, raaproede, steenworp, tielgevoet, kabellengte, vaam, roede, lijn, venneweegs, voorting

afsteeksel 1 het afgestoken deel bij veenaarde die met de spade v/d ondergrond afgegraven is; 2 terreinplan voor bouw dmv afsteekmarkering

aftakking splitsing v/e stroom *raai

afteilen weiland met zeis ontdoen v/d gedroogde grashalmen die het vee heeft laten staan *bloten

aftichelen uitkleien van land, op te diep afgeticheld en moerassig geworden land (onland)

werd vaak bos aangelegd *afvletten, afbrikken

aftrek plaats waar een sloot of wetering in een rivier komt *bijstroom, gamb, gent, geurt, monding, ontlasting

aftreklag laag rijshout, riet of stro waarbij de bout- of stoppeleinden telkens door de blees- of topeinden v/e volgende laag worden afgedekt

aftuining omheining, schutting

afvaart het vrije gebruik v/e grondstuk

afval (organisch): porrie, pros, ruigte, ort, rap, rijveling, compost

afvertigen afrotten, wegrotten *afvorten

afvletten klei afgraven, aftichelen

afvloot afstroming, wegvloeiing v water *afrin, afloop, afstroom, afvloei

afvoer stroomvolume in m³/s, de capaciteit v/e kanaal volgt uit de diepte en bovenbreedte, dat v/e rivier uit het winterbedprofiel *debiet

afvoering afdrijving door stroming, uit koers raken *afdrift

afvorten afrotten, wegrotten *afvertigen

afwaaïing tijdelijke waterstandsverlaging door wind, tgv opwaaïing

afwachten dijk, wegberm of akker laten afwachten door ze onder een hoeder te laten afweiden

afwateren 1 later afvloeien v overtollig water; 2 afweteren, vee drenken

afwatering gegraven of vergraven afvoergoot of waterlozing *diep, graaf, gracht, greppel, maar, riool, slak, sleup, slisse, sloot, vliet, voots, suatie

afwateringspatroon geulnetwerk dat zorgt voor de oppervlakte-afstroming v/e gebied. Op het Drents Plateau werd het oude, tectonisch gevormde afwateringspatroon naar het NW door een pakket eroderend landijs vanuit het NO verstoord, waardoor een hoekig netwerk ontstond

afweg afrit *zijpad, sticht, wanke

afwegig afgelegen

afwijking 1 deviatie, koersverlies, drift; 2 (kompas) declinatiehoek (in Nld circa 19°W) *noordoosting; 3 aberratie

afwoning domicilie buiten en zeker rechtsgebied

afzanding 1 afgraving, verlaging en vereffening v zand om de bodem tot bouwland geschikt te maken; 2 zandwinning

afzetting (lithostr) laagpakket

afzijgen hellen, schuin aflopen

afzinken onder water of in de bodem neerlaten
afzoden afplaggen, afzwaarden
age kaf, stro
agens werkend middel bij processen, bij erosie water, wind of ijs *medium
aget zwarte barnsteen *git ~~☞~~ barnsteen
aggr / watergeleidende aarden wal of kribbe *kleischoor; 2 vrij sterke, kortstondige rijzing v/h zeewater tijdens eb (nabij Hoek v Holland zo'n 10 cm) vooral bij springtij *dubbelhoogwater, naspuit, bult in getijlijn
agglomeratie grootstedelijke eenheid [kluft < agglomeratie]
aggradatie trapsgewijze verandering, danwel geleidelijke overgang v/e bodemtype in één v betere kwaliteit
aggregaat bodemmatrix
agone lijn getrokken over plaatsen waar de declinatie v/d kompasnaald nul is *declinatie ~~☞~~ afwijking
agrariër aardwinner, boer, landbouwer
agricultuur landbouw
agronomie landbouwkunde
aken (Z-Nld) toponiem voor hofplaats, meestal in combinatie m/e persoons- of heiligennaam @L: acum 'toehorend aan'
aker akker
akeren varkenshoederij in loofbos (eike- en beukebos), speuren naar mast *bisen, asen, scharrel
akker / afgeperkt stuk bouwland, meestal met één gewas beplant, naar vorm te onderscheiden (bolakker, wendakker, kopakker, raatakker, langrepelakker), danwel naar ligging en gebruik (haaygemet, krocht, kroft, bree, valg, bonk) @G: acre *aker; 2 oppervlaktemaat v bouwland *want
akkercomplex het bijeengelegen bouwland *esch, es, enk, eng, veld, ies, ees, valge
akkerdorp (NBr) nederzettingstype met uitbouw vanuit een plaatse, hof en aangelaag, en verder met kenmerkende elementen als akkers, beemd en heide, vgl hoeve- en kransakkerdorp, tiendakkerdorp
akkermaalshout (Gld) eikenstruiken o'd grens v/d es en andere akkers m/e omloop v 7 jaar, voor talhout en run (looierijen) *akkergrenshout
akkerstrook *meet, breedte, brei, park, perk, slag, telg, zelg
alfsgedwaas spook- of geestverschijning, land dat vervloekt is ~~☞~~ bijgeloof
alle (Frl) smalle landstrook *reep
allee brede laan tussen twee of meer rijen bomen
allochtoon vreemd, niet-inheems of van elders komende, tgv autochtoon
allodium staatkundig vrij erfgoed, tgv feudom *zonneleen
alluviaal door aanslibbing, -slijking of -spoeling ontstaan

alluvierecht recht der oeverbewoners op aangeslibd land
almanak kalenderboekje met tijdrekenkundige, astronomische en weersvoorspellende opgaven
almende gemene grond v/e marke *malenvelden
almisseland aalmoezenland ~~☞~~ armekinderland
alore gang, corridor
altaar offertafel als religieus monument S -outer
aluinaarde leemaarde van (K,Al)(SO₂)₂, bij leerlooierij gebruikt
ambacht (ZHld/Zld) gebied v regeermacht en latere rechtspraak, schoutambacht, later vrije heerlijkheid. In WFrl nog een district voor dijkwezen met eigen bestuur *(anbocht, ambet, ammet, ampt), ban, gerecht @OF: ombrechte
ambachtsheerlijkheid rechtsgebied v/e lagere ambachtsheer, met de hogere rechtsspraak was een baljuw belast
ambachtsvierschaar (Zld) rechtsgebied v/e locale schepenbank
ambt (Ov) schoutambacht, heerlijkheid *ampt
ame(r) oernaam v/e natuurlijke waterloop *eem @G: ama
ameliorecht recht op grondverbetering door pachters
amer / houtskool *krik, kriecken; 2 loskade *hameringe; 3 nat land op een beekoever *ower
amersade oppervlaktemaat ~~☞~~ emersade
amfidroompunt knoop- of draaipunt in getijdelen, punt zonder eb en vloed
ammanie (VI/NBr) rechtsgebied v/e amp(t)man
amne rivier, stroom
ampt (Gld) rechtsgebied onder toezicht v/e drost, op het platteland [ampt < kwartier] *ambt
ampulle schuim op urine ~~☞~~ schuim
an achtervoegsel bij plaats- en veldnamen voor hoger gelegen, opwaarts
anaëroob zonder vrije zuurstof plaatsvindend proces of levenswijze (bacteriën), tgv aëroob
andel kweldergras, als naam later ook voor de aanwas zelf gebruikt
anger dorpsveld, brinkweide
ank kolk, plas *hank
ankerplaats geschikte en vaak beschutte locatie voor tijdelijk voor anker gaan v/e schip voor de kust *ree, rede, hee, hede, stade
anthoof / (Zws-VI/NBr) turfverladingsplaats *lent; 2 opgehoogde voorzijde v/e stuk land gelegen tegen dijk, weg of water *waterstoep, waterkering
anthool (Twente) rustige verblijfplaats, veilig onderdak *aanhold
antropogeen door de mens aangebrachte verandering v/d natuurlijke gesteldheid
antwerp aangeworpen land *aanwas, aanschot, aanval

aquaduct (NBr) watergang voor turfvaart aangelegt, recht kanaaltracé waarbij beekdalen werden overbrugd, tgv heul *ziel

apa achtervoegsel voor een klein riviertje S -ep, -epe [-apa < ae] @K [☞] waternaam

apergoed / onbeheerd (land)goed, zonder eigenaar *kavalje; 2 open en vaak onvruchtbaar land *veluwe, geest

appelstede boomgaard met appelbomen

approche (vestingb) naderingsloopgraaf

archier borstwering *erker

argerland duivelsland

arke sluisje, eigenlijk de val- of schuifdeur

arkel kring, ring, cirkel

arm armvormig uitsteeksel hetzij van land in zee (landtong, nes), danwel zee in of tussen land (braas)

aquicultuur kunstmatige visteelt

arboretum botanische tuin waarin op systematische wijze (loof)bomen zijn verzameld voor wetenschap of als verzamelobject [☞]aanplant

areaal natuurlijk verspreidingsgebied

armekinderland land v/e diaconie, uit welke renten liefdegiften aan behoeftigen werd gegeven, tgv wedeme *almisseland, godhelp, wezenland

arnen oogsten

arrondissement rechtsgebied

artefact voorwerp of grondspoor door mensenhand aangebracht

asar sedimentrug opgebouwd door smeltwater v landijs (glaciaal relict) *esker

asen zich voeden, vreten zoeken v dieren *scharrel, bisen, akeren

askerd (Gld) grijze bodem door sterk ontwikkeld podzolprofiel *loodzandbodem, schierzandbodem

asstaal asvaalt bij selnering ontstaan *zelk

ast (NBr) bebouwde grond

asymmetrisch droogdal een dal in doorlatend sedimentgesteente m/e steile en een flauwe dalwand, die in ons land gevormd is ofwel onder omstandigheden waarbij de bodem permanent bevroren en dus ondoorlatend was, ofwel versterkt door rivierondergraving en ongelijke opvulling met windafzettingen

atlas kaartenboek, vaak op topografische basis met aanvullende thematische informatie @OG: algathal 'belangrijkst, hoofd'

atmade etweide *fenland

atmosfeer dampkring

austraal zuidelijk, zuider

autochtoon bodemkundig of landschappelijk gevormd waar het wordt aangetroffen, tgv allochtoon ≈ inheems (ecologie)

autosnelweg brede hoofdweg veelal met gescheiden rijbanen, voor zwaar en snel langafstandsverkeer, aangelegd na 1936

aveling strook land langs een dijk die voor de stevigheid v/d dijk onaangeroerd moet blijven *havelinge, voetelink

avondrood bijzondere, rode kleur v/d westelijke hemel bij zonsondergang (ook bij zonsopkomst als morgenrood zichtbaar) door verstrooiing v zonlichtstralen i/d atmosfeer. Opvallend avondrood wordt veelal in verband gebracht m/e grote kans op regen; het is waarschijnlijk dat ook i/d lucht aanwezige waterdamp meewerkt om het rood nog meer geprononceerd te doen zijn

aweg afgelegen of onbegaanbare weg, ofweg

awint windstilte

B

baai halfronde inham v d kustlijn [wik < baai < golf] *zeeboezem, wijkplaats, bocht

baak / meetlat bij landmeten; 2 schuine plank langs spoorbaan die waarschuwt dat de trein dicht bij een sein komt; 3 markeringsobject *baken, joon, breek

baalge / slagboom, pallisade; 2 verschansing, buitenwerk v/e vesting, vooral v palissaden; 3 plaats v rechtsspraak *balie

baam / banscheiding; 2 met heerlijk recht belast met onderhoud ten laste v/d banne

baan / aangelegde weg, ijsbaan, landingsbaan; 2 deel v/e droogveld bij steenbakkers tussen twee tassen ongebakken stenen

baandorp niet-agrarisch nederzettingstype, met een door wegverbreding ontstaan plein (pleisterplaats langs een handelsroute)

baand (Lb) beemd *bimd, bint

baanvak gedeelte v/e spoorweg (blok), dijk (raai), kanaal (pand) of weg (kanton)

baar / zandbank voor een riviermonding waarover de schepen slechts bij laagwater kunnen komen; 2 plaatselijke verheffing v/d zeewaterpiegel, meestal door de wind veroorzaakt; 3 bare, afsluiting of slagboom; 4 kaal, vlak of onontgonnen land (bear)

baardlaag laag vooruitstekende en zich verbredende vlottende laag rijshout waarmee bij kribben telkens rivierwaarts wordt gewerkt

baardzee landomspoelend water *wendelmeere

baarhuis huisje waarin een dood- of lijkbaar geborgen werd

baat (N-Nld) vruchtbaar zijn v land *bate, betuwe, gelp

bad plaats met geneeskrachtig water of warmwaterbronnen *therme, cadier, keer

baender grondgebruiker

bagéren (Lb) verhuizing v/e huurboer (halfer) nadat hij 3, 6 of 9 jaar op een hof heeft gewoond (15 maart)

baggel turf uit laagveen

baggelaar (Frl) zware platte turf uit opgebaggerd specie (baelder), iets dunner dan sponturf *derink, dieper, zwarte turf

bagger modder die van onder water wordt opgehaald *slijk, gyttja, slap veenslik, goor, mergel, steigerarde, kluun, klijn

baggeren / uitdiepen v sloot of vaargeul *opslatten, opschieten, dotteren, vlossen, florsen; 2 laagveen delven *beugelen, kooien, pruten, klijnen, leiken

bagijnhof *begijnhof

bak / opwelling, rug, hoogte @G: baka; 2 wateroever (bakke?) *wang

bake (O-Nld) ijzeren kruis op lange paal *hagelkruis

baken oriëntatiepunt of landmerk *kaapstander, kaap, kape, joon, vuurtoren, kopbaken, lantaarnvuur, bleesbaak, sein, positielicht, navigatielicht

bakermat geboortegrond, vaderland

bakkes (Lb) bakhuisje

baksels bouw materiaal *brik, mop, tichel, kareel, plavuis, estrik

balg (Waddeneilanden) wadgeul of sloot, maar op het wad een zwelling *plaat

balie / (vestingb) buitenste verdedigingsring of gordel tussen twee muren, ook om een burcht of stad (afgesloten ruimte); 2 slagboom *belle; 3 plaats v rechtsspraak *baalge

baljuwschap rechtsgebied v/e baljuw, rechtsambtenaar v/e streek *ambachtsheerlijkheid

balk / bermpje v opgehoogde aarde tussen twee akkers ter afscheiding [balk < reen] *aanaarding; 2 (Gr) eenvoudige brug of vonder

ballast zand, grond of steenslag waarin de dwarsliggers (bielzen) onder de spoorstaven worden gebed, om de krachten op de sporen uitgeoefend op te vangen en om een zijdelingse beweging van de sporen tegen te gaan, tevens voor drainage v/h baanvak

balstien (Frl) veldkei *flint, koot, zwerfkei

bampt beemd

ban / (WFrl) dorp; 2 rechtsgebied waarover zich de ban v/e lagere rechtsambtenaar uitstrekte, soms zelfs over het grondgebied v/e andere heerlijkheid *gerecht, ambacht

banbos bos met jachtrecht, alleen voor vorst of andere geprivileerde, gereserveerd jachtbos *achte, banvorst, forest, sonderholt, vroomhof, voorst

banderie rechtsgebied, gebied v/e baanderheer (bezitter v/e geheel v/d landheer onafhankelijke heerlijkheid, die zelf leen- en dienstmannen heeft en deze onder zijn eigen banier ten strijde voert)

bandje dunne aard- of gesteentelaag *lamel

bandijk rivierdijk met schouw, geschikt om de hoogste waterstand v/e open rivier te keren

bandstad (Zaandam) zeer langgerekt stadstype, ontstaan uit lintbebouwing [lintdorp < bandstad]

banent beemd

bangebied rechtsgebied *jurisdicte

bangert (WFrl) boomgaard

bank / algemene naam voor ophoping v zand, slib, kiezel of gladde stenen i/e zee(gat), onder het gemiddeld laagwaterniveau (GLW) [ribbel < bank < plaat] *drempel, grond; 2 harde inspoelingslaag temidden van zachtere bodemlagen (laklaag)

in klei, ploegzool bij akker, ijzeroer in podzol)
 *felstlaech; 3 veenakker door evenwijdige lijnen
 afgedeeld om de grootte v/d turf bepalen

banket / steunberm, vlakke ingraving v/d oever
 voor aanleggen v baard- en bleeswerk, onder-
 breking v/d diepe berm; 2 muurtje dat ter
 weerszijden v/d spoorweg het ballast opsluit

banliewe ☞ banloke

banloke gebied met daarbinnen bepaalde be-
 voegdheden tav rechtspraak, schouw *banliewe,
 banmijl, weringe

banmijl ☞ banloke

banpaal stenen paal ter markering v/e ban- of
 vangrecht (rechtsgebied) *mijlpaal ☞ grenspaal

bant streek, gouwgrens, smalle landstrook

banvorst een heerlijk, a/h algemeen gebruik
 onttrokken bos *forest, warande

barchaan meer of minder migrerend sikkelachtig
 duintype waarvan de uiteinden met de wind mee
 wijzen, in Nld slechts op zeer grote strandvlak-
 ten (niet-stuivende onbegroeide ondergrond) aan
 te treffen *sikkelduin

barde zware, harde turf

bareel slag- of spoorboom, tolhek

barg berg

barm / berm; 2 trekpad langs een vaart; 3 walle-
 tje tussen twee velden, weiden of langs de
 dijkvoet

barmte *berm, hoogte, hoop, tas

barneveld winplaats v zoden en plaggen voor
 brandstofgebruik

barnsteen fossiel hars, drijvend in zoutwater en
 zinkend in zoetwater, meest vergezeld met
 lagen bruinkool, in Nld aan te treffen in kei-
 leempakketten, smeltwater-afzettingen of door
 tektoniek (zouthorsten) blootgelegd, als landijs-
 relict uit Skandinavië *succiniet, schepsteen, aget,
 ambersteen, emmer, git, berningsteen

baronie vrije heerlijkheid v/e baron

barrier slagboom *gaar, hamei, veken, bareel

bart (Frl) waterstoepje, opstap a/d waterkant,
 later ook benaming v/e brug

bartege houten, met kantelen voorziene sterkte
 tot beveiliging v/e plaats

basiliek (RK) kerk i/e bepaalde historische bouw-
 stijl, in engere zin een langwerpige of vierkante
 kerk m/e hogere middenbeuk @L: basilica 'konink-
 lijk gebouw' ☞ kerkgebouw

basisveen veen dat langs de kust gevormd is o/d
 Pleistocene ondergrond bij het stijgen v/h
 grondwaterniveau (transgressie na de ijstijd) en
 dat later overdekt is met zee-afzettingen

bastaardbraak braak waarbij in mei of later met
 de grondbewerking wordt begonnen

bastide stadstypen met regelmatige rechthoekige
 plattegrond

bastie sterkte, verschansing, bastion

bastion (vestingb) uitspringend deel v/e aarden
 vestingswal in gedaante v/e onregelmatige vijf-
 hoek, ook als bolwerk zelf beschouwd [oreillon <
 bastion] *dwinger

bat / losse brug v planken over een sloot, ook
 vaste brug zonder leuning *vlonder; 2 kaai of dijk
 v/e spoorweg

batelgeringe vestingwerk

batte (Lb) rivierkrib

batterij (vestingb) plaats waar geschut staat
 opgesteld

bebouwde kom administratieve grens v/e neder-
 zetting

hebossing aanleg v/e bos in gebied waar lange
 tijd geen bos heeft gestaan, indien minder dan
 50 jaar is sprake van herbebossing

bed / grondslag of onderlaag v/e weg; 2 plaats
 waar pluimwild i/h zand heeft liggen gullen
 *leger; 3 geul waardoor het water stroomt *kil,
 rooy; 4 grondspoor door een schip i/d modder
 getrokken *zaat, zelling

bedde / stuk tuinland; 2 ophoging v/e rivieroe-
 ver, waterkering, dam

beddenbouw (VI) opspitten v/d grond tot bedden
 en uiteindelijk na lange tijd resulterende in bolle
 akkers *bolakker, kussentjesakker, kruinig perceel, rabat

bedehuis tempel, kerk, moskee, synagoge, oratorie, sale

bedekkingsgraad / gedeelte v/d hemel dat ge-
 middeld of op een bepaald moment met wolken
 bedekt is, aangegeven in 1/8 of 1/10 delen v/d
 hemel; 2 (vegetatiekunde) percentage v/e proef-
 vlak dat door een bepaalde plant wordt bedekt
 indien men loodrecht van boven o/d grond kijkt

bedelf / verschansing, borstwering;
 2 de door het opwerpen v aarde ontstane kuil

bedevaartsoord *genadeplaats

bedijking *bolder, beversing, beteugeling, beringing

bedoening boerderijtje

bedoven onder water staand, bedolven

bedretsen met modder bespatten

bedrichten bebouwen v land

bedriegertje speels waterwerk in oude parken
 waardoor bezoekers onverhoeds kunnen worden
 natgespoten

bedrift district, gebied

bedruust onstuimigheid, geweld v geweldige
 natuurverschijnselen als een orkaan, onweer of
 hagelbui

beek kleine, op natuurlijke wijze (dus door eigen
 verval) stromend water v/d hogere zandgrond
 dat tenminste een groot deel v/h jaar water
 voert, maar steeds doorwaadbaar is, vgl vliet
 (veengebied) [griffel < beek < rivier] *loop, run, ren,
 ley, lei, wetering, duinrel, rijt, riet, houtwalbeek, rietbeek
 @G: baki

beekdal het gebied waar een beek haar invloed heeft doen laten gelden, hetzij i h verleden (sediment, dalvorm), hetzij in huidige toestand (dmv beïnvloeding v/d waterstand) {beekdal < rivierlakte}

beekduin (Dr) i h beekdal v/d Reest voorkomende dekzandrug, benedenstrooms horst genoemd en midden- en bovenstrooms zelfs berg. Tal van laaggelegen dalgedeelten zijn door beekduinen v/h eigenlijke beekdal afgesnoerd *rivierduin

beek blokland *bolk

beelwitten toverheksen ☞ bijgeloof

beëlzebul helse geest ☞ bijgeloof

beemd, beemt (NBr) langs stroompje gelegen grasland dat 's-winters onder water loopt en 's-zomers als wei- of hooiland in gebruik (waterrijk weiland) *(baand, banent, bint, bind, bampt, bent), made, aagt, benne, groengrond @ *banmade* 'gemeenschappelijk gebruikt hooiland'

beëmen welbewust onder water zetten v langs beken gelegen landbouwgrond *bevloeien, inuderen

beer / gemetselde waterkering, muur met scherpe rug dwars door een gracht om het water daarin op te stuwen *drommer; 2 ijsbreker op wal, bestaande uit een zware balk om bij ijsgang woningen te beschermen *ijsbok

beerput put met mestdrek *mesgroeve, messene, schijput @G; birnu 'beerrichte modderpoel'

beers / stoppeld, stekelige plaats; 2 omheinde woonplaats dmv ineengevlochten haag *kraal, schut

beerweg weg voor mestvervoer *strontpad, berriegang, bruuweg

beet water waarin looiers vellen bereiden

beetse (Westerwolde) laaggelegen groenland i h beekdal *bitse

begaanbaar toegankelijk terrein

begaden land bebouwen

begijn klein ommuurd miniaturstadje met straatjes, pleinen, eigen kerk met pastoor of rector en aparte huisjes voor de begijnen (ongehuwde vrouwen en weduwen onder eed v kuisheid en gehoorzaamheid a/e overste, 12-13e eeuw)

begijnhof kloostergesticht *bagijnhof

begraafplaats collectieve plaats voor doden *kerkhof, godakker, knekelhof, pierenland, hunebed

begraving slootwerk

begrip / omheining; 2 vesting, sterkte of kasteel (voor bewoning ingericht)

begroeiing opgroeijsel *aardinge, gerse, groenweerde, gewas, vlies, vloes

beheersgebied terrein beheert door boeren waarbij voor agrarisch grondgebruik m/e extra natuurvriendelijk karakter een vergoeding door de overheid betaald wordt (cultuurlandschapsbeheer)

behessen opjagen v wild, affagen v land

beide vertoefplaats, pleisterplaats

beis wijk(straat) [beis < buurt] *catrepe, getto

bekken wijde ondiepe ronde kom, laagte

bekkespring (Twente) beekbron *soeze

bekleding bepantsering v wal, dijk of verdedingsmuur of met borstweringen versterken, tgv ontmanteling *bekramming, beslagwerk, bleeslaag, pakwerk, kraagstuk, aanwerp, aanstort, bemaating, bezetting, staketwerk, ruwaard, rietspreling

beklemrecht (Gr) recht v gebruik v a/e ander toebehorende landerijen waarop het huis v/d gebruiker is gebouwd onder jaarlijkse betaalplicht

bekrag voorlopige afsluitel v/e gat bij dijkdoorbraak *afdamming, beringing

bekrammen de glooiing v/e dijk door enig middel tegen afslag beveiligen *bematten

belaat sluisje, waterlozing ☞ verlaat

belegslag, bleeslaag met steenpuin belaste horde die men schuin tegen de talud v/e dijk laat zinken ☞ bekleding

belende grens, paal

belfort / wachttoren *uitkijk; 2 klokketoren; 3 bolwerk of kasteel met toren *bergvrede

belie (NBr) afgesloten ruimte *tuin, kraal

belikken een dijk gelijkmaken door het aanbrennen v zoden

belle (VI) slagboom *balie, bareel

belook / afgeperkt grondgebied; 2 omheining, park; 3 huiserf *beluik

beloop / hellend vlak dat een ingraving of een ophoping begrenst *talud; 2 helling v/e dijk *dossing

belte / kleine hoogte v/h hoogveen *veenbult, kop, kat; 2 graszode of heideplagge als brandstof gebruikt *tors, vgl schokke, domp; 3 mestvaalt *tas, hoop

beltmolen industriemolen zonder balie m/e vrij hoog onderstuk dat bezonken is in een kunstmatig heuveltje *bergmolen ☞ windmolen

beluik / blinde steeg, hofje (besloten ruimte) *lochting; 2 hok, verblijfplaats

belvédère / mooi uitzicht, ook benaming voor torentjes, koepeltjes en villa's vanwaar men een mooi uitzicht heeft 2 kijktoren *kaap

bemalen polder of boezem ontlasten v overtollig water dmv molen of gemaal *uitslaan

bemesting toevoeging v voedingsstoffen a/d bodem om de vruchtbaarheid ervan in stand te houden of te verhogen *daliegat-vorming, flabvisserij, motten, tedding, kleiwoeling

benedenrivier deel v/e rivier waar eb en vloed merkbaar zijn *tijrivier

benedenwinds a/d kant gelegen tov dáár waar de wind vandaan komt *lijzijde

beneden zonbeeld onder het horizontale vlak door spiegelwerking v ijskristallen in de dampkring

benne *beemd

beporten (waterb) zand met stropoten vastleggen

beputten land begrenzen met putten en palen

berceau met een loofgewelf overdekt wandelpad
*prieel, glee, wiege

berg 1 geïsoleerde hoogte, in Nld als hoogte >20 m bedraagt; 2 (Hld) achtervoegsel bij een plaats- of veldnaam voor opduiking v/e vaste ondergrond S -berg *loo, donk ☞ opduiking; 3 burg

berghoezem wateropslagplaats dat door kaden is omgeven, vaak buiten de polder, vóór een (zee)spui

bergvrede toren, vooral als verdedigingswerk
*belfort

beridinge (Zld) formalistische melding v nieuwe polders voor schotbepaling *landmeting

berijt grondgebied

beringing 1 het omgeven m/e (ring)dijk *beteugeling; 2 dijk ter afsluiting v/e doorbraak; 3 kleinschalige omdijking [beringing < polder] *vorsche

berkensingel berkenzoom rondom naaldhoutbos ter vermindering v brandgevaar (grondvuurbestrijding) en insektenwering, gewoonlijk 5-10 m breed

berm 1 dikke laag modder in gracht of sloot; 2 strook grond aansluitend en soms ter ondersteuning v/e dijk, spoorweg of weglichaam. Het landelijk oppervlak beslaat ca 40.000 ha, waaronder wegbermen (plaagstrook, wegkant, boord), spoorberm (banket, brandstrook), dijkbermen (borstwering, talud, aveling, voetelink), aardbermen (balk, rabat, reen, tuinwal) en waterbermen (rijp, reep, boord, zoom, schar, banket, rijbserm)

berningsteen soort barnsteen *gele amber ☞ barnsteen

beroeren water door beweging troebel maken

berriegang pad voor mestvervoer *bruutweg, mestweg, heerweg

bert (Gr) toponiem voor buurt @G: beritha 'huizen-groep'

bescharen zoveel vee i/e weide brengen als ze kan voeden

bescheit 1 grens, afscheiding; 2 aandeel, toegevoezen gronddeel

beschermisse gebied v/e stad *stadsvrijheid, bivanc

beschieting (bosb) regelmatige bedekking v/d grond m/e dunne laag zand, als bescherming tegen zaaiingen

beschoeiing betrekkelijk dunne wand tegen afstortende grond mn a/d waterkant (grondwering)
*bestadboming

beschot 1 afscheiding; 2 opbrengst v veldvruchten, mn graan en aardappelen *beslag

beschutplaats opper *lawte, lieu, gelei

beslag 1 dichte vloering v riet en rijshout vastgelegd met stenen als oeverbekleding; 2 opbrengst v gewassen *beschot

beslot omheining, speciaal als afsluiting v/e klooster *ommuring

besneden veen; met wijken doorgraven veenland

besprek (Wieringen) wisselland dat, in gemeenschappelijk bezit, elk jaar een andere eigenaar kreeg toegewezen *tuk, tjuch

besproeiing fijne beregening als wijze van irrigatie, bevoeiing of nachtvorstwering

bestadbomen schoeien v/d waterkant

bestand de bezetting v/e perceel of bedrijf met planten, soms met vee *bezetting, gewas, opstand

bestek 1 (veend) afmeting v/d te graven turf, een dijk turf; 2 (zeev) dagelijkse geografische positiebepaling v/e schip op zee

bestikken het bepotten v/e zandplaat met stikhout (twijgen met stro)

bestrating wegverharding *kotenbestrating, casseien, kinderköpkes

beterdinge afmeting v/e afstand door afpassing (schreden tellen) *opmeting

beteugeling (waterb) dichting v geulen en krekken bij bedijkingen *beringing

beting sterk houten of ijzeren gestel ter vastlegging v/e tros of kabel

betuinen 1 omheinen; 2 een rijswerk bezetten met vlechtuinen of doorgevlochten palen als oeververdediging

betuwe vruchtbare landstreek, tgv veluwe @OND: baat+ouwe

betwist gebied gebied met vroeger onduidelijke eigendomsbegrenzing en aanleiding gevende tot twisten *kibbelslag, kijfakker, krakeelveld, strijland

beugel (Frl) palenrij a/d zeedijk ☞ kustverdediging

beugelen ophalen v bagger en slijk uit sloot of laagveengat *leiken

beuggrond ondiepe plaats i/d Noordzee waar gevist (gebeugd) wordt

beulskamp plaats v/e gerechtelijke vonnisvoltrekking ☞ gerechtsplaats

beun (NHld) watersteiger ☞ aanlegplaats

beurk (Z-Lb) vuur, op halfvasten door de jeugd ontstoken ☞ fakkelzondag

heversen bezouten land dmv een dijk v zeewater afsluiten *bedijken

bevestigen een nederzetting versterken, in staat v verdediging brengen

bevloeien kunstmatig verstrekken v water a/d bodem voor landbouw (bevochtiging, bemesting, grondvorst-verdrijving, ontzilting) *irrigatie, beëming, onderloping, overstroming

bevredigen (Gr/Frl) het afsluiten v/e erf

bewaring provinciaal kadasterkantoor

beweiden grasland door vee laten begrazen

bewolking samenvattende term voor zowel de hoeveelheid als de aard der wolken die op elk tijdstip de hemel bedekken. Ze vertoont een duidelijke jaarlijkse en dagelijkse gang; Nld bezit een maximum (76% in dec) i/d winter en een minimum i/h voor- en najaar (60% in mei en sept), terwijl dagelijks een maximum overdag en een minimum i/d voor nacht wordt aange- troffen (het sterkst bij lagere wolksoorten)

bezanden met zand bedekken, een veel toegepas- te werkwijze bij ontginning v veen of veenachtige gronden ter vergroting v/d draagkracht, vermindering v verdamping (uitdroging) en bescherming tegen grondvorst

bezetten een dijk met zoden versterken ☞ bekleding

bezinkveld (Gr) een met dammen v rijshout en palen afgesloten vak (400x400m), door de Staat na 1935 aangelegd om aan- of opslibbing a/h wad te bevorderen

bezoedeling (VI) vervuiling, verontreiniging v water en lucht

bezoen klomp klei (handvorm) voor metselsteen

bezouten met zeewater overstroomd

bicht omheind, afgeperkt terrein *vreding @G: bihegan

biddag v/h gewas (Dr) tweede woensdag in maart

bidprocessie (RK) ommegang door de velden om Gods zegen te smeken voor de komende oogst (ma'di/wo voor Hemelvaart)

biel (Gld) jachtplaats *bele

bienstede bijenstal

biert (ZHld) slik

bies koude, noordenwind

biest (Kempen) dorpsplein rondom een gemeen- schappelijke drinkwaterput voor de dieren, waarin biezen groeien *dobbe, feithing

biestdorp (Lb) *brinkdorp

biggelzand kiezelzand, grof zand, gries

bij-de-wind-linie (zeew) lijn die een hoek v zes kompasstreken (67.30') met de richting v/d wind maakt

bijenkorfgraf bijenkorfvormig gevlochten con- structie uit de late Steentijd waarover soms een grafheuvel werd geworpen ☞ grafplaats = koepelgraf

bijenstal plaats waar een imker een aantal bijen- korven (kasten) heeft staan als onderdeel v/e bijencultuur (apicultuur), meestal beschermt door een afdak en omgeven door voor bijen aantrek- kelijke beplanting (drachtplanten) *iemenschuur, bijenschans, bienstede

bijgang (Zld) omsloten dorpsmidden, enkel in Kloetinge

bijgeloof hardnekkige, misschien soms bewust instandgehouden, volkswaan voor onverklaarba- re verschijnselen (alfsgedwaas, beëlzebul, beelwitten,

boekel, bommel, bose, budde, fayerie, hagetisse, kaard- wolf, magesijn, meter, moene, nane, nicker, ongehiere, schemel, taartuwe, talmasse, viant, valant), en waarbij zekere stukken land onder kwade invloed zou- den staan ☞ duivelsland

bijker bijenhouder *imker, bijman

bijsterveld besterfland (hongerland), woestenijs, wildernis

bijstroom kleinere stroom die i/e hoofdriever uitmondt ☞ aftrek

bijt i/h ijs gehakte opening *lom, bik, cunet, glop, slop, loeme, woene

bik bijt i/h ijs

bil 1 dwarsligger bij spoorbaan; 2 jachtplaats *bele, byl

bilc weiland *buik

biloke klooster

bilt 1 belte, hoogte, overgangszone; 2 (Frl) nieuw aangewassen grond

bind beemd

bims puimsteen, gruis

binge (Frl) sloot waarin zich het mestvocht en gier verzameld *aaltsloot, soe, giersloot

binnenboezem waterbuffer gelegen binnen de waterstaatkundige grens v/e polder, dat loost op een bergboezem

binnendijk 1 dijk die niet meer a/h water ligt *souwe, achterdijk, slaperdijk, wakerdijk, inlaagdijk; 2 dijk langs binnenwater *aburch

binnenduin duin ontstaan op oude strandwallen, op enige afstand landinwaarts gelegen v zeedui- nen

binnengaats binnen het betonde gedeelte v/d zeegaten

binnenland land binnendijks, dus uitgezonderd de uiterwaard

binnenlek het water v/d Noordzee tot op een uur afstand v/d kust, niet uit zicht v/d kust *kustzone

binnenpolder *binnenwaard, hem, him

binnenveen plaats waar boeren hun turfputten voor eigen gebruik hadden, liggende binnen dorpsbereik, buiten het grote aaneengesloten veen dat later met kanalen werd doorgraven

binnenwaard rivierpolder

binnenwater 1 polderwater; 2 niet in zee (buiten- water) uitmondende stroom *inwater

binnenweg lokale verbindingsweg *boerenweg, aardgat, lijkweg

binnenwind lauwe, zuidelijke of westenwind, aanlandig waaierend

binse (O-Nld) bies

bint (NBr) beemd

biogas soort gas dat ontstaat bij zuurstofloze afbraak van organisch materiaal (vergisting), vaak zeer fosfaat- en stikstofrijk (géén moeras- gas)

biogeografie leer v/d verspreiding v/d levende wezens over het aardoppervlak

biosfeer leefkring

biotoop een topografisch bepaalde levensruimte, een gebied waarin de levensvoorwaarden overal gelijk zijn, bewoond door dieren en planten v verschillende groepen in min of meer constante samenstelling [habitat < biotoop] *gevest

biscuit halfgaar produkt v/e kalkbranderij welke voor gebluste kalk niet deugd *kluitkalk

bisdom kerkelijk gebied v/e bisschop [parochie < bisdom < aartsbisdom] *diocees

bisen rondzwerfen v vee *akeren, asen, scharrel

bissing(e) (Ov) jaarmarkt, kermis ☞ festiviteiten

bist (Kempen) brink

bitse (Dr) beekdallandschap *beetse

bitter (Frl) plaatselijk restveenlaagje in het hogere zandgebied, met landbouwkundig slechte eigenschappen

bivak legerplaats onder blote hemel

bivanc / oorspronkelijk vermeerdering v grond door ontginning, later als afperking v/d te ontginnen grond *uitvang, erf; 2 grondgebied rondom een stad *stadsvrijheid, beschermisse

bivangum het gesloten gebied v/e hof met de daaronder behorende hoeven, i/h bezit v/e abdiij

blaai kaal

blaak / dikke rook, walm; 2 stil mistig water, watervlak, blye; 3 (Peel) veenplas in hoogveen *vloos, vlies, vlaas

blaffer(d) automatisch werkend sluisje

blain (Gr) laagte i/d Dollard waarin het water opkomt en afgaat *getijschaar ☞ mude

blanketsel schutting

blas flets, van kleuren, zacht

blauwgoedkooi soort eendenkooi waar voor >50% verwante vogelsoorten als smient, taling, slobeend en pijlstaart werd gevangen, en <50% wilde eend ☞ eendenkooi

blauwgrasland ouderwets onbemest, 's-winters drassig en 's-zomers droger (soortenrijk) hooiland waar slechts éénmaal per jaar (augustus) wordt gemaaid en soms nabeweid met jongvee of schapen. Grotere dieren veroorzaken teveel schade door betreding. Typische begroeiing: pijpestro, blauwe zegge, tandjesgras *schraalland

bleek / ven dat 's-zomers droogvalt; 2 (O-Nld) vlakke, veld

bleekaarde / benaming v verschillende soorten klei met een sterk absorberend vermogen waartoe oa vollersaarde behoorde; 2 bleekzand

bleekveld huiswei voor bleken v lijnwade (linnen) door zon, licht en water gedurende 2 tot 3 maanden, vaak i/d duinzone

bleekzand onvruchtbare laag v grauw humushoudend zand, ten onrechte loodzand genoemd *schiezand

bleesbaak stevige gaarde i/d kop v/e rivierkrib gestoken om bij hoge waterstand de ligging ervan aan te wijzen

bleeswerk rijswerk bezet met langs- en dwarstunnen, door ballast bezonken om rivieroever tegen inscharing te beveiligen ☞ bekleding

blek / land dat slechts even boven water uitsteekt *blik; 2 terrein, erf of werf (molenblek)

blekbos schaarbos, laag eikehout *schalmbos

blekhol (zeev) duister hol, hel

blekken / een weide omploegen; 2 eikehout schillen

blende metaalerts

blenkje (Gr) klein driehoekig stukje grond bij wegsplitsing *fok, eegde

blesdijk een door vele dijkdoorbraken aangetaste dijk, door omdijkingen een kronkelig verloop gekregen

blots bij wadden, het bovenste dunne waterige laagje v/d slibgrond die bij eb droogvalt *waterfilm

blye (Frl) slijk *bij

blijversrecht saksisch erfrecht (gewoonterecht) dat beoogt splitsing v/d boerenbedrijven tegen te gaan

blik / schrale of zandige plek in kleigrond; 2 (Zld) zandplaat in zee; 3 ven op heide die 's-zomers uitdroogt; 4 schijnsel v/d zon

bliksem elektrische vonk die bij een onweer naar wolk of aarde overschiet *schiecht, flits, zeebrand, weerlicht, slinger, parelbliksem

bliksembuis aardkanaal met wanden v gesmolten kwarts (van binnen glad maar v buiten ruw door aaneengekitte zandkorrels), ontstaan door blikseminslag i/e zandbodem *fulguriet

blikveld gezichtsveld *horizon, zicht, gezichtskring

blind / onzichtbaar (bv klip); 2 half open (steeg)

blindpaal obstakel onder water *aanstoot, raag, struik

blink / (zeev) lichtschijn door ijsbank a/d horizon veroorzaakt (ijsblink); 2 dorpsplein, brink; 3 uitgeloopte (zand)bodem

blinkje blenkje

blinkerd hoge kale duintop

bloedakker slecht land, land waarop men zich ahw vermoord

bloedregen regen die roodachtig getind is door uit de lucht meegevoerd passaatstof of door microscopisch kleine, rode diertjes of plantjes

bloem / bevroren aanslag v waterdamp (dendriet); 2 verweringslaag op kristal

bloemdijk (Zld) dijk waarbij zich door verschil in zwaarte v/d bodem en beheer, verschillende vegetatietypen hebben ontwikkeld. De aan te

- treffen soorten horen over het algemeen thuis op kalkrijke droge en warme standplaatsen (expositie o/h Z en ZW) ipv op zanddijken (oud) (gele walstro + kruisdistel + tijm + kleine klaver), zavelrijken (morjolein + agrimonie) of kleidijken (jong) (knopig doornzaad + blauwe walstro + gevlekte rupsklaver)
- blok** / om- of besloten landcomplex *kamp, lok; 2 schacht v bomen, stam zonder wortel en kruin; 3 seinvak bij spoorwegen; 4 groottefractie v bodemdelen, >256 mm of ookwel >50 cm [steen < kei < blok]
- blokdiagram** (geol/geogr) perspectieftekening
- bloken** / een blok bouwland inspecteren; 2 tiendplichtig koren schatten; 3 kavelen
- blokkade** / insluiting v/e veste of stad; 2 barricade *wagenborch
- blokland** (Utr) beloken of ingesloten land zonder toepad, als onregelmatig gevormd resthoekje bij een veenontginning *beek, bulk, lok
- blokleem** keileem
- blokweer** een zekere hoeveelheid bij elkaar horend land
- blokzijland** door golfslag v voormalige Zuiderzee van leem uitgespoeld zand, wordt veel gebruikt bij bepaling v bodemvocht-karakteristieken (pF-curve) uiterst fijn zand $Mz = 50-75 \mu m$
- blond** troebel zijn v water
- blook** (ZHld) complex landerijen *blok
- bloten** molshopen effenen, gras plukken afmaaien *afteilen
- blubber** modder, natte aarde
- blutsing** aanbikking bij bomen, inkeping
- bo boebeer
- bobbel** / oneffenheid, (ijs)bobbel vlakker dan knobbel; 2 plaats waar grondwater opborrelt *wel; 3 (Zaanstreek) waterbies
- bochel** bult, kromming v/e oppervlakte
- bocht** / kromming v/e lijn of weg of baan *draai, wending, omzwaai, kinkel, kronkel, kromte; 2 hoekige inham v/d kustlijn [hop < bocht < golf]; 3 melkbocht; bonne, veekraal; 4 (NBr) de individuele, uit heide ontgonnen en rondom getuinde percelen; 5 schuthok
- bod** (Zaanstreek) losstaand stuk riet a/d berm v/h land (bodveen) *swansbod
- bodem** grond in natuurlijke ligging, verweringszone waarbij door werking v fysische en chemische processen en organismen (en het hieruit ontstane organisch stof), heeft geleid tot een karakteristieke zonering v bodemhorizonten, als geheel op te vatten als een bodemprofiel
- bodemklassificatie** het op wetenschappelijke grondslag gebaseerde indelingssysteem v/d bodem [type < reeks < bodemlandschap]
- bodemkleur** beschrijving v/d totaal kleur per horizont volgens 'the Munsell Soil Color Charts' op: kleurtoon, helderheid en verzadiging, evt met contrast
- bodemkneding** *kryoturbatie
- bodemprofiel** verticale doorsnede v/d bodem met alle horizonten (uitspoeling (A), inspoeling (B) tot i/h onveranderd moedermateriaal (C))
- bodemslik** ongerijpte modderlaag v/e onderwaterbodem *sapropelium, gytija
- boe** weidegrond langs het Schoonebeeker Diep
- boe(de)** kleine planken schuur voor hout, vee en stro *boei, kot
- boedel** grondbezit, huis en erf (onroerend goed)
- boeier** (Zld) moerassige, ziltige weidegrond
- boebeer** veewachter i/d boe(de), i/d onontgonnen weidelanden *bo
- boekel** voorteken ☞ bijgeloof
- boekengrond** leemachtige grond v/d Veluwezoom, geschikt voor beuken
- boenstoep** stoepje voor water scheppen *ban
- boer** landbouwer of een met agrarische voortbrengselen handel drijvende landman *aardwinner, huusman, halfer, scholte, woddelboer, soepboer, witsenboer, agrariër, meier, keuter, martelaartje
- boerderij** boerenwoning *hofstede, bouwinge, gewande, pachthoeve, winhof, heem
- boerderijtype** karakteristieke streekgebonden bouwstijl v oude boerenhuizen: Friese typen (stolp, stelp), Saksisch (los hoes, dwarsdeel, krukhoes, hallenhoes), Frankisch (langgevel, binnenhof), Vlaams (middellangdeel)
- boerenbuiten** platteland, boerenland, landelijk gebied
- boerengrond** grond voor eigen gebruik, op of bij het erf gelegen *brink, pölle, finne, kruidhof, geriefhout ☞ boerentuin
- boerenhofstede** havezaat
- boerenkuil** wilde verveningsput voor kleinschalige turfwinning in hoogveen, door ontbreken v ontwatering relatief ondiep, bereikbaar via speciaal daarvoor aangelegde zandbanen *boerenveenput, klotput
- boerentuin** een op het boerenerf aangelegde tuin, soms met een omsloten karakter, te onderscheiden in nutstuinen met groente, kruiden, bloemen of vruchtbomen [moestuin < kloostertuin], eenvoudige siertuinen met tevens hagen en boompartijen (broderie), tot zelfs landschapstuinen (slingertun (Gr)) ☞ siertuin
- boerenweg** ☞ landweg
- boerenzandgat** kleine zandgroeve voor eigen gebruik
- boeremarke** gemeenschappelijke organisatie v dorpsboeren
- boers** volksspraak *plat, patteis

boetgading landschapsgericht waarin over boeten in criminele zaken recht werd gesproken

boetinge toverij, wichelarij [☞] bijgeloof

boezem / diep ingaande wijde baai of bocht v/d zee *pot; 2 uitgestrekte waterplas waarin een of meer rivieren uitmonden; 3 tijdelijke waterberging voor overtollig polderwater, géén spaarbekken (drinkwater)

boezemland niet-ingepolderd land dat zonder bemaling afwatert o/d boezem *buitenland, vlietland, druipland

bogaard boomgaard

boks het onderstel v/e omgehakte boom met de uitgegraven wortels *broek, vot, aarsgat, kont, boomstronk, haeh, stobbe

bokwoning woning voor veenarbeiders

bol / kleine plaat aan zee kust of benedenrivier, bij laagwater droogvallend; 2 kleine krib a/e rivieroever; 3 spit veenaarde ter diepte v/e bolschup uit de veenuil genomen

bolakker bolvormig opgeploegde akker voor een betere ontwatering *kruinig perceel, kussentjesakker, beddenbouw

boland koeland *groengrond

bolbaan (NBr) recreatieveld voor bolspel *kegelbaan, hoesselbaan, malieveld, beugelbaan

bolijis zacht, week ijs door dooi

holder / aanlegpaal voor trossen; 2 (Utr/Gld) bedijkte rivierkop *bollaard; 3 klein soort krib *bolleken

bolle boomstronk

bolk (NBr) besloten, omsloten of afgesloten land *blok

bollaard (Utr/Gld) bedijkte rivierkop *boldert

boland veenachtig land, mars grond, drasland

bolleken (NBr) boldert

bolster / kaf, stro; 2 grauwe verweerde bovenlaag v/h hoogveen, slechts geschikt als turfstrooisel maar veelal in brokken teruggestort i/d veenput *bonk, grauweveen, witveen, jong veenmosveen, palie, veennerf

bolus slikbrok, fijne kleiaarde met ijzeroxide, vettig aanvoelend en in verschillende kleuren voorkomend, voor verfstof en poetspoeder

bolwerk / zeedijk; 2 (vestingb) uitspringend vijfhoekig gedeelte v/e fortificatie *borstwering, bastion, fort, forteresse, sterkte, vesthuus, ferteit

bomenrij langgerekte kunstmatige aangroei met bomen [boomrij < houtrand] *galerijbos, rakei

borgat door explosie ontstane kleine laagte *inslagkrater, granaatrechter

bonijs hol ijs, niet op water rustend *kelderijs, kraakijs

bommel duivelsland

bon / dijkvak *perk; 2 gemeenschappelijke wijk; 3 (NHd) koebocht

bone de stad

bongerd boomgaard

bonk / hoogveen: de bovenste en voor turf ongeschikte veenlaag *bolster, bolle, luif, schaverd, vale; 2 stuk veenland tussen twee dwarsgreppels; 3 laagveen: de onderste veenlaag mn wanneer die uit een netwerk v stengels en wortels bestaat

bonkaarde bovenste veenlaag, teruggestort op het land dat na afgraving v hoogveen overbleef *bonksel

bonken / bonk verwerken; 2 's-winters het aangesneden hoge veen met bonkaarde bedekken als middel tegen bevrozen

bonksel / de vrijwel ongebruikte bovenlaag van hoogveen als teelaarde *bonkaarde; 2 bovenste baggerveen

bonkveen grauw- of bovenveen *vale, bolle, schaverd, luif

bonlaar heide met struiken @: bõnhlare

bontje wilger:gors *wilgenpasch, wijschaat, weliegront

boogbrug houten brug rustend op krombogen en tegen elkaar aangebrachte balken als liggers

hoogduin hoogvormig duin op onbegroeid oppervlak, loodrecht op de overheersende windrichting *sikkelduin, barchaan

boom / sluitboom; 2 overblijvend houtig gewas met een of meer stammen en een sterk vertakt stelsel v zijtakken (kroon). Sommige solitaire bomen vervulden een plaats i/d rechtspraak (gerechtsboom, dingboom, upstalbeam), als grensmarkatie (grensboom), i/d religie (kruisboom), bij bijgeloof (breukeboom, tieboom) of als herkenningspunt (bakenboom langs rivier) [boom < rakel]

boomaarde aardsoort v verrotte bladeren, vermolmd hout of humus om zware klei luchtiger te maken

boomgaard (omsloten) stuk grond met vruchtbomen voor produktie v fruit *(bongerd, bogaard, bogerd, bangert), boomhof, boomtuin, kriekerie, prayeel, raaphof, appelstede, vergier, vergt, veergaard, boomakker; 2 bosschage, luthof of warande

boomgroep enkele bomen, tezamen een visuele eenheid i/h landschap vormend, aangeplant in weiland als beschutting tegen weersinvloeden of om esthetische redenen. Het oppervlak bedraagt vaak minder dan 50x50 m, bomen zijn >5 m hoog, en hebben een contrastwerking ten opzichte v/d omgeving

boomsoortnaam ingeburgerde fantasienaam voor diverse inheemse boomsoorten, veelal eindigend op laar. In Nld: kerstboom (spar), klaterpeppel (esp), mastboom (den), popel (populier), posse (gagel), ratelaar (esp), hasselt (hazelaar), doorn (hagedoorn), VOSSE (gaspeldoorn), rens (wilg), rieswaring (den), saphout (lijsterbes), siepenhout (lijsterbes), tronkboom (knotwilg), Venijnboom (taxus), violenboom (esdoorn), vladebei (lijster/vlierbes),

- vrouwentongen (esp), waarde (wilg), weide (wilg), vougel (wilg), werf (waterwilg)
- boomstronk** stamvormige boomwortelrest *hach, kienstobbe, bolle, bulle, boks, broek, strompel, kinholt, vot
- boonerts** boonvormige ijzerconcrete (limoniet) i/d bodem. Hoe zandiger de bodem destemmeer de gelijkenis m grove sintels uit vuur, hoe fijner en kleiiger des te scherper zich korreltjes vormen [hagelerts < boonerts < ijzeroerbank]
- boord** 1 waterkant, oeverzoom v/e beek, vaart, rivier, meer of put; 2 wegrand
- boosland** onland, duivelsland ☞ bijgeloof
- boossel** kegelbaan
- bootse** uitstekende en begroeide punt v/e rots
- borch** 1 vlek, stad; 2 burcht; 3 berg
- bore** oplopende getijvloedgolf i/e nauwe riviermond *waterwals, rivierwals, riviervloed
- boreaal** arctisch, noordelijk
- borg** (Gr) versterkt adellijk huis *burg
- horn(e)** plaats waar een geconcentreerde natuurlijke uitvloeiing v grondwater optreedt (bronwater, borrewater) *bron ☞ spreng
- bornepit** welput
- borninge** brandstof
- borst** kopse oeverstrook v/d kooiplas i/e eendenkooi
- borstwering** 1 verschansing *archier, bolwerk, laning, torneel, bederf; 2 aarden wal die een te verdedigen ruimte geheel of gedeeltelijk omsluit
- bos** type v begroeiing waarvan de betrekkelijk grote hoogte, de dichtheid en de uitgestrektheid een eigen stempel drukt op de standplaats, die daardoor een uitgesproken eigen karakter krijgt, mn tav het klimaat (microklimaat) en bodemvorming *woud
- bosbouw** oordeelkundig aanplanten, verzorgen en kappen v bos teneinde dit produktief te maken
- bosbouwkundige** grondbewerking: het geschikt maken v/d bodem voor aanplant, geldt als diep bij twee voet (60-80 cm), vooral gangbaar tot voor 1870 *delven. Te onderscheiden ingrepen: dubben (plantgat-spitting), wenden (verwisseling v/d bovenste en diepste horizont), riolen (loswoelen andere opeenvolgende horizonten), zinken (verwisseling v bovenste en tussenlaag, de diepste laag wordt wel gespuit maar blijft onder liggen), omkopen (stegaten spitten)
- bosbrand** zich verplaatsend bosvuur *kruipvuur, kruinvuur
- bosgang** smalle lijnvormige uitkapping [gang < tra] *zijsleuf, laai
- bosgrens** (bosb) eigendomsgrens v/e bosgebied, te onderscheiden in buitengrenzen en enclavegrenzen
- boshoeve-patroon** (Z-Nld) sterk versnipperde ontginningsverkaveling dat direct gekoppeld is aan geïsoleerde bewoning in bosgebied, met op elke kavel een boerderij (lijnvormig bebouwingspatroon)
- bosmantel** gesloten buitenrand v/h bos met bomen die niet van onder opgesnoeid zijn (voor windschut, handhaving v micro-klimaat en strooiselwering) *bosrand ☞ berkensingel
- bosnaam** achtervoegsel in toponiem verwijzend naar oorspronkelijk bos: -hout (gedegradeerd), -haar (bos iha), -holt (zandgrond), -haag (jachtbos), -wold (drasgrond), -bos, -lo (zandgrond), -laar
- boskant** zoom v/e weg
- bosrand** ☞ bosmantel
- bosreservaat** bosgebied m/e oppervlakte v zo'n 15 tot 40 ha waarin geen menselijke ingrepen plaatsvinden, voor onderzoek naar bosecosystemen
- bosschage** een woud, bos
- bossen** pollen bentgras in grasland afmaaien *busken
- boschinge** struikgewas *struweel
- bosveen** veen gevormd i/e eutroof milieu, bestaat uit resten v moerasbos (berk, wilg, es), levert goede landbouwgrond
- boswachter** bosbeheerder *jachtopziener, schut, koddebeier, veldwachter, prater, houtvester, woudvorster
- boswal** houtwal als afgrenzing, windbreker en wildschut *eekwal
- bosweide** met grassen en kruiden begroeide open plaats in bos *brand, laar, vlaas, veuwe
- botterwal** (zeev) zeer nabij een kust, klip of bank zijn waar de wind pal heen waait *lagerwal
- boterland** (zeev) wolken die zich voordoen als verwijderd land, dat bij nadering 'als boter wegsmelt' ☞ schijnsel
- boterveen** groenland
- boulevard** 1 hoofdverkeersweg met winkels; 2 brede geplaveide wandelweg langs zee
- bout** (Zld) overgebleven stuk v/e weggeslagen of weggevalen dijk, vaak in gebruik als bouwland *nol, vliedijc ☞ zaaidijc
- bouw** burcht v/e das of hol v/e kotijn of vos *wring, hol
- bouwaarde** zwarte aarde *humusaarde, eerlant, erft, ploegland
- bouwerschap** (Gr) boerschap v/e marke
- bouwhoek** regio met vrijwel uitsluitend akkerbouwgrond [tuil < bouwhoek]
- bouwland** *bouwte, couter, stoof, fellingen, ploegland, sjillän, veltlant, zaadland, zwier
- bouwtegrond** (Gr) hoge tot middelhoge zwartveen-ontginningsgrond met mestdek
- bouwvoor** bovenste homogene laag v bouwland, ca 30 cm dik, met organisch stofgehalte v 16% ≈ zode (grasland)

boveeg (Z-Nld) boven de weg gelegen land
bovenbank bovenste laag v/e veenakker
bovenbreedte breedte v/e kanaal tussen de oeverskanten ≈ winterbed (rivier)
bovenkruier industriemolen (16e eeuw) waarbij de draaibare molenkap o/e hellende molenas gemonteerd is en de molen o/d wind gekruide kan worden ☞ windmolen
bovenland smalle strook v/h oorspronkelijke veenland dat is blijven staan tussen verschillende droogmakerijen. Op het bovenland liggen de dorpen die fungeerden als basis v/e veenontginning
bovenrivier deel v/e rivier waar eb en vloed niet meer waarneembaar zijn
bovenstreams stroomopwaarts
bovenstrand droge strand
bovenwind 1 wind i/d hogere luchtlagen *hoogte-wind; 2 (zeev) oostenwind
boverie zuivelboerderij
bovier koewachter, veehouder
braak dijkbreuk *wiel, doorbraakkolk
braakland 1 omgeploegd en bemest, nog niet bezaaid land *zwartland, braakkouter, dinge, idelplaats, rouwland, slaapakker, valge, (ongewonnen, ongeëert, onbenoot of onbedreven land); 2 (NBr) woeste, onontgonnen grond; 3 land dat door een dijkbreuk weggespoeld is of aan voortdurende afkabeling blootstaat
braakman poeloeverland
braas zeearm of smalle waterdoorgang, tgv nes (landtong)
brab(b)el blijvend in modder overgegangene grond *brugel, bodemmodder
bracht 1 omheining, afsluiting; 2 braakakker
brak 1 zoutachtig, zilt; menging v zoetwater (rivier) met zout (zeewater), ook in poel of veenplas; 2 (mijnb) slappe leisteen in dak, die neigt tot instorten (vals dak)
braken akkergrond onbebouwd laten *zomervolgen, zomervoren
brakwaterklei ☞ knipklei, knikklei, pikklei
bramziggertje (lit) benaming door vissers gegeven aan fosforische dampen die nu en dan uit zee opstijgen en samensmelten en waarin zij weleer de gestalte v/d duivel meenden te zien ☞ schijnsel
brand 1 open plaats in bos (brandcultuur); 2 winplaats v brandstof, veelal turf
brandcultuur primitieve methode v grondontginning door afbranden v/d wilde plantengroei op het terrein
brandgang uitgehakte of onbeplante strook tegen overslaand bosvuur, om effectief te zijn moet de breedte >10-15 m zijn, vgl berkensingel *tra

branding overgangszone waar een regelmatige golfbeweging v diep water wordt omgezet in een wanordelijke waterbeweging door bodemwrijving in de kustzone ☞ grondzee
brandingsgolftype *breker, kruller (overstorter), roller (schuimer)
brandingsrug door branding opgeworpen miniatuurrug
brandingstrog kustlangse laagte tussen strandbank en strand ontstaan door branding ☞ zwin
brandput waterkolk voor bluswater *dobbe
brandstof oude boerenstook *schokke (mest met turf), belte (plag), domp (veenkluit), borninge, doofhout, moerasgas, turf, moer, bruinkool, wisse, klippel, waskool, steenkool
brandstrook naakte grond langs spoorbaan ter beperking v brandgevaar
bras lengtemaat ☞ vadem
brauw opgehoogd stuk bouwgrond, tgv haaygemet *rabat
brecht heuvelhelling @G: brakti
brederik grote weg, straatweg
bree (VI) slijkerige grond
breede (C-Nld) lang stuk akker op een es *brei
breedte afstand ten N/Z v/d evenaar in graden (Amersfoort: 52.10°NB)
breedtecirkel parallel, met als specialen: evenaar, poolcirkels, steenboks- en kreeftskeerkring
breedtegraad middagcirkel
breek (Waterland) kolkgat als restant v/e dijkdoorbraak *wiel, kolk, braak, brexem
bree bakentonnetje *joon
breet aardkluit *brette, britte
brei 1 (Twents) bree; 2 (NBr) strook grond langs een haag
breker (echte) brandingsgolf op flauw hellende stranden als de verhouding waterdiepte/golfhoogte = 1/3, of de golfsteilheid >1/7
brekken 1 (Frl) veenplas ontstaan door afslag; 2 (Frl) wiel *breek
brem erg zout *brijn
bres 1 breuk, opening i/e vestingsmuur; 2 wak, ijsbreuk; 3 instort v/e zuigputwand
breugel 1 natte met struikgewas omgroeide weide, vaak als jachtterrein *(bruil, briel, broel, brulle) @G: broga 'grens' ☞ jachtdomein; 2 afgeperkte weidegrond *beemd
breuklijn de dagzoom v/e onderbreking v gesteentelagen, dwz de doorsnijding v/h breukvlak met het aardoppervlak *erdriinge
breuktrap trede als oppervlakte-reliëf door verticale beweging v aardschollen: horst (relatief stijgend) en slenk (relatief dalend). In NBr aanleiding gevend tot wijstverschijnselen
brexem doorbraak i/e dijk *breek

bricht (Lb) berg, burg
brief sneeuw: pakketje sneeuw dat v/e tak afschuift
briel marktplein
bries / zachte maar frisse koele wind; 2 cokesgruis, vuurkool
briete aardkluit, turfkluit
brijn pekkel, zout, zilt of brak water
brik baksteen, steenslag (grof puin)
brikgrond (Lb) bodemtype waarbij vooral kleideeltjes door wegzakkend water naar een dieper gelegen horizont zijn vervoerd
bril *breugel
brink / dorpsplein, oorspronkelijk trechtervormige inschaar ruimte voor vee a/d dorpsrand, tgv tie *ikkelhiem (Frl), anger (Dld), plaetse (NBr), plein, biest (Lb), bist (Kempen), dries (VI); 2 rand v/e akker, grasland, rand om hoeve; 3 met gras begroeide hoogte, 'heuvel'
brinkzitter iemand met alleen recht v uitdrift
 *brinkligger, leggerijtjen (Z-Dr), markkotter (Gld)
broderie tuinkunst
broek drasland, moerassig land langs rivieren of beken gelegen, aldanniet ingedijkt groenland dat 's-winters onder water staat. Voedselrijker, minder dik veenpakket en minder drassig dan een stroomopwaarts gelegen goor, vgl flier, mors *bracht? @K: braco
broekbos vroeger veel voorkomend bostype van elzen of berken met een meestal sterk ontwikkelde kruid- en struiklaag, in laaggelegen, moerassige gebied. Nu nog slechts aan te treffen i/e laaggelegen beekdal, langs een verlande geul en i/e natte duinvallei. Door ontginning en verdroging is het areaal drastisch geslonken, en door vervuiling en eutrofiëring danig aangetast *ooibos
broekvol opgehoogd stuk moerasland
broekweide grasland
broel breugel
broem schuim, bruis
brok afgebroken stuk
brol breugel
bron plek a/d voet v/e heuvel (duinen, stuwwal) waar drangwater geconcentreerd naar buiten treedt en daarbij de bronkop v/e rivier vormt *springader, fontein, welle, sprang, spreng, oorsprong, staalbron, soeze, oar, sprunk @G: brunnen
bronerrosienis uitholling ontstaan door afvoer v bodemmateriaal door uittredend grondwater
brongas (NHld) als boerengas gebruikte brandstof, ontstaan door gisting v organisch materiaal onder zuurstofloze omstandigheden (samenstelling: NH₄ 57-92%, H₂ 0-5%, CO₂ 3-36%, O₂ sporen) *moerasgas ☞ gas

brongebied gebied v herkomst tav / ontspringen v/e rivier *stroete, delle, rijt, helokreen, vunt; 2 luchtstroom met een karakteristieke eigenschap
bronkhorst hoogte voor kerkelijke gewijde handelingen
bronniveau hoogte waarop bronwater uittreedt, boven ondoorlatende laag waarover het grondwater vloeit
bronwater drinkbaar grondwater *mineraalwater
brug overspansel *til, zet, vleken, vonder, stoep, post, bruggestok, meentebrug, toogbrug, wipbrug, heul
brugel bodemmodder *brabel
bruggestok smal voetgangersbruggetje
brugkanaal aquaduct
bruikland land dat men in pacht heeft, huurland
bruil (Gld) *breugel
bruinkool tussenstadium v veen en steenkool tijdens het inkolingsproces, waarbij het vochtgehalte afneemt (bruinkool bevat 75-10% H₂O) en het organisch stof geleidelijk wordt ontbonden in moleculaire bouwstenen: N en C hopen zich in de regel op, S en P verdwijnen snel en soms langzamer *waskool, ligniet, papierkolen ☞ brandstof
bruinsteen mangaanconcretie
bruintje het rimpelen v/d zee bij windstil weer [bruintje < deining]
bruisachtige grond weke grond
bruisen / hoorbaar schuimen, storten, golven en breken v water; 2 stormwind bruisend door de bomen
brul breugel
brusk struikgewas, takkebos
brutweg weg voor mestvervoer *berriegang, mestweg, beerweg
budde (O-Nld) spook ☞ bijgeloof
bufferzone strookvormig landelijk gebied ter afscherming v naastgelegen gebieden
bui / plotseling opkomend kortstondig slecht weer, veelal afgewisseld met korte, felle opklaringen met een diepblauwe hemel. Blijven opklaringen uit dan is er een snelle opvolging v lichte en donkere wolken en vrij scherpe wijziging in neerslag-intensiteit *zomervlaag; 2 (zeev) witte of droge bui (hevige wind), onverwacht op stil weer volgend *schoer, schof
buihaling kortstondige rijzing en daling v/h zeeniveau door een bui ☞ waterstand
buis rukwind, windvlaag, pof
buiswater stuifwater dat bij harde wind op of over het schip slaat
buiten buitenplaats, landgoed, platteland
buitenbank ongeveer evenwijdig a/d kust lopende zandbank
buitenberm dijkberm ter hoogte v/h hoogwaterniveau
buitendelta onder water gelegen delta *voordelta

buitendijken door het binnenwaarts verleggen v/e dam of dijk de grond onbeschermd a/h zee of rivierwater blootstellen

buitenduin zeewaarts gelegen duin

buitengaats het zeegat uit, in volle zee

buitengebied gebied binnen de gemeentegrenzen dat buiten de bebouwde kom valt, waarvoor een gemeente wettelijk verplicht is een bestemmingsplan op te stellen *landelijk gebied

buitengrond 1 buitendijkse grond *utedije, uitgras, buitengors; 2 zandbank buiten het zeegat

buitenhof woning en bedrijfsgebouwen v/e boerderij v/e kasteelhorige

buitenland omkade gors, boezemland, buitendijks gelegen grond

buitenlek het water v/d Noordzee 3 à 4 uur buiten de kust, boven de Breeveertien

buitenplaats niet-verpacht parkgebied rondom (soms voormalig) kasteel of landhuis, waarvan de eerste aanleg >50 jaar oud is. Buitenplaatsen kunnen uit kastelen ontstaan zijn na wegvallen v/d militaire functie, of speciaal aangelegd als (zomer)woonplaats voor de gegoede burgerij of adel. De bloeitijd v/d buitenhuizen in Nld was 1700-1850

buitenpolder polder buiten de hoofdwaterkering, bij hoge vloed onderlopend

buitenpost post buiten een vesting of fort

buitenregel zeeduinen

buitenslaan buitendijken

buitenstad kleine landstad

buitenveen het grote veen, met kanalen doorsneden waar de turfgraverij en het baggeren voor de aanboer van brandstof op grote schaal plaatsvond, tgv binnenveen

buitenverblijf een i/h landelijk gebied gelegen recreatieve woonplaats v/welgestelde particulieren of stichtingen *zomerhuis, speelhuis, campagne

buitenwaard uiterwaard

buitenwater de zee, zee-arm en al het water dat daarmee in open verbinding staat

buitenwerk ravelijn, deel v/e vestingwerk buiten de hoofdwal *buiselze

huizig onstuimige, ruwe zee

hukvast ergens zijn vaste woonplaats of domicilie hebben

hulk (Vl) besloten, omsloten of afgesloten land *kamp, blok, heuk, hulk

bulle 1 golf; 2 stier; 3 (O-Nld) boomstronk

bullekamp weide met veelal een a/d ketting gelegde stier, stierweide *marweide

hult 1 terreinverhoging, soms bebouwd als huisterp; 2 stapel, hoop turf; 3 agger, naspui

hunderlasten grondbelasting voor polderlasten

hunder oppervlaktemaat v. 1 ha otwel 100 roeden, 12 morgen

bunker verdedigingsstelling, schuilplaats

buorren (Frl) buurtschap @G: bur 'woning'

burcht 1 rond, ovalen of (later) hoekig omgracht bouwsel als toevluchtsoord of versterkte wohntoren (met weergang, kantelen en poort) *burg, borg, mont, kessel, sterk kasteel, slot; 2 ondergronds wildverblijf: vossehol, dassenburcht *aard, bouw

burenbinding tendens v boeren om bijeen te wonen, ongeacht hoever men v intensief bewerkte landerijen verwijderd is

burg 1 (Zld) ronde volksvluchtplaats, straal 100 m; 2 versterkt adellijk huis, met nadruk op een verdedigbaar karakter *veste, borg, bork, stein, stins

burggraaf (Z-Lb) soort motte waarbij een (natuurlijke) heuvel v/e helling werd gemaakt door het graven v/e gracht en er een eilandheuveltje ontstond waarop fortificaties werden aangebracht

burggraafschap *kasselrij, kastelenij

burgerturf steekturf, gewoonlijk kleiner dan fabrieksturf

busken gras afmaaien

butinge buitenstad, voorstad of gehucht

buurgat gemeenschappelijke toegangsweg of doorgang

buurt 1 stadsdeel m/e zekere mate v sociale integratie der bewoners [beis < buurt < wijk] *catrepe; 2 op het land: de omgelegen streek; 3 gehucht *buurtschap

buur(t)schap *beis, hameide, leitschap, klucht, gehucht, buorren (Frl), maalschap, roth, werf

buurtweg ontginningsbasis waarlangs de boerderijen lagen i/h veenweidegebied

hyvang nieuw gewonnen land *bivang;

C

cache kaatsbaan, kaatsveld
cadier plaats met een therme of warm water *keer
 @L: calidarium 'plaats v warme baden'
caisson betonnen zinkbak voor dijkdichting
calamiteuzepolder (Zld) noodlijdende polder die door dijkval of een andere ramp voor onevenredige hoge lasten komt te staan en zich beroept op een wettelijke regeling om 'calamiteus' te worden, waarbij de Staat bijspringt in onderhoudskosten
caliant keesteen
camere bepaalde grootte v water, land
cameret herberg
campagne buitenverblijf, landgoed
campanile meestal vrijstaande klokketoren naast een kerk
camping (recreatie)terrein voor tijdelijke overnachting
caniel waterloop, bedding, kanaal (canèl)
capillaire zoom het gedeelte v/d verzadigde zone dat direct gelegen is boven de grondwaterspiegel, met stijgwater (hoogte is afhankelijk v poriëndiameter, doorlaatbaarheid)
capsulegraf graf waarin hoofd en borst met een grote aarden pot bedekt zijn en de benen met een andere
carnier kuil waarin een lijk begraven wordt
carré blokoningen
cartografie de kunst v/h vervaardigen v land-, zee- en luchtkaarten, atlassen en plattegronden
cartogram geografische kaart waarop de grootheden v één of meer in getallen uit te drukken verschijnselen zodanig door kleuriagrammen of grafieken zijn vastgelegd dat de plaatsing op de kaart overeenkomt met de ligging
cascade kleine, natuurlijke of kunstmatige waterval, vaak trapsgewijs *vistrap
castra sterke vierhoekige legioensvesting v/d romeinen *legerplaats
caste korenschuur *spieker
catacombe onderaardse begraafplaats, gang met spelonken, gewelven en groeven *crypte, cimiteria
cataract tussenvorm v stroomversnelling en waterval waarbij het water met een sterk verval kolkend over de ondergrond gaat, scheepvaart is onmogelijk
catrepeel achterbuurt v/e stad *beis
cavalerieberg kruisberg (RK) waarheen men in vastentijd ter bedevaart gaat

caverne / hol, spelonk; 2 door water uitgelopen zoutkoepelholte
ceintuurbaan weg-, spoor- of trainbaan die een stad (bijna) geheel omgeeft *katse
celtic field verkavelingsvorm v landbouwgrond uit de prehistorie, bestaande uit een complex v regelmatige blokvormige (honingraat) akkertjes (35x35m) en ontstaan door roofofbouw. Door begrazing ontstonden stuifzand en heideterrein. De groeiende bevolking zocht de oplossing i/h creëren v akkertjes door stroken grond vrij te maken v afval en uitgewerkte grond langs de rand op te werpen (walleetje). De vierkante vorm is te verklaren door gebruik v/h eerge-touw (kruiselings ploegen), later i/d Romeinse tijd door de keerploeg verdrongen *raatakker, netakker
cementatiezone het gedeelte v/e ertslichaam dat vlak onder de waterspiegel ligt
cenotaaf grafmonument ter ere v doden wier lijk men niet heeft, als plaats voor cultus
centroïd een kenmerkend punt v/e geografische eenheid, bv zwaartepunt
centuriatie (Z-Lb) landindeling, veelal door romeinse legerveteranen over heuvels en dalen uitgezette rationele blokverkaveling v 707x707m, aangeduid als villae (die weer was onderverdeeld in 100 stukken)
chemische verwerking chemische aantasting van bodembestanddelen door hierop van buiten inwerkende agentia: water (hydrolyse), koolzuur (carbonisatie), humuszuur (oplossing), zuurstof (oxidatie)
chorografie landsbeschrijving
choropleth-kaart kaart waarbij de dichtheden worden gegeven door het oppervlak v gebieden met verschillende tinten in kleur of zwart-wit (vlakkenkaart)
chroma kleurverzadiging, van grijs naar kleur lopend ☞ bodemkleur
cijnsboer grondrenteplchtig landeigenaar
circulatie kringloopstroming
cisterne regenbak, regenput
citadel afzonderlijk te verdedigen deel v/e vestingwerk in of nabij een stad, afgelegen en beheersend *schans, dwangburcht
civitas bisschoppelijke nederzetting, zetelplaats v/e bisschop i/e diocees
clause afgesloten plaats *kluis
clauwe deel v/e dorpsgebied *kluft
clesie (Frl) afscheidingshek
clinge kustduinheuvel *klinge ☞ donk
clinograaf hellingmeter tov horizon
cluster kluft, groep
cofferdam kleine droogdok, naar scheepsvorm gebouwd om plaatselijke schade a/d scheepshuid

- te kunnen repareren zonder het schip als geheel te hoeven dokken [oefferdam < dok]
- ☞ scheepsbouwplaats
- cohesie** in kleiig materiaal door DDL (diffuse dubbellaag) *bodemplak
- colluvium** door afspoeling in beekdal opgehoopte leemgrond
- comitatus** graafschap @L
- commanderijland** (NBr) aan een klooster toebehorend huis of een uithof voor tijdelijk gebruik afgestaan aan leden v/e geestelijke ridderorde *uithof ☞ kloostergoed
- commonie** gemeenteweide, meent
- compactie** (geol) vermindering in dikte v/e afzetting door afname v/h poriënvolume en wateronttrekking, meestal door externe belasting (jonge afzettingen) ☞ zetting
- compagnievaart** (Frl) turfkanaal gegraven door de maatschappij v ontginning
- compascuum** (Dr) gemeenschappelijke weide
- compensatiediepte** diepte v/d zee waarop de zuurstofproductie en -consumptie door planten of algen met elkaar in evenwicht zijn
- compost** vruchtbare aardachtige massa, grijsachtig-zwart die ontstaat door afbraak v organisch afval (huis- en straatvuil, GFT-afval), en te gebruiken als meststof en bodemstructuur verbeterend (bollenteelt)
- concaaf** holrond, bv maaiveldprofiel in polderweide (pannig)
- concessie** (mijnb) vergunning v overheidswege tot ontginning v gronden
- concretie** lens-, bolvormige of onregelmatige klomp v secundair gevormde mineralen i/d bodem (kalk-, ijzer-, kiezelzuur-, lösspoppetjes)
- conduit** 1 kanaal; 2 fontein, springbron; 3 onderaardse (geheime) gang, gewelf
- conform** soort kaartafbeelding die hoekgetrouw is
- consolidatie** het proces waarbij een geleidelijke aanpassing v/d korrelspanning i/d grond optreedt door veranderingen in belasting of waterdruk, waarbij het volume v/d grond afneemt *versteking
- contourlijn** omtreklijn, in kaarten vaak bij hoogtezones
- contrast** helderheid tussen lichtste en donkerste partij i/e beeld, bij bodembeschrijving
- contrei** *streek, omgeving
- contributie** (Frl) waterschap alleen voor dijkzorg
- conurbatie** stedengroep
- convectie** verticale beweging v luchtmassa's i/d atmosfeer
- convex** bolrond, bv grondwaterprofiel in laagveen-weidegebied tussen de sloten, of veenmosopbolling (nu nog zichtbaar a/d ontwateringsrichting), of door opploeging (bolakker)
- coördinaten** lengte- en breedtematen op aarde, in NB/ZB en WL/OL
- cope** (ZHld/Utr) veenland-ontginning met vaste kavelmaten (50x1250 m), voortgekomen uit een door koop bepaalde kolonisatie
- coriolisafwijking** afwijking v/e vallend voorwerp of stroming door de aardrotatie
- cornecoten** zoutwinning uit de grond
- corpuslanden** landerijen door een klooster zelf bewerkt, tgv pachtland
- corrasie** 1 fysische erosie door stromend water; 2 aanslijpende werking door wind
- corrosie** 1 de oplossende chemische werking v zoet of zout water bij gesteenten, vooral in kalksteengebieden; 2 chemische aantasting v metaal (roest)
- corridor** 1 smalle strook grond tussen twee territoria of waters *hals, alore. gang, istmus, engte, nauw; 2 open spleet in ijsveld *slop, slochter, cunet
- corso** 1 feestelijke optocht waarbij de oogst getoond wordt; 2 *wandelpaats, hoofdstraat
- coste** landstreek, kuststreek
- costuum** tolheffing
- cote** huthuisje, schuur, stal
- coulisse** (bosb) strooksgewijze verjongingsdeel
- coulissenkasteel** niet-militair functioneel ('schijn'kasteelachtig) bouwwerk
- coulissenlandschap** (Achterhoek) landschap met een sterke afwisseling van, vooral door opgaande lijnvormige beplanting begrensde, open en gesloten gebieden. Tevens is er een sterke variatie op kleine schaal in bebouwing en beplanting. Op deze manier ontstaan doorkijkjes, diepte en ruimtelijke werking
- coupure** 1 doorgang i/e slaperdijk die met schottenborden kan worden afgesloten; 2 afsnijding v/e bocht bij een waterweg *kanalisatie, coupure
- courtine** (vestingb) hoofdwal tussen twee bastions
- couster** bouwgrond, akker ☞ kouter
- couvre-face** (vestingb) verdedigingswerk gelegen vóór ravelijn of bastion
- crag** schelpgrind of kleihoudend zand m/e schelpgruislaag (Pliocene)
- creep** het uiterst langzaam dalwaarts bewegen v/d losse grondmassa, gelegen op hellend terrein *kruipen
- crevasse** overloopgeul door oeverwal
- crypte grafkelder** met kapel *krocht, onderaardse gang, catacombe
- cultuur** 1 samenvattende term voor het resultaat v/d veroveringen door de mens op de hem omringende natuur @L: cultura 'verzorging, bebouwing'; 2 (bosb) jonge bezaaiing of beplanting, gedurende de eerste jaren na aanleg

cultuurdek voor landbouwkundig gebruik kunstmatig opgebracht vruchtbaar bodemdek *toemaak, plaggendek, potstaldek (esdek)

cultuurgrond grond ontdaan v stenen, wortels en met een geschikte waterhuishouding, waarop gewas kan worden gekweekt

cultuurkaart kaart waarop de gebruikswijze v/d landerijen is aangegeven

cultuurlandschap landschap waarin zowel de flora en fauna als uiterlijk en structuur v/d vegetatie en het landschap zelf bijna geheel door de mens zijn bepaald (ontginning, inpoldering, ontbossing, bewerking en inrichting). Te onderscheiden landschappen: esdorp-, terpen-, kampen-, slagen-, droogmakerij-, aanpolderings- en veenkoloniale landschap *ingericht landschap

cunet 1 uitgegraven sleuf i/e vestingsgracht; 2 sleuf bij wegebouw; 3 doorgaande bijt in ijs, ijsgat *loeme, woene

cuppe grond en grondgebied v/e stad, beschouwd als bestuurlijk (gemeente)lichaam *(cuype, cuup, kuip), buuk

curtis frankische villae

cycloon kringstorm [hoos < cycloon] *wervelstorm, depressie, onderstont, onderstunt, draaistorm

D

daak door een waterloop aangespoelde ruigte
*deek

daal / neerslag in zeewater; 2 laag gelegen, dal

daale hoogveen

dabben stampen, plonzen in water of slijk

dagelijkse gang kleinschalig circulatiepatroon v/d wind a/d kust met afluende wind ('s-nachts) en aanlandige wind (overdag), laagdikte v enkele 100 m maximaal en lateraal tot 10-20 km merkbaar *micro-klimaat

dageraad tgv deemstering *morgenschemering, morgenstond, dagbegin

daglengte tijdsfase tussen zonsopkomst en zons- ondergang, in Nld is de langste dag 26 uur 46 minuten (21 juni) en de kortste 7 uur 43 minuten (22 dec)

dagmaal oppervlaktemaat, landmaat ter grootte v één dag ploegen, ≈ 1/4 bunder

dagmaat oppervlaktemaat, hooiland dat in één dag gemaaid kon worden ≈ 0.4 ha *deimt, dammaat

dagwand oppervlaktemaat voor ploegland, zoveel als twee paarden in één dag kunnen wenden *want

dagwerk (veend) hoeveelheid turf die een ploeg v 6-7 man in één dag kan steken, ≈ 40 m³ of 8500 kg droge turf

dagzoom de doorsnijding v/e laag of ertsgang met het terreinoppervlak; 2 onontgonnen veen- grond

daken nevelachtig

dakruiter houten drooghek voor hooi en andere landbouwgewassen

dal / langgerekte, relatief smalle insnijding v h landoppervlak, ontstaan door riviererosie of laagte tussen heuvels [ruine < dal < vaals]; 2 achtervoegsel bij kloosternamen zonder verband te houden met de ligging 5-dal; 3 schone land- streek; 4 kuil, gat, diepte

daliegat met veenvenig materiaal opgevulde kleiwinput (voor bemesting) in veenweidegebied uit 10-18e eeuw, doorsnee 2-5 m, ontstaan door kleiwinning vanonder een veenlaag. Zowel de veenlaag als de venige opvulling (stort) kan inmiddels door oxidatie verdwenen zijn, tgv moerput (veenwinning onder klei) *delsleuf
☞aardhaling

dalgrond (Dr) kunstmatig verkregen grond die ontstaat door menging v/d bonkaarde met het dekzand dat onder het afgegraven hoogveen

tevoorschijn kwam en evt mest *dalland, dallen, veenkoloniale grond, leijs

dalig water waarin bezinkstoffen zweven

dalweg lijn v/d grootste diepten v/e rivier, soms als grenslijn *talweg

dalzool laagste vlak gedeelte v/e dal

dam / kunstmatig aardlichaam (dwars waterke- ringswal, vgl dijk), ter beheersing v/d water- stand (afsluitdam, kistdam, kweldam, strekdam) *wang, pending; 2 weidetoegang door een sloot met damhek *aanplemping; 3 verhoogd voetpad langs het water; 4 erf, werf, grondgebied

damaarde bovengrond v/e veenplas waaruit bij het vervenen een dam wordt gemaakt en die later weer over de ondergrond wordt uitge- spreid (aandammen)

damakker akker i/d veenderij met damaarde opgehoogd

damcultuur laagveenontginning waarbij door het graven v vele sloten, zand uit de ondergrond wordt verkregen voor het aanbrengen v/e dek op veen. Het land komt hierbij in smalle (dwars)stroken of dammen te liggen

dammaat (Utr) oppervlaktemaat, 2/3 morgen of 400 roeden

dammen ☞ zompvaart

damp / vochtig v/h weer *nevel, heig, sattig, wasem; 2 rookwalm *swalm, swadem

damplank beschoeiing

dampkring aardse atmosfeer

damwand ingeheide waterkering *beschoeiing, bestatboming

dan / weinig bezochte, door bos omringde plaats, schuilhoek of leger v wilde dieren, wouddal *afside; 2 laagland, drasland

darg / vormloze, lemige, zwarte (zwavelachtige) veenmassa a/d onderkant v sommige hoogvenen voorkomend *(darie, darinck, derrie), detritus, pekkerd, stroperd; 2 los slib en evt ook bladeren, takken bevattende veenmassa, soms als drijvend eiland- je *derg

darinckdelving (Zld) zoutwinning uit door zee- water overspoeld veen *moertering, zelnering

darinck derrie *terrinck

dauw natte aanslag die door condensatie zich afzet op en nabij de grond door nachtelijke afkoeling. Bij sterke dauwvorming kan 0.1 tot 0.5 mm neerslag gemeten worden. Als de tem- peratuur beneden het vriespunt komt gaat de aanslag over in rijp. Dauw komt niet alleen uit de lucht maar ook voor een belangrijk deel uit de grond; daar door de uitstraling de grond a/h oppervlak en ook de lagere planten kouder worden dan de grondlagen op enige cms diepte, wasemen de diepere lagen ahw naar boven uit zodat de waterdamp naar het oppervlak wordt

gedestilleerd. Dauwmeter: drososcoop *ochtend-condens, dook

debiet watervolume per m³/s

declinatie horizontale kompasafwijking, met meridiaanvlak *afwijking, noordoosting

deek watermerk *daak, geffel, veek, ruigte

deel 1 (Frl) toponiem voor gemeente, vroegere grietenij *streek; 2 aandeel i/d grond *leut; 3 (Peel) turfveldje

deemstering het vallen v/d avond, tgv dageraad

diep (NHld) veenwijk ☞ diep

deimat (Gr) oppervlaktemaat *deimt, dagmaat

deimt (Waterland) oppervlaktemaat *deimat, dagmaat

deining zeegolven ontstaan uit zeegang elders, en dus het oorspronkelijke windveld ontlopen zijn, herkenbaar aan regelmatige en afgeronde vormen en domineren v lange golven (normale perioden 7-12 sec) [bruintje < deining < grofzee] *rolling, moerzee

deizig mooi weer dat terug loopt naar nevelig en mistig ☞ zeevlam

dekanaat kerkelijke eenheid v meerdere parochies [parochie < dekanaat < bisdom]

dekzand tot enkele meters dik pakket v grofkorrelige windafzettingen (met goede afronding en mattering) die grote gebieden in O-Nld als een deken bedekt en reliëf met vlakke ruggen vormt, tijdens het einde v/d ijs tijd (Weichselien) afgezet

dekzandkop kleine heuvel bestaande uit dekzand

dekzandrug lage duinrug bestaande uit opgehoopt dekzand, vaak o/d overgang v begroeide en onbegroeide ondergrond

dekzandvlakte vlakgelegen dekzandgebied

del 1 (Lb) vlakke, langgerekte en brede inzinking i/e grotere dalhelling en op plateau-oppervlakte, meestal met een geringe helling i/d lengterichting; 2 (NBr) komvormige laagte tussen twee zandige ruggen op de flank v/e waterscheiding; 3 (Hld) duinvallei; 4 kuil i/d weg; 5 lage slootkant die een paar maal per jaar moet worden opgehaald (vaak zandige oevers, bv door kruisende stroomrug)

delft gedolven (gegraven) of verdolven (vergraven) watersloot *delte, dulf, dulve, graaf, gracht

delfstof 1 (mijnb) een natuurlijke concentratie v één of meer mineraalsoorten dat commercieel in winbare hoeveelheid aanwezig is, in Nld (oppervlakte): grind, zand zandsteen (Twente, Z-Lb), klei, keileem, mergel, ijzeroer, veen, bruinkool; 2 minerale bovengrond of brandstof

delle (Lb) brede, komvormige tot vlakke dalvorm aan de rand v/e plateau, veelal het eerste gedeelte van een dieper droogdal ☞ del

dellen (Frl) moerasgrond waar de knipklei geërodeerd was, ofwel het venig oppervlak aangetast

delling 1 laagte of inzinking v/d bodem *kuil, vlaat; 2 glooiing; 3 uitgraving *saddijc

delsleuf (Gr) boerenkleiwinput *daliegat, aardhaling

delta een stroomafwaartse vertakking v/e laagvlakte-rivier met tussen de rivierarmen en de kustlijn een driehoekig gebied bestaande uit waaivormig afzettingen v meegevoerd grind, zand of slib. Delta's ontwikkelen zich het beste in zeeën met zwak getij en zwakke kuststroming. Het gehele zeeleigebied is op te vatten als de delta v Rijn/Maas/Schelde

delte (Frl) delf, dolte *minering

delven (uit)spitten ☞ bosbouwkundige grondbewerking

dempen dichtgooien v kuilen, sloten

dendrografie boom(groei)beschrijving

denudatie de afslijting en ontbloting v/d ondergrond door verwijdering v/d bodem, het resultaat v/d inwerking v/d zwaartekracht. Denudatie is vooral actief in hellende gebieden met weinig plantengroei, terwijl afwisselend bevrozen en ontdooien v/d grond dit proces sterk versneld @L: denudare 'ontbloten'

departement administratief gebiedsdeel v/h Koninkrijk Holland (1806-1810) ongeveer volgens onze huidige provinciegrenzen

depressie 1 gebied met lage luchtdruk; 2 gebied lager ligt dan de zeespiegel. Ons polderland vormt kunstmatige depressies, zonder menselijk ingrijpen zou het geen land zijn *inzinking

derg darg

derink zwarte turf *baggelaar, dieper

derivatie zijdelingse afwijking v geschoten projectie agv coriolis-invloed, drift en spin

derrie 1 grondsoort die ontstaat waar zeeklei op veen rust; 2 kortvezelig, min of meer met klei vermengd laagveen *woese; 3 onderste laag v laagveen

derring (Vl) turf *klot, tourbe, stook

desolaat 1 woest, onbebouwd v land; 2 verwoest

det stuk steen *kei, scheversteen

detritus klein deeltje v dode planten of dieren, speciaal i/e laag op de bodem v zoetwater

deunt landmaat van 1/4 ha

devotiekruis kruisbeeld langs de openbare weg ☞ monument

diagram schetsmatige illustratie ≈ grafiek

dialect streektaal *idioom, tongval, plat, volksspraak, patteis, boers, gouwspraak

diatomeeënaarde materiaal dat bijna geheel bestaat uit de in zoet- of zoutwater bezonken kiezelige pantsers v éencellige microscopische plantjes (diatomeeën) *infusoriënaarde, kiezelgoer

dichtslepen het zich vast aaneensluiten v
grondeeltjes i/e bouwvoor tot een stijve onhan-
delbare laag door inspoeling

dichtslibben verzanden

dichtzet overdwarse bespanning met gaas of
netten *aalstal, dwarstuin

die (NHld) voormalig veenstroompje @G: áhwa
'water' ^{ae}

diedenweg openbare weg @OF: thiáde 'volk'

dief waterrijke laaggelegen streek

diekje (Schouwen-Duiveland) akkeromwalling
van uitgeoerde grond, met weerszijden slootjes
*schurveling

dienstgoed leengoed

diep 1 gegraven hoofdkanaal ter afwatering v/h
veen en als turfvaart, uitgegraven tot op het
onderliggende zand *deep, veenwijk; 2 natuurlijke,
grote afwatering; 3 ondergelopen land

dieper *baggelaar

diepje kleine natuurlijke waterloop v/d zandgron-
den *loop

diepte afgrond *abisgronde, slond, zinkval

dietweg heerweg

diffuus licht afgebogen en verstrooid (zon)licht
dat voorwerpen zichtbaar maakt (zij het minder
scherp dan direct licht)

diggel bikkel, scherf aardewerk

dijk 1 opgeworpen walvormig kleilichaam langs
het water (vgl dam) dat het land tegen buiten-
water (zee of rivier) moet beschermen, vanaf
1000 na Chr opgeworpen *slikkerdijk, slijkdijk,
wierriem, palendijk, pakedijk, wang, landweer, slaperdijk,
werkerdijk, meeldijk, zeewering @G: dika; 2 gegraven
water, sloot; 3 weg door moerassig gebied of
dwars door een beekdal; 4 wildkering rondom
een bosgebied; 5 veenturf in lange lage hopen

dijketting recht tot beweiding v/e dijk

dijkgat doorbraakgat i/e waterkerende dijk *grond-
gat, schelgat, sleetboord, wiking

dijkgeslaagde iemand die verplicht is een deel
v/d dijk te onderhouden *aanbestoelde

dijkgraafschap waterschap *waasambacht

dijkput plaats waar grond werd weggehaald voor
dijkbouw *schaapstal, kuip, inlaag, sadijje, karreveld

dijkrecht o.a. spadesteking en dijkvelling, hoef-
slag, hevenrecht

dijkrest *bout (Zld), nolle, vlichdije

dijkkring (Voorne) waterschap

dijkstoel (Gld) polderbestuur

dijkvak *park, pand, hoefslag, hevene, schrodinge, gave,
aanschouw, hoofdijk, lijn

dijkval (N-Beveland) afschuiving of verzakking
v/e dijkvak door onderspoeling *grondbraak,
uitwaling

dikinge dijkdistrict

dikwater troebel water door was of vloed

dil (Zaanstreek) lagere delen v/e land mn die bij
hoge waterstand in slootjes veranderd zijn
(tijdelijk verdrongen land)

dingboom (Dr) gereclitsboom *upstalbeam

dingheuvel heuvel waarop een ding (oud-ger-
maanse volkvergadering) werd gehouden

dinge nieuw ontgonnen land, braakland

dingspel (Dr) rechtsgebied

diocces bisdom [civitate < diocees < aartsbisdom]
*aartsdiakanaat

dispersie proces waarbij een overgangszone
ontstaat tussen twee grondwatertypen welke
verschillen in chemische en/of fysische eigen-
schappen. Dit proces wordt door de van plaats
tot plaats verschillende grootte en richting
variërende snelheid v/d waterdeeltjes i/h poriën
netwerk (mechanische dispersie) en door mole-
culaire diffusie

district verspreidingsgebied v/e kenmerkende
(plante)soort op grond v bodem- en klimaatsfac-
toren *regio; 2 (Frl) onderdeel v/e rechtsgebied
[district < go]

diversorie herberg

dobbe 1 natuurlijke depressie i/e dekzandland-
schap [ven < dobbe < laagte]; 2 brand-, drenk, of
spoelvijver op een brink, aldanniet met water
gevuld; soms door een wal omgeven laagte i/h
dekzandlandschap (pingoruïne) *wijert, pallert,
pollert, pel, brandkolk; 3 uitgeveend turf gat of
veenkuil *mortel @OND: dubben 'graven'; 4 (Frl)
waterkom met ringdijk op kwelder: ringdobbe;
5 leem- of kleigroeve

dodenakker begraafveld buiten het centrum v/e
grote stad, itt kerkhof (rond de kerk)

doel 1 achterste grensgreppel tussen twee perce-
len; 2 (Gr) ondiep gat i/h hoogveen (doelput); 3
(Veluwe) klein heuveltje met grenspaal v mar-
ke; 4 (Z-Nld) hoop aarde; 5 (N-Nld) schietbaan
v/d schuttersgilde

doening (ZHld) boerenhoeve

does 1 begroeid moeras of veen, ook ruig onder-
hout of struikgewas; 2 lichte turf v mosveen
@G: thosa

doft (O-Nld) wachthuis

dok scheepsreparatieplaats [cofferdam < dok]

dolage moerassig land of gebied

dole 1 (Frl) laagte, drasland of 'plaats waar de
bodem niet vast is' (doolaag) ^{ae} dollard, dullaart; 2
(Frl) sloot als grensteken

doline trechtvormige zichtbare kuil i/h landopper-
vlak boven gemakkelijk oplosbaar gesteente
(kalk in Lb), welke door regenwater en nastor-
ting v/d bovengrond tot zeer grote en diepe
holen kunnen leiden (orgelpijpen) [doline < uvala]

doleg ontwaterd moeras @G

dollard (Gr) grote laagte *bekken, dullaart

dolmest dommest
dolte (Frl) delf
dom achtervoegsel bij een streeknaam met betekenis gebied of heerschappij *S*-dom
domein ruimtelijke neerslag v/h middeleeuwse hofstelsel, dwz uitgebreide landgoederen en nu vaak overgegaan in kroondomein: grond v/d staat, territorium *vroomland
domkerk woning v/e bisschop en later nog uitsluitend voor de daarbij behorende toren *munsterkerk @L: domus 'huis'
dommest uitgebreide strorijke stalmest dat voor bemesting nog kan worden gebruikt *dolmest
domp 1 droge kluit veen als brandstof, vgl schokke, belte; 2 walm; 3 de verticale beweging v/e schip
donder knetterend geluid veroorzaakt door snel voortgaande elektrische ontladingen; het eigenaardige zwellen of rollen v/d donder heeft zijn oorzaak deels in terugkaatsing en versterking der geluidsgolven en deels ook door interfererende luchtlagen *onweersdreun
donderschuur donderbui
dong stro met strot voor uitkruifing over land en ophoging *stalmest, tort, toert, vuil
donjon eenvoudige, meestal vierkante burchtoren ter lande, voor bewoning ingericht en ter weerstand v/e kortstondige militaire dreiging (typisch 14e eeuw)
donk 1 (ZHld/NBr) lage rivieroeverduin, nu nog maximaal 6 m hoog, als kopje door jongere rivierafzettingen stekend *S*-berg (Hld) *loo (Utr), slater ~~op~~ opduiking; 2 moeras; 3 ondergronds verblijf (met mest bedekt), grondhut
doodlage slijkpoel, moeras *dullaert, dollard, dolage
dood land onbegroeid, kaal
dood tij: het of de minst ontwikkelde der getijden kort na het eerste of laatste kwartier (in Nld-tijgebied na 2 à 3 dagen *kranktij
dood water 1 stromingsloos; 2 daar waar zoet brak- op zoutwater ligt waarin een doorvaarend schip zgn inwendige golven opwekt die zijn vaart belemmeren
doodijskuil (Veluwe/Twente) min of meer ellipse depressie i/e kameterras, vermoedelijk ontstaan door een geïsoleerd brok landijs a/h einde v/d ijstijd dat ingebed werd door smeltwatersediment *solle
doofhout dor brandhout
dooi smeltfase v sneeuw en ijs
dook over veld hangende dauw *mist, nevel
doolhof ordelijk labyrint *dwaaltuin
doolweg dwaalspoor *erre
doom wasem, damp, nevel
doon klam, niet goed droog

doorbouwen een akker grondig, door en door bewerken
doorbraak *wiel, doorslag, coupure
doorbraakdal laagte i/e stuwwal waar door smeltwater, opgestuwd achter de stuwwal a/h einde v/d ijstijd, weggestroomd is
doordreggen slippen v/e scheepsanker en afdrijven, doorgaan
doordubben ondergraven, doorgraven
doorgang passage door drasland *slochter, zuwe, kaag, lidinge, lyt, tra (ook bosgang)
doorrijzen vaargeulijns openbreken
doorlaat 1 sluisje; 2 afneembaar brugvlak
doorlatendheid permeabiliteit
doormennen een land met paard en wagen verwoesten, stuk rijden
doorsijpeling neerwaartse beweging v water i/d onverzadigde zone *percolatie
doorslag 1 gat i/e dijk of landscheiding gegraven om twee wateren te verbinden terwille v/d afwatering, of scheepvaart *heul; 2 (mijnb) vrije luchtdoorgang tussen naderende galerijen
doortraan kwel door dijklichaam
doorvaart kanaal, zeestraat
doos (Betuwe) brug waaraan een schuif is verbonden tot regeling v/d waterdoorlaat, vgl stuw
dop vluchtpijp v wildhol
dopplriet (delfst) bruine tot zwarte colloïdale humusafzetting
dor onvruchtbaar door droogte *aride, schraal, haal
dorp bebouwde kom v/e plattelandsgemeente, oorspronkelijk het verzorgingscentrum voor mensen die het bestaan vonden i/d landbouw en/of visserij (wegdorp, dijkdorp, terpdorp, esdorp, brinkdorp, veenkolonie) *kaf, ban
dorpsgemeente *hontschap, ham
dorpsheer schepers
dorpsplein *brink, laar, tie, blink
dorreland soorkamp
dossering helling v/e glooiing *beloop, glooiing
dosterd (Gr) zwarte turf *gliede
dove sloot: doodlopende sloot
draagplaats vlakke waterscheiding tussen twee rivieren
draai kleine smalle draaibrug over een vaart
draaiboom sluitboom
draaikolk waterwervel met snelste draaiing i/h centrum (anti-keer), ontstaat bij sterke stroming langs een obstakel of bij duikeringang [draaikolk < maalstroom] *konkel, pompel, zuigkuil, zwerveling, wieling, draaistroom
draaistorm wervelstorm, cycloon
draait (Frl) dracht, dreit
draaiwonder draaibaar voetbruggetje
draaiwind wervelwind

draap zandhoogte of rug op de bodem v/e rivier
*ondiepte, gaffel

drab(he) moer, grondsoep

dracht (Frl) (voormalige) waterloop in veen
*dreit, draait, drecht

dragee fijne jachthagel

drainage natuurlijke of kunstmatige afvoer v bodemwater

drangwater natuurlijk kwelwater, mn in de duinzoom of bij een stuwwal naar buitentredend

dras doorweekte, zeer vochtige grond, slijk, modder, moeras, penterig

drasland *moerland, bolland, mar, dan, doolaag, zakland, zoldertje, zomp, hobbedob, kletten, mieland, mars, meers, broek, neude

drecht / overvaart *veer, pont; 2 doorwaadbare plaats i/e veenstroompje S -dert *voorde, trecht, tricht; 3 trekvaart; 4 dreef, drift

dreef / niet-openbare weg vooral om vee door bouw- of weiland te drijven; 2 brede landweg tot weg met in het landschap opvallende niet-heemse boomaanplant *laan, driit; 3 fraaie streek, warande, landouw; 4 (bosb) hoofdsleuf voor bosbescherming en houtafvoer [tra < dreef]

drefschuur hagelbui, hageljacht

drefsneeuw sneeuwstorm

dreit (Frl) dracht

drek / mensenstront; *kak, klamaai, platvoet-ei, merdaalge, grasduiker; 2 modderslijk *drets

drekstede mestvaalt

drem stuk grond, eindstuk

drempeel verondieping in zee (grond) of over de volle breedte v/e (rivier)geul of ebschaar, hetzelfde als sedimentatieverschijnsel, hetzelfde door een erosievaste laag *zulle

drink drinkplaats voor vee *dobbe, hollestelle, vaete, stomp, zoel, pallert, poel, vijver, maar

dreusregen druilregen, continue regenval, minder dan stortregen, meer dan motregen

dres dries

dretsen spattend regenen, plassen

dreutel keutel, hoopje drek, drol

dricht / vaart, drecht; 2 district; 3 bewerking v bouwland; 4 weide, weiland

driehoekig stuk land *fok, blenkje, eegde, plaatse

driekanter afgeslepen windkei

driel driesprong @OND: drila

dries(t) / als weide gebruikt braak liggend bouwland (groeze); 2 (Veluwe) verarmd bouwland, met een door de natuur gevormde schrale grasmat, dat als schapenweide werd gebruikt *reek; 3 (NBr/Lb) meestal driehoekig dorpspleintje als inschaarplaats v h vee *biest, plein, brink, dresje; 4 boerenwerf; 5 (Gld) drassig grasland, wildernis *tresk

drieslagstelsel driejaarlijkse wisseling v bezaaiing bij graanbouw (bouwland, zomergraan, braak)

driesprong wegsplitsing *driel ☞ driehoekig landstuk

drift / oorspronkelijk een brede, meestal niet openbare weg waarover het vee gedreven werd v/d stal naar heidegebied, uitmondend i/d brink [steeg < drift] *veedrijfweg, schapendrift, overdrift, dreef, stroot, straat; 2 beweging v zeeijs; 3 stroming v water/lucht waardoor koersafwijking optreedt; 4 drijfzand; 5 terrein dat met drijfjacht bestreken wordt; 6 strandgoed, aanspoelsel

driftstroom (niet-diepgaande) zeestroming, die door de heersende wind ontstaat

driftzand drijfzand

drijfhout aanspoelend hout a/d kust

drijfs drijvende stukken ijs v/e verbrokkeld ijsveld door wind of stroming in beweging gebracht

drijfkrib kribbe die de verzanding v/e rivier moet tegengaan

drijftil op zoet tot brak water drijvende massa planten en resten die op luwe plaatsen tegen de oever geleidelijk dikker en steviger wordt en op den duur verlandt, stuk grond in laagveenplas begroeid met riet ea planten die los raakt *driuw-somp, rietzodde, kragge, ladde, heve, hobbedob

drijfzand met water verzadigd zand dat rustig ligt zolang er geen kracht op wordt uitgeoefend, maar door druk, trilling of grondwaterstroming in beweging raakt *welzand, kwikzand (quicsant), loozand, papzand, drift ☞ zandzee (drijfzand aan zee)

drijven / kantelen v stenen door de warmte bij steenbakken; 2 overstromd land niet meer indijken

drinkeling onder water gelopen of waterrijk land *zuip

drits koeiedrek

driuw-somp (Frl) drijftil

drobel troebel

droge dalen dalstelsel ontwikkeld boven een bevroren ondergrond waarbij smeltwater deze dalen prepareerde, nu als relict v/d ijstijd *grubbe

droge dijk binnendijk

drogt (Dr) droogland of woestijn *zoor @OE: drugath

drommer schoormuur *beer

droogdal asymmetrisch droogdal *duindelle, grubbe, rooi

droogland verdord, onvruchtbare zandgrond

drooglegging / droogmakerij; 2 (bodemk) afstand tussen maaiveld en slootwaterstand (grondwaterdiepte)

droogmakerij (Hld/Utr) een door uitmaling v water drooggelegd, omdijkte deel v/e zeeboezem, meer of plas

droogoven *eest, nast, there, thiere

droogschuur tabaksschuur

drossaard baljuw, drost

drost rechts- en bestuursambtenaar op het platteland, voorloper v burgermeester

drostampt (OV) ☞ ampt

druipland buitendijks gelegen land (voorland) dat in vroeger dagen ter bescherming v/e dijk of om andere redenen (onregelmatige vorm) buiten de inpolderingen bleef *vlietland, boezenland

druipsteengrot onderaardse kalksteenholte met grootschalige oplossing en kleinschalige neerslagvormen

druipsteenkegel pegelvormige neerslagvorm v kalksteen, tgv aardpijler *wratsteen, stalagmiet, stalactiet, leksteen

drukwal wal v gebroken en opgehoopt zeeijs, ontstaan door het breken en opeenschuiven v ijsvelden

drukwater 1 (bodemk) artesisch water; 2 binnendringend water, vloedgolf

drumlin lensvormige heuvel gevormd uit grondmorene dat door de beweging v/h landijs gemodelleerd werd

drupen glooien v/e dijk

druppel druppel, vochtbolletje

dubbel waternaam in de zin v ondergedompeld, overstroomd land

dubben (bosb) plantgaten spitten met de uitgekomen grond *omkopen ☞ bosbouwkundige ingrepen

duikeldam lage dam voor een dijk in zee, om aanslibbing te bevorderen

duikelzand *loopzand

duiker 1 straatkolk v riool; 2 kokervormige constructie met meestal een vrije waterspiegel die twee waterlopen met elkaar verbindt *verlaat, pompe

duin zandheuvel, zeereep, buitenregel

duinakker *kroft, krocht, krogt, geest

duinbaan uitwaaiingslaagte in duinen [duinbaan < duinvlak] *glop

duinbeek duinwaterstroompje *streng, rel

duindal tussen duinen gelegen laagte waarvan de bodem niet tot het duin behoort ☞ duinpan

duinen al of niet begroeide zandheuveld door de wind bijeengewaaid, te onderscheiden in walvormige strand- en zeeduinen, land- en rivierduinen *oerduintje, lijduin, sikkelduin, waaiduin, paraboolduin, ringduin, hoefijzerduin, kamduin, streepduin, lengteduin, dwarsduin, transversaalduin, kamduin, rivierduin, donk

duinheuvel *clinge, kling, donk, loo

duinhiel benedenrand v/d duinen a/d landzijde

duinkam toplijn v duinen

duinkling 1 door een duin gevormde heuvel 2 duinhelling

duinpan komvormige laagte tussen duinen waarvan de bodem uit duingrond bestaat *keel ☞ duindal

duinplas tussen duinen gelegen plas

duinreep met duinen bezette strook

duinregel rij duinen

duinrel gegraven afwatering aan de zijde v/d duinstrook ter vervanging van voormalige duinbeken, gevoedt door drangwater

duinslag door verkeer v voetgangers ontstaan pad door duinen naar zee [slijtpaadje < duinslag]

duinvallei de oude strandvlakten, tussen de verschillende rijen binnenduinen, met meestal een laagje veen dat in vroeger tijd en tijdens de WO-II werd ontgonnen (veenkluiten), itt de duinruggen ontbraken tot voor kort nederzettingen en werd de grond als weiland of griend gebruikt; nu ookwel als bollengrond *plak

duinvlak vlakke v aaneengegroeide naast elkaar gelegen duinbanen

duinvoet plaats waar het droge strand overgaat in de zeereep

duinvorming omstandigheid waarbij de voorwaarden gunstig zijn voor aan- of opstuiving v zand, zoals niet erg koud of nat klimaat, veel (zee)wind, getijdeverschillen, onbegroeide oppervlakken, zandige (optimaal bij siltige) bodem

duinzand opgestoven zand, a/d kust kalkrijk en schelpgruis bevattend, matig fijn zand ($\approx 175 \mu\text{m}$)

duist 1 grasachtig onkruid *zwartgras; 2 kaf

duistholt onderhout of struikgewas

duitse 1 hardheidsgraden: hardheidsschaal voor water, bezetting v Na+Mg tov Ca+K; 2 duitse mijl ☞ geografische mijl

duivelseiland verbanningsoord

duivelsland volgens bijgeloof behekst land *argerland, boosland, doemland, euvelgunne, vrijdagkamp

duivelswolkje (zeev) klein en onregelmatig stormwolkje als voorbode voor storm beschouwd ☞ voorteken

duivetoren vaak als afzonderlijk bouwdeel op enige afstand v/e burcht of kasteel staand, rond torentje met meerzijdige leien spitsje (17e eeuw)

dukdalf in water geplaatste zware paal gesteund door 4 tot 8 schoorpalen om schepen aan vast te leggen of ter bescherming v brug en sluisen

dulf dulve, greppel, sloot

dullaard (NBr) grote laagte of bekken *dollard

dunning (bosb) het wegnemen v bomen uit een opstand

duurstede vestingsplaats @K: duracio 'vesting'

durk (Zaanstreek) dargeveen

duisse stroompje @K

duwiere schuilhoek, spelonk, krocht, konijnhenhol

duwiet spelonk, krocht

dwaallicht blauwachtige vlammetjes die wel eens zweven boven plaatsen waar organische resten tot rotting overgaan, waarschijnlijk bestaande uit brandend methaangas dat door een geringe

bijmenging v fosforwaterstof (bij luchttemperatuur) tot ontbranding is gebracht *stalkaars

dwaaltuin doolhof

dwangburcht bolwerk gelegen in vijandelijk gebied ter onderdrukking v/d omgeving of stad
*citadel

dwanninge watertje

dwarrelsneeuw driftsneeuw

dwarrelwind kortdurende wervelwind, draaiende valwind *flodderwind, garrel

dwarsdijk *schenkeldijk

dwarsduin meer of minder langgerekte ruggen v duinzand dwars op de windrichting, veelal vastgelegd door vegetatie en gevormd op een stuivende ondergrond (itt een barchaan) *transversaalduin

dwarstuin heining over de breedte v/e dijk *dichtzet

dwinger (Gr/Frl) (vestingb) bastion

dy organogeen sediment bestaande uit in water neergeslagen humuszuren; een amorf zwart sediment dat in oligotrofe milieus gevormd wordt

E

east (Frl) akkers, dwz het bijeen gelegen bouwland, géén es *iest

eb het dalen v/d zeewaterspiegel na de vloedkentering *aflopende, afgaand of vallend tij

eblijn laagwaterlijn

ehschaar een getijdegeul die open ligt voor de ebstroom en a/h zee-einde een drempel heeft [priel < ebschaar < slenk]

echo vrij heldere geluidswaerkaatsing in half-afgesloten ruimten, vgl galm (afgesloten) *tegen-doninge, helm

echoloding dieptebeplating mbv sonar

echte 1 hofhorig landgoed; 2 verbanningsoord, plaats v vogelvrij-verklaring

ecologie leer der samenhang tussen natuur (planten, dieren) en milieu

ede brandturf

ee (Frl/NHld) natuurlijke waterloop ~~ea~~

eegde driehoekig stuk grond bij wegsplitsingen *eegte, blenkje, fok

eekwal singel v eikehakhout om akker of weide, als grensafsluiting of als windbreker

eel opwelling, hoogte

eem oude waternaam *amer, eems @K: ama

eendenkooi vanginrichting met kooikerrecht en recht v afpaling, bestaande uit een door bomen omgeven klein meertje (kooiplas of wed) met meest al vier gebogen vangpijpen (rogge-ei model) enkel voor wilde eenden (vgl blauw-goedkooi) [kooiputje < vogelkooi] *vogelkooi, vogel-poel, gloepe, keel, vangerij, vogelleg, war

eenstokskuil (veend) veenkuil waaruit het te bewerken veen 1 m diep of minder opgegraven wordt

eer golfslag of kolkbeweging v/h water rond de kop v e krib

eerd hol met gangen, van konijn, vos of das *aard, burcht

eerdbrand veld waar turf gestoken werd

eerdgrond grondlaag met een bovenlaag v zeer donkere aarde, ophoging v verteerde planteresten of stalmest

eergetouw oude schuifploeg, soort diepe frees waarmee alleen grond wordt losgetrokken zonder wentelen. Door twee loodrecht opelkaarstaande ploegrichtingen ontstonden vlakke akkers (kruisploegen)

eerland ploegland, bouwland

eerte met gras begroeide beekkant

ees (Dr) schapenkamp *ies

eest 1 droogvloer v onderen verwarmd *darre, deise, ast, nast; 2 ovenvondst *ast

eetspel rechtsgebied, district

eeuwkant (Zld) moerassig land langs binnengedijkte kreek of geul

eeuwsel (NBr) eusel

eewas laag gelegen, snel onder water lopend weiland

effen relatief vlak v/d bodem *slecht, sleek, slaak

egalement grond v geringe kwaliteit, tgv hootland *volgerland

egaliseren vlakken van de grond, belikken v/e dijk *banen

egelstelling (militair) versterkte stelling midden in vijandelijk gebied

egenode landstreek *jegenode

egesprong tegen een dijk opgeworpen of aangewassen land, buitendijks langs het water gelegen

eggesteen hoeksteen

eiersteen soort concrement *oöliet, kuitsteen

eigen weg particuliere weg waarvan het gebruik niet vrij is (Wegenwet, 1930)

eikehakhout hout aangewend voor boerengebruik, vaak met een omlooptijd v 12-15 jaar *akkermaalshout, kreupelhout v eiken, boerenhakhout, veepestbosje, prakbos

eikelhut omgaasd afdakje als bewaarplaats v verzamelde eikels in bosgebied, gedurende de winter (tegen rot en broei)

eikenheem (Dr) erfeiken als boerenhout rondom boerderijen *ikkelhiem

eiland 1 door water omgeven land (riviereiland) waard, weerd; 2 geïsoleerd landsdeel (rijkseiland) enclave; 3 (Gr) stuk land tussen twee veenwijken

eilandje klein eiland *oog, holm, scham, werder, zwamp, yle

eimat tweede gewas v/e stuk hooiland

einder horizon of gezichtseinder *kim, @G: andja

eindkap de kap v/e bepaald oppervlakte bos waarbij alle bomen worden verwijderd of waarbij een scherm of coulisse v/h oude bos overblijft om het opgroeiende jonge bos te beschermen. Eindkap betekent het einde v/d omloop

einse (Frl) oppervlaktemaat, ≈ 306 m² of 1/24 koegang

el achtervoegsel bij een plaatsnaam verwijzend naar voormalig bos \$ -le, -lo ~~ea~~ bosnaam

elevatie verheffing(shoek), schiethoek

elft taaie, met vuursteen en keien gespekte grondsoort (keileem) @Gt: alvar

elm(us)vuur zwakke lichtpluimen bij onweersachtige luchtgesteldheid, ontstaan door een zwakke uitwisseling v aarde en electriciteit, a/d toppen v masten ea puntige voorwerpen

els (Biesbosch) *kreek
elu geel, vaal v/d bodem door uitloging
elzemeet met grauwe els begroeide akkeromwalling met weerszijden sloten ter veekering *schurveling (Schouwen), diekjes (Goeree), hagen (Texel)
elzenbroek zeer laag gelegen terrein met hoge grondwaterstand (soms geheel dras) en begroeid met els *wilgenpas
emersade (Gr/Dr) landmaat *amersade, emmersade
emmen effen terrein, vlakte
emmer geel ambersteen (barnsteen)
emmerik hammerik, land in een rivierbocht *ham
emmering sprugtel
emmersade *emerdade
empte (Gld) etgroen-weide
enceinte hoofdwal v/e vesting
enclave stuk grondgebied dat door een vreemd grondgebied ingesloten is
endemisch inheems, het voorkomen i/e beperkt verspreidingsgebied
endoniem binnennaam, locale naam binnen het cultuurgebied
eng (M-Nld) het geheel v/h vroeger gemeenschappelijk bouwland bij een dorp *es
enge (Ov) kanaal, tgv wijde (plas)
engelant weiland, grasland
engte nauwe doorgang *slochter, tra, glee
enichte woestenij
eninge rechtsgebied onder eenzelfde landrecht
enk (O-Nld) *es, eng
entaarde vruchtbare grond waarop kort tevoren een vlinderbloemig gewas werd verbouwd, toegevoegd aan schrale grond
enveloppe (vestingb) samenhangende linie tussen hoofdwal en bedekte weg; dekkingswal rondom een vestingwerk
eolische afzetting *windafzetting
epe oude waternaam @G: apa *waternaam
epitaaf grafsteen, tombe, grafschrift
equidistant afbeelding of projectie van bolvorm tot kaartvlak waarbij de relatieve afstanden gelijk blijven (afstandsgetroew)
erdringing breuklijn met rekscheur, spleet
erfdienstbaarheid last waarmee een erf bezwaard is tot gebruik en ten nutte v/e erf dat aan de één of andere eigenaar behoort
erdringing scheuring v/d aarde door een aardbeving
eremitage kluizenaarswoning *hermitage
eren (be)ploegen
erf al of niet omheind onbebouwd stuk grond behorende bij een huis of boerenwoning *hornleger, murik, dries, heem, erve, valde, belook, huisweer
erfgoed iha agrarisch eigendom dat lang i/d familie is geweest, niet binnen mensenheugenis door aankoop verkregen *erve, handgemaal, metinge

erfgooiers (Gooi) bezitters v rechten v/d onverdeelde heide en weide, in 1912 georganiseerd i/d Vereniging Stad en Lande v Gooiland
erfpacht pacht waarvan de duur niet a/h leven v/e pachter verbonden is; het in gebruik en genot afstaan v/d onroerend goed tegen betaling v/e jaarlijkse pacht, veelal voor de tijd van 99 jaar
erfscheidingsteken afbakening v/h onroerend grondgoed *stoepsteen, eggesteen, hoofdsteen, hoeksteen, maalsteen, meer, kadsteen
erft humusaarde *teelaarde
ermitage kluis
erosie (meestal) geconcentreerde uitholling of afslijping door wind of ijswater @L: erodere 'knagen'
erosiebasis laagste vlak van inwerking door erosie, zowel theoretisch als in de praktijk, zeer relatief en tijdsgebonden
erosiefasen te onderscheiden zijn: chemische aantasting (corrosie), afslijping (corrasie) en afvoer of transport (ablatie)
erratisch blok zeer grote niet-afgeronde blok, door het landijs aangevoerd [zwerfkei < erratisch blok]
erre dwaalspoor, doolweg
erve 1 erfgoed, vastgoed *handgemaal, metinge; 2 grondstuk
es complex v/e groot aantal aaneengesloten open akkers die in smalle stroken zijn verkaveld, omgeven door een rand v opgaande begroeiing ter veewering; oud bouwland dat eeuwenlang met mest en plaggen (potstal) is verrijkt en opgehoogd, waardoor deze relatief hoog in de omgeving ligt (itt geestgronden) en zeer humeus geworden is [éénmans-es < escomplex] @G: atisk; op zandgronden (es, esch, eng, enk \$-ing), in het zuiden (veursgemeen, kouter, aard, veld, bocht, lochting, en plaggen op veengrond (veenessen, bovenveencultuur)
escarpe (vestingb) binnentalud v/e gracht
esch (Dr) es
esdorpenlandschap kenmerkend cultuurlandschap op hogere arme zandgrond (middeleeuwen); centraal i/h esdorp ligt de brink (dorpsplein) met eiken, en daaromheen liggen de huizen en boerderijen en tenslotte de es. De akkers waren v/h omringende bos en heide afgescheiden door wild en houtwallen. Voor bemesting v/d es gebruikte men het potstalsysteem. Het lager en iets voedselrijkere weiland bij de beek werden als hooiland gebruikt
esk (Twente) uit vrij grof materiaal bestaande rug als afzetting v zich onder het landijs aanwezige smeltwatergeul *oos, ásar, smeltwaterrug
espel (Frl) stadswijk *kwartier

estuarium getijdemonding v/e rivier, vaak zee-
waarts ruimer (trechtervorm) en met brak wa-
ter, die ontstaat als de daling het mondingsge-
bied of de rijzing v/d zeespiegel het wint v/d
aanslibbing. Zowel a/d land als a/d zeezijde v/d
mondning liggen banken (gronden) doordat slib
bezinkt, mn door coagulatie (neerslag v kleihu-
mus-vlokken door zoutwaterinvloed)

etage (ecol) laag of verdieping ☞ struiklaag

eterie stroperij, landloperij

etgroen tweede grasgewas, van zeer goede kwali-
teit, dat na het maaien v/h eerste, in juni/juli
opschiet *nagras, etgras, etgroede, nasnede, herfstgewas,
achtermad

etland weiland dat begraasd wordt, tgv hooiwei-
de *fenne, fenland ☞ grasland

etstoel (Dr) voormalig hoogste gerechtshof, in
1791 ontbonden

etweide grasland, tgv hooiweide *fenland, atmade

etveen veenland als graasweide in gebruik

etum achtervoegsel verwijzend naar oorspronke-
lijke begroeiing ter plaatse v nederzettingen:
sauretum (begroeiing op dorre grond), rausetum
(rietgrond), betuletum (berkenbos), hulisetum of
sempervivetum (hulstbos), filicetum (varenbos),
trimuletum (trilpopulierbos)

eusel (NBr) weiland v slechte kwaliteit, min of
meer natuurlijke graasgebieden op plaatselijk
lager gelegen en vochtiger gronden

eustatisch betrekking hebbend op of veroorzaakt
door tectonische veranderingen v relatieve
rijzing of daling v/d zeespiegel

eutroof voedselrijk voor algen, planten en dieren

euvelgunne (O-Nld) naam v huis, perceel of
water dat in een kwade reuk staat, meestal
figuurlijk (wangunstig) maar soms letterlijk
(vuilnisbelt) ☞ duivelsland

evaporatie (abiotische) verdamping v water uit
de bodem per tijdseenheid

evenode vlakte

evenschip veerboot *pont, veer, zet

evorsie de uitkolkende werking v/e rivier, vnl het
werk v staande kolken en neren, en de sedi-
mentlast

exclave 1 (geomorf) een door jonge afzettingen
omsloten gebied bv rond een donk; 2 (staatkun-
dig) stuk grondgebied, afgescheiden i/e vreemd
grondgebied gelegen

exoniem buitennaam, taalkundig ontwortelde
geografische naam

expositie ligging v/e stuk land tov een bepaalde
invloed, bv zonneshijn, wind;

F

- faan** (Gr) *veen
- face** de naar de aanvaller gerichte zijde v/e uitspringende hoek v/e bastion *voorzijde
- faciës** aanduiding v/e lithologisch en paleontologisch karakter v/e afzetting die in een bepaald milieu is gevormd
- fagoot** takkebos *fagge, faloerde
- fait** (Gr) *feithing
- fakkelzondag** (Z-Lb) optocht met brandende fakkels onder vruchtbomen om met vuur en rook de boze krachten te verdrijven *beurk
☞ festiviteiten
- falieanten** een dijk afschuinen, schuins afsteken
- falise** 1 rots, klip; 2 rotspad
- faloerde** takkebos *fagge, fagoot
- fanaal** vuurbaken als seinlicht
- fascine** regelmatig afgewerkte bundel rijshout (door buigzame banden bij een gehouden) toegepast voor bekleding v batterijen, het traceren v aardewerken en bij dijkwerken en glooiingen
- fase** schijngestalte v/d maan
- fata morgana** meervoudige luchtspiegeling, atmosferische straalbreking onder zeer kleine invalshoeken (bv boven een asfaltweg) *mirage
☞ schijnsel
- fauna** dierenrijk, de gezamenlijke diersoorten die i/e bepaald gebied of i/e bepaald geologisch tijdperk voorkomen
- fayerie** toverij ☞ bijgeloof
- fean** (Frl) veen
- feart** (Frl) vaart
- feit(hing)** (Frl) holte als drenkkuil voor vee, bovenop woonheuvel naast de kerk gelegen (bluswaterkuil) *fait, vaete, dobbe ≈ hollestelle
- felling** (Frl) ploegland *velling @OF: falgia
- felst** (Frl) zandoer onder laagveen-pakketten
- felstlaech** (Frl) verkitting, oerbank
- fenne** (Frl) opduikende kwelderwal, geschikt voor permanente beweiding i/d oudheid
- fenland** weideland dat niet afgehooid werd *etland, atmade
- feodaal** tot het leenstelsel behorend, beheerst door de adel
- ferd** (Frl) toponiem voor rechtsgebied *fred
- ferteit** sterkte, bolwerk
- fertiel** het vruchtbaar zijn v/d grond
- festiviteit** cultuur-traditionele gebeurtenis *bissing(e), corso, jaarmarkt, kermis, luilakkenviering (NHld), meierblis (Texel), meivuur, beurk (fakkelzondag), biddag v/h gewas, bidprocessie, gasterij, krawel
- fiezelen** motregen
- fijnjarig** gezegd v hout waarin de jaarringen dicht op elkaar zitten
- fijnscherven** grond tot korrels en kluiten uiteenslaan met een schop
- film** laagje in bodem of vliesje op water
- fin** (Frl) laaggelegen weiland
- finne** (Frl) groot perceel bij een boerderij, uitsluitend voor beweiding *huisweide, maat, fenne
- fiscus** (Z-Lb) kleinste organisatorische eenheid v/e rijksgoed i/d vroege middeleeuwen, veroverd of geconfisceerd grondbezit (500-3000 ha groot) [fiscus < koningsgoed] *annexatie
- fivel** (Gr) reusachtig groot, dreigend [mikkel < fivel]
- fivelstroom** (Gr) wijde zeeboezem, oceaan
- fjild** (Frl) veld
- flaas** (NBr) gegraven drenkpoel i/d duinen *vlaas, fles
- flabber** waterplanten uit sloten opgevist en voor bemesting v/h land gebruikt (flabvisserij)
≈ geffel
- fladder** (Frl) moerassig land *fledder
- flankwater** zout water onder druk in poriën v/e ondergronds reservoirgesteente onder een areaal dat olie/gas bevat, dat bij drukverlaging naar boven migreert
- flarde** versnipperd stukje land *lapje, rabbeling
- flatten** mestplakkaten door vee i/h land achtergelaten
- flauw hellend** glooiend
- fledder** (Dr) moerassig land *vledder, fladder
- flees** (NBr) flest
- flens** (NBr) flest
- fles** (ZHld) gegraven drenkpoel i/d duinen *flaas, vlaas
- flesch** (Gld) poel
- flest** (NBr) kleiige banden i/d ondergrond v middelhoog oude bouwland, ontstaan door bodemvorming. Ze zijn vast en weinig doorlatend, veelvuldig aanleiding gevend tot schijngrondwaterspiegels *flees, flens, wijst
- flier** (Twente) brede natte laagte *broek
- flik** uitgestoken stuk veen
- flins** ijzeroer(bank)
- flint** veldkei *vuursteen
- flits** zeer krachtige elektrische ontlading (hoofdontlading) met grote lichtintensiteit en snelheid (10% v/d lichtsnelheid) v/d aarde naar de wolk *bliksemschicht ☞ schijnsel
- flodder** 1 veenbagger, modder, klodder; 2 slagbui
- flora** de gezamenlijke plantensoorten v/e gebied of land, een abstract begrip (een lijst namen), niet te verwarren met vegetatie
- flues** (Frl) op het water drijvende plantenlaag, als naam overgedragen op drassig land *vlies
- flume** stroom, rivier *fluvie

fluviaal in of door toedoen v/e rivier ontstaan
fluvie stroom, rivier *flume
fluvioglaciaal afzetting door v/e ijsmassa afkomstig smeltwater gevormd
fluvio-periglaciaal afzetting opgebouwd uit materiaal dat onder koude klimaatcondities werd aangevoerd, zowel door regenwater als door smeltwater v sneeuw of bodemijs
foelge loofhut, prieel
fok (Frl) driehoekig stuk terrein *tippe
fokje (mijnb) onregelmatig stukje terrein tussen twee of meer concessies, zo smal dat er geen hele hectare op beschreven kan worden
fokkerij aankweek v vee
fom briket v kolengruis en leem
fontein spuitbron, springbron *quichborne, conduit, sprank ~~☞~~ bron
fonteintje (Gr/Dr) opwelmeertje i/h hoogveen
fooye reisweg
fore markt
foreestrecht recht v veehoederij in de gemene bosgebieden
formatie (geol) periode, als de fundamentele eenheid v/d lithostratigrafische classificatie (bv Cambrium, Kwartair)
foreest ongecultiveerd land met woud maar ook met vlak veld en water, waarvan grote delen voor jacht v/e landheer waren gereserveerd *voorst, warande, domein
fort 1 plateauvormige restheuvel i/e stuifzandgebied ontstaan door verstuiving v/d omliggende hogere en drogere bodem waarbij de vochtige laagte resteerde (stuifzandfort), ontstaat reliëfversie; 2 speels zandheveltje; 3 (vestingb) op zichzelf staand vestingwerk, versterkte legerplaats [rondeel < fort < landsfort]
forteresse fort, vesting
fosse kuil, put *krocht
fosseit gracht
fossiel overblijfsel, restant v vroegere tijden
fraise (vestingb) stormpaal, onder een hoek van 45° i/d grond gestoken
freatisch water vrij grondwater, water onder de grondwaterspiegel i/e relatief goed doorlatende laag en boven de eerste slecht doorlatende of ondoorlatende laag
front scheidingslijn tussen warme en koude lucht-massa
frontiersstad (vestingb) versterkte stad gelegen a/d landsgrens
fruituin vaak ommuurde plaats waar op intensieve wijze vruchten werden geteeld (struikboomgaard)
fulguriet ~~☞~~ bliksembuis
fysiografie natuurbeschrijving, integratie van morfologie en flora

fysiotoop relatief homogene ruimtelijke eenheid gevormd door een specifieke combinatie v landschappelijke factoren die samen het milieu v/e levensgemeenschap vormt

G

ga (Frl) dorpsgebied of landstreek, later als achtervoegsel bij gemeentenamen \$-ga *gea
gaag verbindingsweg
gaal / ruw, stormachtig weer of woelig water; 2 ril, kade of dunne streep grond; 3 vogelwater
gaanpad (VI) trottoir, looppad, voetpad, gaweg
gaar / draaiende sluitboom *geer ☞ slagboom; 2 weidehek *veken
gaarde / oorspronkelijk de omsloten ruimte bij een huis waar het vee weidde; 2 tuin of lusthof, omsloten stuk grond met groenten en ooft; 3 taai, recht waterwilghout in bossen, gebruikt voor rijswerk
gaarderboek register, onderdeel v/e administratie v/e waterschap dat de gegevens v/d heffing v waterschapslasten bevat
gaasbeek / gehoekte beekstroom @OND: gaspe 'haak'; 2 beek met een sterk wisselend debiet en vlechtend patroon [gaasbeek < vlechtrivier]
gaast (Frl) zandige hoogte *geest, gast, garst
gabel tolhuis
gadeem huisje, gebouwtje, stalletje
gading landschapsgericht, gouwrechtbank
gagel laag kreupelhout en struiken v/e plantensoort die vroeger gebruikt werd voor het brouwen v bier (Myrica gale)
gal gele turf
galerijbos smal lintvormig bos langs de oevers v e grote rivier, in een overig nauwelijks bos herbergend terrein *ooibos ☞ gordijn
galerijgraf prehistorisch ganggraf
galeye woonstede (galeide)
galgenberg heuvel waarop vroeger de galg (jubet) stond om ter dood veroordeelden terecht te stellen, vaak a d grens v e dorpsgebied om mogelijk criminele reizigers af te schrikken *galgenveld, galgehoel, galgenwaard, wipstrik
galm volle en zware klankweerkaatsing in afgesloten ruimten, vgl echo (half-afgesloten) *helm, schalm
gamda samenvloeiing, samenloop v/e water of dal *gent, geurt, bijstroom, aber
gang / lengte v e perceel, akker als werkeenheid; 2 molenreeks; 3 ertsader, mijnschacht of ondergrondse tunnel *rel, poterne, corridor, sloot; 4 smalle vaarsloot; 5 verloop der verandering v e meteorologische grootheid
gangachtig bospad *gleescondut
gangsloot brede (vaar)sloot,
gantel kreek *kanjel

ganzenkuil veen- of heideplas waarin wilde ganzen gevangen worden
gaping gat, spleet of bres (ook sluitfout bij landmeetkunde)
garde veldwachter
gardenier (Frl) min of meer zelfstandige landarbeider die bij een boer een stukje grond huurde om daarop landbouwgewassen, mn vlas, te verbouwen
garfpacht huur v/e stuk land die niet in geld maar i/e bepaald deel v/d geoogste garven (korenschoven) werd opgebracht (tgv hofland)
gariet / wachthuisje op een muur, wachttore; 2 gewelven v/e stadsmuur
gars / landmaat, zo'n 1/3 bunder; 2 gors ☞ aanwas
gas / vluchtige fase v chemische verbindingen ☞ lucht, rookgas; 2 als brandstof aangewende gasvormige stof *aardgas, brongas, moerasgas, biogas, mijnagas; 3 (Nijmegen) straat i/e Rijnsoeverstad *jat @G: gatwó
gasbron (Waterland) geboorde put waarin grondwater gemengd met moerasgas op natuurlijke wijze naar boven komt of wordt opgepompt
gast geest
gastenij (Gr/Frl) burenbetocht als onderdeel v boerencultuur ☞ festiviteiten
gat / zandwinningsput; 2 (zeegat) open plaats of vaarwater tussen kust of banken waardoor men v/d rede of uit een rivier naar zee kan komen *doortocht, poort; 3 kreek; 4 welgat; 5 windhoek, richting; 6 hol, spelonk *krocht
gats straat ☞ gas
gaudine wild, ongedierte
gave toewijzing v/e onderhoud v/e dijk
gaver (VI) moeras @G: gabra 'moeras'
gaweg looppad, voetweg
gea (Frl) landstreek
geaccidenteerd terrein: reliëfrijk
gebeet / hellend pad, naar beneden gaand; 2 valkenjacht *weispel; 3 jachtterrein
gebied land, streek of rijk *belt
geboortegrond bakermat
gebroken land land met vele plassen en stukken dras
gebrot bouwval *krot, kavalje
gebruik / de hoeveelheid land die een landbouwer beheert 2 traditie, cultuurrijkdom
gebruis / het voortdurend bruisen, borrelen en schuimen v snelstromende of golvende watermassa; 2 stormwind met sterk gehuil en getier
gee ☞ giede
geer / schuine zijde v e stuk land, puntig stuk land *haan, smep @G: gara; 2 sluitboom, gaar
geers (NHld) landmaat v 1/3 morgen *gars, gras
geest / dorre, hoge en droge, onvruchtbare zandgrond *schase @G: gala; 2 a d binnenduinzijde

gelegen akker, op hoge zandgrond v/e oude strandwal, vroeger met bos bedekt

geestgrond bouwland ontstaan door afgraving v oude strandwal, waarbij de bovengrond v/d vrij zuivere zandbodem ontkalkt was en relatief hoog boven de grondwaterspiegel lag. Door afgraving tot ca 55 cm boven de grondwaterspiegel en opbrengen v stadscompost is later zeer goede landbouwgrond ontstaan

geffel aanspoelsel v/d grote rivieren dat de boeren verzamelden voor strooiselmest *daak, deek, veek, ruigte, watermerk ≈ flabber

gegeven (bouw) ligging en natuurlijke gesteldheid v/e terrein

geglent omheining, omrastering

gehucht klein dorpje zonder kerk *buurtschap, hameide, leitschap

geilpol plek in bouw- of weiland waar een stuk grond door (toevallig aanwezige) meststof vruchtbaarder is dan elders en de planten zich onderscheiden door sterke wasdom, wordt echter door vee niet aangevreten *mette, gelp ≈ gonst

gel beeknaam @K

gelaagdheid v bodemhorizont, gesteenteband, veenpakket of van natuurlijk bos (boomlaag, struiklaag en kruidlaag)

gelande eigenaar v land binnen een waterschap, met een zekere zeggenschap, vgl gewaarde (markelid)

geleeg huis en erf, mn boerderij met de erbij horende landerijen

gelie tegen de wind beschut *lij, luw

gelp land weelderige en vruchtbare akkergrond *bate, baat, geil

geluidswal geluidswerende wal v opgeworpen aarde langs een verkeersweg, vooral om woonwijken te ontlasten. Bovenop de wal kan nog extra beplanting of een scherm geplaatst zijn

gemaal / inrichting voor het bemalen v/e polder, zodat het water op het gewenste peil wordt gehouden. Tot de introductie v/d stoom- en later diesel- en elektrisch gemaal werd gebruik gemaakt v/e windmolen. De beschikbaarheid v energie op de gewenste tijdstippen deed de windmolens verdwijnen; 2 collectieve groep molen

gemarke grenspaal

gemeenlandshuis vergaderingsgebouw waarin het bestuur v/e waterschap is gevestigd

gemeenschappelijk beheerde grond *marke, mande, gement, almende, malenvelden, hamrik

gemeente zelfstandig onderdeel v/d staat, zelfbestuur en autonomie bevattend $\frac{1}{3}$ -deel, -ga *mene

gemenebest republiek

gemeland (ZHld) polderschap

gemengde rivier: rivier met regiem v half regen- en smeltwater

gement (NBr) grond in gemeenschappelijk bezit zoals weide en heidevelden (later gemeente) *almende

gemet (Zld) oppervlaktemaat van 300 roeden (of hond), $\frac{1}{2}$ morgen ofwel 0,4945 ha

gemeynte (NBr) organisatie v ingezetenen voor gemeenschappelijk gebruik v woeste gronden [aard < gemeynte] *marke

gemul puin, gruis en ander afval

genadeplaats bedevaartsoord, tgv verbanningsoord

generalisatie veralgemenisering, het weglaten v details bij schaalverkleining in de kartografie

gent samenloop v wateren *gamb, aber, geurt

geobotanie plantengeografie ivm de geaardheid v/d bodem beschouwd

geografische mijl $\frac{1}{15}$ deel v/e graad, dwz zo'n 7407,41 m *duitse mijl

geomorfologie wetenschap die de gedaante e/d vorm v/h aardoppervlak tracht te verklaren

geoplastiek leer v/h reliëf v/h aardoppervlak

geosysteem een a/h aardoppervlak afgrensbaar geheel v levende en/of niet-levende componenten, dat een netwerk vormt v ruimtelijke en temporele relaties

geplaveid v/e wegdek voorzien

geraas natuurgeweld *oreeste, schuur

gerecht (Utr) rechtsgebied, ter grootte v/d eerste gemeentelijke indeling in Nld *ambacht, kerspel, banne

gerechtspaal geïsoleerd staande paal voor vonnisvoltagekking *schandpaal, galg, wipstrik, geselpaal, kaak

gerechtsplaats plaats v rechtspraak en soms tegelijk v vonnisvoltagekking *ti-heim, dingstal, beulskamp, gerichtboom, veemgericht, galgenberg, hemel, heimael, werf

gericht (Gr) tijdens de middeleeuwen en onder de Republiek een onafhankelijk rechtsgebied *gerecht, ban, ambacht

gerichtboom markante en vaak imposante boom waaronder recht gesproken werd *dingboom, upstalbeam, kroezeboom

geriefhout houtaanplant voor eigen gebruik, veelal afgeknotte bomen in gebruik als perceelscheiding en als hout om kleine gereedschappen te maken (technisch: diameter < 17 cm op 1,30 m v/h dikke eind)

geriefhoutbosje boerenbosje, na ontginning v/d omgeving aangeplant en soms omgeven met ringsloot om betreding v vee te voorkomen op zandgrond (holt, strubbe) en in veenweidegebied (koebosje, veepestbosje, miltvuurbosje, huftbosje)

gerre spleet, kier

gerse / weiland, grasland; 2 oppervlaktemaat, landmaat v $\frac{1}{3}$ morgen of 200 roeden

geschulpte laag bij rijbossen: met de langste as v/d doorsnede hellend tegen elkaar aangeleid

geselpaal gerechtspaal *giezelpoale (Gr), kaak, schandpaal

gesloten / bos: bosterrein waar de boomkruinen bij een volgroeide opstand minstens 60% v/h grondoppervlak afdekt (kroonprojectie); 2 landschap: gebied waarin de landschappelijke ruimte klein of afwezig is

gesteente (ver)hard aardmateriaal

gestijpt pallisade, omheining

getert plaats waar veel gelopen wordt, drukke weg (voetgeterde)

getij periodieke waterbeweging oiv planetaire aantrekking

getijbossen vloedbossen

getijdezoom *zate, strand

getijhoogte toegevoegd gemiddelde v/h hoogste vloedniveau, langs de kust: Oostende 38 dm, Texel 14 dm, Eems 20 dm, Borkum 26 dm (en met opstuwning in zeegaten: Vlissingen 37 dm, Bath 45 dm, Delfzijl 29 dm)

getto afgesloten stadswijk *beis, buurt

getuigeberg (Z-Lb) geïsoleerde berg of heuvel als restant v/e vroeger tafelland of cuestarug *voorpostberg, restheuvel

geul / diepste gedeelte v/e vaarwater, of tussen twee zandbanken (balg), ijsdoorgang (slochter); 2 greppel, sloot *geute; 3 kreek, blain

geurt samenloop v wateren *monding

geute (Gr) slootgoot

gevest / (jag) omgeving v/h wild *biiotoop; 2 versterkte plaats

gewaarde eigenaar v/e boerderij, met stemrecht i/d marke, vgl gelande (waterschap)

gewaarsam (O-Nld) verblijfplaats

gewade ondiepte, een voor schepen gevaarlijke plaats, gevaarlijk water *rak, ongemak, gewas

gewande landgoed, boerderij

gewand-verkaveling (Betuwe) patroon m/e groep strookvormige percelen met gemeenschappelijke buitengrenzen versnippering

gewas / doorwaarbare plaats *wade, ondiep; 2 drinkplaats voor paarden *wed; 3 overhaal, veerpont; 4 gevaarlijke plaats i/e water met sterke stroming *gewade, ongemak; 5 ligplaats v schepen *kade, gracht; 6 begroeiing of plantenkweek *aardinge, groensweerde

gewasspoor kleur- en hoogteverschil i/h gewas ontstaan door verschil in bodemkwaliteit of toestand

gewegen samenlopen v landsgrenzen

gewelf holgebogen bezoldering *slakke, wulft, wiege, voorhof

gewende / akkereind waar de paardeploeg werd gekeerd *akkerbed, trappeleind, voor- en achterwending; 2 afstandsmaat, lengtemaat v 100 pas

gewest landstreek, oord, deelgebied

gewin / het bedrag der kosten v herstel aan dijken waarop de landgraaf recht had, ter vergoeding v risico bij zijn uitschotten; 2 boerenbedrijf, pachthoeve

gewrechte, gewrucht omheining *wrocht

gezichtseinder horizon, de lijn waar hemel en aarde elkaar schijnen te raken, afstand van 10 km op zee (rekening houdend met aardkromming en straalbuiging) *kim

gezichtswijdte blikveld

gezondmaking reiniging v vervuulende of bodem(grondwater) belastende stoffen *sanering

gezwaai / strook gemaaid gras *zwad; 2 loof v bomen

gidsfossiel in stricte zin een fossiel met een grote horizontale en een geringe verticale spreiding in afzettingen en daardoor kenmerkend voor een bepaalde geologische ouderdom, in ruimere zin een dateringskenmerk i/d bodem zoals een veenlaagje, vegetatiehorizont of oudheidkundige vondsten

gidsmineraal indicator naar de vormingsachtergrond v/e aardlaag

giede (NW-Ov) oppervlaktemaat, afgeleid v/e te bewieden grootte *gee, gie @OND: geden 'wieden'

gieping bocht i/e vaarwater die de schipper, voor de wind varende, dwingt te gijpen (zeil over te brengen)

gier urine v (rund)vee dat vroeger gemengd met stro als mest op het land aangewend (productie 18 liter per koe per dag, met als voedingsstoffen 0,3% N, 0,8% K₂O en sporen P₂O₅), vgl aalt *ier, jier

gierbrug drijvende (zwenk)brug i/e rivier

gierstroom versterkte getijstroom bij springtij *giertij, giervloed

giersloot *binge, soe

giesser stoombron (=geysir)

giet zekere maat v buitendijks land (≈ 8 voet)

gif(t) ernstig schadelijke stof voor organismen

gilde (Oldambt) dorpsdeel *kluft

GIS geografisch informatiesysteem, een gedigitaliseerd bestand v topografische gegevens

gisp hoeveelheid water die ineens wordt uitgestoten, bv v/e kortstondige regenbui

git door verkoling v hout ontstane zwarte delfstof, zeer hard en vnl voor sieraden gebruikt *zwart agaat, zwart barnsteen

glaciaal / ijstijd; 2 betrekking hebbend op ijs wb oorsprong of medium, agens; 3 afzetting oiv landijs of gletsjer gevormd

glaciatie ijstijd

glacis (vestingb) aardglooiing op het voorterrein v/e fort of vesting

glane beek izv schittering en helderheid

glans zachte schittering

glasteelt kastuinbouw [kuip < serre < kas]

glauconietzand groenzand, voorkomende i/d Achterhoek en Twente met >10% K

glee gangachtig bospad, dunne gesleten of doorschemerende plek *pergola

gletsjerkom (fluvioglaciaal) spoelgat onder landijs ontstaan *dobbe

gletsjermolen kolkgat aldanniet met rolstenen

gleuf lange smalle uitholling of insnijding; greppel, spleet

gley door afwisseling v oxidatie en reductie i/h fluctuatietraject v grondwater ontstane vlekken i/h bodemprofiel, meestal bestaande uit bruine en oranje roestvlekken (ijzer), zwarte mangaanvlekken en bleke (reductie)vlekken

gliede bodemslik als een zwart, structuurloos, slibhoudend (vettig aanvoelend) veenlaagje *smeer, darg, pekkerd, stroperd, gyttja, sapropelium

glijbaan gladde bosbaan of sleuf i/d bodem voor houttransport

glijden langs een helling naar beneden schuivend, afzakkend door eigen gewicht bij gebrek a/e steunpunt ☞ denudatie

glijstreep groef i/e glijvlak door erover glijdend gesteente veroorzaakt

glimmen dof blinken

glinster schittering

glint (Twente) uit palen en latten bestaande heining om weiden af te delen of twee erven van elkaar te scheiden, ook langs brinken *geliad, gelinting, gelende ☞ tuin

glip 1 sloot; 2 helling, glooiing

glite kuil

gloed zichtbare warmte-uitstraling, hemelgloed ☞ gloor

gloem verduistering, bezinksel, nevel ☞ troebeling

gloepe (Gr/Ov) eendenkooi, ook een fuikvormig latwerk i/d eendenkooi

glooiing flauwe helling, afhellende zijde v/e weg, dijk of kade, talud *toebochting

gloor gloed maar zonder de gedachte aan warmte

glop 1 nauwe doorgang tussen twee duinen; 2 open plek in ijs *bijt, wak; 3 smalle open plek i/h bos, ontstaan door houtkap *glee

glorie (meteor) kransverschijnsel om een schaduw v/e voorwerp in de lucht op een mist- of wolkenlaag

gloriëtte *prieeltje, tuinhuisje

glui, glei 1 bos riet of gekamd stro (gluischoof); 2 dekriet

gluip spleet, kier, nauwe opening

glypten gesneden steenblokken

gnomon verticale stang waarvan de schaduw op een plat vlak valt om de zonnehoogte te bepalen *zonnwijzer

go (Gr/Frl) gouw 3-go [district < go]

godakker kerkhof, begraafplaats

godhelp armenhuisje, huisje v/d diaconie

godsakker (Zld) grond die vrij werd bedijkt en beschikbaar werd gesteld a/d kerk

gof vaart, snelheid

golf 1 ruime zeeboezem [baai < bocht < zee]; 2 wateropbolling meestal door wind [kabbeling < golf < valge] *baar, (golge, gelve), onde, unde, schoffel, roller, breker, bulle, schuiver, kaaier; 3 (meteor) uitbuiging v/e frontstelsysteem

golfbreker stenen strekdam om de golfkracht te breken

golfoploop dempend golfverschijnsel tegen dijken als de talud niet steiler is dan 1:3

golfslag op- en neergaande waterbeweging *eer, rolling, deining, reve

golfstoring (meteor) frontale depressie

golftrein een op zichzelf staande reeks van door een energiestoot uitgezonden golven

gonst kracht v/d mest, na de oogst i/h bouwland overgebleven

gooi 1 (NHld) gouw, landsstreek; 2 (Zld) kreek

goor 1 laaggelegen moerassig land, in NBr langs de beek tussen del en broek gelegen, relatief voedselrijk en met dikkere veenpakketten. Vaak werd klot of turf gestoken; 2 modderige strook met slijk @G: gura 'moeras'

goorns tuin tussen dorp en esgrond *warmoeziersland, tuinland, lochting ≈ kruidhof

goorsloot moddersloot *moergracht

goot gegraven grondgeul, ook vaargeul, slijkgoot in kwelder (meetgoot) *kanjel, soe, sloede

gordel elk der denkbeeldige banden of stroken waarin men het hemelgewelf en het aardoppervlak verdeeld *klimaatszone, luchtstreek, hoogtegordel

gordeldekzand lokaal dekzand dat een terreinhoogte (stuwwal, keileemrug) omringt

gordelweg ringweg om een stad ter omleiding van doorgaand verkeer *ceintuurbaan, rondweg, katse, kets

gordijn 1 hoofdwal die twee bolwerken of bastions verbindt *coutine; 2 beschutte beplanting langs kanaal ☞ galerijbos

gording 1 omheining; 2 dwarshout waarmee een rij palen verbonden wordt

goren baggeren, modderen

gorgoen afvoerbuis, riool

gorre stinksloot

gors (NBr-ZHld) buitendijks aangeslibd en begroeid land langs riviermondingen, dat bij gewone vloed niet meer onderloopt in een zoet,

- brak milieu (zie aanslibbing) en relatief grote
getijverschillen
- gortiere** riool
- gorzing** graslandweide op gors
- gouvernement** bestuur v overzeese rijkdelen
- gouw** 1 landstreeknaam, oorspronkelijk v Franki-
sche gewesten S-go, -ga *gool, gea, pagus; 2 weg
langs een watering of sloot waarmee ook dat
water zelf wordt aangeduid *gouwe, goude
- gouwspraak** dialect
- graad** 1 1/360 deel v/d evenaar of van een der
parallellen (lengtegraad) of van een der middag-
cirkels (breedtegraad); Amsterdam 52°NB, 4°OL;
2 opgaande weg, steil pad *opdracht
- graaf** 1 brede waterloop, stadsgracht, burgwal; 2
uitgegraven diepte, sloot, greppel; 3 graft
- graafschap** gewest onder bestuur v/e landgraaf
[burggraafschap < graafschap] *markizaat, comitatus
- graaftijd** tijd waarin men het hoogveen vergraaft,
gewoonlijk van maart tot november
- graan** 1 veredeld of produktiegras waarvan de
aren worden geoogst, oorspronkelijk in Nld
rogge (brood) en gerst (bier) *koren; 2 zandkor-
rel, grein
- graat** scherpe rand v/e kamlijn v/e berg
- gracht** 1 gegraven stads- of ringkanaal [gracht <
vest] *fosseit, reye; 2 (Utr) sloot in het land ter
afscheiding of tot ontwatering *weidgraaf; 3 (ZO-
Lb) droogdal, relatief kort en diep *grubbe, holle
weg
- gradennet** meetkundig netwerk op de geoïde
- gradeerhuis** verdampingshuis bij zoutziederij,
huis ingericht voor het graderen v zouthoudend
water *zoutkeet
- gradiënt** geleidelijke overgang van fysisch/chemi-
sche grootheid i d ruimte of landschap, bv
hoog-laag, droog-nat, kalkrijk-arm, zuur-ba-
sisch, zoet-zout
- gradiëntstroom** zeestroming ontstaan door in-
wendige druk- of dichtheidsverschillen (zout,
temperatuur, slib)
- graf** 1 ruimte waarin een lijk begraven wordt
*carnier, rustplaats, kerkeputje; 2 put voor fornuis in
zoutziederij; 3 put om aardappelen in te kuilen
- grafheuvel** i d prehistorie opgeworpen heuvel v e
nomadisch volk op hogere zandgrond, als col-
lectieve begraafplaats (stammend vaak uit ver-
schillende perioden); geven inzicht in dodenri-
tueel, materiële cultuur (grafgiften) en omstan-
digheden ten tijde v begraving *tumulus, tombe,
tommel, leeuw, koepelgraf
- grafplaats** grafteken v individuele of collectieve
ter aarde stelling v overledenen *koepelgraf,
hunebed, kerkhof, lau, urnenveld, vlakgrafveld, totenbū-
ten, moude
- grafzerk** grafsteen
- grafiek** grafische voorstelling, diagram met
relatieve maatvoering (kartografische regels)
- graft** 1 (Utr) gracht; 2 (Lb) steil, begroeid walle-
tje als terrasrand van bouw en weilanden op
lösshellingen, evenwijdig liggend a/d hoogtelij-
nen, opgeworpen ter bestrijding v erosie, vee-
kering, perceelsscheiding, geriefhoutwinning en
bescherming tegen weersinvloeden *graaf
- granaattrechter** bomkrater ☞ inslagkrater
- grangia** kloosterhof *uithof
- gras** 1 weiland; 2 oppervlaktemaat voor grasland,
ca 1/2 ha of 2/5 morgen *geers
- grasduiker** (lit) hoop mensendrek *platvoet ei
- grashegge** de lager gelegen zoom v/e bouwland
die met gras begroeid is
- grashof** tuin, luthof, grasplein, gazon
- grasland** 1 grond die voor grasteelt geschikt is
gemaakt, tgv bouwland (weiland (fenland),
maaiweide danwel hooiland) *engelant, gerse,
wenge, groet, beemd, mient, meent, made, dries, meers,
greid, etland, broekweide; 2 met gras begroeid stuk
land; groenland, weiland of hooiland
- grasorkaantje** wervelstorm v zeer kleine om-
vang, i/d zomer [grasorkaantje < windhoos]
- grasvlakte** met gras begroeide vlakte *weide,
greidhoek, veld
- graszode** vierkant afgestoken stuk v/d met gras
begroeide bovengrond *vletzode, schorzode, risch,
sade, torf, plag, groeze, wase, zwaarde
- grauwe turf** lichte soort v turf
- grauwele** kiezelzand, steengruis (E: gravel)
- grauwland** onvruchtbaar, uitgeoogd land
- grauwveen** jongste, bovenste laag v/h hoogveen,
gebruikt voor turfstrooisel *bonk, bolster, jong
veenmos, veennerf
- gravel** gruis v gemalen rode dakpannen *grauwele
- gravelijkheid** graafschap
- graverij** veenaafgraving, groeve *minering
- grebbe** smalle sloot of greppel, dienende tot
landafscheiding of ontwatering, vaak een droog-
staand slootje
- greed** 1 bovengrond, grond waarin alles groeit
*groensweerde; 2 weiland voor begrazing *groot
(NHld), groede (Vl), greide (Frl)
- greide** (Frl) grasland voor beweiding ☞ greed
- grens** erfrechtelijke landscheiding; natuurlijk
gevormd (staatsgrens: Maas, Schoonebeeker
Diep, Noordzee) administratief en soms kaars-
recht (provinciaal: Utrecht-Gooi (recht op de
Dom), Groningen-Drenthe (Semslinie, gericht
op Martintoren) *bant, markegrens, landsnede, teerm,
terempt, termin, perk, rading, halmoer, halmer
- grensmuur** *beslot, mak, palisade (hout), masiere
- grenspaal** opzichtige en moeilijk verplaatsbare
paal ter markering v e onroerend goed, vanaf de
14e eeuw houtpalen en sinds de 16e eeuw steen-
palen *banpaal, belende, palinge, richtpaal, stek, staak,

maalboom, hevenpaal, hoefslagpaal, gemarke, termini (R), cippi (R), linietpaal, scheipaal, mijlpaal, markepaal, jacht-paal, suikerbroden, vronpaal, tiendenpaal, stoepsteen, vinger, leeuwenpaal

grenssloot *halmer, halmoer, doel, greppel, grup, reen-meer, zwette, swade

grenssingel landweer

grenssteen erfafscheidingsteken

grep(pel) smalle en ondiepe uitgraving in lande-rijen tot afleiding v overtollig water, meestal lateraal patroon met 10-30 m tussenruimte. In droge bosgebieden worden greppels gegraven ter aanduiding v eigendomsgrenzen [ril < greppel < ryt] *grippel, gruppel, riool

greve graaf

grie (Frl) weiland

griend 1 hakhoutbos v wilg en zwarte els, i/h water gelegen op oorspronkelijk een zandige of kiezelachtige strook grond (waard), voor rijshout geteeld, met een omloop v 2, 3 of 4 jaar. Ze bezitten iha een zeer gevarieerde kruidlaag *hoepland, rijswaard, teenbos, wilgenpas, bontje; 2 bos rijshout *lot

griendinge zanderij

griendkade zomerdijk om een griend

grient oorspronkelijk de zand- en grindgrond langs een rivier, later overgegaan in griend

gries *kiezelzand, biggelzand

griet steengruis *grit

grietenij (Frl) onderdeel v/e gouw of schoutambacht, a h hoofd waarvan een grietman stond, na 1851 naam der friese landgemeenten, vgl klokslag

griffel (Gr) beekje @G: grefjo

grift gegraven watergang, vaart of kanaal

grijszand uitgelooft zand in podzolprofiel *loodzand

grind korrelgroottefractie 2-63 µm *kif, parelgrind

grindzand gus, kiezels

grindkist 1 meestal open bak of uitholling i/e wegberm gevuld met grind voor wegonderhoud; 2 baanbed of laag grind op spoorwegen

grindkits opgezette hoop grind langs verkeerswegen

grit fijngemalen schelpen of fijn gebroken natuursteen m/e diameter v zo'n 2 mm, oa i/d wegenbouw in slijtlagen verwerkt

groede begraasde kwelderweide *graasgors

groenbemesting het verbouwen en daarna onderploegen v/e groengewas (inz lupinen en serradella) dat in symbiose met N-bindende organismen leeft waarvoor het dient als bemesting voor een volgend gewas

groengordel zoom om een bevolkingsagglomeratie met een agrarische bestemming

groengrond door rundvee begraasd oeverland langs kleinere rivieren of beken *boterveen, beemd, madeland, boeland

groenland (Dr) gemeenschappelijke weide i/h beekdal waar v nature weinig of niet op werd bemest, geen stalmest, gier of slootaarde, de enige bemesting was vaak beekslib (beëming) *groengrond

groentehof (Z-Nld) moestuin

groenvoorziening aangelegd openbare begroeiing *plantsoen

groenweerde 1 de begroeide bovengrond of aardkorst *aardinge, vlies, vloes, grede, meiveld; 2 terrein, maaiveld *zwaarde

groenzand zeezand met glauconiet, van pleistoocene ouderdom in Twente en de Achterhoek, aan de kust opgespoten tegen het strand tegen afslag (suppletie)

groep 1 stalgoot *grup @OF: grópe 'mestkuil'; 2 groeve, greppel; 3 geologisch classificatieniveau v aardlagen

groes niet-omheind grasland, gewoonlijk hooiweide *groeze, gors

groeskant graskant langs bouwland doorgaans dienend om erover te rijden

groesturf in broekland gestoken turf

groet (NHld) grasland

groeve 1 greppel, sloot *reve; 2 kuil waaruit een delfstof in dagbouw wordt gewonnen. Ongronden nemen tegenwoordig deze functie steeds meer weg, gebruik als vuilstortplaats is (nog) gangbaar [strijkvoore < groeve] *winningsput, zanderij, grinderij, marlepit, leemput

groeze 1 begroeid buitenland *gors, groes, groos @G: grunse 'grasland'; 2 gescheurd en tot bouwland gemaakte weide (dries); 3 zode

grof 1 wild: grotere wildsoorten; 2 bos: hoog geboomte, tgv kreupelbos; 3 zee: zware deining

grond 1 losse materiaal a/d oppervlakte v/d aardkorst; 2 ondiepte in zee *zandbank; 3 erf, grondeigendom

grondaanwinning op water of woest land gewonnen (cultuur?)grond *inpoldering, kolonisatie

grondbelasting *schot, tiend

grondbraak (Zld) dijkval

grondduiker buisvormige verbinding tussen twee wateren *heul, doorslag

grondgat gat i/d binnen- of buitengrond v/e dijk, bij doorbraak *schelgat, sleetboord

grondgebruik cultuur + natuurgrond

grondijs ijs dat op de bodem v/e rivier, meer of ondiepe zee gevormd wordt *heusijs

grondlegging wijze v bewerken v/d grond i/d landbouw

grondmorene door landijs aangevoerd en vaak sterk verwreven afgezet bodemmateriaal *keileem, keizand, mengmorene, NB géén potklei!

grondrechtenadministratie kadaster

grondslag basis *bed, zool, zaat, zate

grondverbetering beëiming, bemesting, bevloeiing, irrigatie, melioratie

grondsoort bodemtype mbt de korrelgrootteverdeling (textuur) en de samenstelling v/h materiaal waaruit het bodemlandschap is opgebouwd: klei-, veen-, zand-, löss- en leemgrond

grondvuur soort v bosbrand ☞ loopvuur

grondwater het overtollige water v veld en weide; het gedeelte v/h bodemvocht dat zich vrij kan bewegen oiv de zwaartekracht, in ondiep afstromend grondwater zijn Na, K en SO₄ de belangrijkste chemische elementen, in dieper vooral ijzer en kalk *kwelm, welwater

grondwaterspiegel het vlak door de punten waar het grondwater een drukhoogte nul heeft *freatisch vlak

grondwaterstand de hoogte v/e punt tov een referentieniveau, meestal het maaiveld; daar waar de absolute waterdruk gelijk is a/d atmosferische druk (freatisch niveau) *drooglegging

grondwind de atmosferische lichtsnelheid op 10 m hoogte

grondzee overgangszone waar een regelmatige golfbeweging van diep water wordt omgezet i/e wanordelijke waterbeweging door bodemwrijving i/d kustzone ☞ branding

groes groes

groot mikkel, tgv lutje

grootschalig gedetailleerde kaart afbeelding, bv 1: 10.000

grootstad metropool

grootwaterschap hoogheemraadschap

grop stalgoot *groep, greppel

grot onderaardse en vrij grote tunnelvormige holte, op kunstmatige of natuurlijke wijze gevormd (in Z-Lb door mergel en vuursteenwinning ontstaan) *krocht, kroft, spelonk

grotonderzoek speleologie

grubbe 1 (ZW-Lb) zeer smal en diep ingesneden droogdal *gracht; 2 akkervore, kuil, putje, greppel

gruis massa v betrekkelijk kleine onregelmatige brokken *bims, (gruus, greeuws, groys), scheversteen, schorre, steenmot, kiezelzand

gruiswal morenewal

grupee 1 koestalgoot; 2 (Ov/Gld) greppel; 3 slop

gulzand 1 welzand; 2 stuifzand

gus *grindzand, guszand

gyttja organogene afzetting bestaande uit in water bezonken resten v planten (en vaak ook v kleine dieren) dikwijls met wat klei en soms met kalk *bodemslik, sapropelium, gliede, smeer, darg, pekkerd, stroperd

H

haaf bergwind *heeft, heve
haaft zware kleigrond *klijt, spier @G: haftaz 'samenhangend'
haag 1 heg of heining tot bescherming of afpaling v/e stuk land, bestaand uit geschoord kreupelhout of doornig struikgewas, vgl tuin (doodhout) @G: hagan; 2 stuk land dat door een haag omgeven is, vaak als jachtgebied; 3 tas v ongebakken stenen, zo opgebouwd dat de wind erdoor kan spelen
haagkade kade loodrecht op de achterkade aansluitend, ter voorkoming v/h vollopen v/e dijkput bij doorbraak v/e achterkade
haagt onderaardse gang *aachte, hagedochte
haai schuine hoek of strook land *geer, bocht, sniep
haaiman 1 (ZHld) begroeide zandgrond tussen duinen; 2 (Zld) verhoogde omringing (door kade, dijk of duin), zijnde schotvrij minderwaardig land *haaygemet
haak 1 zandplaat in zee *grond; 2 zandige landtong achter een uitstekende punt v/d kust door zandtransport v stromingen evenwijdig a/d kust ☞ haakwal
haakstelling militaire stelling die aanleunt tegen een natuurlijke dekking en meestal een haak vormt
haakwal een i/h water eindigende strandwal met een omgebogen uiteinde dat i/d richting v/h land wijst (soms met duinvorming), kan bij verdere ontwikkeling i/e schoorwal overgaan [haak < haakwal < strandveer] *strandhaak
haal 1 hevelconstructie om vaartuigen op de oever of over een dijk te trekken *overtoom; 2 halfdeel v land *hadel; 3 uitgedroogd, dor, schraal; 4 (O-Nld) verborgen, heimelijk
haalgolf 1 een v/e strand terugkerende golf; 2 golf door de voortbeweging v/e vaartuig ontstaat die de boorden v/e kanaal aantast
haan dier als zinnebeeld v bliksem; hij splijt de onweerswolken en zuivert de dampkring (afweerteken) ☞ kruis-symboliek
haar 1 hoge, midden i/h veld liggend kamp bouwland; 2 hoogte i/e veen; 3 hoog heideveld @G: hari 'zandige rug'
haard 1 zeehoofd om de golfslag te breken *strekdam; 2 familiegoed *haardstede; 3 stookhout *hoot
haardbos (Lb) plek waar stookhout wordt gekapt, stookbos S -haard, -hard, -ard, -erd @G: hauri 'koolbos'
haardstede 1 stookplaats; 2 woonplaats

haarwild (jag) benaming voor zoogdieren als jachtobject, tgv vederwild
haaygemet (Goeree) akkertje op geëgaliseerde duingrond, omringt door walletjes of schurvelingen, tgv brauw (opgehoogd) ☞ haaygronden ≈ geest
habitakel woning
habitat 1 complex v milieufactoren dat op een organisme of levensgemeenschap inwerkt [habitat < biotoop]; 2 woongebied v/e organisme of levensgemeenschap
hach boomstronk of tronk *homp, stobbe
hadel 1 (Frl) halfdeling of helft v/e stuk land *haal ☞ haling; 2 (O-Nld) twistland, kibbelland
hae (Gr) wigvormig of bochtig stuk land @G: hanha
haech (Frl) smalle overgebleven veenstrook in uitgeveende plassen *ribbe, kraag, zethaag
haf inham achter een evenwijdig a/d kust liggende landtong of schoorwal (kustlangs zandtransport) die, indien er een rivier in uitmondt, op den duur zal verzoeten. In Nld is de Waddenzee enigszins als haf te beschouwen [lagoen < haf]
haft uitsteeksel onder water *heft, hecht
hagedoarn (Frl) wildwal v meidoorns
hagedochte onderaards gewelf *spelonk, krocht, hol ☞ aachte
hagel 1 neerslag v ijskorrels (soms brokken tussen 5-90 mm), die doorzichtig of gelaagd-ondoorzichtig zijn, en grote schade aan te velde staand gewas en tuinbouwkassen kan aanrichten; 2 jachtkorrels *loper, mussehagel, reeclopers, dragee
hagelkruis afweerteken i/h veld als symbool tegen hagelschade *bake ☞ kruis-symboliek
hagetisse heks, toverkol ☞ bijgeloof
haid (Frl) oppervlaktemaat v 1/4 koegang of ≈ 1837 m²
hakbos kreupelhout
hakbouw primitieve vorm v landbouw waarbij de bodem niet omgeploegd wordt maar alleen losgewoeld m/e hak of eergetouw
hakgriend griend waarvan het hout om de 2 à 4 jaar gehakt wordt
hakhoutbos kleinschalig produktiebosje met laag loofgeboomte (esse- en zomereiktelgen) waarvan de opslag geregeld gekapt werd, omloop v 10-15 jaar (brandhout, looischors, twijgen, takken) *slaghout, schaarbos, kreupelbos, keelholt, strubben, griend, slagbos, spaartelgenbos
hakklauwer keuterboertje
hal 1 hardheid v/d grond, hetzij doordat ijscement de korrels verkit, hetzij als lagen bodemijs, welke v/d vorm hangt af v/d textuur en de hoeveelheid water. De aanwezigheid v hal

belemmert infiltreren v smelt- en regenwater
 *hel; 2 landhuis waar recht gesproken werd
halen / (Vl) golvend heuvelland @G: halhum; 2 afgelegen nederzetting
halfer (Z-Lb) pachtboer [☞] bagèren
halftij gemiddelde hoogte v/h hoog- en laagwater
half-verharde weg weg die een doorlatende structuurloze verharding heeft v betrekkelijk natuurlijk materiaal (puin, grind)
halfwinning verpachting v/d landerijen voor de helft (soms ook voor 1/3) v/d opbrengst
haling / trekking of zuiging die golvend water (windrukken, scheepvaart) uitoefend; 2 (M-Nld) benaming voor stukken gedeeld land *hadel
halige sloot sloot waarvan de aangrenzende eigenaren elk de helft bezitten en voor onderhoud dienen te zorgen
halle bocht in of uitloper v/e heuvelrug @G: halha
hallehuis boerderijtype *los hoes
halling (Dr) walletje met vergraven veen als waterkering tussen twee veenputten *veendijk
halmer (NHld) grenssloot tussen twee stukken land *heiningssloot, halmoer
halo / lichtkring rond een lichtbron (zon of maan) als deze door een nevel schijnt; 2 samenvattende naam voor alle i/d atmosfeer voorkomende optische verschijnselen, veroorzaakt door breking v/h licht in en weerkaatsing tegen op grote hoogte zwevende ijskristallen
halon (Kempen) hoek, schuilplaats of afgelegen oord *dan
hals (land)engte of nauwte *istmus
halsinsnoering binnenbocht afsnijding door het meanderproces v/e rivier
ham / hoek aangeslibd land, landtong die uitsteekt i/e laag terrein; 2 a/h water gelegen weiland of landhoek a/e rivier *hem, schierweide; 3 met houtgewas begroeide waard *griend; 4 dorpsgemeente *hontschap
hamei / slagboom of sluitboom; 2 hekwerk voor een brug die toegang geeft tot een pont v/e stad of vesting; 3 traliehek dat de ingang v/e buitenplaats of voornaam boerenerf afsluit
hameibrug wipbrug of ophaalbrug
hameide (M-Nld) gehucht @G: haima 'woonplaats'
hameringe (Zld) loskade *amer, lastage
hamrik (Gr/Frl) oorspronkelijk het ondergelopen grasland buiten de wierde, later een soort dorpsmarke aangevend *hammerik, hemelrijk
han rivierlus
handelsplaats koopstad
handelsplein marktplaats in steden *briel, megen, vutte
handgemaal grondstuk of stamgoed dat a/d scheepbaar vrijen toebehoort

hangwater zwevend, capillair vocht, dat niet beïnvloed wordt door de grondwaterfluctuaties
hank / (Ov/Gld) bedding v/e dode rivierarm, dikwijls door bochtafsnijding ontstaan, i/h winterbed v/e bovenrivier *kil, kreek, strang, hoefijzermeer; 2 buitendijks gelegen kolk of plas *ank
hanzeweg handelsweg uit de 14e eeuw tussen diverse hanzesteden
haps omheind veld of stuk land dat i/e hoek gelegen is *hasp
harde / bergwoud; 2 onbebouwd land, heide; 3 plek m/e vastere bodem dan de omgeving
hare scherpe wind, doordringende koude
harn (O-Nld) pies [☞] gier
harskamp paardenkamp
harst / bovenste laagje sneeuw dat langzamerhand tot ijs geworden is; 2 (Frl) zandplaat *horst
hasp haps
hatinge beschadiging a/e dijk *blesdijk
have *eigendom, goederen
havelinge [☞] aveling
haven aanlegplaats, ligplaats en wijkplaats v schepen tegen storm en ijsgang. Open havens staan direct in contact met het buitenwater en kunnen daardoor wisselende waterstanden hebben, gesloten havens zijn juist afgesloten door sluisdeuren of een schutsluis. Verder zijn er de niet-commerciële havens (marinehavens: Den Helder, vroeger Hellevoetsluis)
havengetal getal dat het uur v hoogwater v/e bepaalde plaats aangeeft (het gemiddelde tijdsinterval tussen de doorgang v/d maan en het eerst volgend noog- of laagwater)
havenhoofd zware houten of stenen dam ter weerszijden v/d mond v/e haven, tegen verzanding v/d buitenkom en bescherming tegen golfslag
haventijd tijdsverschil voor een bepaalde plaats tussen de hoogste waterstand en de doorgang v/d zon of maan door de meridiaan
havenzate ondiepte i/e haven
havezate (Dr/Ov) boerderij die zich tot riddergoed ontwikkeld heeft *ridderhofstede
hazekuil schuilplaats v/e haas *kuit, leger, polk, pot
hecht uitstekend voorwerp onder water waaraan men vast kan blijven hechten, bv scheepswrak, boomstam *heft, struik
hechtwater adhesiewater
hectare landsmaat *bunder
hede / (Frl) haven, ankerplaats *hee, rede, reen; 2 (NBr/ZHld) riet of zegge
hee / ankerplaats [☞] hede; 2 vlasafval *spijt
heede (Vl) onvruchtbare streek met heidebegroeiing
heegswal (Frl) kwelderwal *hefswal

heelgras gras v land waarop het hele jaar geen vee geweid heeft

heelweg / openbare weg; 2 laaggelegen weg; 3 (Achterhoek) begravenisweg *lijkweg, reeweg

heem / besloten erf rondom een boerenwoning *hiem, werf @G: hem 'woning'; 2 (oud) vaderland als woonplaats @G: haima 'woonplaats'; 3 achtervoegsel in toponiemen als een permanente nederzetting, vaak daterend uit de vroege Middeleeuwen \$-um, -chem, -ikum, -inghum

heemkunde lokale folkloristische aardrijkskunde

heemnamen aardrijkskundige naam duidend op permanent bedoelde bewoning, tgv -sel \$-um, -em

heempark park waarin planten en evt ook dieren uit de inheemse flora en fauna ter instructie te bezichtigen zijn *heemtuin

heemraadschap waterschap voor dijk- en polderbestuur

heemstede / woonplaats, domicilie, boerderij; 2 plaats v rechtszitting

heemschut bond, opgericht in 1910, ter bescherming v landschaps- en stedschoon

heemtuin wilde plantentuin met slechts binnen het planten-geografisch district aanwezige plantensoorten (veredelde natuurtuin)

heen riet *heyn

heerbaan hoofdverbindingsweg, bij de wet aangewezen weg waarlangs de in- en uitvoer over de rijksgrens mag plaatshebben, tgv buurtweg *heirbaan, legerweg

heerd (Gr) strook grond die bij een boerderij hoort, dwars op de hoofdweg tussen twee zwetsloten

heerenhof hof v edelen *aansale, ridderhofstad, sadelhofstad, zolenweert, soolwete, vronnhof, zaalhofstad

heerlijkheid gebied v/e landheer, thans nog een goed als bezit waaraan de titel en sommige hoge rechten verbonden zijn (halsrecht, ofwel hoogste rechtsspraak) *baronie, meierij

heerwagen (VI) gemeentewijk *kwartier

hees begroeiing met laag beukenbos, kreupelhout of akkermaalshout

heester / boomachtige struik; 2 jonge stam v eik of beuk

heetveld (Utr/Gld) plaats waar heideplaggen gestoken werden *heede, heyt

heeuw (O-Nld) stuwdam, vgl stouwe *houw

hef (Gr) zee, i/h de Waddenzee *haf

heffe grondsoep

heft / waterwerveling door stroming, evt met troebeling; 2 uitsteeksel ondr water *hecht

hefswal (Gr) (zavelige) kwelderwal

heg / afscheiding v visueel doorzichtbare smalle houtrand [bomenrij < heg < houtrand] *hegge, haag, meidoornhaag, scheerheg (Zld); 2 lager gelegen zoom

v groengrond rondom het bouwland (grashegge); 3 kreupelhout, hakhout, akkermaalshout

heibaan (Betuwe) een strook v zavel-, zand- of grindgrond als gevolg v/e ondiep liggende stroomrug i/h kleiige riviereengebied

hei diep water of diepste gedeelte v/e water

heide / oorspronkelijk extensief gebruikt weide met een begroeiing bestaande uit struikheide, dopheide en kraaiheide, in dekzandgebied (zeer arm, oligotroof, milieu met dunne bodemprofielen en sterke podzol-ontwikkeling *haar; 2 (Lb) sterk gedegradeerd bosgebied met nog slechts wildernis v struikgewas

heidedorp ☞ huttenkolonie

heidegrond scharde

heideplag vlagge, vlik, zode

heideplas plas van neerslagwater op een heideveld *blik, fonteintje, peel, slat, sol, vijver, wijer, zijp, zoei

heideveld *saap

heidezode vlik, vlagge, plag

heigheid een suspensie v droge deeltjes i/d atmosfeer, die zo buitengewoon klein zijn dat ze niet met het blote oog kunnen worden waargenomen, maar wel zo talrijk dat ze het zicht verminderen en de lucht een karakteristiek rookachtig aanzien geven, een soor: matte sluiert *sattig

heikant de streek of richting waar de heidegronden liggen

heilicht weerlicht in bovenlucht na een hete droge dag, zichtbaar maar zonder donder

heimael omheinde rechtsplaats *hemel, vierschaar, rechtsdistrict

heiminge omheind grondstuk, huisstede

hein afscheiding tussen twee erven *scheisloot

heining / schutting of haag ter grondafsluiting *krijt, planket, vermaak; 2 scheislootje

heinsel slootruigte

heirweg oude verbindingsweg op een dijk (highway) gelegen (stammend vermoedelijk uit de Romeinse tijd) *hoogweg, hostert

heister boomstam

heiturf zodesteeksel tot 2 dm dik *sjabbert, vlik, asturf, bijltoef, bult, vlik, schad

heiveer periode met hitte en droogte

hek raamwerk v staven, palen etc ter afbakening *gader, glint, heining, schutting, treilage, vlesie

hekenblok plaats waar vlas en hennep gezuiverd werd ☞ vlasveld

heksenkring kring die zich soms als open plek in het bos of op een weiland vertoont en die door het volk worden toegeschreven a/h dansen v heksen op die plaats, maar in werkelijkheid bestaande uit zwamringen

hel / bevroren plek i/d grond *hal; 2 laaggelegen, waterrijke, weinig vruchtbare en slecht bewoonbare plaats *helle; 3 afhelling

helderheid bij bodemkleurbeschrijving een schaal v licht naar donker, samenhangend met het organisch stofgehalte *contrast

helle / (Frl) laaggelegen plek *hel, holle @G: halja 'laagte'; 2 heuvelhelling

helling / aflopende schuinte *athang, afzijing, gebeet, sleep, beloop, glip, opdracht, sleeping, steek, talud; 2 scheepstimmerwerf

helm echo, (weer)galm

helokreen moerassig sippelgebied als bronhoofd voor een beek *stroot, stroet, rijt

helweg lijkweg *heelweg

hem / (Frl) binnenpolder die natuurlijk afwaterde *him (Gr); 2 buitendijks, soms door een zomerka-de omgeven stuk land; 3 afgeheinde akker, door een sloot omgeven

hemdijk dwarsdijk die een slaper a/e waterdijk verbindt

hemel omheinde rechtsplaats @G: heimael

hemelfactor getal voor de mate v bezonning v/e zijde v/e gebouw

hemeldak *zwerk

hemelsbreed kortst gemeten afstand *atleg

hemelstreek / windstreek of richting; 2 luchtstreek als brongebied

hemelvuur ☞ bliksem

hemelwater collectieve aanduiding voor regen, hagel en sneeuw *neerslag

hemrik (Gr) marke *hamrik

hengemunde (Veluwe) gemeenschappelijk grondbezit dat hetzij door een water, hetzij door een heining is afgesloten

her- frankisch voorvoegsel bij plaatsnamen, verwijzend naar een voormalig militair centrum S her- @G: harja 'leger'

herbebossing het aanleggen v/e bos i/e gebied waar vroeger, korter dan 50 jaar geleden, ook bos heeft gestaan. Om de werkelijke natuurlijke situatie terug te krijgen kost veel tijd, minimaal enkele eeuwen (de oorspronkelijke bossen hebben zich in duizenden jaren gevormd) ☞ bebossing

herberg logement *cameret, taveerne, kelder, teerhuus, stoof, diversorie, doening, schippersherberg

herdersschop mak

hermitage / kleine, afgezonderde woning v/e kluisenaar *kluis, ermitage; 2 de leegte en de eenzaamheid (woestijn)

hermoes paardestaart als onkruid *unger, unjer (NHld), kwadenaar (ZHld), ruigbol, roebol

hernasse (ZHld/Zld) oorspronkelijk een weiland op een landpunt waarop de kudde te grazen werd gestald *hernes(se), nes

hertgang (NBr) plaats waar vee weidde, als deel v/h gemeenschappelijk grondbezit *koppel

hessenweg zandweg met breed wagenspoor; een i/d late-middeleeuwen door kooplieden gevolgde handelsweg door de Achterhoek naar stad Utrecht

hessig warm (door vuur)

heubel (Zaanstreek) heuvelhobbel *hoop

heukeling kleine hooiopper

heul / duikersluis, binnensluis of opening i/e dijk om twee door die dijk gescheiden wateren met elkaar te verbinden, tgv ziel *doorslag, grondduiker; 2 smaller gedeelte v/e rivier, beek of sloot; 3 stenen brug met één boog; 4 goot, riool of straatgoot (aldanniet overdekt); 5 hulpbrug of los plankier bij het binnenrijden v hooi over een sloot gelegd; 6 toevluchtsheuvel

heurne (Gld) hoek

heusijs licht papijs ontstaan door opdrijving *naaldijs, licht papijs

heuvel / natuurlijke verheffing v/d aardbodem, in Nld geldt als lage heuvel een verheffing van 1.55 m *klep, kling, duin, donk @G: haritha; 2 (NBr) dorpsplein in akkerdorp *plaatse

heuvelhelling brecht

heve drijvend stuk laagveen *drijfteil, kragge, driuw, somp, hobbedob

hevenboek overloper

hevendijk dijk m/e onderhoudssysteem per hevene, via erving overgedragen [hevene < delinge < hevendijk]

hevene / (Zld) dijkvak, dijkgedeelte; 2 (Zld) oppervlaktemaat, landmaat v 200 gemeten *hevinge

hevenpaal (Zld) dijkgrenspaal *hoefslagpaal

heverlee (VI) geitebosje @G: hafra + lauha

hevinge ☞ hevene

heyt hiet

hiem (Frl) het erf v/e boerderij

hiet grazige plek i/d heide *heet, heyt

hil / rietveld; 2 heuvel; 3 hoog aangewassen land

hille hoogte of heuvel als vlucht plaats bij overstroming of militaire dreiging. Ze zijn voorzien v/e steil talud, itt tot terpen uit tijden van voor grote bedijkingen in de 10-12e eeuw. In Zld (vliedberg, motte (militair), stelle), Hld (werf, vluchtberg) en in Frl (hegewieren, stinswieren)

him (Gr) binnenpolder *hem

hinderdam dam om het aflopen v water te hinderen

hinderniswolken wolken die ontstaan door onefenheden i/h terrein (reliëf) doordat een luchtstroming tot stijgende of dalende beweging wordt gebracht. De invloed v obstakels kan tot op grote hoogte merkbaar zijn

hissing verjaging, afjacht

hittedag dag waarop de temperatuur >25°C stijgt
hittegolf periode v 5 dagen achtereenvolgend met temperatuur >25°C en waarbij minimaal 3 dagen >30°C hebben

ho plotseling eindigende rug of uitstekende landrug *klif

hoagte (Goeree) dijkje of akkeromwalling, tot enkele meters hoogte, bestaande uit bovengrond v/d akkertjes dat verwijderd werd om dichterbij de grondwaterspiegel te komen (uitmijningen), soms tegen de schurvelingen geworpen

hoba (NBr) oppervlaktemaat v 16 ha

hobbedob 1 slappe grond of soppig land; 2 driiftl

hobbel kleine, hinderlijke oneffenheid

hobrede hoofdbreedte, ofwel de breedte (meestal echter de smalle zijde) waarmee een perceel tegen een dijk aanschiet

hoef 1 oppervlaktemaat, landstuk v 16 morgen of vaak 12 bunder; 2 (NHld) achtervoegsel in toponiemen verwijzend naar een (voormalig) kasteel \$ -hoef, -stein

hoefijzerduin paraboolduin

hoefijzermeer oude afgesneden meanderbocht [kronkelwaardgeul < hoefijzermeer]

hoefslag het aandeel waarvoor een ingeland op grond v/d grootte v zijn landsbezit (het morgengetal) in het onderhoud v/e dijk of weg is aangeslagen *matdijk

hoefslagpaal dijkgrenspaal *hevenpaal

hoefstal aanhang of bijgebouwtje *travalje, nootstal

hoei hooi *huy

hoek 1 afgesneden of afgelegen stuk grond \$ -egghe *timp, geer, bocht, hurk, hoorn; 2 complex landerijen dat een geografisch afgebakende eenheid vormt; 3 (Z-Nld) buurt

hoel (VI) dal @G: hula

hoelt (O-Nld) landbezit, dat wat iedere eigenaar of ingeland i/e polder bezit *houd

hoepland griendland

hoeve 1 ontginningsbasis met breedte van 112 m; 2 hoeveelheid land nodig voor onderhoud v één gezin; 3 oppervlaktemaat voor land, zo'n 16 morgen ofwel 13,6 ha; 4 veehof, boerderij [keuterij < hoeve(morgen)] *hofstede, doening, gewin

hoeve-akkerdorp gehucht van enkele boerderijen (4), met een T-vormige plattegrond, door deling uit één boerderij ontstaan, in nauwelijks ontgonnen gebied (heide) na 1100 gesticht

hoevestrook kavel met boerderij als een zelfstandige bedrijfseenheid, waarbij de lengte >2x breedte, in streekdorpenlandschap

hof 1 moestuin midden i/e dorp of bij woningen, veelal omgeven met een haag ter veewering *lochting, beluik; 2 houten heining om een weide; 3 het centrum v/e domein, vaak gekenmerkt

door een schildvormig centrum (curtis sales), woonplaats v/e rentmeester

hofland 1 land dat tegen een geringe geldsom a/e pachter ter gebruik wordt gegeven, tgv garfland; 2 land dat bij een hoeve behoort; 3 tuinland *warmoeziersland, goorn; 4 tuineerdgrond

hofstad (begraven -) grote boerderij met recht v zwanedrift (omgrachting) *schrans, slotje

hofstee 1 hoeve, boerderij *mórgen; 2 riddergoed *kemenade; 3 (Betuwe) kleine boerderij met (of zelfs zonder) enig land

hoge grond (bodemk) grond die hoog boven het grondwater ligt (>1 m), zodat de erop groeiende gewassen er niet van kunnen profiteren

hogewind noordenwind

hohorst heilige berg

hok bouwsel v schoven op land voor drogen

hol 1 komvormige uitdieping met grasland; 2 grot of spelonk *duwiere, klippe, krocht, konkel; 3 stenen of houten boogbrug *heul; 4 aflopend gedeelte v/e weg

holland houtland

hollebolig terrein (Zld) deels vergraven en overgraven terrein met zeer onregelmatig reliëf en van wisselende grootte, ontstaan door moertering

hollestelle (Zld) komvormige poel in schor met (zoet) regenwater ter veedrenking *ringdobbe (Frl), vathe (Gr)

holle weg weg omsloten door steile, aldanniet begroeide wanden in heuvelachtig terrein, ontstaan door eroderende karresporen en afspoeling [holle weg < ravijn] *grubbe, gracht, keele

holle wind (Gr) koude, sterke wind

holm 1 eilandje; 2 verheffing, en in veldnamen een hoog gelegen, droog terrein in natte omgeving *belte, kop, kat, bilt @OND: holmr

holrond land: pannig

holt aangeplant eikenhakhout voor boeren a/d rand v/d es @G: hulta ≈ strubbe, geriefhout

holting markgenootschap voor bossen

holtink jaarlijkse markevergadering *holtsprake

holtsprake holtink

hompel zandrug (bank) i/e kustvaarwater

hond 1 (NBr) landmaat van 100 roeden², ≈ 0,1648 ha *hunte; 2 (Utr/Hld) brok veen dat i/e reeds uitgegraven veenput valt; 3 scheur i/h veen

hongerkamp 1 slecht landstuk met marginale opbrengsten *bijsterveld, smachtland; 2 uithoek als verblijfplaats v zwervers en woonwagenbewoners (hongaren); 3 land v/e dienstman of laat

hontschap dorpsgemeente *ham

hoofddijk 1 zeedijk; 2 deel v/e dijk dat aan een gemeente in onderhoud is toegewezen

hoofdgesticht aartsbisdom

hoofdkade achterkade

hoofdsteen / hoeksteen als bescherming; 2 grenssteen

hoogheemraadschap (Hld/Utr) waterschap

hooghout (Gr) houten trapjes i/d veenkolonien waar de schepen onder door kunnen varen
*kwakel, kippenbruggetje

hooghuis kasteel, slot

hoogte opwelling S hou- *pol, barmte, hocht, hugt, eugte, lure

hoogte nemen positie (geografisch breedte) bepalen door bestek op te nemen

hoogtewind wind i/d hogere, vrije lagen v/d atmosfeer (iha boven 1000 m), tgv grondwind *bovenwind

hoogveen mogelijke definities: 1 boven de grondwaterspiegel gevormd veen met spreiding vanuit een centrum; 2 veen dat op dit moment boven de grondwaterspiegel ligt en in lagen v 3 tot 10 m dikte kan voorkomen; 3 veen gevormd onder voedselarme omstandigheden, en vaak zelf een kalkgehalte <0.5% bevat *daale, spreiveen, scholveen, woudveen

hoogwal (Zld) werf

hoogwater 1 hoge waterstand iha; 2 ogenblik dat de vloed op z'n hoogst is

hoogweg zeer oude hoogliggende landweg *hostert, heirweg

hoogzit jachtzitje bovenaan ladder tegen boom

hooi het door de natuur (zon en wind) gedroogde (conserverings)produkt v gras, klavers of lucerne voor voeding v/e veestapel *rei, houwe, hei, hoey

hooiark hooistapel *opper, hoop, mijt, schelf, kets, klamp, schoof, rook, heukeling, vim

hooiberg hoge vaste stapel hooi, als wintervoorraad voor het vee geborgen i/e stellage v 2 tot 6 palen. Deze wordt beschut door een kap die langs de palen op en neer kan worden bewogen, afhankelijk v/d hoeveelheid hooi *hooimijt, kap-schuur, stelten berg, schelf, barg, vijzelberg, delte (hooistal)

hooiland grasland dat vrijwel uitsluitend voor hooiproductie wordt benut, gesitueert i/d laagste en natste landen, tgv etweide *need, miede, maat, made, boezemland, blauwgrasland, kalkgrasland, beemd, weide

hooimade hooiland *hooislag

hooizwade zweel, wiers

hoolbekken ondiepe, moerassige plek

hoop kleine hoogte

hoopstee (Frl) plaats waar de gestoken turf te hoop wordt gezet

hoor (Vl) modderslijk, drek, vuil *hunze

hoorn 1 uitstekende landhoek of dijk uitstulping; 2 buitenbuurt v/e plaats *horn, heurne, hoek @G; hornik, hurnjón

hoos wervelstorm van in de regel beperkte omvang, die zich soms met grote snelheid ver-

plaatst maar soms ook op dezelfde plaats verdwijnt waar hij is ontstaan. Meestal verschijnt een hoos in haar beginstadium a/d onderkant v/e zeer dreigend uitziende buienwolk als een naar beneden gerichte trechtersvormige uitstulping. Bij doorgaande ontwikkeling ontstaat een langgerekte slurf met een centrum-as met lage luchtdruk (opzuigende werking). Op land is sprake van een windhoos, boven water van waterhoos. In Nld komen de meeste hozen voor i/h Waddengebied i/h najaar

hoot stookhout *haard

hootland grond v eerste kwaliteit, tgv volgerland

hop 1 een droge of bijna droge, steeds kleiner wordende inham of aanslibbing; 2 droog land i/e moerassig gebied

hor(de) los vlechtwerk v twijgen als omheining of brug *vleken, veken, spicke

hordijs pallsade, verschansing, borstwering

horizon 1 grote cirkel van de hemelbol, welk horizontaal vlak loodrecht op de zwaartekracht staat; 2 de schijnbare grens tussen hemel en aarde bij vrij uitzicht *gezichtseinder, einder, kim (zee)

horizont aardlaag door bodemvorming ontstaan

horizonvervuiling het verknoeien van landschappelijke vergezichten door visueel hinderlijke bouwwerken

hornleger (Frl) opgehoogd erf *huisterp, hiem

horrel (zeev) kleine vermeerdering v/d wind

hors 1 zandplaat in zee; 2 met kreupelhout begroeide buitengrond

horst 1 (geol) door breuken begrensde strook die door verschuivingen langs die breuken hoger is komen te liggen. Horsten zijn vaak belangrijk omdat nuttige delfstoffen economisch explorabel kunnen blijken; 2 stuk hogere grond of terreinverheffing, meestal op zandgrond, aldanniet met (laag) kreupelhout begroeid of erdoor omgeven @G: hursti 'kreupelhout'; 3 pol als stevige ondergrond i/e veengebied; 4 hellende berm langs een vaart; 5 achtervoegsel bij kasteelnamen, als wijkplaats; 6 (bosb) groep bomen binnen een bos die in leeftijd of soort duidelijk afwijkt v/d omringende opstand

horticultuur tuinbouw

hortus academische plantentuin, kruidtuin

hossegars wroetland voor varkens ~~vee~~veestapel

hostert (Z-Nld) hoogstraat, teruggaand tot een romeinse landweg *heirweg

hotte (Frl) veenlaagje ingesloten i/e zandpakket [hotte < veenpakket]

hou (Frl) afgeschoten stuk land *tuin

houd landbezit ~~vee~~hoelt

hout / sterk gedegradeerd en open, opgaand bosgebied in duinen of op hogere zandgrond *S* -hout, -holt ≈ woud; 2 hinderlaag

houtakker (ZHld) boomteelt beplant met inheems plantsoen, omringd door een beschermende dichte haag van hakhout

houtgehage (Frl) met hout begroeide smalle strook land tussen vervingen

houtjassenpark (lit) kerkhof

houtopgroei *kreeft, hakhout, houtwal, lot

houtopstand *mastbos, mutsaard, middenbos

houtrand perceelsscheiding dmv visueel gesloten boomstrook [heg < houtrand < bos] *singel, manteling

houtril langwerpige, maximaal 2,5 m hoog bouwwerk van snoei-, dunnings- en dikhout, liefst gevuld en versterkt met hele bomen, rond tuinen en in bossen ter opslag (alternatief voor versnippering en verbranding)

houtsingel met kreupelhout of bomen beplante strook langs een sloot, breder dan een heg of houtwal, welke vooral de functie heeft als veekering en eigendomsbegrenzing *manteling, houtrand

houtschool het droge destillaat v hout (verkoold) *amer, krik, kriek, kruiskool, vezelkool

houtschoolmeiler (Veluwe) bovengrondse inrichting in bosgebied om hout tot houtschool te verwerken *meiler, kriekeput

houtvesterij bosbeheer met jacht- en bosrecht *woudvorsterij

houtwal een door de mens opgeworpen langgestrekte aarden wal met een aaneengesloten beplanting v verschillende houtsoorten. Veelal ligt aan beide zijden een greppel waardoor het wallichaam steile kanten krijgt. De houtwal heeft als functie: vee- en wildkering, perceelsscheiding, leverancier v geriefhout (omlooptijd 10-12 jaar) [schurveling < houtwal] *hegediken

houtwalbeek (Ov) oorspronkelijk een bosbeek waarvan nog slechts een smalle oeverstrook met opgroeiend hout resteert [rietbeek < houtwalbeek]

houw / (NHld) gemeenschappelijke grond @G: halahdröthu "collectief"; 2 (O-Nld) stuwdam, vgl stouwe *heeuw

hove (O-Nld) scholtegoed

hovelakker op een heuvel gelegen akker

hoveniershof moestuin, groentetuin

hoving de bij een woning horende tuingrond als bloem- en moestuin, parkje ☞ boerentuin

hucht struikgewas *ruigte, hut

huftbosje (ZHld) geïsoleerd geriefhoutbosje i/h veenweidegebied, ruigte

huikeling kleine hooiopper

huisakker *aangelag, aanstede, aansedel

huiskamp op zandgronden (escultuur) aan te treffen huisweide voor begrazing door jongvee *huiswoerd ☞ finne

huismerk figuurtje v/e boer als op grenspalen of -stenen als eigendomsmarkering, zonder schrift

huisplaats voormalige, vaak opgehoogde bewoningsplaats, bv op kreekruigen (moated site)

huisterp kunstmatige verhoging met slechts één boerderij/huis *bult, pol, stelberg, hornleger, húskep

huisweer erf, huisstede

huisweide *maat, finne, pólle

huizenblok carré *woonkazerne

huizen laat-Middeleeuwse uitbreiding v/h woonareaal, vaak als achtervoegsel i/e toponiem

hulte (Veluwe) hoogte

humificatie humus of veenvorming

humus de donkere stof van aarde, door verrotting en vermolming van planten en andere organische stoffen, die voor de vruchtbaarheid v/d bodem onmisbaar is *molmgrond, teelaarde; te onderscheiden naar humusvormen op land (mull (kleihumuscomplex), moder (uitwerpseltrosjes), mor (ruwe humusstrooisel), in moeras (anmoor) en water (sapropeel (zuurstofloze modderhumus met H₂S en CH₄), gyttja (aerobe modderhumus veenvezels), dopplriet (amorfe humus met gelaagtheid)

humuszandsteenbank oerbank, okergeel tot koffiebruin van kleur

hunebed een oorspronkelijk met aarde toegedekte, uit grote en kleine zwerfstenen bestaand grafmonument uit de late steentijd (3000 v Chr) *steengraf ☞ grafplaats

hunte oppervlaktemaat ☞ hond

hunze modderbeek *hore @G: hún moddermoeras

húskop (W-Frl) oude verlaten en/of verdrinken bewoningsplaats, een kleine vlakke terp bestaande uit een dun opgebracht kleidekje op veen, soms niet hoger dan 0,5 m

huttentkolonie verzameling v keuterboerderijen gelegen o/d heide i/e uithoek v/e dorpsgebied *heidedorp

huurboer *pachter, bekleemde, zetboer, meier, huurcerter

huurcerter (Gr) contract waarbij de stad Groningen boerenplaatsen uitgaf i/d veenkoloniën, vorm v bekleemrecht

husman boer, landman

I

ide ankerplaats of aanlegplaats voor schepen, werf in zeedorpen *yde

idelplaats onbebouwd of leeg terrein

idiolect persoonlijk taalgebruik binnen de algemene landstaal

idioom tongval, dialect

ie (Hld) natuurlijk watertje ^{ae}

iemker bijenhouder *bijman, imker, imme, ijm, ijmker, bijker

ier mestvocht *gier

ies (Dr) schapekamp *ees

iesermannechies harde, scherpe soort turf van planteresten (ijzermannetje)

iest 1 (Frl) landcomplex *east; 2 (Frl) los akkerperceel *east

ijs kristallijn bevroren water met een dichtheid v 0,916 dm³, ofwel een volume dat 1/11 groter is dan van eenzelfde hoeveelheid water (eigenschappen: drijven v ijs, uitzetten)

ijsbank massa opeengestapelde ijsschotsen i/e rivier of zee die de vaart belemmert *ijsdam

ijsbezetting mate waarin een vaarweg of ander water is bezet met ijs, in tienden uitgedrukt

ijsblink heldere, witte glans a/d gezichtseinder, veroorzaakt door weerschijs v/e ijsveld, vgl weerschijs ≈ waterlucht

ijsbok stevig paalwerk dat dient om brughekken, pijlers ea voorwerpen welke in of nabij stromend water staan te beschermen tegen kruiend ijs, vgl schamppaal *beer

ijsdag (meteor) dag dat de temperatuur beneden 0°C blijft, in De Bilt gemiddeld 12 per jaar

ijsdoorgang voor scheepvaart begaanbare geul *slochter, slop

ijsgang het zich bewegen v drijfijls op de stroom of het getij

ijsgat *tochtgat, wak, bijt, lom, cunet, loeme, glop, slop, trekgat, welgat

ijskaar overelkaar geschoven en zich opgestapelde ijsschotsen bij het kruien v/e rivier, ook de daarbij ontstane ijsdam

ijsmare ijsschol, schots

ijsnaalden kleine onvertakte ijskristallen, die langzaam vallen bij strenge koude en weinig wind. Zij kunnen bij bewolkte maar ook bij onbewolkte hemel vallen en glinsteren in dat geval in het zonlicht (men spreekt dan van 'het zilvert') *poolsneeuw

ijspegel *kekele, kijkel, tap

ijsregen bevroren regen, neerslag v min of meer heldere ijskorrels die glad, hard en bros zijn, ontstaat door bevriezing tijdens het vallen

ijsseel zwartwater (gevolg v veengrond langs afbrokkelende oevers @G: ae+saal 'donker water')

ijsstroom 1 gletsjer; 2 koude, ijsrijke zeestroom

ijsvoet zoom v landvast ijs die a/h strand vastgevroren zit en zich niet met het getij meebeweegt

ijswig bodemstructuur (scheur, naald) die zichzelf tijdens vorst uitdiept doordat het aanvriezende water uit de omgeving aantrekt. Een netwerk van ijswigen resulteert i/e polygoonstructuur

ijzel een tamelijk homogene en doorzichtige ijskorst, die ontstaat (1) ofwel wanneer onderkoelde regen of motregendruppels de grond of andere vaste voorwerpen raakt terwijl de temp daarvan onder of slechts weinig boven nul is, ofwel (2) wanneer gewone (mot)regen valt op oppervlakten waarvan de temperatuur flink beneden nul is. IJzel leidt vaak a/h einde v/e vorstperiode de dooi in

ijzerkuil (Veluwe) voormalige winningsput v klapperstenen, ijzerconcreties rond kleiklompje in riviersediment ^{slakkenhoop}

ijzeroer een ijzererts dat vooral in vlakke landstreken in dalen en moerassige oorden op geringe diepte voorkomt *zode-ijzersteen, moeras- of moddererts, veld- of weide-erts, poelerts

ikkelhiem (Frl) brink

illietklei kleigronden met K-fixatie, waardoor bemesting vaak niet het te verwachten effect sorteert, in Nld oa Maasklei

illuviaal horizont bodemhorizont die met voedingsstoffen is verrijkt door oplossing uit de bovengrond en i/h illuviaal horizont is neergeslagen *B-horizont

imker bijenhouder ^{iemker}

immigratie *intrek, vestiging, inkoming

immissie inworp v vaste, vloeibare of gasvormige stoffen of van geluid i/h milieu

immunitieit ommuurd zelfstandig stedelijk kwartier v/d geestelijkheid (kannuniken)

impe (Kempen) heuvel @G: humpa

impermeabel water-ondoordringbaar

incrustatie korstvorming v minerale stoffen bij een warmwaterbron

indijk binnendijk

indijken afsluiten v aangewassen grond of buitendijkse grond met een dijk

indrif landweg, toegangsweg

infiltratie verschijnsel van indringing v water i/d bodem, droog zand infiltreert slecht door de waterafstotende werking v korrelomhullende humuszuren, leidende tot flinke afspoeling i/d duinen *inzijging, insiepeling

influent het verzamelde, ongezuiverde afvalwater dat bij een rioolwater zuiveringsinstallatie wordt aangeboden

infrastructuur inrichtingselementen v openbaar nut, mn verbindingen

infusoriënaarde diatomeënaarde

ingel hoek *winkel (E: *angle*)

ingen toebehorend aan (achtervoegsel bij plaatsnamen) @L: *acum*

ingh (Betuwe) es

ingeland eigenaar, huurder of gebruiker van land of gebouw(en) in het beheersgebied v/e waterschap

ingraving defensieve omwalling

inhalen aandempen, plempen of uitgezakte slootgrond ophalen

inham 1 een i/h land springend gedeelte v/e zee, meer, rivier of groot water, kleine bocht of baai *zeeboezem, hop, wijkje, zeevat; 2 binnenwaartse bocht iha

inheems inlands

inkeer draai i/e straat, plaats waar de weg een bocht maakt

inklinking grondmechanisch proces waarbij een bodemlaag wordt verdicht en samengedrukt agv zijn eigen gewicht, bv door vermindering v/d waterspanning bij ontwatering ☞ *zakking*

inkomeling immigrant

inlaag (Zld) stuk uitgegraven land tussen een zeedijk en binnenwaarts aangelegde versterkende dijk, vaak een zodanig diepe aardhaling dat poelen ontstaan zijn en voor wadvogels als hoogwatervluchtplaats fungeert *kuip, vingerling ☞ *karreveld*

inlaagdijk binnenwaarts v/e zeedijk aangelegde dijk ter beveiliging *zorgdijk, oplage, vijfzoden, waardijk

inpoldering land of water tot een polder maken, zowel het bedijken v oudland als buitendijkse grond *droogmakerij, indijking

inscharen 1 vee i/d gemene weidegronden brengen; 2 binnenwaarts afnemen v/d oever door de werking v/d stroom

insete (Zld) extra aangelegde dijk achter zwak zeeverend dijk(vak) *inlaag(dijk)

inspoelingslaag een karakteristiek bodemhorizont *bank

inslagkrater restant v/e bomtrechter uit de WO-II, vooral op strategisch plaatsen langs oude verbindingswegen, dijken en spoorbanen, of willekeurig over het land bezaaid door ontdoen v bommenlast v/e aangeschoten vliegtuig *bomtrechter

insteekhaven kleine haven gevormd door een zijtak v/e kanaal, bv op een fabrieksterrein waar

schepen evt langdurig kunnen afmeren [aakvlaai < insteekhaven]

insteken 1 grond ontginnen door scheuren of omploegen; 2 aanvangen te vervenen

instort ineenvallen, inval

intocht poldersloot die op een molensloot uitkomt

inudatie linie met militair strategische onderwaterzetting als middel ter verdediging v/h achterliggend landsgebied. De diepte bedroeg zo'n 70 cm; te diep om te doorwaden, en te ondiep om te doorvaren

invalsweg stadsstraten die een directe verbinding geven met de grote rijkswegen buiten de bebouwde kom

inverdan (Zaanstreek) verdichtingswijze v/d bebouwing loodrecht op de hoofdrichting v/d lintbebouwing langs vaarwegen

inversie omkering v/e bepaalde (verticaal aanwezige) gradiënt bv temperatuur van luchtlagen, reliëf van landschappen

inversielandschap (Zld) gebied waar door klinkverschil het oorspronkelijk natuurlijke reliëf geheel is omgekeerd (kreekrug / poelgrond)

invlot het vloeien der rivieren naar zee, uitwatering

inwater binnenwater

inzijging het in neerwaartse richting bewegen v grondwater (die elders weer als kwel tevoorschijn kan komen) in hogere zandgronden of kunstmatig door polderbemaling

inzinking depressie, bekken, kom

irreversibel de onomkeerbaarheid v aardkundige processen, bv rijping v/d bodem (fysisch), inkoling (chemisch)

irrigatie bewatering of kunstmatige aanvoer en verdeling van water en toediening aan land ter bevordering v/d gewasgroei, te onderscheiden in vier hoofdvormen: bevoeiing, infiltratie via waterdrains, beregening, en druppelirrigatie

iso(potentiaal)lijnen lijn met een gelijke waarde van een of ander variabele (hypse, therme, bare), loodrecht op de gradiënt staand

isoglosse lijn die een gebied begrenst waarbinnen een bepaald taalverschijnsel voorkomt

isolement afzondering, afgescheiden

istmus smalle landrug tussen twee zeeën *landengte, corridor, hals

yde ☞ *ide*

yle eiland @Fr: *île*

J

jaagpad pad langs een trekvaart voor paarden om schuilen te trekken, met jaagpalen of rollebanen in de binnenbochten *lienepad, trekpad, tragel, treilpad
jaarboek almanak, agenda

jaartelling gerekend vòòr 1950, vermeld als BP (before present)

jacht het opsporen, bemachtigen of doden of pogingen daartoe van in Nld voorkomende dieren die voor afschot gedurende een bepaalde periode zijn vrijgegeven (recreatie, beargumenteed als handhaving v/d wildstand, tgv behes- sen (verjagen) *wei(d)spel, venatorisch

jachtdomein *voorst, vroom, byl, bil, bele, breugel

jachtgebied terrein aldanniet speciaal ingericht voor bejaging van wild *jachtveld, jachtgrond, geheet, vroomgrond, loerplein, warande, wildbaan, voorst, revier

jachtmethode banjerjacht (langs rietvelden varen en eenden schieten die daaruit opvliegen); **bersen** (besluipen van wild met speurhonden, wordt niet meer gedaan omdat wild te schuw geworden is); **bladjacht** (lokjacht op reeën met een speciale lokfluit); **houwjacht** (met terrier vos uit hol jagen of vos uitdrijven); **fretteren** (met fret konijnen uit hol jagen); **keteljacht** (kringsgewijs insnoeren v hazen, soort drijfjacht); **klopjacht** (opdrijven van wild door met stok in struweel te slaan, soort drijfjacht); **lappenjacht** (hazejacht in afgeperkt terrein); **lokjacht** (dieren trekken met tamme, afgerichte soortgenoten); **oogsten** (schieten van dieren, mn trekvogels, waarvoor men bepaaldelijk niet heeft gezaaid); **poten** (kweek uitzetten); **slipjacht** (kunstmatige vossejacht); **vangjacht** (zonder dat geschoten wordt, ook wel lange jacht); **wei- spel of geheet** (jacht met havik of slechtvalk); **parfor- cejacht** (uitputtende drijfjacht); **punten** (eendenjacht vanuit punterbootje); **slipjacht** (achtervolgving van reuk- spoor); **sluipjacht** (verrassingstactie); **stallen** (lonk- jacht)

jachttopziener wildbeheerder *koddebeier, houtvester, wildschut

jachtstoel plaats waar een jager of weidman het wild afwacht *kansel, hoogzit, rietschut

jachtveld terrein dat wettelijk bejaagd mag wor- den

jagen ketsen

jager wei(d)man

jaknikker bovengrondse oliepomp

jarde 1 (Frl) gaarde, tuin (mv: jarren); 2 lengte- en oppervlaktemaat

jasker (Frl) kleine poldermolen, ookwel bokjas- ker, paaljasker (tjasker) ☞ windmolen

jat (Gr) straat *gas

jegenode egenode

jerde lengte- en oppervlaktemaat ☞ roede

jet (Frl) kolkgat *jit, wiel

jockinge waterpalen om stroming te breken *juk- king, paalhoofd

jocweg landweg voor paarden en ossenspannen *jukweg

joon drijvend tonnetje met een stok als baken in een vaarwater, mn zulk een baken op de beug om de ligging daarvan aan te wijzen *breel, baken

jubet galg

juffer kabbeling i/h zeewater bij ebstroom *rafe- ling

juk oppervlaktemaat, zoveel als met een juk ossen in één dag kon worden geploegd, zo'n 1/2 ha

jukking jockinge

jukweg jocweg

jumelage het aangaan en onderhouden v vriend- schappelijke betrekkingen tussen twee instellin- gen, vooral steden en gemeenten uit verschillen de landen mn binnen Europa, vgl mater *koppel- gemeente, partnergemeente

jurisdicctie bangebied v/e stad, vroeger 100 roeden en later nog eens 1000 roeden extra (totaal 4136 m)

K

ka kade @Gl: kagio 'omwalling'

kaag / (NHld) stuk buitendijks land, en dan meestal omdijkt *koog; 2 smal en laag dijkje om een gors; 3 weg door een moeras *tra, zuwe, slochter; 4 zware bui *kaak

kaai / kade; 2 werf, aanlegplaats

kaaidijk smalle, lichte dijk *bat

kaaien de waterkant langs een land ophogen door uitgebaggerde specie en afsteeksel v/d wal op de kant te halen

kaaihelling *kielkade, sleepelling

kaak / rukwind; 2 zware bui *kaag; 3 schandpaal of gerechtpaal *geselpaal; 4 wrijfpaal voor vee in weiland (kaak of rib v/e walvis) *scheukpaal, schurk

kaal bodem zonder gewas of plantengroei *scham(plek), blaai

kaaldijk dijk zonder voorland

kaalslag ontbloten v/e stuk bosgrond door alle bomen te vellen *lichting (géén ontbossing), kaalkap

kaam (Z-Nld) brouwerij *kam, panhuis

kaap / in zee vooruitstekende hoge landpunt; 2 kijktoren of baken voor scheepvaart *belvédère

kaapstander gestel v balken met een daartegen aangebracht scherm v latten en ribben dat als baak op het land dienst doet voor de zeevaart

kaar / glaciële erosie-nis; 2 strooien bijenkorf;

kaardwolf duivel ☞ bijgeloof

kaart gegeneraliseerde afbeelding v/h aardoppervlak volgens een bepaalde projectiemethode (kegelsneden), met veelal thematische kleurbasis en aanvullende geografische informatie

kaartazimut kaarthoek

kaartenboek atlas

kaarthoek hoek die de richting v/e lijn op een kaart maakt met de i/d kaart aangenomen nulrichting (meridiaan) *argument

kaartprojectie geodetische wijze v/h in kaart brengen v/h aardoppervlak op een geöide (een denkbeeldig referentievlak)

kaatsbaan *bolbaan, kegelbaan, rabat, tra, cache

kabbeling / zacht golven, met kleine golfjes voortstromen of tegen de oever slaan *juffer, rafeling; 2 vorming v schapewolkjes i/d lucht

kabel (Hld) kavel (omheiningsterm is overgedragen op het landstuk)

kabeljauwkelder (lit) de diepte der zee

kabellengte een bij verschillende naties in afmeting uiteenlopende afstandsmaat, thans vrij

algemeen op 1/10 zeemijl = 185 m gesteld; bij de Koninklijke Marine op 225 m

kadaster het v staatswege bijgehouden openbare register v onroerende goederen waarbij deze met aanduiding v gemeente, sectie en nummer zijn omschreven en waarin aantekening geschiedt v alle zakelijke rechten door in- of overschrijving v/d daaromtrent gemaakte akten [nummer < plan < sectie] *grond-boekhouding, morgenboek, quoteboek

kadastrale kaart plan

kadaver dierelijk *onvlaat, kronge, kreng, lijk, aas

kade / waterkering aangelegd bij ontginning i/e laag gelegen gebied om de in cultuur genomen gronden te beschermen tegen wateroverlast. Deze kades werden vaak beplant met geriefhout (houtkades). Paden over de kades dienden tevens als schouwpaden *achterdichting, achterkade, achterrugge, houtkade, leusing, landseinde ≈ veendijk (hoogveenontginning); 2 gracht, singel; 3 beschoeiing of gemetselde oeverstrook *aanlegkaai, gewas, plankier, tragel, welle, werf

kader ruimtelijk -: (Vl) omgeving

kadsteen kadastersteen, als vast meetmerkpunt v grondbuchhouding

kaf 1 plaats, dorp; 2 schutbast *stro, bolster, duist, age

kaksel uitwerpselen v mensen en dieren *drek, kak

kalender jaarindeling in dagen

kalf / portie afgezakte aarde v/e slootkant of kanaaloever [kalf < koe] ☞ massabeweging; 2 klein water, meertje of plasje

kalk CaCO₃ als bodem'zout' van nature aanwezig in kalkrijk sediment als rivieropslibbing, duinbodem-(schelp)zand

kalkoven kalkbranderij met een oven in de vorm v een toelopende toren, waarbij zee- of strand-schelpen verbrand en met water besprenkeld gebluste kalk opleverde. Bij verkeerde procesafstemming ontstond voor de bouw onbruikbare kalkbiscuit of kluitkalk

kalksteenholte door oplossing onstane holte i/d bodem (karstverschijnselen) *druipsteengrot, orgelpijp

kalle (NBr) kleine waterstroom, gootje

kalmte windstilte op zee *smolt, smout

kalven afbrokkelen v grond/ijs

kam / opstaande rug v heuvels of kruin v golven; 2 (Z-Nld) brouwerij *kamb, kaam, kamme, panhuis

kamb brouwerij ☞ kam

kamduin / dwarsduin a/d kust, ontstaan uit resten v paraboolduinen, met scherpe maar grillige toplijn; 2 (Ov) inlands duintype ontstaan door de mens bij de bescherming v/h oude cultuurland met omringend houtgewas tegen overstuiving vanuit de Overijsselse Vecht

- kame** vlaksgewijze smeltwaterafzetting
- kamer** 1 onderaardse ruimte, deel v/e grot; 2 plaats v/e hofheer met opgeslagen voorraden (horigengroepen werden kamerlingen of keurmedigen genoemd); 3 gereserveerd bosgebied, beheerd door de landsheerlijke Kamer; 4 oppervlaktemaat *camere
- kamersluis** schutsluis
- kamlijn** lijn die de opeenvolgende toppen en dalen v/e fase-overgang markeert *golfkam, heuvelkam, kruin
- kamp** 1 individuele blokvormige akker-ontginning omgeven door heg of houtwal; 2 stuk (weide)grond als afgebakend of omsloten terrein *bult, huiswoerd, vrijtgers; 3 (NBr) bouwland als open veld @L: campus 'veld'; 4 legering v soldaten *retranchement
- kampeerterrein** tijdelijke overnachtingsplaats op een domeingrond
- kampenlandschap** gevarieerd, afwisselend en besloten landschap met verspreid liggende boerderijen, akkers, weilanden, houtwallen en beken op de lagere zandgronden, itt het oudere esdorplandschap op hogere zandgronden. De boerderijen (hoeven) werden verspreid langs de beken gebouwd en de vochtige loofbossen langs beken ontgonnen, akkers werden bemest met schapemest/heideplaggen (potstal). Er zijn vele houtwallen, kleine bosjes en kronkelige zandwegen die het gebied een besloten karakter geven (Gelderse Vallei, Achterhoek, Salland) *oude hoevenlandschap
- kampontginning** ontginningsvorm met blokverkaveling waarbij de akkers en de weidegronden niet in grote complexen bijeen liggen
- kanaal** gegraven en meestal recht vaarwater dat afgesloten is v/h buitenwater en beheersing v/h waterpeil kent, afgestemd op scheepsverkeer *conduit, vaart, trekvaart, zeeg, tocht @L: cannu
- kanaalvak** *pand
- kanalisatie** bevaarbaar maken v/e rivier door bochtafsnijding (coupure), debiet-controle en normalisatie
- kandel** (Hld) kanjel
- kanjel** 1 (Lb) waterloopje *kandel, gantel; 2 goot of waterleiding
- kanonkelder** kazemat
- kansel** schiethok op palen als hoge zitplaats, met ladder waar de jager het wild afwacht *jachtstoel
- kant** 1 weegberm, zoom; 2 windrichting, streek
- kanton** 1 administratief gebied; 2 wegvak ter lengte v 5 tot 7 km terzake v/h dagelijke onderhoud
- kantse wind** schuin invallende wind
- kantveen** veenoppervlak op welke het graven voor het seizoen eindigt
- kantvisserij** het vangen v platvis i/h zachte jaargetijde, dicht onder de kust dmv schrobnetten
- kape** baken of vuurtoren
- kapel** 1 (NBr/Lb) klein (RK) gebouwtje i/h veld of langs de weg als gebedsplaats voor bewoners en passerende reizigers *bedehuisje, vlinder, bidkapel, veldkapel; 2 struik of hok v vlas op het veld ter droging
- kaphout** hakhout ☞ laai
- kapok** (vliegwezen) wolken
- kaproen** kroon v/e boom als kaphout
- kapschuur** boerenschuur zonder zijwanden en een op draagzuilen rustende kap *hooischelf, vijzelberg
- kardoes** (Kampereiland) aangeslibd buitendijks ruigland *nes, aanschot
- karrenveld** gegroefd bodemoppervlak in een kalksteengebied, ontstaan door kalkoplossing langs gesteentescheuren door regenwater ☞ karstverschijnselen
- karreveld** (Zld) relatief ondiep uitgegraven terrein voor kleiwinning ter lokale dijkversterking aangewend, aan de binnenzijde v/d inlaagdijk *aardhaling ≈ inlaag, kuip
- karspel** kerkelijk ambtsgebied ☞ kerspel
- karstverschijnselen** verzamelnaam voor de geomorfologie die het gevolg is v oplossingsverschijnselen in relatief goed oplosbaar gesteente (gips, kalksteen) *karrenveld, druipsteengrot, doline, geologische orgelpijp
- kasselrij** (Z-Nld/VI) burggraafschap of kastelenij
- kasteel** adelijk bolwerk, veelal als teken van macht en rijkdom aldanniet later tot kleine vesting omgebouwd of slechts tot buitenplaats v/d gegoede burgerij bewaard gebleven *steenhuis, stins, hooghuis, borg, donjon, ridderhofstad, ringburcht, havezathe, slot, hoef, vesting
- kastelein** ☞ zetboer
- kastuinbouw** glasteelt
- kat** 1 verheven deel v/d bodem in hoogveen *belt, bult, kop; 2 geheide aanlegpaal i/h midden v/e vaarwater
- kate** keuterboerderij of schuur *kot
- kateie** strandhoofd *nol
- katerstede** kleine boerenplaats v/e keuter
- kathedraal** hoofdkerk v/e bisdom
- katse** (NBr) weg om een bewoonde plaats *ringweg, kets
- kattegat** nauwe (vaar)doorgang
- katteklei** een weinig vruchtbare, extreem zure klei, doorschoten met lichter gkleurde aardlagen (wit of geelwit) die vooral FeSO₄ bevatten
- kattepootje** lichte rimpeling v/h wateroppervlak door een zwakke wind

kavalje benaming voor oude, vervallen zaken v
behoorlijke omvang, bv een oud vervallen en
uitgewoond huis *apergoed, gebrotte, krot

kavel / kadastraal perceel *lot; 2 keep, schrap,
hoefslag

kaveling perceel v droëggemaakte landerijen

kavelsloot scheisloot tussen de kavels v/e bedrij-
king, dwars op een tochtsloot

kazemat onderaards, bomvrij gewelf in perma-
nente verdedigingswerken, tot bewaarplaats v
munitie, levensmiddelen of voor veiligstelling v
soldaten en geschut bestemd *kanonkelder

kazerne / militair terrein voor manschappen 2
fantasieloos huizenblok ≈carré

keeg (Frl) buitengrond *koog, kaag, polder

keel / waterdoorgang tussen twee legakkers i/d
veenderij, stukje v/e wetering; 2 pijp v/e een-
denkooi, ook voor eendenkooi zelf; 3 duinpan; 4
achterzijde v/e bastion

keele kloof, holle weg

keelholt (Veluwe) eikenhakhout, tussen ander bos
groeïend op smalle stroken (kelen) *rabattenbos

keen / (Zld) geul i/d buitendijkse grond; 2 spleet,
kerf, kloof, scheur *kine

keer / wending i/e waterloop, kromming; 2 plaats
met warm (thermisch) water *cadier, bad, therme

keerdam stuwdam *veltdam

keern (NHld) viskuil *weijerd

keersluis enkele sluis die de hogere waterstand
bij havens en dokken tegenhoudt *stuwsluis,
stouwsluis, rabot

keerweer blinde straat of steeg

keet zoutziederij

kegel / (jag) drekhoopje; 2 kiezelsteen, kiezel-
zand, kegelzand

kei korrelgroottefractie v sediment [det < kei]
*cliant

keienvloer uitblazingsvlakte waar nog slechts
grindjes en keien resteren, in Nld a/d basis v
dekzand

keilbaan kegelbaan

keileem ongesorteerde grondmorene, achterblijf-
sel v landijsbedekking, als regel i/d ondergrond
tussen 1 en 20 m dik en kalkrijk

keizand (Frl) verweerde keileem, het zandige
residu na verlies v/d fijnere deeltjes

kekele ijspegel, kegel

kelder herberg, wijnhuis

kelderijs *bomijs, kraakijs

kelle geul of goot waarlangs water op een water-
rad wordt gebracht, tgv molenvliet *kel

kelnarij centrale plaats waar cijns en stedegeld
moest worden afgedragen i/d middeleeuwen

kelven graven

kemenade (Hld) ridderhofstede @OND: camenade

kemmel / top, hoogte; 2 kromte, rivierbocht

kemp (VI) hennep

kempen woestenijs *bijsterveld @L: campina

kenning / (scheepv) afstand waarop men nog iets
kan zien of onderscheiden; 2 Oudnederlandse
rechtsspraak in Sticht/Veluwe

kentering omslag v/h getij *stilwater

kerkdorp gemeente nederzetting waarin door de
aanwezigheid v/e bedehuis de bebouwing ver-
dicht is door toestroom v niet-agrariërs *parochie

kerkeputje (lit) graf met volgens de Christelijke
traditie het voeteneind naar het oosten

kerkhoek parochie

kerkhof gemeenschappelijke begraafplaats v
doden *knekelhof, godakker, houtjassenpark, begraaf-
plaats, rozengarde, rosier

kerkhofmuurtje masiere

kerkepad smalle veldweg naar de kerk

kerkparochie kerkelijk gebied onder één aartsbis-
shop; Ned is een kerkprovincie

kerksoeking (WFrl) kerspel, parochie

kerndorp tgv streekdorp

kerne / zoutkorrel; 2 (O-Nld) spleet, kloof, reet

kernekot zoutkeet *kerrekot

kernzand bijzonder vet vormzand, meestal met
hars vermengd

kerrekot zoutkeet *kernekot

kerspel v oorsprong (RK) kerkelijke gemeente
[wagenrede < kerspel] *kerkdorp, parochie, kerksoeking

kerk afgesneden stuk land

kessel versterkte plaats, burcht @L: castellum

ketel / (jag) legering v wilde zwijnen; 2 omsloten
dal of min of meer ronde inzinking in bodem of
water *kom, pot

kets / hooiopper; 2 (NBr) ringweg

keube (Betuwe) omheining *kobe ☞tuin

keursloot sloot die onder regelmatig overheids-
toezicht of schouw staat *schouwsloot

keutel balletje dieredrek, mn v schaap, konijn,
haas, muis

keuter kleine boer met een klein eigen bedrijfje,
meestal één paard rijk *kouter, koter, kossaard,
martelaartje, hakklauwer

keuterhof katerstede, kate

kidde regel samengehakte gras

kie (Frl) eigen grond, familiegrond, geboorte-
grond, erfgoed *kee @OF: kêthe

kiekklei (NHld) zware zeeklei, in twee fasen
afgezet vanaf de 9e eeuw; eerst agv tijdelijke
overstroming (8-10 cm dik), later een dikkere
laag onder meer rustige omstandigheden ☞klei

kiel / (Gr) inspringende hoek *wig, geer; 2 wigvor-
mige greppel *kil; 3 kuil, diepte (de hel)

kielspit / wigvormig uitgestoken, één steek brede
groef i/d grond om de aanleg v/e werk af te
bakenen; 2 waterkering v afgespitte grond

kielspanning ingraving v zo'n 30 cm diepte langs de teen en hiel v/e nieuw aan te leggen dijk
kielzog het schuim v/h kielwater
kienhout fossiel pijnhout, hier te lande uit het veen opgedolven, bevat veel hars
kier *reet, spleet
kies kiezel, grind
kiezelgoer aarde v kiezelalgen *diatomeeënaarde, infusoriënaarde
kiezelsteen klein afgerond grindje zoals die in ontelbaar aantal in diluviale gronden voorkomt
kiezelzand *biggelzand, grauwele, gravel, gries, kegel
kif klein grind
kijfland twistland
kijkduin duintop met een ver uitzicht
kijkkel ijspegel
kijk-in-de-pot (lit) plaats met uitzicht op een zeeboezem of zeearm (pot)
kijlplaats watervlakte
kikkerig weer koud, kil en vochtig
kil 1 oorspronkelijk diep natuurlijk water, als geul tussen twee hoogten of zandbanken; 2 bed v/e rivier (ook bedding met de stroom) *strang, hank, kille; 3 kleine kreek in Biesbosch; 4 langwerpige, zeer diepe plaats in zee *trog; 5 onaangenaam maar niet intens koud v/h weer
kielbemaling afzonderlijke bemaling v/e dieper gedeelte v/e polder
kille (Ov/Gld) doodlopende geul v/e rivier *strang, hank, kil
kilometerraai peilraai langs een rivier of kanaal
kim 1 schijnbare rand gevormd door de horizon *gezichtseinder, kimme; 2 kam of bovenrand v/e gebergte, dijk
kimduiking het verschil tussen de zichtbare en de werkelijke gezichtseinder voor een waarnemer die zich een eind boven het aardoppervlak bevindt
kine (Vl) spleet, barst, droogtescheur i/d grond *keen
kip langwerpige ingraving *keep, geul
kippenbruggetje hoge smalle voetbrug *kwakel, hooghout
kisting dam gevormd door evenwijdig lopende wanden opgevuld met aarde om als noodkering bovenop een dijk of bedreigde plaatsen aangebracht
kits hoop grind of steenslag v/e bepaalde driehoekig profiel, op regelmatige afstand langs verharde wegen opgeslagen *kist
klaarbank hoger gerechtshof of appelgericht onder toezicht v/e landheer *klaring
klafter (O-Nld) vadem
klain (Gr) veen *klajn
klak kwak modder *klodder
klam plakkerig vochtig *sam

klamaai uitwerpselen, drek *klamei
klamdijk dijk waarover een geschil is
klammad (Zaanstreek) twistland
klamot kluit of klont *klater, klamodde
klamp aangebroken hooi- of kuilvoerhoop
klampen aan hopen zetten v steen, riet
klap ophaalbrug
klaphek valhek in combinatie met wildrooster ter toegang v natuurreservaat-gebieden
klapgolf brandingstype tegen steile wanden waarbij de waterdiepte minimaal 2x de golfhoogte moet zijn
klappersteen (Veluwe) ijzerconcretie rond later ingedroogde kleiklompjes (gestuwde pakketten riviersediment) dat vroeger voor ijzerwinning ontgonnen werd *ijzerkuil, slakkenhoop
klapzand zeer fijn zand aldanniet gemengd met leem, dat oiv grondwater tot een maximale compactie is samengevloeid *loopzand, kwelzand, drijfzand
klaren 1 licht worden; 2 onttroebelen
klaring (Ov/Gld) *klaarbank
klastisch sediment door verwerking vrijgekomen gesteentegruis dat na transport door zwaartekracht, water, wind of ijs wordt afgezet. Verdere onderverdeling gaat naar afzettingsmilieu en korrelgrootte(samenstelling)
klater vadem
klauw 1 (Lb) benaming voor grote kiezelstenen in grind v/d Maas; 2 kluft
klauwengang het recht om vee op braakliggende gronden te laten beweiden, art 680 BW
kleaster (Frl) klooster
kledder viezigheid, modder, prut
kleef helling @L: elivus 'helling'
kleefaarde (Lb) verweringsbodem v krijt, bruine en zeer plastische kleigrond v montmorilloniet (NB: geen löss) *kleveneerd
kleefgrond vollersaarde
kleefheien funderingspalen tot een bepaalde diepte inheien waarbij ze niet tot op een draagkrachtige laag reiken maar door de weerstand van doorheide klei stevigheid krijgen
kleefzand löss
klei secundair gevormd, plaatvormig bodemmateriaal, naar grootte beter aan te duiden als lutum, met duidelijke bodemfysische en -chemische kenmerken tav watergehalte, kationbinding, en structuur
kleigrond *haaft, klijt
kleiklomp bezoen
klein voorvoegsel bij plaats- of waternaam *lutje, lutske, lytse
kleinschalig 1 (kartografie) zeer globaal en sterk gegeneraliseerd, bv 1: 1.000.000; 2 (landgebruik)

duidend op sterk versnipperd land met keuterbedrijfsjes

kleinwild hazen, patrijzen, korhoenders en snippen, tgv grofwild

kleimineraal-associaties in Nld: zeeklei: illiet-30% smectiet-30% kaolinit-15%, rivierklei: illiet-smectiet-vermiculiet, beekklei (Ov): smectiet-80% hydrovermiculiet

kleiput 1 afgeticheld perceel in buitendijks gebied; 2 kuil waar klei wordt gewonnen voor dijk aanleg of baksteen- of dakpanfabricage *karreveld, inlaag, deilsleuf, tichelgat

kleischoor krib v leem met riet begroeid a/d Hollandse IJssel *agger

klem veenlaag v ≈15 cm dikte [hotte < klem]

klemgrond goede ankergrond

klemsloot (Gr/Dr) depot met zand afkomstig uit de wijken en kanalen, dat bij aanleg ervan op van tevoren afgeveende stroken werd gestort, 10 à 20 m breed ter weerszijden v/d wijken *walsloot (Peel)

klep 1 (Veluwe) door verstuiwing ontstane zandvlakte *aanstuiwing; 2 heuvel v stuifzand

klepbrug ophaalbrug, basculebrug, klap

kletsbui stortbui

kletten (Frl) laaggelegen land

kleveneerd (Z-Lb) kleefaarde

kleuf kloof *kleuve

kleur ☞ bodemkleur

kliederig modderig, natmorsig

klief 1 (Gr) sluisje *verlaat; 2 (Gr) dam i/e wijk

klien 1 (W-Gr) laagveen dat in zoetwater is ontstaan *klijn; 2 ijzerhoudende veenmineralen als sideriet en vivianiet

klienland ☞ laagveenland

klietgrond (W-NBr) zeekleigrond met een dun klei- of zaveldek, liggende op de diluviale ondergrond, sterk gereduceert door drangwater

klif steilwand ontstaan door afbrokkeling en afvoer v/h bodemmateriaal a/d voet door golfslag, in Nld door de zee aangesneden resten v grondmorene uit de ijstijd, door het kleigehalte wordt bij deze aansnijding een steile kust gevormd *ho

klift duin

klijn (Frl) veenspecie uit laagveen, soms ook met water aangemengde specie v hoog- danwel laagveen i/h algemeen *kluun

kljft vette en taai kleigrond *haaft

klim verhouding tussen de hoogte en basis v/helling *steilte

klimaat gemiddeld weerbeeld over 30 jaar (lange termijn) in Nld: zeeklimaat, gematigd maritiem

kling (Hld/Zld) heuvel, mn niet-begroeide heuvel i/d binnenduinen *clinge

klinge (Gr) zandtong in zeekleigebied v/d Dollard

klink 1 een continu proces v vermindering in dikte v slappe grondlagen oiv haar eigen gewicht (inklinking); 2 strook kantveen langs een wijk, rechte strook veenrestant langs wijk of hoofdvaart bij veenontginningen *kroft, lot

klip 1 uitspringende harde rots in of in zee springende rotspartij, kleine kaap als gevaarlijke plaats in zee *schipbrekinge, schipbrokenheid; 2 (O-Nld) zandige hoogte, veelal als plaatsnaam *klep; 3 grot, hol

klippel stuk brandhout, homp

klisse kleiachtige leemaarde

kliuw (Frl) splitsing

kloet 1 gestoken, vierkant klomp klei of potaarde *kloeteling; 2 polsstok *firl

kloft (Zaanstreek) kluft

klokkestoel stelling v balken waarin een of meer klokken opgehangen zijn, als restant bij een kerkhof na een dorpsverplaatsing danwel als goedkoop alternatief v/e kerktoren *campanile

kloksimmen (Frl) landen vanwaar uit de opbrengst de klokketouwen (de kerk) wordt onderhouden

klokslag 1 peil v/h buitenwater waarbij de noodklok geslagen werd om manschappen te mobiliseren; 2 (Frl) gebied ter onderhoud v/e kerk (kerkgemeente); later stadsgemeente (Stavoren, Hindeloopen)

klokstuk kerkland, land waarvan de opbrengst voor een deel ter onderhoud v/d kerk(klok) diende *klokslag, kloksimmen

klomp samenhangende vormloze massa *kluut, scholle

klont kleine samenhangende massa v/e verharde stof (klei, dikke modder) [klont < klomp]

kloof zeer steilwandige nauwte *schronde

klooster residentie v/e bepaalde geestelijke orde (monnikesorde, kanunniken, bedelorden, ridderorden) *kleaster, abdi, biloke, religioen, stift, sticht, convent, proosdij, monastir, monster, munster, begijnhof, bagijn

kloosterbezit *abdi, curtis, grangia, voorwerk, cammanderij, abdissegoed

kloosterlanderijen *bivangum, corpuslanden, kloosterhoek, sticht, stift, uithof

klot brok, kluut of klomp, als stofnaam voor turf *stook, brand, derring

klotput boerenveenput

klotturf brokken turf zonder mos *baggerturf, 'goede'turf

klucht (Frl) buurschap

kluft 1 buurt, wijk v/e stad of kerspel, oorspronkelijk met het oog op rechts- en waterstaatsbelang *kloft, clauwe, gilde ☞ nabuurschap; 2 (NHld) kern als centrum v bestuurlijke eenheid; 3 afhellende schuinte, op- of afrit

kluin (O-Nld) zwartveen, zwarte turf *kluun

kluis 1 (Utr) werfkelder langs grachten onder de straat; 2 kluzenaarswoning *hermitage, eremitage, claus; 3 graf(kelder)

kluit *klomp, klont, brok, breet, briete, risch, turf, stuk turf, stol, klunder

kluitkalk ongebluste kalk (CaO), vroeger voor landbemesting toegepast, vgl biscuit

kluzen onstuimig (op het water), door storm heftig bewogen worden

klunder klonter, kluit

kluun rechtop te veld staande natte heideturf

kluunderdel (Ov) een i/h hoogveen aangelegde kuilplaats met veldkeienbodem waar zware turfbonken door paarden tot dikke brei werden vertrapt om daarna voor eigen gebruik te versnijden, vgl sponturf-proces (laagveen)

knak 1 scherpe bocht i/e weg, hoek; 2 samenhangend breken

knar oude boomstronk

knekelhof kerkhof

kniebocht rechthoekige bocht i/e rivier of weg

knijp kunstmatige vernauwing v/e waterloop dmv een op te trekken plank *kniepe, klief, waterschut ≈ heul (natuurlijke vernauwing)

knikklei (Gr) taaie, kalkloze, onvruchtbare klei met veel Fe₂O₃ afgezet in brakwatermilieu, die voor water vaak ondoordringbare lagen vormt *knipklei, pikklei ≈ rodoornklei

knikspoor ongelijkheid i/d weg door uitspoeling veroorzaakt, kuil

knip 1 zwartveen; 2 (tuinb) gedeeltelijke bedekking v/e gewas met glas

knipklei (Frl) knikklei

knobbel 1 min of meer halfbolvormige, kleine verhevenheid; 2 kloest, knod(de) in hout

knobbelige zee vrije ruw oppervlak

knoerst 1 uitwas of bult; 2 bonk, stronk

knol kleine verheffing v/d grond, hoogte, heuvel-tje

knoop snelheidsmaat: zeemijl per uur, ook voor windsnelheden

knooppunt 1 v getijde; amfidroom; 2 kruispunt v verkeerswegen *klaverblad, quatrebras, turbine, twisk

knoot knotboom

knotboom loofboom (wilg, es, eik, populier, els, linde of haagbeuk) waarvan de takken regelmatig worden afgezet op een hoogte v zo'n 2 m voor gerieft hout *knoot

knottenbelt (Twente) hoger gelegen akker waar vlas werd gedroogd

knuppelhout talhout

knuppelweg (Dr/Gr) begaanbaar pad door drassig veenterrein, bestaande uit dwars naast en over elkaar gelegd rondhout (daterend uit ca 1800 v Chr) [zuwe < knuppelweg] *stookbrug, spyk, kleine veenbrug ≈ spang

kobe (rivierengebied) omheining *keube ~~tuin~~

kodde (Gr) baggeraarde

kodebeier 1 onbezoldigd bos- of veldwachter; 2 jachtopziener *schut

koebocht een met staketsel of boomgroepen omgeven ruimte i/e hoek v/e weiland waarin het vee wordt gedreven om enigszinds beschut gemolken te kunnen worden, en soms om mest te verzamelen (waarvoor het vee 's-nachts werd ingeschaard) *krocht, veebocht, melkbocht, bon

koebosje oorspronkelijk de plaats waar aan pest gestorven vee werd begraven, in veenweidegebied, vaak achter op meest waardeloze grond gelegen. Later werd het voor de opgroei gerief-hout aangewend *pestbosje, miltvuurbosje

koefenne oppervlaktemaat, landmaat v ≈ 1/2 morgen *koegang

koegang (Frl) oppervlaktemaat van bijna 74 are (7349 m²), eigenlijk een stuk land waarop één koe in één zomer genoeg gras voor haar voedsel vindt *koefenne

koeherder veehoeder *bo, bovier, boebeer, veewachter, koeienhoeder, koeter, weider

koeke hoekvormige heuvel @G: kokan

koeland *boland, groengrond

koestal veestal *poest

koestront *pannekoek, hoop, vla, vlaai, vlade

koel kuil, schachtput bij mijnbouw

koepel 1 half-bolvormige opwelling; 2 tuinhuisje *prieel, luchthuisje, weesje, lommerhuisje

koepelgraf grafheuvel met een houten bekisting v palen, naar men vermoedde ook in Nld, later bleken deze graven v/h bijenkorftype te zijn

koepolder laag gelegen veenpolder, minder dan 1/2 m boven het polder peil en daardoor alleen voor veeteelt geschikt

koerhuis wachthuisje buiten de stad

koersel (VI) kleine hoeve @L: curtisella

koerveld een met uitkijkposten gecontroleerd veld, tesamen met landweren

kof 1 (O-Nld) huthuisje *kot; 2 stal, schuur

kofferdam vierhoekige afdamming v rondom funderingen die onder water moeten worden uitgevoerd

koffiebank zandoerbank i/e heidepodzolprofiel

kogge (NHld) landelijk district waarmee mogelijk samenhangt de heervaart van koggen (schepen) met een zeker getal aan gewapende mannen, nu nog als waterschapsdistrict gebruikt

kogelvanger aard- of zandheuvel achter schietdoel om kogels op te vangen, soms heuvelrij op een militair oefenterrein

koker ondergrondse buis tot lozing of inlating v water *duiker

kokerbrug tubulaire (spoorweg)brug

kol hoogte *kopje, pol, nol

kolenbranderij plaats waar hout tot houtskool werd verbrand *kriekput, houtskoolmeiler

kolenbries afval v kolenmijnen bestaande uit fijn kolengruis

kolenslik het uitgewassen fijnste kolengruis

kolk 1 (Frl) laagland dat vaak onder water staat; 2 waterwervel *wieling, maalstroom, pompel, tuimeling, swalm, slonde; 3 vijfvertje v/e eendenkooi *poel, plas, wed; 4 (lit) grondeloze diepte v water; 5 ruimte tussen twee paar schutsluizen

kolkdijk kade langs een kolkgat

kolkgat 1 door stromend water mbv zand en stenen uitgeslepen gat; 2 uitspoelingsgat *wiel, braak, jet

kolksloot boezemsloot, molensloot

kolonie nieuwe nederzetting, niet aansluitend op bestaande stad of dorp, i/b een stichting tot landontginning door behoeftigen, en inrichting voor landlopers en bedelaars, alwaar dezen werden gezonden om te trachten hen door arbeid op het land te verbeteren

kom 1 door hoogten ingesloten uitholling v/h aardoppervlak; 2 het lagere land achter de oeverwallen v/e laaglandrivier gelegen; 3 binnenste deel v/e haven; 4 dorpscentrum *loug

komgrond zware en oorspronkelijk natte kleibodem i/d laaggelegen rivierkom

komkering (droge) afscheiding tussen de kommen v/e inudatie *aces

kommel 1 sneep; 2 aardkluit

kommer (jag) hazedrek

kompasstreek elk der 32 richtingen v/e kompasroos *windstreek

komveen veen gevormd i/e kom van zandgronden met een ondoorlaatbare ondergrond

konijnhol ondergronds verblijf v konijnen *vrang, spuit (noodpijp)

konijnenwarande aldanniet omheinde plaats in tuin of bos waar konijnen zich vrij kunnen vermenigvuldigen

koningsstroom (lit) rivier over haar volle breedte *volbed

koningsweg ca 6 m brede oude hoofdweg (17e eeuw)

konkel 1 draaikolk, maalstroom; 2 hol, spelonk, onderaardse gang

koog (NHld) oorspronkelijk voor buitendijks land (buitenland), nu nog veelal naam voor polder *kaag, keeg

kooi stuk land m/e eendenkooi

kooiputje (Utr/Hld) rondom een veenput of binnensloot aangelegde kleine plas voor zelfvoorzienende vogelvangerij (mn eenden), met oppervlakte kleiner dan 1/2 ha en twee vangpijpen [kooiputje < eendenkooi]

koop perceel land in veenweidegebied dat als onontgonnen (woest en vaak slecht) land v/e graaf of kerk gekocht werd, met karakteristieke vaste kavelmaten \$-kop, -cope, -koop

koopstad handelsplaats *marktplaats, megen, briel, vitte

koopveengrond veenbodem met een veraarde kleiige bovenlaag die niet dikker is dan 50 cm

koot 1 veldkei *flint, balstien; 2 steen die rechtop wordt gezet als werpdoel

kopakker deel v/d landbouwgrond waar de ploeg keert ≈ wendakker

kopbaken ben voor i/d grond gestoken sparren die de zijden v/e vaarwater markeren

kopje 1 hoog en alleen liggend duinheuveltje; 2 kleine tafelberg

koppel (O-Nld) gemeenschappelijke weide waar het vee onder toezicht v/e veewachter staat *hertgang

kopschuim vlokkig schuim dat vooral op een rivier drijft wanneer het water gaat vallen

kopspoor (spoorw) doodlopend spoor

kopstation eindstation, tgv doorreisstation

korf lengtemaat v 50 à 60 cm

korn (NBr) watermolen

kornecote zoutland, de grond waaruit zout werd gestookt ☞ selbennen

korrel 1 oude gewichtsmaat v 0,1 gram; 2 granuul met een bepaalde diameter, als tgv (klei)plaatjes *kerne

korrelhagel neerslag v sneeuwkorrels omgeven met een dun laagje ijs, die rond of onregelmatig v vorm zijn en een diameter vaak <5 mm, ze valt vnl in winterse buien uit wolken waarvan de basis een temperatuur onder het vriespunt heeft

korrelsneeuw neerslag v witte, ondoorzichtige ijskorrels met een diameter v 25 mm in alle richtingen, vooral vallend tijdens buien bij een temperatuur om het vriespunt

korst bovenste, vaak iets hardere laag *zoutkorst

kortwoonst woning v/e landarbeider met een klein stukje grond erbij

kossaart (VI) kleine koeboer *keuterboer, kouter, ketter

kossaardenij klein boerenbedrijf

kosterie bezittingen of landerijen v/e sacristie

kot 1 gat, opening; 2 kooi, huthuisje, schuurstal *kof

kotenbestrating wegdek met veldkeien

koud (landsch) 1 woest, dood, verlaten en onbevoond; 2 onbeschutte, winderig gelegen plaats *bies, hare

koufrontpassage het langs trekken v/d voorste begrenzing v/e relatief koude luchtstroming, gepaard gaande met afkoeling, plotselinge windverandering en meestal ook met bewolking en

- neerslag. De neerslag is dikwijls kort maar hevig en heeft vaak een buiig karakter. In de zomer gaan buien ook vaak met onweer en hagel en soms met hoosverschijnselen gepaard
- kouter** (VI) oud bouwland met mest en plaggen opgehoogd en hierdoor relatief hoger dan de omgeving gelegen, zeer humeus geworden akkerdek ≈ es
- kraag** / smalle strook land v/e uitgeveende plas *heach, ribbe, kregel, zetwal; 2 rietzoom langs de waterkant
- kraagstuk** klein zinkstuk om het onderwaterbe-
loop v/e dijk te dekken ~~≠~~ bekleding
- kraak** (NHld) kort dekriet, gebruikt i/d bollen-
kwekerij *pook
- kraakijs** *bomijs, kelderijs
- kraal** afgeperkte en omsloten ruimte, vaak alleen
voor nachtelijke veestalling *beers, bocht, schot,
vaalt
- kraabe** / dijkversterking v palen op enige afstand
v/h land i/h water gelegen; 2 schoonsel uit
sloten, en zoden die gestoken werden v slechte,
met biezen begroeide graslanden, als potstal-
stro gebruikt
- kragge** / (Ov) in zoet tot brak oppervlaktewater
drijvende organische massa (vlechtwerk v wor-
tels en wortelstokken), op den duur verlandend
tot rietland, trilveen, hooiland of moerasbos
*rietzodde, drijfijl, ladde; 2 niet-verweerde riet- en
moszode waaronder slappe veenbagger, als rand
om een stuk land
- kraggen** smalle, door water omgeven stroken
land
- kraggeveld** drijvend hooiland
- krakeelveld** betwist grensgebied *strijland
- krammat** (Zws-VI) laag v stro, glui of riet tegen
de buitenglooiing v/e dijk aangebracht en met
strobeugels bevestigd om hem tegen golfslag te
beschutten (bekrammen)
- krang** bochtig
- krans** optisch verschijnsel om zon, maan en soms
om ster of planeet zichtbaar, bestaande uit een
zwak blauwachtig wit veld waaromheen een
bruinrode rand. In zijn volledige vorm toont het
een aantal fraai gekleurde ringen waarin de
spectrale kleuren duidelijk zichtbaar zijn. De
ringen ontstaan door buiging om waterdruppels
of ijskristallen i/d dampkring
- kransakkerdorp** (NBr) nederzetting die onder
één of diverse namen i/e kring rond om één
groot bouwlandcomplex ligt, gesticht na 1350 n
Chr
- krap** / ijsspoor; 2 ondiep vaarwater
- krater** trechter- of komvormige depressie/opening
- krawei** (Kempen) festiviteit bij boerenverhuizing
- krebbe** / rivierhoofd, dam; 2 vuilkolk, put met
rooster afgedekt
- kreeft** onontwikkeld houtgewas
- kreek** / klein, smal en veelal stilstaand natuurlijk
water, ook dikwijls als inham v/d zee (erosie
door getijdestromen) ookwel overblijfsel v/e
overstroming of v/e vroegere rivierloop (crevas-
se) *vliet, vlije, zwamp, kil, hank, slenk, els, gooi, maar,
tjariet, gantel; 2 smal vaarwater tussen ondiepten
of eilanden *gat, geul; 3 walrand (soort oeverwal)
- kreekrug** smalle strook hogere grond v/e met
zand dichtgeslibde kreek i/e veengebied (veelal
met reliëfinversie)
- kreekwalrug** walvormige zavelige kreekoever-
afzetting
- kregel** lange en smalle strook land tussen uit-
geveende plassen *kraag
- kreil** (Frl) wild struikgewas of griendhout mn op
laag, moerassige grond of op waard
- krekel** betwist perceel *krekelland
- krenging** helling
- krenze** (Frl) 'kringelig' watertje *slinge
- krepel** nauwe doorgang
- kretsgrond** (Gld) weiland met taai gras dat bij
het maaien met een zeis een kretsend geluid
maakt
- kreukelberm** berm vóór beloop, glooiing of
steenbezetting, beschermd door puin of een
kraagstuk die zich bij afslag naar het nieuwe
beloop kan plooiën *plasberm
- kreupelbos** laagstammig en dicht, verward door
elkaar gegroeid, houtgewas (kreupelhout) waar
onder en -tussen nog planten groeien *hees, rijs,
hakhout, schaarbos, strubbe, struikhout, schage
- kribbe** stenen strekdam i/e rivier met rijs- en
baardwerk, gemaakt voor oeverbescherming,
geulvernauwing om vaardiepte te behouden en
stroomdraad-controle [bolder < krib] *bolleken,
ridse, bat, schephoofd, agger, rits, bol, hoofd, krib, krebbe,
kleischoor
- kriek** / het aanbreken v/d dag; 2 houtskool
- kriekeput** (Zws-VI) verkolingskuil voor hout die
werd afgedekt met takken, bladeren en aarde,
vgl houtskoolmeiler (bovengronds)
- kriekerie** kersenboomgaard
- krijgsbouw** vestingbouw
- krijt** / witte of witgele vrijzachte gesteente (zeer
fijnkorrelige kalksteen), veelal als delfstof; 2
omheining; 3 rechtsgebied
- krijtland** (Z-Lb) mergelland
- krik** houtskool, amer
- krikkemik** lastig vaarwater, met eilandjes en
klippen
- krimp** / hoeveelheid aarde die bij dijkwerken
meer dan het volume moet worden aangebracht
met het oog op klink ≈ aanzakking; 2 ruimte

- waarin het scheprad bij watermolens zich beweegt; 3 (bodemk) fysisch proces waarbij de bovengrond in dikte afneemt agv vochtonttrekking door verdamping vanuit grond en gewas
*fysische rijping
- krimpen** 1 v/d maan: afnemen; 2 v/d wind: teruglopen tegen de wijzers v/d klok in (N>W>Z), vaak voorbode voor een naderende depressie
- kring** optisch verschijnsel om zon of maan, in twee soorten te onderscheiden: de meest voorkomende bezit een straal v 22' en de andere (grote kring) een straal v 46' (beide kunnen aldanniet volledig ontwikkeld zijn)
- kringenwet** (militaire vestingb) 1853: verbod v stenen opbouw binnen het schootsveld van verdedigingswerken, diameters 300, 600 en 1000 m
- kringreppel** randgreppel rondom iets *arkel
- kringstorm** wervelstorm, cycloon
- krinkel** kronkel, bocht
- krystal** 1 mineraal met een unieke, zich repeterende roosterstructuur; 2 zeer helder
- kristalzand** zuiver kwartskorrelzand *zilverzand
- krite** (Frl) jaskerpoldertje *molenkolonie
- krocht** 1 hooggelegen stuk land, speciaal zandgrond; 2 akker i/d binnenduinrand op zgn geestgronden *kroft; 3 melkbocht; 4 (NHld) tussenveld i/d veenderijen dat nog niet vergraven is [ribbe < krocht]; 5 verborgen onderaardse ruimte vaak schuilplaats voor lichtschuwe wezens *grot, spelonk; 6 armoedige buurt *sloppenwijk
- krodde** (Ov) onkruid
- kroes** dicht dooreengroeiend struikgewas, bv riet
- kroezen** gerimpeld, v/e wateroppervlak door de wind
- kroezenboom** 1 (Achterhoek) grensboom voorzien v/e merkteken (X), of; 2 boom m/e breed uitgegroeide kruin als dominante (herkenbare) boom, met verschillende functies
- kroft** (NHld/Texel) akker i/d duinen ☞ krocht
- krogt** akker bij duinen
- krok** 1 fijn afval v hooi, hooizaad; 2 fijne korrelige sneeuw met hagel gemengd
- kromte** bocht
- kromakker** (Betuwe) langwerpige akker met afgebogen uiteinden (idvv uitgerekte, omgekeerde S, ontstaan door de lange ploeg-omkeerweg v/d zware karploeg met voorrister *wendakker
- kronge** dood beest, kadaver *onvlaat
- kronkelbeek** slingerstroompje *worm, waver
- kronkelberg** een door meandering ontstane af-snoeringrest, omgeven door een droge verlaten bedding *omloopberg
- kronkelwaard** i/d binnenbocht gelegen wasbordvormig aanslibbingsterrein met sikkelvormige ruggen en geulen *meanderbank
- kroondomein** gebieden oorspronkelijk bij de wet in 1822 a/d kroon afgestaan, in 1848 door Willem II a/d Staat terug gegeven, waarvan de kroon de inkomsten geniet
- kroonvuur** bosbrand die zich via de hogere opgroei uitbreid, tgv loopvuur *kopvuur
- kroosheemraad** voorheen benaming voor de heemraden die het toezicht hadden op het zuiveren v sloten i/e polder
- krooschouw** polderslootinspectie
- krop** 1 bodem v/e waterloop bij molen met kromme loop; 2 opwelling of uitsteeksel i/h terrein
- kroppen** heel licht, met donzige vlokjes sneeuwen
- krot** 1 nat slijk, modder; 2 oud vervallen huis *apergoed, gebrotte, kavalje
- krotsneeuw** vorm v neerslag die de overgang vormt tussen sneeuw en hagel
- krotten** licht vriezen, rijpen
- kruidhof** tuin waar een boer voor eigen gebruik groente teelt, ook bloementuin bij boerderij ≈ goorns
- kruidlaag** vegetatielaag v kruidachtige en laaghoutige gewassen die meestal een hoogte bereikt v 50 à 70 cm, de kruidlaag is iha de laag die het minste licht ontvangt en waar de luchtvochtigheid groter is dan in de mos- of struiklaag [moslaag < kruidlaag < struiklaag]
- kruien** 1 los raken en in beweging komen v ijs in rivieren waarbij schotsen over elkaar gaan schuiven; 2 wolken flarden; 3 omlopen v/d wind
- kruidarde** soort klei die door bakken zeer hard wordt
- kruinig perceel** (Gr) bolle akker die ontstaat door een bepaalde manier van ploegen (van binnen naar buiten) ter verbetering v/d afwatering, tgv pannig (weiland) *bolakker, kussentjesakker ☞ aanploeging
- kruipen** 1 (spoorw) verschijnsel dat een spoor dat in hoofdzakelijk in één richting wordt bereden zich in die richting verplaatst, vgl oprijden; 2 (bodemk) hellingafwaartse beweging v bodem waarbij de verweerde bovenlaag zich oiv de zwaartekracht richting dal afglijdt
- kruipvuur** langs grond voortwoekerend vuur bij bosbrand tgv kruinvuur ☞ berkensingel
- kruis** 1 symboliek v/h christendom, te onderscheiden in rechtskruizen (begrenzing), memoriekruizen (moordkruis, ongevalkruis, zoenkruis), vroomheidskruizen (processiekruis, bedevaartskruis, devotiekruis), oergodkruizen (hagelkruis), wegwijzers; 2 merkteken iha *kroezeboom
- kruisbeeld** (lit) tinus-aan-de-rekstop
- kruisberg** preekberg *cavalerieberg
- kruiskool** soort v houtskool

kruisland (Zld/NBr) landstuk door gelovigen a/d kerk geschonken ter bestrijding v/d kosten v/e kruistocht

kruispeiling gelijktijdige peiling v twee vaste voorwerpen bij positiebepaling, bv vuurtorens

kruispunt verkeersknooppunt *twisk, quatrebras

kruiszee golfpatroon dat ontstaat bij kruising v/d voortplanting v twee golfstelsels

kruiven (zeev) golven met koppen vertonen

kruizing (dwarse) oversteek, passage

krukhuys (Utr) boerenhuys met T-vormige plattegrond, dwarshuis-variant

krukvaart een dwars op de hoofdvaart staand veenkanaal *wijk

kryoturbatie het bij dooi door doordrenking en het gewicht v/h bedekkende pakket grond, vervormd raken v/d i/d bodem aanwezige slappe lagen, mn op ondoorlatende bevroren ondergrond. Tot de kryoturbatiese verschijnselen behoren oa vorming v ijslenzen, polygoonbodems en solifluctie *bodemkneding

kubbe veestal, schuurtje *kot

kuil / holte, uitholling, put i/d grond of waterbodem *glite, kiel; 2 maalstroom of wolk v rook of gas

kuip / (Zld) uitgravingsput *inlaag, karreveld; 2 bestuurslichaam ☞ cuppe

kuit hazeleger *polk, pot, kuil

kussentjesakker (WFrl) bolvormig omgeploegde akker voor een betere waterhuishouding (beddenbouw) *bolakker, kruinig perceel

kust de binnen zee-invloed liggende landstrook

kustbeschermer ☞ kustverdediging

kusteffekt micro-klimatologische kenmerken die aanwezig zijn i/d kustzone tgv de overgang water-land. Metingen in het Westland (ZHld) tonen (1) een temperatuurverschil a/d kust tov 13 km landinwaarts v $-0,5^{\circ}\text{C}$ i/d zomer en $+1,0^{\circ}\text{C}$ i/d winter, (2) een globaal verschil aan instraling a/d kust v $+3\%$ tov 10 km landinwaarts, en (3) een windsnelheidsafname tot 20 km landinwaarts van 16%, of een verval van 3% voor de afstand 0-0,75 km en 6% voor 0-1,7 km. De netto-energiebalans ligt het gunstigst op ca 5 km landinwaarts met een 89% energiebehoefte in kassen tov 100% normaal (economisch voordeel)

kustlangsstroom *zoper

kustlijn grens tussen de kust (duinvoet) en strand

kustmeer *lagoen, haf

kustnevel nevel gevormt door de afkoeling v d landwaarts waaiende wind

kustontwikkeling verhouding tussen de lengte v e kustlijn en de oppervlakte v h land

kustoverslagwaaier hoge zandplaat opgebouwd uit zand v door water afgebroken strandwallen

kustrivier kleine rivier die in de kustzone ontspringt en na korte afstand in zee uitstroomt

kustverdediging *strandhoofd, beugel, zeedijk, krabbe, katerie, paalhoofd, pier, golfbreker

kustvlakte een vlakte die ontstaat wanneer de zee haar ondiepe randgedeelten dermate ophooft dat ze bij eb droog kunnen gaan vallen

kustwal wal die ontstaat langs de kust oiv branding en stroming

kustzone *binnenlek, buitenlek, zeemarche

kuuroord herstellingsoord, badplaats *bad, keer, cadier

kwaadland (Zld) onland

kwaak kwakel

kwabbe (Dr) weke trillende grondmassa (drasland) langs riviertjes en in beekdalslingers *lobbe ☞ kweb

kwachte (Ov) uitgeveende grond en mogelijk alweer deels door mos en andere planten verlande (boeren)kuilen *kwaacht, vlosven, pilvloos, veentie

kwadden (Ov/Gld) *kwazen

kwakel smalle hoge voetbrug die met trappen of schuine planken aan weerszijden opgaat *kwaak, hooghout, trapjesbrug, kippenbruggetje

kwakkelen ongestadig weer met telkens regen, niet-doorvriezend weer i/d winter

kwalsterijs *bobbeltijs

kwarren te velde staan v/d gewassen zonder noemenswaardig te groeien, maar ook zonder dood te gaan *verpieteren

kwartier / rechtsgebied [ambt < kwartier] *maarschalkerveerd; 2 stadsdeel [sector < kwartier] *viertel

kwarts mineraal v kiezelzuur

kwartzand zeer zuiver zand geschikt voor glasindustrie

kwazen het dunne hout v/d toppen v/h eikehakhout dat te dun is om te houten of om schors af te slaan (takkenbossen) *kwadden

kweb met gras begroeide moerassige grond waar men inzakt bij betreding, veelal in beekdalen *kwabbe

kweek onkruid *tarwegras, trekgras, strekgras, aargras, pee, togel

kweken geconcentreerde aan/opgroei van planten *kwikken ≈ fokken

kwekerij geconcentreerde aangroei van planten (mn bomen en bloembollen) en soms van vissen in kweekvijvers

kwel / doorsijpeling mn door de doorslag v/e dijk of infiltratie in polder *traan; 2 opwaartse bewegend (verspreid, diffuus) grondwater, tgv wegzijging ≈ bron, wel

kweldam dam, dijk of kade om het kwelwater te keren die op enige afstand binnen een hoge rivierdijk gelegd wordt en met zijn uiteinden daarop aansluit *kwelkade, leidijk

kwelder (Gr/Frl) buitendijks gelegen (relatief) matig hoog opgeslibd land met (relatief) zoute bodem, begroeid *gors, groes, schor

kwelderwal secundair gevormde opslibbingsrug, tijdens transgressiefasen ontstaan na afbraak v/d oudere kwelder kust, als een langgerekte zandige kleirug, evenwijdig a/d vloedlijn *hefswal, fenne

kwelkade kade die het kwelwater moet tegenhouden en opstuwen

kwelm 1 grondlaag waarin water opwelt; 2 grondwater, kwelwater

kwelmgrond drassige grond *rijt, stroet, vunt

kwelmzand welzand

kwelwater doorsijpelend water door de grondslag v/e dijk

kwelzand *klapzand, loopzand

kwerps (VI) kruispunt v wegen @L: quadrivium

kwettenet net om duikeenden te vangen, ongeveer een 1/2 m onder water uitgespannen, hangende aan twee drijvende palen

kwijnen het niet-goed willen groeien v cultures door een slechte waterhuishouding of tekort aan voedingsstoffen i/d bodem *pratten

kwikzand *welzand, drijfzand

L

laadplaats aan de oever gelegen laad- of losplaats

v schepen *laadheuvel, lastage, werf, kade, lent

laaf put waarin huiden worden gehangen om gelooit te worden *looierskuil

laag 1 gesteentelaag v ca 1 cm tot 1 m *stratum; 2 ligplaats, mn de plaats vanwaar aarde wordt gehaald voor dijken en wegen; 3 hinderlaag *abuke

laagland land tot 200 m boven zeeniveau *wideham

laagte relatief laag gelegen *bekken, delling, lute, loet, dote, loute, legt, nederinge, zinking

laagveen veengroei in een lager gelegen bekken waar het omringende oppervlaktewater naar toestroomt, in contact staat met rivierwater of met planten op oorspr voedselrijk (kwel)water langs de randen v stuwwallen en Drentse Plateau. De veenlagen hebben zelden dikten > 1 m, en veelal kalkgehalte > 2%. Laagveen-verlanding kent drie mogelijke successieseries: een brakke (biezen-serie), een voedselarm-zoete (trilveen-serie) en een indifferent-voedselrijke (riet-serie) *dargveen, kliepeland, leijen

laagveenontginning vaak individuele initiatieven, met een koopcontract (cope) toegestane landaanwinning vanuit een ontginningsbasis; zeer smalle maar diepe percelen

laai 1 bosweg; 2 grond waarop men recht v houtkap heeft

laak 1 oorspronkelijk een moerassige poel of meer *zoel @G: laku; 2 later een natuurlijke afwatering in moerassig terrein [laak < vleit] *beek, lede; 3 sloot als grenswaterscheiding *leek

laakweg weg dienende tot grensscheiding

laan 1 het pad langs elke bij een boerderij behorende strook land waar de boer met paard en wagen langs kan; 2 weg aan beide zijden met één of meer rijen bomen beplant, ook beschouwd als zeer geschikt om te wandelen *allee, boulevard; 3 lange smalle weide of grazige dreef; 4 (Gr/Frl) op een kwelder aangelegd dijkje om het aanslibbingsproces te bevorderen; 5 ondiepe greppel

laar 1 open, met gras begroeide plek i/h bos (in de zin van intensief benut bosterrein) *bosweide, veuwe, vlaas; 2 uitgang v boomnamen als perelaar (pereboom), pruimelaar (pruimeboom), ratelaar (espeboom) ☞ boom; 3 open plein i/e dorp

laathof (Lb) administratief economisch centrum v grondbezit als restant v/h hofstelselpatroon (laat = cijnsplichtig), tgv leenhof

labirint tuin met vele kunstmatig dooreengevlochten slingerpaden *doolhof, dwaaltuin

ladde (Gr) *drijftil, kragge

lagaen strandrecht

lage 1 achtervoegsel in plaats- of veldnaam verwijzend naar gerooid bos *roding; 2 onder water staand stuk land *lege; 3 voorgeschreven stuk grond voor aardhaling (dijk of kade) *laag, inlaag

lagedrukgebied luchtdrukminimum *depressie

lagerwal kust of oever waar de wind op staat *botte

lagoen door een smalle lange landtong (schoorwal) v/d zee gescheiden klein strandmeer [lagoen < haf] *lagune

lagune (civiel-techn) droogveld voor slib, bestaande uit een laag goed doorlatend zand omgeven door dijkjes of betonnen wanden

lak drukkendheid v/h weer *zoel, laks

lake pekkel

laken baggeren, ruigte (ladik) uit sloten halen

laklaag benaming voor een zeer zware, gereduceerde, meestal blauwgrijze kleilaag i/e rivierkom, duidende op een periode v stagnerende sedimentatie

lam water: met weinig stroming

land 1 vaste bodem, aardgedeelte dat boven water uitsteekt; 2 onbebouwd gedeelte, platteland; 3 uitgestrektheid @G: landon

landaanwinning drooglegging v met water bedekte gronden door indijking en bemaling (natte aanwinning) of ontginning v woeste grond ter omvorming voor nieuw landbouwgrond (droge aanwinning)

landbinding tendens bij boeren om nabij de waardevolste landerijen te wonen, ongeacht hoever men dan van zijn dorpsgenoten verwijderd is

landbouw economische productiesector van akkerbouw, veeteelt, weide- en tuinbouw en bosbouw *boerenbedrijf, agricultuur

landbouwen *bedrchten, oogsten (arnen), busken, omlabeuren, banen, begaden, bloten, afeilen, dricht, beploegen, eren, noten, tedden

landbouwer boer, agrariër

landbouwkunde agronomie

landelijk gebied *platteland, buitengebied, hoerenbuiten

landen palen, aangrenzen

landengte smalle strook land die twee vastelanden of een schiereiland a/h vasteland verbindt *istmus, corridor, hals

landerijen bebouwde akkers *velden

landerspaal markeringspaal rond hooiland, voorzien v/e merkteken v/d eigenaar (vroeger vooral bij kleine boerengemeenschappen op eilanden)

landgoed groot aaneengesloten terrein buiten de nederzetting van één eigenaar of familie, vaak

- geheel of gedeeltelijk met bos of ander houtopstand bezet *gewande
- landgraaf** (Lb) grenswal met aan weerszijden greppels *landweer
- landhoofd** 1 in zee vooruitstekend kribwerk; 2 een v/e beschoeiing voorzien uitsteeksel v/e oever v/e rivier of vaart bij een brug, schut of sluis
- landhuis** riant buitenhuis [spijker < landhuis < paleis]
- landijs** ijslaag v buitengewone omvang en dikte dat een groot stuk land bedekt, in Nld agv ijstijden of glaciaties i/h Pleistoceen
- landingsbaan** vliegstrook op een veld of luchthaven, zodanig gepositioneerd mits de omgeving dat toelaat, in het verlengde v/d overheersende windrichting ☞ aanvliegroute
- landinrichting** geïntegreerde vorm v ruimtelijke ordening v/h platteland met zowel herverkaveling, ontsluiting met wegen, waterhuishoudkundige ingrepen en heroverwegen v gebiedsbestemming (natuur, beheer, landbouw) *ruilverkaveling
- landje** zeer klein eilandje of alleen drijvende massa aan waterplanten i/e watervlakte
- landkenning** onderzoek naar de gesteldheid v kusten
- landmaat** ☞ oppervlaktemaat
- landmeetkunde** 'vlakke' terrein opmeting zonder met de geografische lengte en breedte te rekenen *beridinge
- landmerk** een i/h oog springend punt v/e kust of landschap dat de zeeman, reiziger of vliegenier de weg kan wijzen *oriëntatiepunt
- landouw** (lit) het vlakke of licht heuvelende veld, weiland en akker *prairie
- landplaats** aaneengesloten stuk land tussen en wijk en een zwetsloot i/d veenkoloniën
- landpunt** in zee vooruitspringend punt v/h land *kaap, nes, oere ☞ landtong
- landregen** gelijkmatige, langdurige regen over grote uitgestrektheid bij passage v/e warmtefront
- landrug** langgerekte plaatselijke verhoging v/d bodem *esker
- landsbeschrijving** chorografie
- landschap** 1 ruimtelijke eenheid met een territoriale uitbreiding, een uiterlijk en inhoud [mozaiek < regio < laagvlakte] ofwel geomorfologie + flora + infrastructuur; 2 oord, gewest, streek, stede, regioen
- landschapsbeschrijving** fysiografie
- landschapsklimaat** het unieke klimaat v/e bepaald landschap tov de wijdere omgeving tgv afwijkende factoren als reliëf, hoogte en dichtheid v begroeiing, bebouwing, wateroppervlakken en grondwaterdiepte
- landsoft** (Lb) versterkte stadskern [fort < landsfort < vestingsstad] *middelveste
- landslag** karreweg door de akkers ten gebruike v/d landbouwers
- landsnede** (O-Nld) landsgrens
- landstelling** (veend) de kanten v/h land vierkant maken, uitgezakte kanten ophogen en gelijkmaken ten einde daarop het veenslijk te kunnen verspreiden
- landstreek** gewest *marche, partie
- landtong** smal schiereiland *abbenes, nes, strandwal, uitham, lerp, tange, uithoek, snik, spike
- landvaren** (Ov) landaanwinning door aanhechting v/d kragge a/h bestaande land
- landvast** geheel op het land of strand liggende, van aangespoelde voorwerpen
- landweer** 1 verdediging v/h land tegen water *deur, dijk; 2 (O-Nld) hoge, met doornstruiken begroeide wal weerszijden begrensd door een diepe gracht, als oude verdedigingswal (houtwal, veekering en grenswal) i/h open veld *landgraaf, lette ☞ koerveld
- landweg** 1 openbare weg in landelijk gebied; 2 bepaalde niet-bestrate weg voor kleinverkeer *indrift, notweg, aweg, boerenweg, aardgat, buurgat, jocweg, menne, hotweg, slinge
- landwind** aanduiding v/e zeewaarts gerichte luchtstroming ('s-nachts) aan de kust door de sterke dagelijkse gang v/d temperatuur *aflandige wind ☞ micro-klimaat
- langgevelhoeve** (NBr) frankisch boerderijtype met bewoning en bedrijfsruimte achter elkaar ☞ boerderijtypen
- langrepelakker** (NBr) lange smalle akker op nieuw ontgonnen woeste grond, met (nog) moeilijk wendbare ploegen bewerkt
- laning** 1 laan; 2 borstwering, campagne
- lantaarnvuur** (zeev) lantaarn a/d mond v/e haven geplaatst om binnenkomende schepen de toegang te wijzen *baken
- lap** stuk land
- lappenjacht** hazejacht waarbij het terrein met lappen wordt afgezet; hazen durven de draden niet te passeren en vormen zo kannonvlees
- lastage** laad- of losplaats *werf
- later** vadem
- lateraalkanaal** *nevenkanaal
- lauw** (Kempen) grafveld *leeuw @G: hlaiwipja
- lavei** ongeoorloofde jacht *stropelij
- le** achtervoegsel bij een plaatsnamen, verwijzend naar voormalig bos *loo
- lede** watertje @OND: leithe 'waterloop'
- lee** 1 gegraven of vergraven waterloop, watering S -lee, -lede *lei, ley, liede @G: lède; 2 heuvel *leeuw; 3 helling @G: hlipa
- leegte** laagte

- leek** (Frl) beekje *lek ☞ laak
- leem** / kleiachtig, in vochtige toestand plastische zandsoort met een zandgehalte >20% als fractie <50 µm (slib+silt) *lette, klisse; 2 (bodemk) beschouwd als eolisch sediment
- leemaarde** aarde die uit zuiver leem bestaat *aluinaarde, lette
- leemdobbe** (Gr) leemput, kleigroeve of tichelgat
- leenhof** (Lb) administratief juridisch centrum v grondbezit als restant v/h hofstelselpatroom; over een leengoed werd geen cijns betaald, tgv laathof
- leeskaart** beschrijvende zeekaart als koersrapport met stroming, weerskarakteristiek en kustlijnprofiel, tgv paskaart
- leest** wagen- of voetspoor, danwel pad *leze @G: laista
- leeuw** grafheuvel S-lee @G: hlaiwa
- leeuwenpaal** grensmaal v/h graafschap Holland, oorspronkelijk met de leeuw als wapensymbool op de houten palen, nu op stenen palen
- leg** plaats i/e sloot waar veel vis zit ≈ aalstal
- legakker** (Utr/Hld) smalle langwerpige strook land tussen veengaten waarop men veen laat drogen *ribbe, riem, zetwal, zetakker, legge, plein, haech, ril
- legen** (Frl) oude en later overslibde verveningsgreppels die nu nog als lagere natte stroken (slappe humeuze klei) i/h veenweidegebied voorkomen
- leger** / vaste ligplaats overdag v i/h wild levende viervoeters (hazen, reeën) *kuit, litiere, pot, polk, roest =bed (veerwild); 2 liggende, dubbele regel v turven welke tegen de rechtstaande turven worden gezet
- legge** (Gr) legakker
- lei** / weg v/e bepaalde breedte *laan, avenue; 2 sloot of wetering *ley; 3 (Frl) laag gelegen landen, vooral in zand- en veenstreken
- leiboom** boom die tegen een muur, schutting of andere stellage geleid wordt, voor gevelbescherming, schaduwering, als vruchtboom ed *herceau, palmet
- leidam** stroomleidende dam of hoofd, mn een rijdsdam om de uitschurende werking te verbeteren
- leide** afleidingsbeek
- leidegrave** hoofdsloot, wateringe
- leiderkanaal** de kokervormige verbinding tussen wolk en aarde die ontstaat bij bliksemontlading
- leideweg** rijweg m/e bepaalde breedte voor graanvervoer door het land
- leidijk** dwarsdijk i/h opstrekking verkavelingslandschap tegen wateroverlast v/h boven gelegen hoogveen
- leigraaf** (Betuwe) wetering
- leijen** / laagveen; 2 (Frl) het stuk tot cultuurland gemaakte dalgrond tussen twee wijken in Ooststellingwerf
- leiken** (Utr/Hld) ophalen v baggerslijk *beugelen
- leikeven** (NBr) ven
- leikrib** constructie tegenover de plei of bovenmond v/e riviertak om de stroom op die mond te richten
- leise** spoor, lese *leze, trek
- leitschap** gehucht, buurtschap
- lek** / ontsloten (vaar)water *leek; 2 dieper gedeelte v/d zee *binnenlek, buitenlek
- leknamat** het derde gewas dat in één zomer op een weiland groeit en dat wordt afgeweid
- leksteen** druipsteen
- lengte** afstand v/e plaats tot de nul-meridiaan, in graden gemeten langs de breedtecirkel
- lengteduin** plaatsgebonden lineaire duinvorm evenwijdig a/d windrichting op grotere vlakten, met of zonder invloed v vegetatie (soms als aaneenschakeling v barchanen) *streepduin
- lengtegraad** eenheid v/h aardse coördinaatstelsel, één graad op Nederlandse breedte, tussen 52-53°NB meet ongeveer 1495 m
- lengtemaat** ☞ afstandsmaat
- lensveen** lensvormig hoogveen waarbij de centrale delen het dikst zijn e/d randen uitwiggen, ontstaan bij neerslaghoeveelheden van ca 800 mm/jaar en geldt voor Nld als eindstadium van veenontwikkeling. Bij grotere neerslag hoeveelheden, zoals in Ierland ontstaat spreiveen (dat als een spreij het gehele landschap overdekt)
- lent** (Dr) kade waar turf wordt gestapeld en overgeladen *anthoof
- lente** jaargetijde in seizoensklimaten dat gekenmerkt wordt door bloeiverschijnselen i/d natuur agv een stijgende luchttemperatuur (groeisom)
- leppedike** (Frl) paaldijk @G: leppa 'rechtsgebied'
- lerp** landtong
- lette** zeer fijne platte kleideeltjes als verontreiniging in water of op leembodem; 2 landweer
- lettersluier** (kartogr) versluiering v/h kaartbeeld door een overmaat v erover heen gedrukte tekstnamen
- leuke** (Vl) afgetuinde plaats of omheining @OND: loke
- leur** slechte turf v weinig waarde
- leut** (Gld) perceel land *aandeel, lot
- lever** (veend) gele turf
- leverzee** mythologische zee bestaande uit een dikke stof waarin schepen bleven vastzitten
- leze** wagenspoor *leest, trek
- licht** / bliksem; 2 helder(heid); 3 grond: zavelige textuur
- lichtende nachtwolken** zeer zeldzame ijle wolken op grote hoogte (75-90 km) die zich duidelijk

- tegen de donkere nachthemel af kunnen tekenen, waarneembaar na grote vulkanische uitbarstingen
- lichting** boskap, kaalslag
- lichtkring** halo
- lide** weg, gang, pad
- lidinge** doortocht, doorgang
- lido** vrije, door de werking v/d branding gevormde strandwal op enige afstand v/d kust *brandingsrug, strandwal
- liemen** met leem bestrijken \Rightarrow weegt
- lienepad** (Ov) lijnpad *jaagpad
- lier** / borstwering, leuning; 2 houten bank
- liesveld** kamp met 'onkruid' gewas *luusveld
- lieu** tegen de wind beschut, luw
- liggerbrug** primitiefste brug, gevormd door twee evenwijdig aan elkaar lopende boomstammen over een sloot of beek, ondersteund door een dwarssteun op elke oever
- lij** v/d wind af gekeerde zijde, laagste zijde, tgv loef
- lijduin** lange smalle ruggen v duinzand gevormd i/d luwte v obstakels op onbegroeide oppervlakken [windvaan < lijduin]
- lijkweg** / begravenisweg *reeuwweg; 2 (Frl) verbindingsweg met aan weerszijden de oudste hoogveen-ontginningen *binnenweg
- lijn** / lengte- of afstandsmaat, van 100 roeden; 2 (Nld) strook land *weer; 3 dijkvak
- lijnstukje** (Twente) vlasaktertje \approx knottenbelt
- lijnpad** jaagpad
- lijt** / plaats waar men voorbij moet of komt *passage; 2 doortocht
- lijwervel** luchtwerveling a/d lijzijde v grote gebouwen die bij een luchtstroming v/e zekere kracht optreedt
- lijzijde** beschut tegen stroming *benedenwinds, luwte, windvrij
- likwaar** aandeel i/d marke met gelijke rechten als de anderen
- likzode** graszode om een dijk te likken, af te leggen of gelijk te maken
- lille** (Vl) lindenbos
- liman** een door een strandwal afgesloten zeebocht, ontstaan door indringen v/d zee i/e riviermonding a/d dalende kust *schoorwal
- lime** avondschemering
- limietpaal** grenspaal *scheidpaal
- limoniet** moerasijzererts
- lindert** haas
- lingene** modderslijk, drek, vuilnis
- linie** / lijn die de richting v O>W aangeeft waarin gewoonlijk de lengteas v/d kerk ligt; 2 evenaar; 3 (militair) samenhangende reeks v verdedigingswerken bv de Hollandse waterlinie
- liniedijken** wallen met een militaire (verdedigende) functie
- lingene** modder, drek
- lintbebouwing** vrijwel aaneengesloten bebouwing langs hoofdwegen, terwijl de achterliggende gronden open blijven [lintdorp < bandstad] *streekdorp, opstrek, slagenlandschap
- lipzode** (vest) hoekvormige zode
- litere** ligplaats (leger) v dieren
- litse** verschansing, barricade
- littoraal** kustzone tussen hoog- en laagwaterlijn *getijdezoon, strand
- lo** / achtervoegsel bij een plaatsnaam voor sterk gedegradeerd bos op hogere en relatief voedzame zandgrond, dichtbij de nederzetting gelegen \$ -lode, -loo *loo @G: lauha; 2 modderige waterloop of moeras @L: lutum 'kleimodder'; 3 buitendijks water *lode, kreek, kil
- lobberig land** onvaste, trillende grond *drasland, kwabbe
- locatie** plaats
- lochting** / (Vl) binnenhof, moesgrond of tuin voor het kweken v lookachtige planten *locht, hof, goorn; 2 (Z-Nld) met mest en plaggen opgehoogd oud bouwland, relatief boven zijn omgeving liggend en met zeer humeus geworden esdek
- lode** geul in buitendijkse grond *lo
- loef** windzijde
- loeg** / wand v/e turfhoop die uit opgestapelde turven bestaat; 2 loug
- loeme** wak i/h ijs *lom, bijt
- loente** windstilte *loonte
- loerhut** jagershut
- loerplein** vlakke plaats tussen twee bossen waar de honden het wild moeten grijpen
- loete** laag gelegen, slecht land *loute @Wfaals: lute
- loeve** achterplaatje, binnenplaats *hof, leuve, louwe, tuin
- loeverzijde** winddrukzijde bij bomen
- lok** / blok ingesloten land *blokland; 2 hol
- loke** omheining v/e put, afsluiting
- loklaag** uit wollegras ontstane veenlaag
- lom** bijtgat *lomme
- lommer** schaduw v/h gebladerte v boom of struik *scheem
- lommerhuisje** tuinhuisje *prieel
- lommering** *schaduw, loof
- loo** / licht bos(land) op de hogere zandgrond, meervoudsvorm luidt loon *lo \$ -lo; 2 buitendijks water *kil, kreek; 3 (Utr) hoogte of opstuiwing *donk \$ -l, -berg \Rightarrow opduiking
- loodzand** uitgeloogd bodemzand *askerd, bleekzand, schierzand
- loofwoud** bladverliezend bos, meestal eiken / beuken / berken

- looierskuil** kuil waarin de huiden voor bewerking worden gelegd *heet, dobbe, laaf
- loom** traagmat weer *mokkerig, paf, maf
- loonte** windstil weer *loente
- loop** 1 rivierweg; 2 pad, talud; 3 oppervlaktemaat, landmaat v 100 roe
- loopdiep** (Gr) trekvaart
- loopgraaf** *approche, schietsleuf, loopgracht, tranchee, tranckijs, slisse, parallel, sappe, mollerit
- loopje** klein natuurlijk watertje [streng < loopje < aa] *runde, scourse, kalle
- loopschutting** kade langs een watering *beschoeiing
- loopsneeuw** een in beweging komende sneeuw-massa doordat het zich eronder bevindend sneeuwlaagje door verdamping los is geworden
- loopveld** kms brede strook grond waarlangs kaden werden opgeworpen om water i/d benedenloop der rivieren naar zee te leiden, zodat er zo weinig mogelijke schade a/d woonplaatsen werd aangericht ≈ traverse
- loopvuur** bosbrand waarbij vooral brand in het onderhout woedt, in afgevallen blad, ruigte en struiken, tgv kroonvuur *grondvuur
- loopzand** dun drijfzand *welzand, kwelzand, klapzand
- loor** (NBr) slechte en lichte turf
- loos** 1 (kuststreek) gegraven waterlossing; 2 achtervoegsel bij plaats- of veldnaam met betekenis van 'zonder'
- lopense** (NBr) oppervlaktemaat tussen 1615-1709 m²
- loper** 1 zwetsloot; 2 zeer grote hagelkorrel (tot 8,5 mm) waarmee op grof wild geschoten wordt
- LORAN** (longrange navigation) elektronisch navigatie met satellieten als hulpmiddel voor lucht- en zeevaart
- losweg** niet-openbare weg die toegang geeft tot een stuk land *menne
- losplaats** ontlaadstede *aard, lastage, kade, steiger, perron
- löss** een zeer fijnkorrelige grondsoort, door stofstormen afgezet tijdens de laatste fase v/d ijstijd. Zij vertoont geen of slechts geringe aanwijzingen van gelaagdheid (uniforme textuur), is voor water zeer doorlatend en vormt gemakkelijk loodrechte wanden langs rivieren of in holle wegen *Limburgse klei
- lössmannetje** concretie v kalk in lössafzettingen, van soms zeer eigenaardig, a/e mensengestalte herinnerende gedaante
- loswal** plaats waar baggergrond mag worden gestort
- lot** 1 kavel of perceel dat aldanniet door loting is toegewezen, mn in België; 2 onvergraven strook veen bij ontginningen *kroft, klink; 3 historische belasting op huizen en hoeven; 4 teen- of hout-gewas v/e griendland; 5 (Gr) stuk land ter grootte v/e veenplaats
- lotband** teen geogst als éénjarig griendgewas
- loxodroom** kromme navigatielijne op aarde die alle meridianen onder dezelfde hoek snijdt
- loug** (Gr) dorpskom, dorp
- loute** (Gr) laaggelegen land *loete, lutte
- lozen** uitmalen en spuien v polderwater
- lucht** 1 uitzicht, hemelgewelf; 2 atmosferisch gasmengsel; 3 lucht weer/wind: koel
- luchtbal** zeer losse, lichte turf
- luchtcirculatie** grootschalig stromingspatroon v/d wind
- luchthaven** internationaal geïntendeerd vliegveld
- luchthuisje** theekoepel als tuinhuisje
- luchtsoort** (meteor) een hoeveelheid lucht met een grote horizontale uitgebreidheid, waarvan de natuurlijke grootheden (temperatuur, watergehalte) in elk horiontaal vlak vrijwel dezelfde waarde bezitten
- luchtspoor** spoor gevormd door de plaatsen waar een hert bij het doortrekken van kreupelhout de takken met zijn gewei geraakt en gebroken heeft
- luchtspiegeling** atmosferisch verschijnsel veroorzaakt door onregelmatige breking en totale reflectie v/d lichtstralen, zodat allerlei merkwaardige beelden kunnen ontstaan van voorwerpen die zich op een zo grote afstand bevinden dat ze normaal niet zichtbaar zouden zijn. Spiegeling naar beneden treedt op bv als een zeer koud (water)oppervlak overstroomd wordt met aanmerkelijk warmere lucht schijnsel
- luchtsreek** karakteristiek meteorologisch oorsprongsgebied v/e luchtsoort
- luchtzak** plotselinge verticale luchtstroom neerwaarts, tgv thermiek [remous < luchtzak < valwind]
- ludig** welig, opschietende
- luierman** schoffel voor vereffenen v greppelbodem
- luif** (Vl) bonkveen *bolle, schaverd, vale
- luken** een door houtwallen omsloten stuk land *leuk, lok, look
- lumen** wijdte v/e kanaalopening
- lunet** 1 zeer klein paraboolduintje op stuwende zandvlakte; 2 gedetacheerd vestingswerk (ravelijn) i/d vorm v halfmaanse bastions
- lure** (Ov) glooiing, opwelling
- lusthof** voor genoeg aangelegde en onderhouden tuin *paradijs
- lutje** (Hld) klein, weinig of gering, tgv mikkel *lutske, lytse
- lutske** (Twente) weinig, gering of klein *lutje, lytse (Frl)
- lutte** (Ov) lage plek @Wfaals: lute

lutum bodembestanddeel met een textuurfractie
<2 μm , in praktijk veelal plaatjesvormige klei-
mineralen

luusveld (Zaanstreek) liesveld

luw beschut *gelie. lieu

lytse (Frl) weinig, gering of klein *lutje. lutske

M

maaidag oppervlaktemaat, volgens de Staringlijst ter grootte v 0.4258 ha

maaveld het oppervlakte-referentieniveau, oorspronkelijk v/h grasland i/e polder (vgl zeespiegel) *groenweerde

maal (Vl) depressie of landschapszak @G: malho

maalbeek water waarop zich een watermolen bevindt

maalberg kruis- of gerechtsplaats *galgeberg

maalboezem meer, kanaal of rivier waar overtollig polderwater op wordt geloosd

maalboom grensteken v/e marke ☞ grens

maalpeil hoogste waterstand i/e boezem wanneer de poldermolens niet verder uit mogen slaan ☞ pegelmolen

maalschap (Gld) marke met pachtrechtstelsysteem (maalrecht) op de N-Veluwe, de opzichter heette scheuter *malenvelden

maalstede (Zld) dingplaats v/e ambachtsvierschaar

maalsteen grenssteen *erfscheidingsteken

maalstroom rondsdraaiende stroming, wieling i/h water bv bij botsing v twee op elkaar inlopende zeestromen [draaikolk < maalstroom]

maalvloed peil, hoogte tot waartoe het wassende water stijgt

maalwater peil v/h water

maan zeker vestingwerk *ravelijn, lunet

maanlandschap onherbergzame, kale omgeving

maansinvloed de invloed v/d maan op de luchtdruk (eb en vloed i/d atmosfeer) is slechts van de orde van 0.01 mb en is door de onregelmatige luchtschommelingen van geen betekenis

maar (Gr) oorspronkelijk kwelderwalgeulen op het Hoge Land, nu nog stroomgangen als afvoerkanaal

maarschalksampt (Utr) rechtswartier

maarstal paardestal

maas modderslijk, drek

maat 1 stuk grasland v/e bepaalde grootte; wat in één dag gemaaid kon worden *dagmaat; 2 toegewezen stuk gras- of weiland v 2 à 3 ha bij de stichting v/e marke; 3 huisweide

maatland (Gooi) land vóór de hoge grond en buiten de eigenlijke zeedijk

macadamweg weg met weerszijden afwateringsloten; de verharding bestaat uit twee lagen steenslag, grof en fijn ingewassen leemzand op een onderlaag v keien of breuksteen

machel vergaderplaats @G: mathl

mad oppervlaktemaat, zo groot als in één dag per zeis gemaaid kan worden

made laaggelegen grasland dat 's-winters onderloopt, als hooiland en weide gebruikt *maar, mee, mede, mei, meed, meet, miede ☞ grasland

mager 1 land: dor, onvruchtbaar land *schraal, smeeg; 2 zand: met weinig of geen kleideeltjes; 3 water: ondiep water

magus veldmarkt, marktplaats *megen

mak muur rond een landerij @L: máceria

makkehok stallingsruimte voor tamme lokeenden i/e eendenkooi *wenhok ☞ eendenkooi

mal 1 wind of water waarop men geen staat kan maken; 2 malle zee: met onregelmatige bewegingen, dikwijls bij ondiepten

malder (O-Nld) oppervlaktemaat, afgeleid v/e te bemalen graanveld *mouwer, molder

malen met molens polderwater uitslaan

malenvelden (Veluwe) marke

maliebaan speelveld voor kolfspel (hamerbal) *malieveld, beugelbaan

maling *wieling, maalstroom

man laagliggend weiland *men

mande (N-Nld) het bijelkaar liggend gemeenschappelijk bezit *meent

mangelblok ruilakker, akker dat tegen een ander stuk akkerland werd geruid

magesijn tovenaars ☞ bijgeloof

mansbrugge voetbruggetje

manteling uit houtgewas bestaande beschutting tegen de wind, als omplanting rond boerderij of landstuk

mar 1 (Frl) meer; 2 laag moerassig land

maras laagland, moeras

marche 1 oord, landstreek; 2 grens

marijn strand, waterkant

maritiem a/d zee gerelateerd; afgezet of gevormd

marke 1 grens *merkske; 2 (O-Nld) onbebouwde en overdeelde gronden in gemeenschappelijk bezit v/d eigenaren v/d nabij gelegen landerijen, een agrarisch grondbeheerverbond v na 1350, met sterke neerslag op de vroegere landinrichting *malenvelden, almende, hamrik, gemeynte

markedeel *aandeel, leut, lot, waardeel, schaar

markegericht *holting

markeweide *schaarweide, meent

markgraafschap grensstreek, landstreek a/e land- of zeegrens v/e rijk *markizaat

markizaat grondgebied v/e markies *markgraafschap

marksteen grenssteen v/d marke

markt handelsplein i/e stad *aard, briel, megen, vitte

marlepit mergelgroeve

marsgrond vette en drassige, laaggelegen grond, ookwel aangeslibd land *broekgrond, moerasland, drasland, meers, marsland @G: mariska 'meer'

martelaartje bouwboer met een klein bedrijf
*keuter

mascarat plotseling sterk opkomende vloed in riviermondingen *bore, rivierfloed, waterwals

masiere lemen of stenen muur om een kerkhof, tuin, stad (als scheidingsmuur)

massa landschap met relatief weinig zicht (bv bos, bebouwde kom)

massabeweging verzamelnaam voor verplaatsing v aardmateriaal oiv de zwaartekracht, op hellingen door (langzame) vloeï of glijden (snel), langs steilwanden door afstorting, of door verzakking (klink, instort v onderaardse holten). In Nld is veelal sprake v kleinschalige afstorten langs wateroevers en dijken *kalf, koe, hond

massief grondgebergte

mast eikels en beukennoten als varkensvoer *aker

mastbos cultuurbos v pijnbomen (den)

mastepaal funderings-, hei- of steigerpaal

matdijk dijk waarvan het onderhoud v verschillende stukken aan bepaalde personen is opgedragen ☞ aanbesteding

mate (Ov/Gld) met houtwallen omgeven vochtig hooiland *mede

matrozenhel (lit) benaming voor deel v/d Noordzee ten Z v Noorwegen dat vaak zeer stormachtig is

meander rivierbochtslinger waarvan de stromingsrichting tussen de uiteinden >180° verschilt *waver, kronkel

meanderbank rug bestaande uit rivierafzettingen die a d binnenzijde v/e meander wordt gevormd *kronkelwaardrug

mear (Frl) grenswater of kleine waterloop als sloot *maar

medegang tochtsloot

medekijn kampje land ☞ made

meede (Gr) hooiland *made

meedenverkaveling (Gr) dorpsgebieden die in hun totaliteit in doorgaande stroken zijn verkaveld [hoevestrook < opstreckende heerde]

meeldijk droge dijk die door voorbedijking geen water meer keert *middeldijk

meene (Gld) meent

meenschaar (Gr) gemeenschappelijk weidegrond in beekdalen (buiten de hoevestroken) waar 's-zomers het vee v/d hoger gelegen zandgronden werd ingeschaard *mienskar

meent 1 (Ov/Gld) markeweide of gemene weide of heidegrond, mn die van Gelderse en Overijsselse steden *commonie, schaarweide (grasland), mient, mande; 2 (ZHld) zijdewende

meentebrug brug op de openbare weg

meer 1 uitgestrekt, niet stromend binnenwater van een zodanige omvang dat ze in de nabije omgeving aanleiding geeft tot micro-klimatolo-

gische verschijnselen [plasje < meer < binnenzee]; 2 grens(paal)

meerdijk zeedijk

meere (schand)paal

meermolm fijne, zwarte aardsoort op de bodem v Veenmeren *plasbagger

meersch 1 (Lb) grasland, het vlakke weiland aan water of door water omspoeld; 2 (VI) marsland, moerasland, broekland

meerstal (Dr) kleine waterplas of meer i/d hoogvenen

meertje i/d hei: wieltje, peel, zijk, zoei, fonteintje, wijer, vijver, meerstal

meerwal wal die door de golfwerking wordt gevormd op de (overheersende) windwaarts gelegen oever

meestof (W-NBr/Zld) gebouw met verhitte vloeren (eesten) waar meekrap werd gedroogd en fijngestampt. Uit meekrap werd rode kleurstof gewonnen

meet 1 gedeelte v/e akker tussen greppel en sloot, halve akker; 2 (Zid) hooiland *made

meetje rechthoekig stuk land i/e Dollardpolder

meetsloot (Gr) sloot i/e aanslibbende oever gegraven om slib uit het vloedwater te vangen

megafute kms lange rug die door bewegend landijs is gevormd i/d stromingsrichting

megen marktplaats *vite @L: magus

meier 1 schout, baljuw; 2 pachter of huurboer *beklemd; 3 iemand die een boerderij beheert voor rekening v/d eigenaar *huurceter, zetboer

meierij 1 vrije boerderij *vrijhof; 2 (Frankisch) kroondomein, onder toezicht v/e ambtenaar (hofmeier)

meiler met turf of fijne kool bedekte stapel v met plaggen en zand toegedekte stukken hout, bestemd om in houtskool te worden omgezet

meir 1 meer; 2 (VI) hoofdstraat

meiveld (lit) groene weide, bloeiende akker *aardinge, groenweerde

melen opstuiven v water bij harde wind

melioratie grondverbetering vooral door ontwatering of bevoeiing

melkbocht met staketsel omheinde ruimte i/e hoek v/e weiland waarin men vee drijft om te melken

melkzee lichtend zeeoppervlak ☞ zeelichting

melme 1 droge aarde, droog zand, stof, molm; 2 (Utr) uitgezakte, zandige rivieroever, ondiepte

melsveld (NBr) woestijn, 'honingveld' *bijsterveld

men laagliggend weiland

mene gemeente

mendagland oppervlaktemaat, zoveel bouwland als in één dag met het gemende trekvee geploegd kon worden

mennegat landweg (over het land v/ ander) die naai achterliggende akkers loopt *zoekweg; 2 weggat door wagens of karren geslagen

menneweg wagenpad, weg waarlangs de oogst kan worden binnengehaald

merdaalge drekhoog

mergel / (Lb) zachte soort kalksteen v/h heuvel-land, verhard mengsel v kalk en klei *marle @L: marga 'zacht gesteente'; 2 slijk of bagger uit sloten

meridiaan geogr lengtecirkel *middaglijn

merk / (N-Veluwe) marke; 2 schuim door de zee o/h strand achtergelaten *vloedmerk, moet

merkske (NBr) grens *mark

merksteen grenssteen

mersk (Terschelling) drasland *marsk

merwe moeraswoud

mesgroeve mestkuil, beerput

meshof / mestvaalt, beerput; 2 mest *(messene, mestede, messade, messie)

mesotroof matig voedselrijk v/e milieu voor planten of micro-organismen

messel verrot

messene / mestvaalt, beerput; 2 mest

messing *mestput, hoop, belt, vaalt

mest minerale voedingsstoffen ter verhoging v/d bodemvruchtbaarheid, die kunnen worden gewonnen uit uitwerpselen (mn v staldieren en met stro vermengd), slootbagger of andere organische stoffen, of uit kunstmest *skern, skarn, bing, misse, messene, drek, stront, tori, toort, toert, dong, geffel, molmbeer, mot, potstal, flabber

mestvaalt tijdelijke opslagbult v stalmest *belt, plujs, drekstede, messene, meshof, urie, valde, schokke

met (Zld) oppervlaktemaat ☞ gemet

meteorologie leer der verschijnselen i/d atmosfeer, i/h die welke bepalend zijn voor het weer

meter wichelaar, toveraar ☞ bijgeloof

metinge aandeel i/d grond, erfdeel

mette / geit *sege; 2 vruchtbaar

metro ondergrondse spoorbaan

metropool wereldstad

meulen molen

meyerschap ambt en rechtsgebied v/e meier

microklimaat verzamelnaam voor de specifieke klimaatsomstandigheden, voor zover ze gezien de dagelijkse gang afwijken v/h omliggend gebied, door locale verschil in land/water, beschutting (reliëf of begroeiing), expositie ed. Vegetatie kan effectief beschutting bieden als ze >4 m hoog is, landbouwkundig is de luchtlag tot 2 m hoogte het belangrijkste ivm nachtvorst

middaglijn *meridiaan

middagzon *noenzon, zuiden

middeldijk *meeldijk

middellaan hoofdlaan i/e tuin of bos

middelstam gemiddelde boom of modelboom uit een houtopstand

middelveste een i/h midden gelegen versterkt stadsgedeelte a/d binnenzijde der singelgracht *middelwal

middelwal middelveste

middelzand een i/h midden v/e rivier opkomende zandplaat

middenbos bos dat zowel hakhout als opgaande bomen bevat

middernacht noorderzon

midellant land v matige kwaliteit

miede (Frl) uitgestrekte grasvlakte veelal voor het winnen v hooi *made

miegel op urine gelijkende modder @G: migilb

mieland (Texel) plaatselijk drassig terrein *mierland?

mielge afstandsmaat, mijl of halve mijl

mient (NW-Nld) waterloop of sloot in algemeen beheer

mientgrond (NHld/Texel) meentgrond

mijl / rechtsgebied v/e stad met ban- of vangrecht @L: milla 'duizend schreden'; 2 afstandsmaat: geogr mijl = 1/15 grootcirkelgraad dwz 7407,41 m, een hollandse mijl = 1/20 graad (5555,6 m)

mijn winningsplaats v delfstoffen

mijngas uit steenkool ontstane hoogwaardige gasvormige brandstof, samengesteld vooruit uit CH₄ en relatief veel O-atomen (bevat oa het verradelijke CO), vgl aardgas (aardolie) ☞ gas

mijntrechter trechtervormig grondgat door een ontplofte landmijn *inslagkrater

mijt zorgvuldig opgestapelde hoop stro, hooi of takkenbos *opper

milieubederf algemene benaming voor alle verschijnselen v verstoring, vervuiling en verontreiniging v water en lucht, en geluidhinder die de bewoonbaarheid v/e streek schaden *milieu-erosie

militaire werken verdedingsconstructies tegen vijandelijke aanvallen, als afzonderlijke bouwsels of in linieverband opgenomen *bastion, fort, motte, vluchtberg, vesting, schans, retranchement, rondeel, bunker, kazemat, waterlinie

milieu omgeving temidden en door middel waarvan een levensgemeenschap kan leven

miltvuurbosje (Utr/Hld) geriefhoutbosje i/h veenweidegebied waar vroeger vee begraven werd dat het slachtoffer was geworden v miltvuur-epidemieën *koebosje ≈ pestbosje

mineraal i/d natuur voorkomende anorganische, in fysisch/chemische zin homogene stoffen (vast en vloeibaar), zowel i/d aardkorst als i/d biosfeer

minerale grond bodemmateriaal waarbij de minerale component overheerst boven de orga-

- nische (stofgehalte <15% tot <30% bij klei). Een verdere onderverdeling gaat naar textuur en naar humusgehalte (humus arm, humeus, humusrijk)
- mineraalwater** *bronwater, borrewater
- mineren** graven (onder-, door-, vergraven), verschansen
- minuutplan** benaming voor de maatvast kaartopname, zijnde de oorspronkelijke kadastrale basiskaarten die tussen 1815-1832 werden vervaardigd in Nld
- misbaren** razen, woeden onstuimigheid v/d zee
- misse** mest, vuilnis
- mist** verschijnsel waarbij de lucht bezwangerd is met uiterst fijne waterdruppeltjes die schijnen te zweven en het horizontale zicht tot <1 km beperken. Er is sprake v grondmist als de bewolking zich tot hoogstens 2 m uitstrekt. Onderscheiden worden verder: stralingsmist ('s-nachts), advectione mist (vochtige warme lucht over kouder oppervlak) en zeerook of slootmist (warm oppervlak onder koude lucht), stadsmist (roetdeeltjes) [nevel < mist]
- modder(slijk)** mengsel v aarde, vuil en organische stoffen met water *adel, lingene, brabbel, brugel, hore, kledder, poffert, slat, berm, maas, moor, moos, lingene, sentine, wase
- modderklei** donkere, slappe, meestal in brakwater afgezette klei waarin veel planteresten voorkomen en die rijk is aan sulfiden (gevaar voor vorming v katteklei)
- moederstad** stad in relatie tot van haar uit gestichte andere steden of koloniën ≈ jumelage
- moel** (Lb) trogvormig landstuk
- moene** duivel ☞ bijgeloof
- moer** 1 grondsoep, veenslik, drab; 2 (NBr) moerasachtig land, veengrond *peel; 3 gedolven brandstof *turf
- moeras** algemeen ondiep stilstaand water met modder en door plantengroei onbevaarbaar terrein, in grote vlakten met ondoorlatende ondergrond of langs kusten die regelmatig onderstromen. De gebieden gelden als onbegebaar en ongezond vanwege insecten en ontsnappende gassen (moerasgas) *peelland, pulle, pulre, peel, drasland, meers @G: mariskithi
- moerasbrug** veenbrug
- moeraseiland** *zwamp
- moerasgas** op drassige plaatsen en in sloten spontaan opborrelend gas als vrijkomende produkt (methaan, ammoniak, zwavelwaterstof) van bacteriën bij rotting onder zuurstofloze omstandigheden, lokaal gebruikt als brandstof (brongas) ☞ gas
- moerasgrond** algemeen voor drasbodem met weinig draagkracht *kwacht, rot, zuip, trot, zuur, band, vlaas, slond, rodelpoel, kweb, dras, moer, mars, laak, onland
- moerasijzer** moeraserts als limoniet, vivianiet, sideriet
- moeraskalk** neerslag v kalkalgen en schalen v slakken in zoetwatermeertjes
- moerassig land** *broek, dolage, bolland, marsgrond, moer, drasland
- moerasveen** tussenvorm van laagveen en hoogveen *overgangsvveen
- moerdelven** het delven v moer of darink voor bemesting v/h land *moermering
- moerdijk** dijk die men om buitendijkse moergrond legde om de gravers v/d turf tegen instromend water te beschermen. Deze turf vormde in de Middeleeuwen een belangrijke bron v inkomsten
- moeren** veenslik opbaggeren tot het maken v turf; een plas uitvenen
- moergracht** moddergracht *gorre, goorgrave
- moergrond** moerassige, veenachtige grond *moort, moort
- moerland** *drasland, spadeland, veenland, bolland
- moermering** moerdelving
- moerput** veenwinput, tgv daliegat
- moerschoofd** (Zws-VI) ontginningsbasis v waaruit het veen i/d middeleeuwen in langgerekte stroken werd afgraven
- moervaart** (VI) turfkanaal
- moerzee** schijnbare opheffing v/d zeespiegel bij stil en helder weer, die het stormveld vooruitgelopen is
- moeskoperij** stroperij
- moestuyn** met groente beplante tuin *moezerij, groentehof
- moet** slijmachtig vuil dat het zeeschuim op een strand achterlaat *merk
- mol** stofaarde of fijn zand *molde, mul
- molder** (koren)oppervlaktemaat ter grootte v één dag maaien, volgens de Staringlijst 0,4258 ha *malder, mouwer
- molen** door de water of wind aangedreven maal-inrichting voor polderbemaling, als industriemolen of voor energie-opwekking [molen < molen-gang] *gemaal, meulen ☞ windmolen, watermolen
- molenkade** kade rondom het gebied v/e bemalen polder
- molenkolonie** (Gr) polder door een molen drooggehouden, deel v/e waterschap *skrite
- molenkolk** een direct stroomopwaarts gelegen wijder waterbekken voor waterkracht te benutten *molenboezem, wijerd
- molentocht** hoofdsloot v/e polder die het polderwater onmiddelijk naar de molen voert *achter-slag, achterwater
- molenvliet** (W-Nld) aanvoersloot voor uit te malen polderwater, tgv kelle

molenwerf mat
moles (Ov/Gld) stenen strekdam langs de IJssel @L
molleknip oneffenheid i d weg veroorzaakt door mollegangen
mollerit loopgraaf v/e mol [wormgang < mollerit < sappel] *pijp, ree, gang
molm 1 stof v aarde of hout dat vergaan is; 2 vezels en stof v turf *mot, malm, vilt; 3 aardstof, silt *melde
molmbeer meststof v turfstrooisel met uitwerpse-len
molmgrond humusaarde *humus, tuinaarde
molo havendam, hoofd
monasterium *munster, monster, klooster, stichtse
mond uitmonding v/e sloot of rivier *mude, muiden
monde 1 (Gr) zijkanaal voor turfafvoer *turkanaal; 2 (Gr) vaste kant v/e hoogveen *rimmel, remel
monding *aftrek, delta, estuarium, gent, geurt, ontlasting
monument *cenotaaf, devotiekruis, moordkruis, mortuarium
monnik 1 waterpaspaal die (onbewegelijk) i/e veenplas staat; 2 kleine massieve ronde toren op stenen waterkering die passeren onmogelijk dient te maken
monniksmolen (Gr) achtkantige poldermolen *muont ☞ windmolen
monster 1 klooster, abdij; 2 kloosterkerk, heiligdom ☞ munster
mont 1 (Lb) burcht; 2 (Z-Lb) berg
montfort *sterkenburg, sterke burcht
monument beschermd cultuurgoed *gedenkteken, altaar, munsterkerk, cavalerieberg
moor (Gr) modder
moordkruis gedenkkruis opgericht ter plaatse v/e gepleegde moord
moos modder *mors, mose @G: mose 'modder, slijk'
mop brok, bv v turf
moren door de modder lopen, erin wroeten
morene opeenhoping v bergpuin nabij een gletsjer of puin als landijs-relict
morfologie verschijningsvorm v/h landschap *fysiografie
morgen 1 ochtendstond; 2 oude landmaat, zoveel als in één morgen geploegd kon worden, varieerde v 4/5 tot 1/3 ha, volgens de Staringlijst 0,8516 ha; 3 grote boerderij, meestal adellijk bezit [hoeve < morgen < landgoed]; 4 (lit) het oosten
morgenboek kadaster
morgenrood rode hemeltint bij zonsopgang, duidend op neerslag ☞ avondrood
morra (Frl) moer
mors (Ov) broekland, moeras, moos
morsbeouwing planloze, willekeurige bebouwing

mort (Vl) mulle, vochtige en humusrijke grond *moergrond, morra, moort
mortel 1 (NBr) komvormige verdieping met een onvaste of moerassige ondergrond *mort @G: mort 'humus' =dobbe; 2 steengruis, puin, cement
mortier een huis gebouwd a/d stadsmuur, wachthuis
mortuarium praalgraf
mosbult met mos begroeide kleine verhevenheid
mosselbank kweekgrond met mosselbedden
most poel, drassige grond *mos @G: murtiska
mosterdwal (Betuwe) dijk, dam of wal dat met takkebossen of vlechtwerk v wilgen werd geconstrueerd ☞ mutsaard
mot 1 veenachtige aarde, fijne aardmest; 2 houtstof of turfmolm *malm, vilt
mothol kuil waarvan de bodem met mot is belegd en waarin appels worden bewaard
motregen tamelijk gelijkmatige neerslag v kleine waterdruppels (fijner dan 0,5 mm) uit een tamelijk egaal, dicht en meestal laaghangend wolkendek, soms ook uit mist (motregen schijnt soms te zweven). De hoeveelheid neerslag is vaak nog vrij groot *smokkelregen, slegge, smodder, smuik, fiezel, muggopies, miezer, stofregen
motsneeuw neerslag v zeer kleine witte maar ondoorzichtige ijskorreltjes, waarvan de doorsnede doorgaans niet groter is dan 1 mm *slegge
motte (Zld) kunstmatige heuvel ter verdediging v/e hofnederzetting of opgeworpen heuvel als ondergrond voor een kasteel, aldanniet omringt door een palissade, vestingmuur of gracht (chateau de motte) *burggraaf, kasteelberg, vliedberg, hegwiere, stinswiere
moede 1 mouwe; 2 slagveld, begraafplaats v/e slagveld
mouwe stuifzand, stof
mouwer (Hld) oppervlaktemaat ☞ malder
mozaiek kleinschalig landschapspatroon
mud (Frl) oppervlaktemaat, zoveel land als met een mud zaad bezaaid kan worden, zo'n 40 aren, of 2/3 koegang
mude (Gr) kreek of geul i/d Dollard *blain
mui overlangse strandgeul, trekgat door strandbanken langs een zandkust
muiden (Hld) 3e naamval v mui (geul loodrecht op de kust) of monding *zwin @G: munthan
muiveld terrein in veengebieden met stroomgeultjes die a/h oppervlak vrijwel niet zichtbaar en daardoor zeer verradelijk zijn
mul onsamenvangende fijne aarde, zand, stof of turfmolm *pulverig, rul, los @G: muldo
mulgrond bosgrond met veel milde humus
mul deklaag v vergaan of rottend organisch materiaal over aanplantingen, tegen ondergroei en als bemesting

munde vluchtheuvel of versterkte heuvel

munster 1 bisschopsstad; 2 kloosterkerk *domkerk

muont (Frl) achtkantige poldermolen *monniksmolen windmolen

murik erf

mussehagel de fijnste soort v hagel bij vogeljacht

mute 1 tol; 2 hol, kerker; 3 wachthuis

mutsaard takkenbos *rijsbos, mutserd mosterdwal

muur stenen afscheiding als ommuring (beslot, masiere, ringelmuur, slangemuur) of omheining (stichel, pallisade, waltuun), **terrassering** (graft, strandmuur), **dam** (penant, pending), of **grens** (mak)

muurdijk dijk zonder voorland, waar v/d buiten-talud met een muur geschoord moet worden

*werfmuur, kaaimuur

N

naakt / kaal of onbegroeid terrein; 2 loofboom zonder bladeren

naaldhout bos v altijd groene, naalddragende bomen, tgv loofhout

naaldstuw beweegbare stuw waarbij het schot bestaat uit naalden, a/d onderzijde gesteund door een aanslag op een drempel en a/d bovenzijde door een horizontale steunregel

nabedekking (bosb) het herhalen v/d kunstmatige bodembedekking i/d jonge stuifzand- en duinbeplanting

nabouw voor voortkweking bestemd zaad v/e landbouw of tuinbouwgewas dat door de telers onafhankelijk v/d eerste, meest buitenlandse kweker werd geproduceerd

nabuurland aangrenzend land *swetnote

nabuurschap betrekking tussen een gemeenschap v buren als zodanig als sociaal gegeven op het platteland *naberschap, kluft

nacht deel v/h etmaal tussen zonsondergang en -opkomst; de langste nacht duurt 16 uur 23 min (22 dec) en de kortste 7 uur 14 min (21 juni). Volgens het spraakgebruik duurt de nacht v/h einde der avond tot het begin v ochtendschemering

nachtland weiland waarop het trekvee vroeg i/d ochtend of 's-avonds laat te grazen werd gestald

nachtevening tijd waarin de dag- en nachtlengte aan elkaar gelijk zijn, 21 maart en 23 september, als de zon boven de evenaar staat

nachtluicht / koele lucht gedurende de nacht; 2 lucht v wild dat 's-nachts tevoren ergens geweest is

nachtvorst het dicht boven de grond vriezen buiten wintertijd in heldere, windstille nachten door sterke afkoeling. Vooral een venige toplaat is nachtvorst-gevoelig. Als remedie geldt oa beregenen, grondverdichting (opheffen isolatie) door aanzanding

nachtwolken lichtende wolken die soms op zeer grote hoogte i/d atmosfeer (ca 25 km) worden waargenomen *paarlemoerwolken

naderingszone ruimte tussen bepaalde grenzen waarbinnen een vliegtuig de landing inzet voor een vliegveld *aanvliegroute

nadir punt a/d hemelbol dat loodrecht onder onze voeten ligt *voetpunt

nagewas tweede oogst

nagras gras dat na de eerste maaiing groeit *etgroen

naoberschap (Dr) nabuurschap

naoogsten zomeren, sängen

NAP normaal Amsterdams Peil

nar (NHld) smalte of nauwte v/e water @OND: naar E: narrow

naspuï korte, vooral bij springtij merkbare stijging v/h zeewater tijdens vloed; de stijging volgende op een korte daling of tijdens eb; korte stijging tussen 1e en 2e laagwater *agger, bult in getijlijn

nasthout takkebos

nastorten afkalven v steilwanden na externe beïnvloeding

nat profiel dwarsdoorsnede (natte omtrek) v/e geul

naters (Ov) laag buitendijks land 'waarvan de aars nat wordt'

natie *land, staat

nationaal landschapspark een gebied >10.000 ha, bestaande uit zowel natuurterreinen, wateren en bossen als cultuurgronden en nederzettingen, dat een grote rijkdom en variatie vertegenwoordigt aan natuurlijke, landschappelijke en cultuurhistorische waarden en als zodanig een overwegend samenhangend en harmonisch geheel vormt

natuur omgeving die door geen enkele vorm v menselijk ingrijpen is beïnvloed, de flora en fauna zijn inheems en ontwikkelen zich spontaan en planten zich voort. In Nld is geen natuur in deze zin meer aanwezig

natuurbeheer het begeleiden v natuurlijke processen en afweer tegen schadelijke invloeden met het oog op behoud v ecosystemen

natuurbos oerbos bestaande uitsluitend uit inheemse soorten, in Nld vnl rivierloedbos

natuurbouw een door mensen aangezette ontwikkeling tot omvorming van cultuurgronden en -elementen (oevers) ter verkrijging v/e meer natuurlijke en stabiele situatie met minder onderhoud(skosten)

natuurgrond niet-gecultiveerde grond

natuurlijke grenzen voor de mens altijd al bestaande natuurbarrières, in Nld de grote rivieren, de zee (Noordzee, Waddenzee, IJsselmeer) en moerassen (Drenthe, Peel)

natuurmonument biologisch, geologisch of geografisch karakteristiek stuk natuur waarvan het behoud verzekerd dient te worden

natuurterrein gebied met een beschermde status tav natuurlijke waarden

natuurverschijnselen verzamelnaam voor alle grootschalige periodieke en a-periodieke verschijnselen die in het landschap plaatsvinden (getij, aardbeving, storm) *spel, bedruustheden, misbaren, oreeste

nauw zeeëngte *nar, krepel, straat, sond, zeekeel, hals
@G: narwa

nauwte engte als smalle weg, kloofdal of zee-
engte

navelstreng zeer langgerekte en smalle zandrug
door het landijs opgestuwd vanuit een beekdal
en door latere jonge afzettingen volledig omge-
ven [navelstreng < stuwwal] ☞ opduiking

navigatie plaats en koersbepaling op zee of i/d
lucht *stuurmanskunst ☞ LORAN

navloed het laatste deel v/d vloed

neder voorvoegsel bij een plaats- of veldnaam
met de betekenis van laag gelegen, tgv boven-
of over-

nederinge laagte, laag gelegen streek

nederzetting vestigingsplaats

neer een a/e bepaalde plaats gebonden draaikolk
met tegenstroom, waarbij de grootste snelheid
a/d buitenkant ligt, oa bij oneffenheden o/e
rivierbodem en bij kribben *nering

neerhof pachthoeve die bij een kasteel behoort
*voorhof, winhof

neerslag / collectieve benaming voor alle atmo-
sferische watervormen die op het aardoppervlak
neervalt (regen, hagel, sneeuw), of neerslaat
(mist, aanslag, dauw, rijp, ruige vorst of ijzel);
2 plotselinge daling v/d waterspiegel

nek onverveend strook land langs de binnenvoet
v/e dijk

neksloot sloot binnenlangs de ringdijk v/e polder

neren kolkend stromen

nerf met gras begroeide bovengrond i/d veenderij

nering neer

nervelzee binnensee i/h de Middellandse Zee

nes een vak tongvormige (buitendijkse) aanslib-
bing aan scherpe bochten v/e rivier of zee
gelegen, tgv braas (zeearm) *oerd, oord, nesse,
nisse, neus, scheg, landtong

nest / deel v/e loopgraaf met gevechtsstelling; 2
klein, onaangenaam tot akelig dorpje of gat; 3
hoop of klomp erts buiten de richting v/e mijna-
der

nestbeschermer piramidevormig bouwsel met
grote openingen, gevlochten v prikkeldraad en
stokken, als bescherming voor vogelnesten met
eieren tegen grazend vee i/d weiland

nesthoer eendehouder die klein vis vangt als voer
voor z'n eenden

net / vangmiddel voor vis of vogels: fuik, bun,
schepnet, gebbe, zegen, stalnet, totebel, treil,
balfuik, bong, flouw, schrobnet, wade, geel,
gigonet, haamvlouw, trom, stokwade; 2 samen-
stel v transportbanen voor verkeer of nutsvoor-
zieningen *circuit

netakker bouwlandje met een raatachtige struc-
tuur, ontstaan door haaks opelkaarstaande
ploegrichtingen *raatakker, celtic field

neude drassige laaggelegen plaats of geul *nude,
noda

neus vooruitstekende landpunt *nes @G: nasja

nevel / door verdichting zichtbaar geworden
waterdamp i/d lucht, mn die 's-avonds ontstaat
boven sloten en lage landen *doom; 2 sluier met
zichtsafstand van 1 à 2 km, zeer dunne mist
*deizig; 3 droge nevel: veenrook *daken, dook,
wolkenisse, zwerk

neveldorp (VI) nederzettingstype met verspreide
bewoning

nicker waterelf, watergeest, kabouter ☞ bijgeloof

niemandsland / neutrale zone bij landsgrenzen of
tussen loopgraven; 2 tussen dorpsgebieden
gelegen grond dat in gemeenschappelijk gebruik
was

nieuwland (Zld) het geheel v plaat-, schor- en
kreekbeddinggronden van na de Duinkerke-II
transgressie (na 12e eeuw); het offensief bedijkt
land met vrijwel altijd kalkrijke zeelei en zand
i/h profiel binnen 1 à 2 m diepte

nieuwstad uitbouw v/e vestingstad a/d zwakste
zijde omwille v nieuwe bouwterreinen; de
vestingsgracht verandert dan in stadsgracht

nis / kleine uithollingskaar; 2 bruggetje of vlon-
der tussen de weilanden i/h veenweidegebied

nisse (Zld) landtong *nes

niveaukanaal kanaal met overal gelijke water-
hoogte, zonder sluizen

niveauverandering verandering v/d zeespiegel-
stand die zich i/d geologische tijd heeft voltrok-
ken: een positieve niveauverandering betekent
een relatieve zeewaterspiegel-verhoging tov het
land

noda neude

noenzon middagzon, zuiden

noes schuin(s)

nol, nolle / embryonaal duintje op een kustover-
slagwaaier; 2 (Hld) zandhoogte of top v/e duin-
heuvel, met gras begroeid; 3 bult i/e weiland,
vaak ontstaan door het trappen v/h rundvee; 4
klein besteed rijshoofd bij zeeeringen *strand-
hoofd, kateie; 5 (Zld) uitstekend overblijfsel v/e
voor het overige weggefallen dijk, vaak met
zware stenen bezette zeevering, die zich dwars
in zee uitstreckte *bout, vlichdijc; 6 ongerooide
stomp v/e gevelde boom

noodhaven vluchthaven waar de schepen bij nood
kunnen binnenlopen

noodpeil zodanig hoog peil v/h buitenwater dat
het de kruin v/e dijk bereikt en er een noodtoe-
stand voor de polders ontstaat

noodtij zeer gevaarlijk, hoogtij *giertij

noodweg notweg

noord windrichting, hemel- of kompasstreek

*bies, septentrioen. @G: norja

noorderbreedte afstand in graden tot de evenaar

☞ breedte

noorderkeerkring dagcirkel v/d zon op 21 juni

*kreeftskeerkring

noorderkwartier noordelijk gelegen deel v/e

provincie

noorderlicht lichtverschijnsel i/d noordpoolstreek

veroorzaakt door elektrische ontlading, in Nld is

dit fenomeen bij uitzondering zichtbaar *poollicht

noorderzon middernacht

noordoosting afwijking v/d kompasnaald v/h N

naar het NO *afwijking, declinatie

noordtij vloedgolf die benoorden Schotland de

Noordzee binnenkomt en samen met het zuidtij

(via Het Kanaal) het getijverschijnsel langs onze

kust veroorzaakt

noot / kleine holte, pan; 2 stuks rundvee

nootstal hoefstal

normaalbreedte de vaarbreedte v/e rivier waarop

men het zomerbed tracht te brengen

normaalspoor spoor met een standaard-breedte

van 1.4315 m

normalisatie rivierstroomlijning door bochtrecht-

trekking en waterpeilbeheersing dmv sluizen en

stuwen voor verhogen v/d bevaarbaarheid en

tegen ijsgang (dijkbreukpreventie)

not wat men voor het drijven v landbouw en

veeteelt nodig heeft, zaad en vee

noten bebouwen v land

notweg weg voor vervoer v landbouwgewassen

en vee, over een anders grond als toegang tot

een stuk land dat niet a/d openbare weg of a/e

vaart ligt *overpad, kouweg, uitweg, noodweg, landweg

@OND: nôt 'voeg' smalle gleuf

novaal land nieuw-ontgonnen land

nude neude

nudistenstrand naaktstrand voor recreatie

O

oar (Z-Lb) beekbron *oorsprong

oase lieflijke plek temidden v/e minder aangename omgeving

obelisk hoge, vrijstaande zuil op pleinen of landgoed, dat naar boven toe spits afloopt; als monument v/e gedenkwaardig feit *gedenknaald, pronknaald

observatorium sterrenwacht

occident plaats a/d hemel waar de zon ondergaat
*avondland, westen

oceaan wereldzee [zee < oceaan] *fivelstroom, pelager

ochtendgloren (lit) morgenstond

oele (Frl) vochtige plek, laag weiland @G: öle

oer sterk ijzerhoudende grond, vaak zeer hard en samenhangend, voor water soms geheel ondoordringbaar *felst, flins ☞ moerasijzererts

oerbank sterk met ijzer verkitte bodemhorizont
*felstlaech, koffiebanc

oerd landpunt *nes, oere?

oerduintje pionierduintje achter aanspoelsel op het strand (nog binnen directe invloed v/h zee-water) of achter bewust ingeplant helmgras of stropoot

oerlei (Gr) kalkhoudende kleisoort die op een diepte v één meter wordt gevonden

oerlandschap de ongerepte natuur van voor menselijke beïnvloeding

oerstroombdal brede fossiele dalvlakte, ontstaan a/h einde v/d ijstijd door rivieren langs het toenmalige ijsfront (Hunze, Overijsselse Vecht)

oerweg weg die met sintels en uitgebrand oer of alleen met een laag oer is verhard ipv grind

oesterbank ondiepe plaats in zee waar men oesters kweekt *panperceel, zaaipan

oever / water(zoom)kant *stade, staa, ower, bakke, marijn, strand; 2 elk v/d boorden die bij de hoogste waterstand (bij gewone tijden) door het water overspoeld worden *uiterwaard

oeverafschuiving externe aantasting v/e oever doordat een stroom a/d binnenzijde v/e dijk te diep wordt en de dijk aanvreet, in het bijzonder in Zld ≈ oeverval (interne oorzaak)

oeverbescherming aangebrachte constructie tegen oeverafslag, soms natuurlijke (rietkraag) maar vaak civiel-technische ingreep (spantuin, doorgroeimat) ☞ plasberm

oeverbos *ooibos, galerijbos

oeverduin (Ov) soort v zandverstuiving met duinvorming langs de Vecht ≈ donk

oeverfront grensgebied tussen de zee en land buiten de laagwaterlijn [strandlijn < oeverfront]

oevergrond zeer zandige stroomrugggrond 9-10e eeuw n Chr) langs de grote bovenrivieren, a/d rivierzijde v/d meer kleiige oeverwallen

oeverstad stedelijke nederzetting langs de grote rivieren met vorkende hoofd- en achterstraat

oeverval verzakking of afschuiving v grond a/e dijk of oever door (interne) ondermijning door kwelwater *val, dijkval ☞ oeverafschuiving

oeververdediging *strandhoofd, beugel, krib, strekdam

oeverwal een meestal tot >1 km brede zavelrug als natuurlijk opgeslibde wal langsstroms de rivier met (bodemk) een aflopende profielopbouw, zavelig

ofweg (water)af(voer)weg

oir (Z-Nld) beekbron *oorsprong

oke / (Ov) plaats waar geplant is *aanplant @G: akan 'vermeerderen'; 2 vloed v/d zee

oldetred oud rechtsgebied

olieveld terrein waar minerale olie i/d grond zit, resp geëxploiteerd wordt

oligotroof voedselarm als milieu-karakteristiek, van toepassing voor uiterst arme zandgronden waar de planten zijn aangewezen op voedingsstoffen uit regenwater (ombrotrofie)

ollant waterland *onland

ombocht bocht v/e weg ter omzeiling v obstakels of doorbraakkolken (dijkwegen)

ombossing het omgeven worden door bos

ombrotrofie ☞ oligotroof

omdamming dam waarmee een water of een a/h water gelegen werk rondom wordt afgesloten

omdijking *ringdijk, wisening, bekading

omdoen *omspitten, omploegen

omgelande eigenaar v land die om een aangewezen punt gelegen is

omgeving *omstreek, milieu, kader

omheining / de buitenste verdedigingslijn v versterkte plaatsen ≈ retranchement; 2 omperking *schutting, schrank, loke, begrip, belook, gewrochte, gording, afuiming, betuining, bracht, wrochte, parre, randgeerde, tralie, wrechte, vademinge, tienije

omkering landschappelijk in de zin v reliëf-inversie, bv stuifzandfort, veenweidelandschap, kreek / poelgrond

omkopen (bosb) bij het maken v plantgaten de uitgekomen grond omgekeerd i/h zelfde gat terugbrengen *dubben

ommekeits kring en van daaruit naar het gebied daarbinnen

omlabeuren bouwland omploegen en bemesten

omlegging / met spade of ploeg de grond omwerken; 2 een ander verloop geven a/e geul, spoor of beek

omloop / tijdsverschil in bosbouw tussen de aanleg v/e opstand en de eindkap; 2 richtingsverandering v/d wind

omloopberg geïsoleerd deel v/e plateau of terras, door rivierbocht omspoeld *kronkelbocht, coupure

omloopdijk *ringdijk, omringdijk

ommanteling gordel v versterkingen

ommedijk ringdijk

omweggang / verkeer; 2 omweg, zijweg, slingerpad

omwieland land gelegen rondom een plaats, mn landstreek of kwartieren rondom de stad Groningen

omwielloop buitendijks land

omwielandsvaart vaart om de kaap waarna men i/e andere zee komt bv Kaap Skagen

omringkade kade v/e polder

omspoelen / omverwerpen door er tegen te spoelen, door de werking v golfslag omvallen en instorten; 2 rond omtoe stromen

omstoeken opgestapelde turf her stapelen

omstreken overliggende streken

omtree plank die terzijde v/e brughek over een sloot uitsteekt zodat voetgangers eromheen kunnen stappen zonder het hek te openen *omtrede, overstapje

omtrek landstreek die een plaats omgeeft

omtuining vlechtwerk v verticale staken en takken als omheining

omval (NHld) ringvaart

omvloed (Ov/Gld) zijdelingse waterafleiding die om een molenstuw heen loopt voor scheepvaart en als deze geen voldoende ruimte voor het winterwater biedt

omwalling met een beschermde waldijk omgeven, veelal bij militaire bouwwerken (munitiedepots)

omweidsysteem wijze v vee laten grazen, telkens op een ander (stuk) weiland v beperkte omvang

omwoners de eromheen gevestigde bewoners

ommezwaai bocht i/e weg, draai

omzwalpen met zwellende golven heen en weer stromen

onbebouwd braakliggend of (nog) niet beploegd of verlaten land *stragier, ongewonnen, ongeëert, onbedreven, onbenoot

onbedijkt land buitendijks gelegen grond

onbegaanbaar terrein voor voertuigen zeer moeilijk doordringbaar, natuurlijk terrein *ontogankelijk, wanzel

onbegroeid *vegetatieloos, kaal, onbewassen

onde golf

ondergronds ruimte i/d bodem of grond zonder daglicht, op natuurlijke wijze of door mens/dier ontstaan *gang, rel, rit, hol, aard, burcht, grot, krocht, poterne, spelonk, tunnel

onderbeek het ten opzichte v/e watermolen lager liggende deel v/e beek waarin het water, na de molen te zijn gepasseerd, neerstort

onderbemaling bemaling tot een lager peil dan dat v/h overige deel v/e polder

onderberm berm a/d voet v/e dijk

onderbouw / (bosb) het tot stand brengen v/e verjonging v/d opstand, met de vorming v/e nieuwe bosgeneratie onder het bovenscherm v/d bestaande; 2 mislukt veldgewas onderploegen om de akker opnieuw te kunnen bebouwen

ondergroei struiken en opslag tussen en onder de bomen v/e bos *onderhout

onderkuil turfsoort die i/h benedenste v/e kuil of put en dus onder i/h veen wordt uitgegraven

onderslag waterstroom die een molenrad van onderen aandrijft

onderstont wervelwind, wervelstorm, windhoos

onderwaterzetting techniek ter gewasbescherming tegen ongedierte of tactiek ter verdediging v/h achterliggende land (inudatie)

ondiep doorwaadbare plaats

ondiepte hindernis voor scheepvaart in zee (singelgrond, bank, vlaak, zeevat, grond) of i/e rivier (zandgolf, draap, gewade, havenzate, krap, zandril, drempel)

ondiepwatergetijden onregelmatige getijden op plaatsen waar de zee te ondiep is, zodat de getijdgolven vertraagd en vervormd worden en hoog- en laagwater zich niet normaal vertonen

ongediede wildernis, woestenij

ongedoeve wild, onstuimig zijn v/h weer

ongehiere spookverschijning, monster ~~est~~ bijgeloof

ongemak dwarsstromend stuk vaarwater dat schepen veel problemen levert *rak, gewas

ongevrijt niet afgesloten of omheind, niet in staat v verdediging gebracht

onkruid in het wild groeiende planten die ongewenst tussen cultuurgewassen groeien (heemplanten) *ruit, ruigte, rut, oot, krodde, kweek, nippe, pee, peek, paan, pessem, paardestaart (ruigbol, unjer, unger, kwadenaar), buntgras, gagel, vlotgras, priem, melde, herik, hermoes, ladik, krok (wikke), stekel (distel), zegge

onland onbruikbaar woest of verwoest land (bv door uittichelen), vgl onvruchtbaar land (droogte) *boosland, snode, droefland, groede, kwaadland, blauwgrasland

ononnertlijk ongunstig zijn v/h weer

onroerend goed bezitsrechtelijk omschreven als 'nagelvaste bezittingen'

ontbossing het definitief verwijderen v bos, volgens de wet als er niet binnen 3 jaar herbeplant is. Niet te verwarren met kaalkap (bosbouwkundige ingreep)

ontdijken door een dijk maken iets v iemand ontnemen

ontginning creatie v landbouwgrond uit een (half)natuurlijk landschap, vooral woeste grond (heidegrond) en in mindere mate natuur(terrein) *boshoevepatroon

ontginningsbasis uitvalsbasis voor vergravingen in moeras en veengebieden, soms ook buitendijks gelegen *moerschoofd

ontginningsnaam achtervoegsel bij een plaatsnaam naar bodem/begroeiing (zoals -cope, -koop (laagveenmoeras), -rode, -rade, rooy (bos), -wijk (hoogveen), -kerke (zeekleipolder)) en soms volgens regionale chronologie (-heem-broek-woud-veen-cope-in Hld van kust naar midden)

ontgronding het winnen v/d a/d aardoppervlak liggende delfstoffen waardoor ook bodem en vegetatie verdwijnen en een terreinverlaging ontstaat. In het recente verleden zijn veel ontgrondingen aangewezen als vuilstortplaats. De belangrijkste ingrepen waren veenwinning, mergelafgravingen, winning v duinzand (afgeestten), kleiwinning (aftichelen, afbrikken) en grindwinning

onthoofding rivieraansnijding door de bovenloop v/e jongere, lager gelegen rivier waardoor verandering van stroomgebied kan optreden *aantap

onthout toevluchtsoord, verblijfplaats

ontlaadstede losplaats

ontlasting 1 uitmonding v/e rivier *uitloop, geurt, aftrek, monding; 2 verwijdering v overtollig polderwater; 3 uitwerpselen

ontmantelen (vestingb) het slechten v/d wallen v/e vesting, op grote schaal uitgevoerd bij vestingsteden na aanname v/d Vestingwet in 1874

ontsluiting plaats waar het vast gesteente onder het vegetatiedek of verweringsgrond danwel jonge afzetting a/d dag komt

ontsprong plaats v zonsopgang, het oosten

ontwateren afvoeren v/h overtollige oppervlaktewater (begreppeling) of bodemwater (draineren), om gewassen voor wateroverlast te behoeven en om de bewerkbaarheid te bevorderen, danwel te versnellen

ontwateringsbasis meest gunstige draandiepte of slootpeil (in het voorjaar) voor landbouwkundige doeleinden. Voor grasland geldt een optimum v 80 cm diepte, ongeacht de grondsoort. Voor veen 95 cm en voor klei 120 cm

ontzilt de bodem v zout ontdoen, of verminderen v/h zoutgehalte

onvlaat 1 vuilnis; 2 aas, kadaver, dood dier

onvruchtbaar land dat door minerale gebrek (zandgrond) en/of droogte geringe opbrengst kan leveren, vgl onland (drasland) *gees, grauwland, heetveld, blink, soorland, dorreland, vaalland, mager, schraal, vuilland

onweer een door snel opstijgende lucht ontstane beroering i/d dampkring die elektrische ontladingen veroorzaakt, gepaard gaande met bliksem en donder. Men onderscheidt: warmte-onweer (opstijgende lucht) en front-onweer (opstuwende lucht) *donderbui, wanweer

onweg 1 onherbergzaam oord; 2 omweg, verkeerde weg

oog een in of aan het water gelegen stukje weiland *ouw, ooi, aage @G: ahwa ≈ aagt

ooi waterrijk land \$ -ouwe, -aue, -eij, -y, -ei

oobos rivierbegeleidend bos (vroeger i/d uiterwaarden) met een begroeiing die op de lagere gedeelten in hoofdzaak bestaat uit wilgen en populieren, terwijl op de hogere gronden, die minder lang onder water staan bij overstromingen, iepen, essen en eiken overheersen

☛ broekbos

ooievaar sterk tot de verbeelding sprekende, nu zeldzame broedvogel v/h rivierengebied en andere grote, natte weidegebieden *aber, pielepoot, prikkedief, eiber, heillover, hodevare, odevader, houdevare, eider, stork, takkendief, uiver, adebar, euver, aibert @G: udafaran 'moerasganger'

ooievaarsbosje klein bosje hout

ooggrond (Betuwe) rivieroever-weide; Pleistocene uiterwaard met zavelige bodem, in gebruik als weidegrond *ooi, ooy

ookland klein stukje land, door een weg of sloot v/e groter stuk gescheiden *vinne

ool hool

oord 1 plek of streek als deel v/e groter geheel; 2 vooruitstekende punt buitendijks land *oerd, nes; 3 noord

oorgat opening i/e paalwerk om tussendoor te varen

oorsprong beginpunt v/e beek *springader, bronwel, springbron, oar, oir, soeze

oost windstreek, hemel- of kompasrichting *opgang, oorsprong @G: austa

oosting oriëntering naar het O

oot onkruid

opbolland *spalterland

opborrelen opwellen, oprispen, poppen, opsieden

opbossing met houtgewas beplanten

opbrengst beschot

opbullinge bruisende stroom, waterwel

opdijken dichten met een dijk

opdoeming luchtspiegeling waarbij huizen of schepen a/d horizon zich hoger en helderder vertonen dan gewoonlijk

opdooi het ontdooien v/d bovenste laag v/d bodem i/h voorjaar terwijl de ondergrond nog bevroren is

opdracht 1 stijgend deel v/e weg *helling, graad, stijging; 2 huisterp *húskop

opdriebomen opmeten
opdrijven met de vloed binnendrijven
opduiking verheffing v/e onderliggende grondlaag v hogere ouderdom zodanig dat deze a/d oppervlakte treedt door de bovenliggende jongere laag heen *berg, loo, donk, navelstreng, keileembult
open 1 grond (bosb): zonder harde lagen; 2 zee: buiten de territoriale wateren; 3 water: oppervlaktewater; 4 weer: winterweer zonder vorst
opening *gat, bres, kloof, barst, oorgat
openlegging ontsluiting v/e gebied dmv wegenaanleg
opgaand hout bomen, itt kreupelbos en houthout
opgang 1 het rijzen v/h water *vloed, was, aanwas; 2 het oosten als zonsopgang
opgezetene plattelandsbewoner
opgraving archeologisch veldonderzoek
ophaalbrug wipbrug, slagbrug, klapbrug, toogbrug
ophalen 1 v/e dijk: ophogen *schreden; 2 v/h weer: opklaren
ophouden v/h water: opstuwen, opkeren *sluse
ophout alle takken en twijgen v/e boom, alles behalve de stam
opklaring hemelsverheldering, opschoning
oplage 1 de op een dijk aangebrachte verhoging; 2 (OV/Gld) inlaagdijk langs een hoofdriever
oploop strandvoet
oplopinge overstroming
oplossingsgat een door oplossing v kalksteen onstane uitholing
oplossingsholte *orgelpijp, karstkom, doline, nis
opname veldinventarisatie, terreinmeting of kartering *opmeting, opdrieboming
opper 1 bovenwinds gelegen beschutting tegen de kracht v/d wind; 2 veilige ligplaats voor schepen *opperd, ree, rede; 3 schelf, mijt, tas
opperhout het eigenlijke boomgewas tussen en boven het onderhout
oppervlaktemaat landmaat *achel, achtendeel, akker, amersade, bunder, camere, dagmaal, dagmaat, dammaat, dammert, dagwand, deimt, deimat, deunt, einse, emersade, emmersade, gaarden, garde, gars, geers, gemet, gerse, giede, giet, gras, haal, haid, haling, hectare, hevene, hevinge, hierland, hoba, hoof, hond, honderd, juk, koefenne, koegang, lopense, mad, malder, mendag, met, molder, morgen, mouwer, mud, pondmaat, pounsmiet, roede, schaff, schar, schat, schepel, sille, snees, spade, spint, vierkante roede, vrecht, wagenloop, want, zestel, zwet, zylewant
oppervlaktewater het water dat stroomt over of verblijft op het aardoppervlak, tgv grondwater *open water
opperwal bovenwindse wal
opperwater 1 rivierwater v bovenstroomse herkomst; 2 water op ijs
oppositielicht zodiakaallicht

oprijden het verschuiven v rails i/d richting waarin gereden wordt, vgl kruipen
opril oplopende weg om de kruin v/e dijk of verschansing te kunnen bereiken
oprispinge opborreling v water *opwelling
oprit aanloopweg v/e bouwwerk
opsatersland *opsterland
opschakelen (bosb) jonge heesters tot zo'n 1 m hoogte opsnoeien, 1 à 2 jaar voor het uitplanten
opschieten 1 door het verwijderen v modder en waterplanten uitdiepen en ruimer maken v sloten, vaarten *opsloten; 2 land doorgraven *doorsteken
opsiedinge opborreling v water *opwelling
opslag 1 oprijzen v stenen uit de grond bij opdoeien; 2 opstijgen v vocht uit de grond (evaporatie); 3 gewas dat opkomt zonder door de mens te zijn geplant of gezaaid *uitspruitse; 4 opgeworpen schans
opslatten vaarwater en sloten door uitbaggeren weer op diepte brengen
opslibbing verticale aangroei met sediment *opwas
opsloten 1 uitdiepen v sloten; 2 land met sloten omringen
opsplitten 1 het jaarlijks verlengen v/d kanalen en wijken i/h hoogveen; 2 (veend) het aan weerszijden v/d hoofdraai wegsteken
opspuiten brei v water en grondspecie oppersen naar een hoger gelegen terrein
opstal 1 wat boven de grond gebouwd is, perceel zonder de grond. Recht v opstal: zakelijke recht om op andermans grond gebouwen, werken of beplanting te hebben *recognitie, pacht; 2 gebouwen in natuurgebieden voor veestalling en opberging v gereedschap en werktuigen; 3 open ruimte; gemeenteweide, open ruimte a/h water
opstaldorp (NBr) nederzetting rondom een driehoekig agrarisch plein *plaatsedorp
opstand het staande boshout *bestand
opstap kleine houten brug *schoor
opsterland land v/d hoger gezetene, bv tussen laagveen en hoogveen *opsatersland
opstrek verkavelingspatroon in streekdorpen (met hoevestroken) *slagenverkaveling, doorgaande plaatsen/hoeven (Frl), opstreckende heerden (Gr)
opstuwing gedwongen stijging leidend tot opeenhoping of verhoging, door stroming tegen een hindernis; zowel v luchtmassa's (tegen bergen), watermassa's (tegen dammen) als van (land)ijsmassa's (eenzijdige druk tegen grondlagen)
opvaart (Frl) grote ge- of vergraven waterloop *watergang
opvloeien stijgen v/h waterpeil v/e rivier
opvriezen 1 gaan vriezen, ijb na een korte periode v dooi (overdag) en wel zo dat de enigszinds

- ontdooide bovenlaag v/d grond (die daardoor vochtig is geworden) weer sterk bevriest en daardoor heel glad wordt; 2 proces v omhoogkomen v stenen uit de ondergrond; 3 stukvriezen v wegen
- opwaaïen** door wind opstuwen, ook v/d waterspiegel
- opwas** opslibbing zonder contact met de vaste oever en daardoor volgens de Wet v Opwas behorend a/d Staat. Bodemkundig vertonen de profielen v/e opwas een afloop i/d diepte (kleine bovenlaag) [ribbel < bank < plaat < weerd] *hompel, bol, blik, vlaak ☞ aanslibbing
- opwateren** overstromen v rivieroeverland
- opweg** 1 toegangsweg; 2 oplopende weg
- opwellen** in bellen opstijgen v water
- opwelving** rug van i/d regel tussen de 0,5 en 1,5 m hoogte *opplooiing, bak, balg, hoogte, eel
- opwerp** aanwerp ☞ werpland
- opzet** waterstaatkundig verschil tussen de hoog- en laagwaterstand volgens de tabel en de werkelijk optredende stand oiv luchtdruk, storm of stroming
- opzetpeil** peil waarop een boezem v.ordt gezet om snel inundatie mogelijk te maken
- opzoden** slootkanten v zoden gebouwde muren voorzien om instorten te voorkomen
- opzwellen** gestaag rijzen v/d waterstandshoogte
- orakel** plaats v godsspraak
- oranjerie** kas of bijgebouw op buitenplaatsen, vooral daterend uit de jaren rond 1750, waarin 's-winters vorstgevoelige kuuplanten werden ondergebracht *plantenhuis, kas, serre
- oratore** bedehuis
- oreeste** 1 storm; 2 heftige beroering door de storm veroorzaakt, als geraas, lawaai, gehuil
- oreillon** flankbastionnetje
- organische stof** al het materiaal dat door organismen geproduceerd wordt, afhankelijk v/d staat v ontleding kunnen de resten onderscheiden worden in strooisel en humus
- organogeen sediment** afzettingsresten v planten en dieren die ter plekke leefden, naar soort te onderscheiden in veen, gyttja en dy, tgv klassisch sediment
- organogene duinvorming** proces v vastlegging v stuifzand waarbij planten een belangrijke, zandvasthoudende rol spelen
- orgelpijp** verticale, trechtvormige depressie ontstaan door locale kalkoplossing langs infiltratiebanen v regenwater, veelal gevuld met jonger sediment *aardpijp ☞ karstverschijnsel
- orientaal** oostelijk
- orientatiepunt** baken op een hoogliggend punt of voor luchtfoto's een drietal witte verfcirkels op wegdek (controle v fotovervormingen), vgl kruispeiling *landmerk, baken
- orijn** ☞ urine
- orkaan** zeer zware storm *stuerande
- ort** afval v hooi, stro of riet *ruigte
- osar** (N-Veluwe) opvulsel v smeltwatergeulen die, nadat het landijs verdwenen was, als ruggen i/h landschap zijn achtergebleven *smeltwater-rug, esker, ásar
- ossebloed** bij turfgravers benaming voor het als een donker purperrood-gekleurde teerachtige brij uit diepe veenlagen naar boven komende doppleries
- osseoog** kleine wolk als voorbode voor wind en storm ☞ voorteken
- ossenweg** weg rondom een terp
- oudaen** de een of andere waterkering
- oude hoevenlandschap** ☞ kampenlandschap
- oudeman** baggeraarde die al een poos i/d sloot heeft gelegen
- oudewijenzomer** nazomer (sept-okt) met mooi hogedrukweer waarin de tuin- en veldspindraden spant die door de lucht zweven en i/h gezicht voelbaar zijn
- oudhoevig** land: dat vanouds in bebouwing is, tgv aanwas
- oudland** (Zld) het geheel v oude kreekrug- en poelgronden en hun geleidelijke overgangen i/d kernen v/d eilanden, v voor de Duinkerke-II transgressie (11e eeuw); met defensieve binnendijking en vaak kalkloze bodems en knippige structuur en op veel plaatsen veen i/d ondergrond
- ouw** vochtig weiland (landouw) of ontginning *ooi @G: agwjo 'waterland'
- ovenfondst** archeologisch interessant relict ivv historische stookplaats *ast, ees, nast, there, tiere
- over** 1 toponiem voor boven-gelegen; 2 aan de overzijde gelegen
- overblijfsel** spoor
- overbos** bos dat behoort bij een huis a/d overkant v/d weg waaraan het ligt
- overhuizen** met kracht overlopen, overstromen
- overdiep** buitengewoon diep water
- overdijken** 1 afdammen; 2 een dijk a/d overkant zodanig hoog maken dat deze boven de overliggende uitsteekt en het water aan die kant zal overstromen (onderdeel v/d Hoekse en Kabeljauwse twiststrijd-methoden)
- overdracht** (VI) overtoom
- overgangsveen** veen tussen hoog- en laagveen *moerasveen
- overgroeien** 1 overwoekeren; 2 (bosb) kronen die boven de andere uitsteken
- overhaal** hefconstructie mbv een kaapstander of met een windas om schepen over een dijk te

slepen, ten tijde voor ingebruikname van sluisen of als goedkoop alternatief om twee vaarwaters met elkaar te verbinden *overzet, overtoom

overhoek hoek land die overschiet, resthoek

overhoogte hoogte boven een bepaald gewenst of vereist dijkepeil als veiligheidsmarge

overjarig hout hout dat reeds >1 jaar geveld i/h bos ligt

overkraging afdamming

overlaat 1 minder hoog gedeelte v/e dijk waarover de rivier zich bij hoogwater kan ontlasten, het overlaatwater wordt vaak verder benedenstrooms op de rivier teruggevoerd (traverse); 2 verlaagd gedeelte v/e stuw of de oever v/e stuwmeer; 3 baanvak bij spoorwegen

overloopgeul doorbraakgeul bij hoogwater door de overwal v/e rivier *crevasse

overloper (Zld) zevenjaarlijkse legger v landerijen voor fiscale doeleinden (vanaf 16e eeuw) *hevenboek

overmate (NW-NBr) stuk wildernis dat buiten een uitgifte lag maar desondanks door ontginners in bezit is genomen (ontgonnen grafelijk landstuk binnen het dorpsgebied)

overnoes schuins of i/e schuinse richting

overpad (recht v): het recht om overland v/e ander een pad te hebben

overpaling met palen versperde (water)weg *stave, spaak, statboom

overslag 1 waaivormig, nauwelijks gesorteerd sedimentpakket, ontstaan bij doorbraak v oeverwal of rivierdijk tijdens hoogwater; 2 stapelplaats, loskade

overslaggrond grond die uit een wiel is gekolkt en over het aangrenzende land is uitgewaaierd, vgl puinwaaier [overslag < delta]

overslagplaats stapelkade a/e vaarwater *anthoof, lent, starting, amer, hameringe, lastage

overspanning overwelling, overbrugging

overspoelen overstromen

overstapje inrichting voor voetgangers om een raster te kunnen passeren, zonder een hek te hoeven gebruiken *stegel, ontree ≈ veerooster

oversteekplaats *wildtunnel, zehrapad

overstroming *inudatie, onderwaterzetting, verspoeling, overvloed, overwateren, oloping, opwatering, toevlot

overstuiving met zand overdekt raken

overtocht overtoom

overtoom (bij vaarwateren met verschillend peil, waar het de kosten niet loont een schutsluis te bouwen) een dubbel hellend glijvlak v e onderheide planken vloer op een dam of kade tussen twee wateren, waarover kleine vaartuigen gehaald kunnen worden, m.b.v. een windas en rollen onder het vaartuig. Moderne overtomen

werken met een lift *haal, overhaal, overdracht, overtocht

overvaart *overveer, overzetplaats, pont

overvloed watervloed, overstroming

overvlood overstroming

overweg gelijkvloerse kruising v/e verkeersweg met een spoorweg

overzee het niet aan land grenzend territorium

overzetplaats *schouw, veerstal, pont, gewas, everschip, overtoom, haal, overhaal

ower (Frl) oeverkant *amer

P

paaigrond plaats waar vis samenschuolt i/d paai-tijd

paal 1 grensbaak; 2 gebied; 3 schandzuil

paaldijk oude zeedijk-constructie (16e eeuw) waarbij het beloop extra beschermd werd dmv krebbingen en steenbestort, na de verschijning v/d paalworm (1731) bleek deze versterking zinloos *leppedike (Frl)

paalhoofd golfbreker op het strand loodrecht op de kust *jockinge

paanakker akker waar veel kweekgras (paan) groeit ≈ peeland

paap 1 elk der vierkante zuiltjes die men bij graafwerk laat staan, om de hoeveelheid uitgegraven aarde na te kunnen gaan; 2 spekdam

paardenveld huisweide voor trekvee *page, horskamp

paardeijs schotsig ijs, alleen geschikt om te arren

paardenpad ruitepad

paardevijs uitwerpselen v/e paard *profetenblees, paardetort

pachthoeve *neerhof, winne, winhof

pachtstelsel voor het recht v jacht, landgebruik of bevissing gedurende een bepaalde tijd een geldelijke vergoeding verschuldigd zijn *recognitie, opstal, halfer

pad 1 smalle weg, oorspronkelijk ontstaan door voetstappen v mensen of sporen v dieren *duin-slag, jaagpade, kerkepad, lide, leest, ruitepad, zuwe; 2 (Zaanstreek) rij huizen m/e sloot ervoor, die loodrecht op de hoofdweg staat

paddestoel bewegwijzering in landelijk gebied

paddock put waarin een ertsbaggermolen werkt als hij in land baggert

pagus gouw, graafschap @L

pakdijk rivierdijk welke buitenglooïng gesteund wordt door een berm v rijshout a/d teen

pakijs opeengepakt drijfijz dat een grote uitgestrektheid beslaat

pakket gedeelte v/e laag v/e bepaald lithologisch type

pakwerk (waterb) bekledingsmuur bestaande uit een samenstel v horizontaal liggende lagen rijshout, elke laag is bezet met rijen vlecht-tuinen waarvan de tussenruimte opgevuld wordt met puin, klei of leem dienende ter verkrijging v/e steiler verloop tbv een aanlegplaats, oeververdediging etc ☞ bekleding

paleis vorstenverblijf [slot < paleis] ≈ palts

palendijk a/d buitenzijde versterkte dijk door een beschoeiing v palen

palie *bolster

palissade omheining v in de grond geslagen palen of staken die tot beschutting of verdediging dient *baalge, bartege, gestijpte, gording, hordijs

pallert (Gr) moerassige laagte, verwant met polder *palderd, poel

palliumwolk grauwe wolkensluiser waaruit meestal aanhoudend neerslag valt

palsa ☞ smoesberg

paltrok windmolen (vooral uit 16e eeuw) ingericht als industriemolen

palts burcht v/e keizer als tijdelijk onderkomen @L: palatium 'paleis'

paludarium aquarium waarin een moerasachtige oever wordt nagebootst *oeveraquarium

pampus 1 zandplaat als opzwellig (traagpuist?) of golf- en schipbreker (kreukelpuist?); 2 veenstroompje (traag wegvloeijsel?)

pan 1 komvormige laagte i/d aardbodem *duinpan [pan < bekken]; 2 griekse god der bossen en weiden

pand 1 stuk bouwland tussen twee greppel of paden; 2 bepaald gedeelte v/e dijk, weg of vaart (kanaalgedeelte tussen twee waterkeringen)

*baanvak, kanton; 3 strook kool of erts langs een pijler die in één etmaal wordt gewonnen

panhuis 1 (Lb) brouwerij *kaam, kam; 2 zoutkeet, bij selbernen gebruikt

pannekoek rond, plat stuk drijfijz

pannig holrond land, bv maaiveldprofiel in polderweide, tgv kruinige percelen (akkerland)

panorama uitzicht op landschap, met voorgrond

panperceel oesterbankgrond

papenkop (vestingb) zwaluwstaart-vormig bouw-werk

papierijs zwak ijs

pappel populier

papzand drijfzand

paraboolduin secundair gevormd duintype, omgekeerd sikkelvormig (punten wijzen naar de windrichting) dat ontstaat uit een waaiduin en bij verdere ontwikkeling kan overgaan i/e kamduin. Veel aan te treffen langs de kust als binnenduin en i/h binnenland grootschalig in dek-zand [waaiduin < paraboolduin] *hoefijzerduin

paradijs lusthof

parallel loopgraaf evenwijdig a/h front, tgv ap-proche

parallelcirkel breedtecirkel evenwijdig a/d evenaar

parallelslot slot evenwijdig a/d spoorbaan

parallelweg ventweg

parelgrind gezeefd grind ter grootte v/e hazel-noot

parelbliksem zeldzame vorm v bliksem die uit een reeks v lichtende punten bestaat

parelmoerwolken zeer zeldzame nachtwolken (op hoogten v 21-30 km) met een duidelijke irisatie; ze bestaan waarschijnlijk uit zeer fijne waterdruppels of ijsdeeltjes. Hun kleuren zijn het mooist als de enkele graden onder de horizon staat

parforcejacht drijfjacht op groot wild die wordt voortgezet tot het dier door uitputting neervalt

parhelium dampkringbeeld: bijzon of bijmaan

park 1 afgeperkte ruimte waarin dieren i/h wild leven als jachtterrein; 2 terrein om of nabij een landhuis met bos, weiland en vijvers @G: parra 'stang, afsluiting'; 3 stadsplantsoen; 4 dijkvak dat door één persoon of gemeenschap gemaakt en onderhouden dient te worden; 5 perceel of koopkavel, zoveel als ineens ter veiling wordt gebracht

parochie 1 gebied rond een kerk dat zich zover uitstrekt als het land v/d verst verwijderde regelmatige kerkganger [parochie < decanaat] *kerkgemeente, kerkhoek, kerksoeking; 2 standplaats *parre, statie

parklandschap landschapsvorm waarbij open velden afgewisseld zijn met vrijstaande bomen en boomgroepen

partnergemeente gemeenteband met interne uitwisselingsprojecten *jumelage

pas 1 nauwe doorgang of doortocht iha; 2 smalle verlaagde doorgang tussen twee bergen *zadel; 3 zeestraat; 4 plaats waar men door een water of moeras kan steken; 5 (Gld) een met houtgewas begroeid perceel, i/d Betuwe vooral met rijen populieren of wilgen bezet (pasch) *pascuum

pascuum weide @L: pascua 'weide'

paskaart zeekaart waarop men de gestuurde koers afzette en de afgelegde mijlen afpaste, tgw leeskaart (tekst)

passage doortocht, langsgang *lyt, oorgat, repas, trepas, gewas

pats ongebakken lemen steen

paviljoen 1 buitencafe m/e veranda; 2 lusthuis

pedel laagland, broekland

peel (NBr/Lb) veenmoeras @G: pitha 'moeras'

peerboom slagboom

pegel 1 ijskegel *kekele; 2 hoogtemerk v/e waterstand, *peil

pegelmolen soort poldermolen *peilmolen

peil NAP (Normaal Amsterdams Peil) gemiddelde hoogte v/d dagelijkse vloed bij A'dam voor de afsluiting v/h IJ, nu vlak v vergelijking voor waterstanden en terreinhoogten in Nld *maailvloed

peilmolen soort poldermolen *pegelmolen

peisterplaats tijdelijke weiplaats v vee langs een weg of route *beide

peke bies als onkruid of als vezel in bodempakketten pik

pekel 1 vast, grof zout; 2 opgelost, zeer zout water *adebe, brem, brijn

pekelpas (lit) de zee

pekkool een weinig verkolde soort v steenkool *pikkool

pel(t) (ZHld) drinkkuil voor vee *dobbe, wijert, pollert

pels ruigte in sloten, laag v dooreengestregelde waterplanten *pilse, ruit, rut

pending schutdam in sloten *pendam

penterig pappig of drassig van land

peppel populier

perceel kaveling, gedeelte v/e groter geheel of complex *bocht, park, kavel, plaats, repel

percolatiewater water dat heeft gestroomd door een poreus systeem en de fysisch/chemische eigenschappen daarvan deels kan hebben meegekregen *lekwater

pergola aangelegde, overwelfde wandelgang glee

periode onderdeel v/e geologisch tijdvak

perk 1 door een heining of anderzinds afgebakend stuk grond waar het vee gemolken wordt *bon, koebocht; 2 grens; 3 wildplaats; 4 (Achterhoek) akkerstrook

perken nachtelijk stallen v/d schaapskudde op een akker v/e boer, stoppelveld of roggeveld voor extra bemesting (schapevaalte)

perkoen geschild stamstuk v dennen of eiken, tussen 1.20 en 1.60 m lang en 30 cm in omtrek (palen voor dijkbouw)

perre een afgeheind landstuk (akker) park

perro(e)n 1 groot stenen bouwwerk a/d voet v/e kruis of zuil; 2 brede stoep, spoorbaanstop, bordes

perskade dijkje om terrein waarop baggerspecie werd gestort

perspectief vergezicht

pervijs kerkplein @OF parevis, @L: paradus

pessem kweek' *pee, peen

pestbosje voormalige begraafplaats v aan runderpest overleden vee, op de meest achteruitliggende en waardeloze grond begraven in veenweidegebied, nu met boerenhakhout begroeid *miltvuurbosje, koebosje, geriefhoutbosje

pet 1 put; 2 poel in een lage veenachtige weide 3 kuiltje

petgat (Frl) met water gevuld rechthoekig turfgat dat door natte vervening (uitbaggeren) is ontstaan [boerenkuil < petgat] *trekgat

petmolen kleine poldermolen *aanbrenger windmolen

peuter pootstek

pias hoop stro, ook stro voor stalpaarden gestald

- piek** kegelvormige bergtop
- pier** stenen landhoofd in water ter bescherming van de kust of oever *strandhoofd, rits, bol, kribbe, kleischoor, krebbe
- pierenland** (lit) de aarde als begraafplaats
- pies** urine *harn, zeik
- pijnbos** dennenbos
- pijp** 1 gang v dasse-, vosse- of konijnhol; 2 gekromde vanghuis v/e eendenkooi; 3 plaatselijke boogbrug over een gracht
- pijpturf** lichte turfsoort uit de zwartveenlaag, onder de afgegraven laag *haardbrand, haverstro, pijperdturf
- pik** taai veenmassa v vnl biezen *peke
- pikkig** leemachtige, sterk aanelkaar klevende grond ≈ haaft
- pikklei** (NHld) zware kalkarme jonge zeeklei (Subatlanticum) *knipklei ☞ knikklei
- pikkool** de donkerste soort v bruinkool
- pille** schandpaal
- pilse** pels
- pin** benaming voor einden griendhoutstek, 1 m lang en elk 3 cm dik
- pinakel** (bouw) gothisch siertorentje
- pinetum** aangelegde park met naaldhout-soorten ☞ aanplant
- pingoruïne** omwalde laagte ontstaan na dooi en openbarsten v/e ijslens waarbij de erop aanwezige grond naar beneden is gegleden. Ijslensvorming vond vooral plaats tijdens de laatste periglaciale fase v/h Weichselien, in fijnzandige bodems
- pinnekensdraad** (NBr) prikkeldraad
- pinteen** eerste gewas v/e pas aangelegde snijgriend
- pioniersvegetatie** eerste vegetatie op een tevoren onbegroeid terrein
- piscine** 1 kweekvijver voor kunstmatige visteelt *wijert ☞ visvijver; 2 waterbekken, vooral om in te baden *spartelvijver
- plaggestrook** strook grond a/e bestrate weg die aan de gemeente behoort
- plaan** esdoorn, plataan
- plaat** 1 vlakke, zandige opwas, bij eb droogvalend *bol, blik, wad ☞ zandplaat; 2 schutting, beschoeiing *plating
- plaats** 1 plein in stad of dorp mn bij de kerk of het raadhuis *plaetse, opstal; 2 locatie; 3 grote strookvormige kavel i/d veenkoloniën
- plaetse** (NBr) (meestal) driehoekig dorpsplein *heuvel ☞ plaats
- plaatselijk** eigen a/e bepaalde streek of stad
- pladijs** (Frl) drijvend stuk platijs, ijsschol
- plag** afgestoken heide- of graszode *plagge, tors, helte
- plaggegrond** grond die geschikt is om afgeplagd te worden *heidegrond, heytveld, veld
- plak** (Terschelling) duinvallei *plek
- plakwerk** bekleding v/e talud van aardewerk met vette leem of klei (liemen), vgl weegt
- plakzode** dunne graszode die met haar wortelzijde naar boven plat en aansluitend op een glad gestreken glooiing v/e dijk gelegd wordt (belikken)
- plamodder** slijkmodder
- plank** over sloot gelegde overbrugging *post, vonder
- plankenweg** militaire weg mbv planken door een moerassig terrein aangelegd, vgl knuppelpad
- plankerd** (Dr) plaatachtig gelaagd veen *spalter
- planket** schutting of heining v planken *glint
- plankier** 1 houten bevloering langs dijk of kanaal op plaatsen waar schepen aanleggen; 2 houten perron v/e spoorwegstation
- planologie** wetenschap die de normatieve aspecten v ruimtelijke ordening bestudeert. Aan beleidsvoornemens op de schaal van bestemmingsplan (gemeente), streekplan (provinciaal) of structuurschets (landelijk) gaat een planologische studie vooraf
- plantaarde** teelaarde *erft
- plantage** 1 aanplant voor wandelplaats (groenvoorziening); 2 aanplant voor produktiekweek
- plantengeografie** de wetenschap die zich bezig houdt met de verspreiding v planten en -gemeenschappen op aarde, de samenstelling v plantengemeenschappen en de factoren die hierop v invloed zijn. Te onderscheiden zijn floristische en ecologische (vegetatiekunde) plantengeografie ☞ etum
- plantennaam** voor toponiemen ☞ etum, voor veldnamen ☞ boomsoortnaam, ☞ onkruid
- plantsoen** publieke wandelplaats
- plas** 1 kunstmatig (uitgegraven) meer; 2 poeltje v regenwater *rei, slat
- plاسبagger** meermolm
- plasberm** 1 vlakke en ondiepe met waterplanten begroeide strook langs de oever om de golfaanval te dempen, vaak op polderpeil-niveau achter een spantuin (palen met gaas), bij aanleg vaak op een doorgroeimat gesitueerd; 2 rijsberm op de bodem v/e snelstromend water aangebracht om waterslib te vangen maar ontgroning tegen gaat *stortebed
- plasregen** regen van zeer grote waterdruppels, tot 5 mm diameter
- plასvervening** het vervenen waarbij een plas ontstond; vroeger bestond nl het voorschrift nog niet zulke veenplassen later weer droog te leggen

plat / platkaart: kaartprojectie volgens Mercator, waarop alleen de gradenverdeling voor de breedte maar niet voor de lengte staat aangegeven; 2 plat weer: regenachtig, wak; 3 streektaal, dialect; 4 onderzeese of continentale voortzetting; 5 (VI) effen land, zonder gewenden; 6 volkstaal *boers, patteis

plateau door steilere hellingen scherp begrensde hoogvlakte *tafelland, mesa

plating walbeschoeiing

platkop parapluuboom

plattegrond horizontale projectie v/d bebouwde omgeving

platteland het buitensteeds gebied *landelijk gebied, boerenbuiten, de provincie

platvoetei hoop mensendrek *grasduiker

platzee deel v/d zee <200 m diep

plei / landpunt of schiereiland (bij een rivierfork) @Sp: playa 'strand'; 2 (Z-Lb) open ruimte v/e landstreek of als watervlakte @Fk: plaga; 3 onkruid v polei (watermunt); 4 omheining v ineen-gvlochten takken *tuin

plein / openbare of besloten binnenplaats *straatveld, tie, brink, laar, blink; 2 stads- of dorpsplein *briel, grashof, pervijs; 3 ligveld v baggerslijk *legge, zetveld; 4 vlakte

pleisteren tijdelijk onderbreken v/e reis
☞ peisterplaats

plempdijk dijk die in het water is opgeworpen of aangeplempd

plenteren (bosb) een bos stamsgewijs of ten hoogste in zeer kleine groepjes verjongen

ploegland felling, zwier, ploegkrogt (Wieringen)

ploegsnee vore

ploegzool de scheiding v/d met de ploeg bewerkte bovengrond en de ondergrond *bank

plomp waterpoel

plooi golving v/e aardlaag

pluis composthoop of mestvaalt *belt, schokke

podzol bodemtype ontwikkeld in zandgrond dat gekenmerkt wordt door uitspoeling van de askleurige A-horizont en inspoeling i/d B-horizont *schierzandbodem, bleekaarde, akerd

poel / kleine (<50 m²), ondiepe stilstaande waterplas (meestal troebel of onrein gedacht), veelal gegraven voor veedrenking, bluswater of als visvijver [poel < moeras] *bronpoel, dobbe, drenkplaats, drinkkoele, hollestelle, laak, pallert, pelt, plomperd, schaapsstelle, stomp, stoup, suddert, wage, wapel, waterrem, wed, wijerd, zoel, zuipersgat, zoepgat, zudse; 2 kuil, groeve, put

poelerts gereduceerd ijzeroer *moddererts, moerasijzeroer

poelgrond (Zld) laaggelegen komgronden (ingesloten door kreekruigen) met een dun dek v zware klei rustend op veen

poep drek, stront

poepenpad (O-Nld) trekroute v duitse seizoenarbeiders (vooral grasmaaiers en hooiers) v Westfalen naar Frl

poest koestal

pof / windstoot; 2 vierkante brok veengrond die v/d oppervlakte wordt gestoken, gedroogd en als turf gebruikt

poffert (Gr) slappe, weke moddermassa

pol / plekje grond (meer dan één stuk land) dat iets hoger ligt dan zijn omgeving en door sloten of ander water omringt is, en soms als huisterp bebouwd (i/h rivierengebied) @G: polla; 2 klein, i/h water drijvend of vast eilandje, met riet en gras begroeid; 3 opgeworpen aardhoop (buiten het Friese taalgebied); 4 heuveltop, hoogte; 5 bos slecht gras

polder omdijkt gebied met daarbinnen kunstmatige waterstandsbeheersing [pompstuk < polder] *malerij, droogmakerij, krite, prutpolder, mee, molenkolonie, koog, beringing, binnenwaard, uitslag

poldermolen windmolen om water uit een polder te slaan, tgv watermolen *pegelmolen, peilmolen

polderwatering *tochtsloot, vaart

polk kuil, hol of nest v mn hazen en weidevogels (slaapplaats) *pot

pollaar dicht beboste heuvel

polle (Frl) klein graslandperceel bij erf voor jongvee en paarden, of laag weiland (pôle)

pollert (Dr) drinkkuil v vee *wijert, dobbe, pel

polmast (bosb) kluitden

polsstok verrejager, varrejagel, fierjep

pompe ondergrondse waterafvoer, duiker

pompel waterkolk

pompland drasland, moerasland @: plomp (moerasplant)

pompstuk stuk land met watergang die door een pomp in verbinding staat met een polder

pompwater grondwater dat door een pomp naar boven is gebracht, itt put-, wel- of drangwater

pondemaat (Frl) oppervlaktemaat van 36.75 are *pounsmiet

pont (overzet)veer *zet, schouw

pook / (ZHld) zandplaat; 2 (ZHld) bundel of bos opgezet riet *kraak

pool asuiteinde of extremititeit

poollicht een zelden in Nld (mn i/d winter) waarneembaar nachtelijk hemelschijnsel *noorderlicht

poolsneeuw sneeuw die niet in vlokken valt maar in de vorm van fijne naaldjes of kleine zeshoekige plaatjes

poop populier *popel

poort / breed dal met relatief steile hellingen als doorgang door een stuwwal [pas < poort]; 2 handelsplaats of stad als verbinding met de overige werelddelen *wijk @L: portus

poorter zware bundel rijshout
poot / zware lange topstek bij griendhoutsortering; 2 vruchtboom; 3 plantstek *peut, peuter
poppen opborrelen
poriënvolume bodemvolume dat niet door korrels wordt ingenomen
porrie plantaardig afval v hollenkwekerijen
porring ronding v/h oppervlak v klinkerbestrating
portambacht rechtsgebied v/e stad
porte ommuurde plaats (stad), zonder stadsrecht of stadsvrijheid
portulaankaart oude kaart met kust- en routebeschrijving en kompasrichting, als voorloper v/d latere zeekaarten
positie opstelling v/h geheel v militaire verdedigingswerken i/h terrein
positielicht navigatielicht
possemate (O-Nld) slecht ontwaterd land met oorspronkelijk veel gagelbegroeiing
possessie landbezit, mn v overzeese koloniën
post / toezichtspunt voor bewaking; 2 stevige plank als voetbrug over sloten *waterribbe, vlonder; 3 kleine kogel bij jagerij
postdistrict aparte regio met een centraal knooppunt voor postverspreiding
postgraven (veend) het zwaarste veen graven, waarbij de uitgegraven grond op grote afstand tegen een hoogte moet worden opgekruid
postweg brede historische straatweg mede voor postverkeer aangelegd
pot / leger v/e haas; 2 (bosb) benaming voor kunstmatige kuilen v/h overzanden van zaad i/h bos; 3 zeeboezem, zeearm; 4 kolk, plas of kreekgat
potduiker rioolput langs de straatkant
poten jong broedsel uitzetten (viskweek), in jagerij wild half vastbinden in de hoop dat ze zich los weten te werken en zich i/d nabijheid zullen blijven ophouden
poterne onderaardse gang door de hoofdwal v/e militaire verdedigingswal *sluippoort
potklei (Gr) zware, zeer compacte donkergekleurde klei die bovenin het bodemprofiel vaak ontkalkt is (voor >75% bestaande uit leem), afgezet in smeltwatermeren in diep uitgeschuurde tunneldalen uit de ijstijd (Elsteriën), soms pakketten vormend van >100 dikte
potpolder (VI) overlooppolder langs een grote regenrivier die bij zeer hoog water volloopt en zodoende een extra berging voor het rivierwater vormt [uiterwaard < potpolder]
potstal / schapemest met heideplaggen vermenegt dat op de essen werd gebracht, na 1500 in gebruik geraakte wijze v bemesting op arme zandgrond; 2 veestal in zandgebieden
 ☞ schaapskooi

pounsmiet (Frl) pondsmaat
praamgracht turfafvoervaart
prakhos bos v zo'n 20-jarig eikehakhout dat omgehakt zal worden waarna de grond zal worden omgespit
prakken helm en stro met een schop de grond in drukken voor het vastleggen v duinen tegen zandverstuiving
prater weideopzichter, boswachter
pratten (tuinb/bosb) niet goed willen groeien *kwijnen
prayeel siertuin *prieel
prayerie landouw
preg (bosb) korte (0,45 m) wilgestekken voor buitendijkse hakgrienden
preit weiland, weide
prenk (NBr) ?
prent (jag) wildspoor in weke grond of sneeuw
prieel / lieflijk oord, paradijs; 2 aangelegde tuin, bloementuin *prayeel; 3 tuinhuisje of ander bouwsel als element v/e siertuin *weesje, koepel, foelge, gadereem, loofhut, lommerhuisje, luchthuisje
priel / (ZHld/Zld) kleine geutje die door het afstromende ebwater op slikgronden gevormd wordt [priel < ebschaar] *spriel; 2 (Waddenzee) benaming voor vertakkingen v/d bevaarbare geulen
priemen schemeren
prik *talhout, sprokkel
prikkeldraad gestekeld ijzerdraad *punddraad, pinnekensdraad
prinsdom deel v/e koninkrijk
prise de plaats (rivier, duinpomp) waar een drinkwatermaatschappij haar water opneemt
produktiebos bosbouw waarbij bos is aangeplant vrijwel uitsluitend voor houtproductie, vaak als monocultuur, bv den (mijnhout), populier (pulp)
profetenblees paardevijg, paardetort
profiel de denkbeeldige doorsnede v/e terreinvorm
projectiemethode ☞ afbeeldingsmethode
promenade wandelweg
pronknaald gedenknaald *obelisk
proosdij plaats of gebied v/e proost, kapittel of kanunnik verbonden a/e kathedrale of collegiale kerk *klooster
prospuut put waarin vilders hun afval werpen *afvalput
protts (bosb) zijn omgeving beheersende, slecht gevormde bomen die bij dunning wordt verwijderd
provestgoed proosdijland
provincie / staatkundig onderdeel v/ rijk *gewest; 2 platteland, itt de (Rand)stad *streek
prut modder, slik
prutpolder kleine polder

pseudo-ásar dekzandrug die grote uiterlijke
gelijkenis vertoont met een smeltwaterrug
pseudorizon valse horizon
puin 1 massa vergruisde steen *schorre; 2 graan-
stoppels na afmaaiing
puinafglijding aardverschuiving
puinglooïing versterking v/e dijkbeloop met
brokken puin
puinwaaier kegelvormige afzetting v/e stroom
(rivier of smeltwaterfloed) waar deze in vlakker
terrein komt [puinwaaier < overslag < delta]
pulle, pulre moeras
pulver stofas
pummel vochtig hooi of stalmest dat gebruikt
werd ter verdichting v rijswerken
punt 1 spits uitstekend gedeelte v/h vasteland of
eiland *oerd, nes, tong; 2 uitzichtpunt of afgespro-
ken plaats; 3 afzonderlijk samenstel v wiepen en
rijslagen met tuinen, voor afdekking v/h beloop
a/d rivierzijde v kribben die samengesteld zijn
uit haardwerk
pundraad prikkeldraad
punten jagen op watervogels mn eenden, vanuit
een bootje (punter)
puntgracht militaire barrière met taluds en onge-
lijke helling, en een in een punt toegegraven
bodem
put 1 gegraven waterkom of vijver; 2 boorput
voor winning v delfstoffen; 3 uitgraving iha:
veenput, bouwput *fosse
pyriet gereduceerd bodemmineraal, FeS₂ *koperpiet

Q

quadrangulatie romeinse landindeling, veelal tbv
ex-militairen uitgezette rationale blokverkave-
ling van 707x707 m of fracties daarvan, in Lb
mogelijk nog het basisplan vormend voor de
dorpsplanning *centuriatie
quakjeswater duinmeertje @: kwak (kleine reiger)
quatrebras vierarmig verkeerspunt *kruispunt,
twisk;
quic levend vee, stuks vee
quicorn springbron, fontein
quicsant drijfzand *kwikzand
quoteboek landboek, erfregister, kadaster

R

raag uitsteeksel *aanstoot

raai achtervoegsel in een plaatsnaam verwijzend naar gerooid bos \$ -raay, -raij, -rade, -rode, -rathe; 2 dijkvak; 3 scheidingslijn *raaiing; 4 peillijn v/d waterdiepte loodrecht op de stroom; 5 riviertak, vertakking (E: ray)

raaiing rading

raaphof boomgaard

raaphout sprokkelhout

raaproede lengtemaat v 16 voet

raatakker prehistorische akker (5e eeuw v Chr tot 2e eeuw n Chr) *netakker ~~est~~ celtic field

rabat 1 (bosb) door greppels gescheiden, smalle lange verhoogd kweekbedden (voor betere ontwatering); 2 verhoogde strook langs de rand v/e tuin of langs een schutting (berm); 3 kantstrook langs de weg in afstekende kleur en van ander materiaal, langs het verharde wegdek; 4 kaatsbaan; 5 sluitboom, slagboom; 6 sluisje *rabot

rabattenbos verhoogde kweekbos voor eikehakhout *brauw, keelholt

rabbeling (Zaanstreek) versnipperd stukje land *flarde, lapje

rabbinaat amtsgebied v/e rabbijn (een joodse synagogische gemeente), bv Leiden behoort tot net Haagse rabbinaat

rabot keersluis i/e waterloop

rachter rafter

rade achtervoegsel bij een plaatsnaam, verwijzend naar gerooid bos *rode, rooi

radiaire verkaveling straalsgewijze of waaivormige verkaveling, zoals rond een wierde aan te treffen

rading grensscheiding, bv tussen een graafschap en bisdom (Holland-Utrecht) *raaiing

radstake (Gld) middeleeuwse rechtpaal a/d rand v/e marke geplaatst ter afschrikking v slechte bedoelingen, vgl galgeberg

rafeling warrige beweging i/h water op de plaats waar stroming enige belemmering ondervindt, bv bij ondiepte of scheepswrak

raffel (ZHld) ondiepte tussen twee kribben langs de Hollandse IJssel

rafter balk, paal of ligger als slagboom *rechter, rachter

raillijn spoorlijnverbinding

rak 1 (recht) gedeelte v/e vaarwater (vaart, rivier of zeestraat) of vaarwater tussen twee ondiepten, i/h recht stuk v/e rivier tussen twee boch-

ten *ongemak; 2 strook grond langs water, meervoud **raken** *oeverzoom; 3 (Frl) uitstrekking

rake(l) lange bomenrij

ram 1 lange paal als sluitboom; 2 waterhevel; toestel waarin de druk die ontstaat bij het tot stilstand brengen v/e bewegende waterkolom wordt benut om water onder druk te verplaatsen, vooral geschikt om hogergelegen tuinen uit een voorbij stromende beek v water te voorzien

rampaard (Z-Nld) schanswerk, veldschans of wal

rand zoom v/e woud

randeffect het verschijnsel dat aan randen v homogene gebieden een dichtere bezetting (bv met dieren) optreedt. Dit effect gaat ook op voor recreatiedruk

randgeerde omheining (randgaarding)

randgemeente gemeente waarvan het grondgebied grenst aan dat v/e grote stad

randmeer relatief klein meer dat in verbinding staat met een grotere (Veluwe Randmeren)

randwal wal v stuifzand die zich vormt i/d randbegroeiing die akkers tegen overstuiving beschermd

randweg weggedeelte langs een bebouwde kom waar men kan inhalen

rangeerstation spoorweg-emplacement waar wagons kunnen worden hergegroepeerd *vormingsstation, wagenberg

ransel schade aan bomen doordat takken en stam door de wind tegen elkaar zwiepen

rantsoenbeweiding het laten weiden v vee op een klein, afgeschoten deel v/e weiland waar het in een paar dagen alles kaal vreet (en niet alleen de lekkerste gewassen), vooral toegepast bij geiten

rap afval v hout- of plantestengels

ras grootschalige draaikolken in estuaria (Wester-schelde) *wieling

rastel vooruitspringend bastion vóór de bedekte weg v/e vesting

rastering hekwerk, omheining

ratelaar espeboom *klaterpeppel

ratelscheur windbarst in mn eikehout die in de richting v/h merg naar binnen loopt

rauw open grond zonder plantengroei *braak

rauwveengrond niet veraarde, dun bezande veengrond

ravelijn voorliggend onderdeel v/e vestingswerk, i/d hoofdgracht gelegen *lunet

ravijn (Lb) holle weg v aanzienlijke breedte en diepte [holle weg < ravijn]

rebrousseren heuvelen v spoorwegen

rechtsgebied juridisch territorium

rechtsstand recht gedeelte v/e lijn; weg of spoorlijn ≈ rak

recognitie betaling voor gebruik v/e zeker goed a/e ander, i/h a d gemeenschap toebehorend; mn een bedrag dat door een erfpachter of opstaller jaarlijks a/d eigenaar betaald wordt

recreatieterrein verpoosterrein

rede 1 door de natuurlijke gesteldheid min of meer beschutte ankerplaats voor schepen voor of op korte afstand v/d kust (buiten de haven of daar waar geen haven is) *hee, hede; 2 grens- of rooilijn, maar ook een verhoogde zoom of gracht, als grensscheiding *ree

redoute (vestingb) klein en eenvoudig vestingwerk zonder uitspringende hoeken, met aarden wal, al of niet voorzien v/e natte gracht *veldschans

redox-koppel electro-potentiaalkoppel van anionen en kationen in de bodem of in wateren, als milieuparameter voor de mate van oplossing in oppervlakte- of grondwater. Direct waarneembare verschijnselen zijn gley, anaerobe/aerobe vergisting, redox op slikgrond

reduit (vestingb) toevluchtsoord voor soldaten; vluchtschansje in een door de Staten v Holland aangelegde verdegingslinie \Rightarrow rouduite

ree 1 greppel als afwateringsslootje in ongedraineerd bouwland; 2 (Zld) grensslootje *doel 3 mollegang; 4 oprijweg of wagenpad; 5 rede

reef 1 rimpeling v water (golflslag) uitlopend en vervloeiend *reve; 2 groeve

reegenoot bezitter v/e aangrenzend land

reegracht afvoersloot tussen vochtige akkerlanden

reek uitgeput akkerland *driest \Rightarrow uitboeren

reelopers zware jachthagel oa voor ganzejacht

reen 1 hoge akkerrand als perceelsgrens [balk < reen < tuinwal]; 2 boszoom; 3 grenspaal

reep smal langgerekt stuk grond *repe, rijp, zeereep

reeposten kleine kogeltjes om reebokken te schieten

reet zeer smal straatje met één uitgang *slop

reetuun versperring, afsluiting, een verdedigingswerk

ree(uw)weg weg waarlangs een dode naar de begraafplaats werd gebracht *lijkweg

refugehuis bepaald huis i/d stad als wijkplaats v/e buiten de stad gelegen klooster of stichting

refugium (biol) wijk- of rustplaats voor elders voedselzoekende dieren

regen neerslag in vloeibare vorm die als druppels uit de wolken valt, naar vormingswijze te onderscheiden in: frontale regen, stijgingsregen (onweer), bloedregen (roodgekleurd door algen, stof). De druppelgrootte kan zeer verschillend zijn; van motregen tot plasregen *slegge, sarcwater

regenbeek beek die door sterke neerslag ontstaat en snel weer verdwijnt *rooy

regenboog half-cirkelvormige spectraalboog a/d hemel tegenover de zon als de lichtstralen op regendruppels schijnen (breking en terugkaatsing), de kleuren zijn afhankelijk v/d grootte der druppels

regenbui schoer

regendag (meteor) in statistieken opgenomen als de hoeveelheid >0.5 mm per dag

regenfactor de hoeveelheid neerslag die op de grond valt in mm, gedeeld door de temperatuur in °C

reget een door aanwas of aanslibbing verkregen terrein

regiem (hydraul) aard v stroming v/e rivier; sub- of super-kritisch

regio 1 streek, landschap, gewest (regioen); 2 levens- of verspreidingsgebied v dieren of planten *district

regressie (geol) grootschalig terugwijken v/d kust, relatieve zeespiegeldaling, tgv transgressie [afdeizing < regressie]

rei 1 waterloop, stadsgracht, afwateringssloot, greppel; 2 plas water op de grond; 3 grens of rooilijn; 4 hooi

reihout takkebos

rein 1 verhoogde zoom als grens of berm, of met gras begroeide akkergrens (reinhaag); 2 regen; 3 drinkwater (bij leidingmaatschappij); water dat geheel v organische verontreiniging is ontdaan zodat er geen microben meer inzweven

reingenoot bezitter v/e aangrenzend stuk land *reegenoot

reipel repel

reis 1 stromen v water @G: risan; 2 trektocht *fooye; 3 vlak, met de grond gelijk

reistijd duur v/e te overbruggen afstand *daggaans, dagvarens

reit collectief aan waterplanten *ruit, rut

rek 1 (bosb) een houtsortering *sliet, rekhout; 2 lange strook, afstand

rel loopgat, hol of gang

reliëf (geomorf) hoogteverschillen i/h landschap en de steilheid, vorm en richting v hellingen

religieus klooster

remel vaste wal *rimmel, monde

remise bosje kreupelhout als rustplaats en bescherming voor wild

remmingspaal beschermende, geschoorde paal voor landhoofd of sluis tegen aanvaringen *hanepoot \Rightarrow schampsteen

remous turbulentie, het optreden v snel wisselende stijgingen en dalingen i/e instabiele luchtlaag waardoor een vliegtuig stoten of schokken ondergaat [remous < luchtzak]

renneboom sluit- of slagboom, vooral ter afsluiting v/e stad *gaar, barrier, hamei, peerboom, veken, ringboom

rens wilgebomen

rentambt gebied waarover een rentmeester het beheer voert (bv rentambt NO-Polder)

renvooi legenda als kanttekening bij oude kadasterplans

repas 1 engte, pas; 2 plaats waar men een water moet oversteken *passage

repel lange evenwijdig lopende percelen waarbij de lengte >2,5x de breedte is *reipel

reservaat gebied waarop v overheidswege beslag is gelegd om de flora en fauna i/d natuurlijke staat te handhaven

reservoir waterspaarbekken

ressort rechts- of ambtsgebied

restheuvel (Z-Lb) uitgeprepareerd deel v/e (schier)vlaakte *getuigeberg

restveen na vervening op de grond achtergebleven, meestal dunne veenlaag

retraite toevluchtsoord, wijkplaats

retranchement (vestingb) uitgegraven schans i/h open veld of een tweede wal waarop men zich terugtrekt als de eerste verloren is (in Zws-VI aangelegd in 1604 tegen de Spanjaarden) *veldschans

reute rooiplaats voor hennep ☞ vlasveld

reuzengraf ☞ hunebed

reve strook, streep land *ribbe

revêtement lage bekledingsmuur v/e aarden wal, om wegzakken te voorkomen

revier gebied, terrein of district waar gejaagd wordt of dat doorzocht wordt

reye 1 gracht, waterloop; 2 (VI) stadsgracht

rib 1 smalle strook land met een bodemkundig ongestoord profiel als smalle veenakker tussen twee veenplassen [ribbe < krocht] *ril, legakker, haech, riem, zetwal ≈ straat; 2 smalle strook land i/d kleigronden v steenfabrieken a/d Hollandse IJssel, bij het uitgraven tussen dijk en vaargeul gespaard om ondermeer dienst te doen als slijkvangter; 3 smalle bank in zee *rif; 4 smalle ertspijler die als voorlopig steunlichaam bij mijnbouw is blijven staan

ribbeling rimpel op bv een stuifzandvlakte

richel 1 smalle duinstrook; 2 smalle bank in zee

richting relatieve uitstrekkende aanduiding bv windrichting (zonnereferentie) of kompasrichting (magnetische veldreferentie)

richtpaal gerechtspaal als grenspaal

richtpunthoogte (bosb) hoogte boven de grond v/e punt v/d stam waar de dikte de helft bedraagt van die v/h grondvlak (i/d praktijk meestal op borsthoogte, 1.30 m, boven de grond

riddergoed heerlijk goed dat a/e ridder of edelman toebehoort

ridderhofstad (Utr) Stichtse naam voor een riddergoed; havezathe met recht op vertegenwoordiging in de Staten van Utrecht *kemenade, havezathe, heerenhof, sadelhofstad

rideau militaire linie v dekkende voorwerpen (zoals heggen) die de opstelling voor de vijand verbergt

ridse rivierkrib die meestal alleen bestaat uit enkele rijen palen met wat poothout *ridse, ridsinge, rits

ridsing ridse

riege (Gr) rij, bv een huizenblok of kade

riem 1 lange smalle strook getripte veenstof zo breed als een turf dik is; 2 strook grond die door de ploeg wordt omgewerkt *veenakker

rien (Frl) waterstroom *run, rijn

riep kant v/d staat *riepe, trottoir

rierland (Frl) oppervlaktemaat voor vaarsland

rieswaring (Ov) den

riet 1 (Gr) gegraven afwateringssloot, soms doorgetrokken tot i/d kwelder *rijt @G: ridha 'beek, waterloop'; 2 waterplant *roos, roor, roer, heen

rietbeek rozep

riedijk oude zeedijk-constructie langs de zuidelijke Zuiderzee waarbij voor de verdediging v/h beloop rietmatten gebruikt werden

riete (Twente) bovenstuk v/e erosiedal, uitgeslepen in stuwwal met relatief steile randen, aldanniet met een watertje (rietebeek), stroomafwaarts overgaande i/e houtwalbeek

rietgorzen de met riet begroeide uiterwaarden langs de benedenrivieren

rietpark omtuinde plaats a/d oever om vis te vangen en te bewaren *weer, visput

rietpoot een langs een duinvoet of i/h duinbeloop ingegraven dubbelgevouwen wis dekriet als duinverdediging *stropoot @G: hriad 'riet'

rietscherm een van droog riet vervaardigd scherm, ca 1 m hoog om duinverstuiving tegen te gaan en aanstuiving te bevorderen ≈ rits

rietschol losdrijvend stuk rietland *zodde

rietschoot (NHld) rand v riet die de oevers tegen de aandrang v/h water beschermd

rietspreiing laag riet ter bescherming v/e dijk ☞ bekleding

rietveen het meest voedselrijk (eutroof) soort veen *laaglandveen

rietzodde 1 soort v drijvend eilandje bestaande uit in elkaar gegroeide waterplanten *kragge, zudde ☞ zodde; 2 strook riet om land *kraag

rif steil omhoogrijzende ondiepte in zee, meestal lang en smal (aldanniet met begroeiing); in Nederlandse wateren synoniem met steenbank

rige (Frl) rij- of streekdorp

- riggeling** (bosb) heinhout
- rijen** (bosb) dié scheuten v eikehakhout uithakken die niet geschild zullen worden i/d winter voor het vellen
- rijk** / (Nijmegen) stadsgewest bv Rijk v Nijmegen; 2 gebied waarover zich de heerschappij v/e vorst uitstrekt
- rijksweg** weg die na 1811 door het Rijk is aangelegd, beheerd en onderhouden; vooral in NBr brede, meestal op de kerktorens gerichte wegen met forse boombeplanting
- rijm** ~~rijp~~
- rijn** waterstroom *run, rien @K: reinos 'stroom'
- rijp** / witte aanslag v ijskristallen aan vaste voorwerpen als gras en boomtakken (aangevoren dauw) *rij; 2 strook land langs een waterkant *reep, oever
- rijping** fysische en chemische bodemvormende processen die nieuwe gronden structuur geven
- rijs** / watertak @G: rise; 2 toponiem voor laag groeiend kreupelbos
- rijsbed** beslag v rijshouttenen dat men in slappe ondergrond of onder een weg of dijk aanlegt tegen verzakking
- rijsberm** versterking v paalwerk en tenen a/d voet v/e dijk
- rijsbos** bosje v laagstammig geboomte, takkebos *rijsbussel, twilhout
- rijsbussel** gebonden rijsbos
- rijswaard** langs de benedenrivieren gelegen buitendijkse grond, met griend begroeid (vaak wilgen en elzen) *twijgwaard
- rijt** / (Gr/Frl) uitwatering v/e stroom of kanaal in zee een ook de daarbij gevormde geul in buitendijkse gronden; ook wel een gegraven sloot; 2 (NBr) eerste beekbron uit een del ofwel een natuurlijk, langgerekt komachtig (nat) gebied, liggende tussen zandruggen, op de flank v/e waterscheiding *stroet
- rijveling** afval v stro na dorsen
- rijzel** dunne tak of twijg
- rik** smalle strook of pad
- rikkepaal** paal v afrastering *rikking
- rikking** (Ov/Gld) afrastering, omheining
- ril** / natuurlijke waterloop of wetering, mn in kwelgebieden *rel; 2 erosiegeultje *groef, vore; 3 mollerit, loopgraaf; 4 strook grond langs veend land, ruggetje *ribbe
- rimmel** (NBr/Lb) vaste wal bij hoogveen-afgraving *remel
- rimpeling** lichte golfing v/h wateroppervlak *kattepootje
- rinde** eikeschors *bast, run
- ring** / rechtsgebied, ook v/e waterschap *dijkkring; 2 groeikring in hout; 3 ontschorsing om een boom te laten afsterven
- ringboom** sluitboom, draaiboom
- ringdijk** / (Gr) dobbe; 2 onmedijk
- ringdobbe** (Frl) drenkpoel voor vee op buitendijkse (zoute) grond *hollestelle
- ringmuur** verticaal en horiontaal golvende muurlijn rondom landhuistuinen *slangemuur
- ringkade** geheel gesloten kade waarmee een stuk uiterwaard tegen normale hoge waterstand wordt beschermd zonder gebruikmaking v/e nevenliggende dijk of kade
- ringmuur** defensieve stadsommuring [stichel < stadsmuur]
- ringsloot** sloot langs de buitenomtrek v/e droogmakerij, in gemeenschap met polder- en boezemwater; ook als brede sloot voor scheepvaart (ringvaart), vgl neksloot
- ringwal** / ringvormige omwalling v/e (natuurlijke) depressie en vaak ontstaan door reliëfinversie (differentiële klink); 2 kunstmatig opgeworpen wal rond als veekraal
- ringweg** omleidingsweg rond de bebouwde kom *ceintuurbaan, katse, kets
- rinne** waterloop, kanaal
- riolen** (bosb) de grond diep ompspitten waarbij de bovenste grondlaag onder komt te liggen ~~riolen~~ bosbouwkundige ingrepen
- riool** / droge greppel, akkervore; 2 ondergronds afvoerstelsel voor hemel- en afvalwater in het stedelijk gebied *gortiere, gorgoen
- ripe** (Frl) oeverkant
- risch** / aardkluit, graszode; 2 schraal, mager, dor
- rit** loopgraaf v/e mol *rel
- rits** / merk op bomen die geveld zullen worden; 2 kleine krib i/e rivier van rijshout *ridse; 3 scherm v rijshout voor aanstuiving en tegen verstuiving; 4 een evenwijdig a/d kust liggende rug of bank v schelpen en zand; 5 gleuf, spleet [rits < groeve]
- rivier** brede natuurlijke waterloop die de afwatering v/e stroomgebied verzorgt (de oppervlakkige afvoer v/d neerslag bedraagt gemiddeld zo'n 30%). In het laagland v Nld kan onderscheid worden gemaakt tussen de benedenrivier (met getijde-invloed) en de bovenrivier (zonder getijde-invloed) [beek < rivier] *stroom
- rivier-afzettingen** het door de stroom meegevoerde vaste materiaal dat zowel in horizontale als in verticale richting een sterke afwisseling kent v grind-, zand- en leembanken en -lenzen. Intern kennen de pakketten een vaak wisselende gelaagdheid van goed afgeronde keien en korrels *fluviaal
- rivierarm** nevengeul v/e stroom, zowel passieve doodloper (hank, strang, buitenkil, kreek) als actieve nevengeul (sprugtel, tak, sprang, (molen)streng)
- rivierbos** *galerijbos, ooibos

rivierduin de door verstuiven v zand ontstane verhoging v h (hoogwaterbed)terrein, thans vaak als droog grasland in gebruik ≈ donk

riviere oeverstreek, land langs een rivier

riviereiland *waard, weerd, werder, zwamp

rivierenlandschap huidige (uiterwaard) danwel oude omgeving direct langs de rivier gelegen met stroomgordel-afzettingen, en met het minder of meer natuurlijk reliëf van stroomgeul, dijk, strang, griend, wiel, ontgronding, stroomrug, oeverwal en kom

rivieringrepen maatregelen ter regulatie van de waterafvoer en de vorm van het bed: bedijking, kanalisatie, normalisatie, mondverlegging

rivierklei zware kalkrijke klei dat uit zeer rustig stromend of stilstaande rivierwater (kom of uiterwaard) is neergeslagen, vgl laklaag (extremiteit)

riviermonding uitloop v/e rivier in een water met andere stromingscondities *aber, gamb, gent, geurt delta, estuarium ☞ schootwater

rivieroevergrond buitendijks gelegen grond dat periodiek overstroomd raakt; als onbegroeid (aanwas), met hout begroeid (rijswaard) of met gras bewassen (uiterwaard) *zomerland, koningsstroom

rivierschuim op de rivier drijvend of langs de oevers gevormd en/of afgezet schuim *kopschuim (getij), zijkschuim (vloed), moffestront (oeverslag)

riviersplitsing vork, tgv gent *straamp

rivierterras (Lb) een door de rivier verlaten en vervolgens versneden dalbodem

riviervlakte gebied waarbinnen de rivier haar invloed heeft doen gelden, hetzij i/h verleden (sedimenten), hetzij nog tot op heden (waterstandsinvloed) [beekdal < riviervlakte]

riviervloed periodieke of a-periodieke waterstandsverhoging door bovenstroomse aanvoer, of getijde-invloed *waterwals, bore, mascarot

rivierzand meestal relatief grof en hoekig sediment, in Nld veel gewonnen uit de Waal en geschikt voor betonwerk

rode achtervoegsel bij een plaatsnaam verwijzend naar geroid bos, bebouwbaar gemaakt land *S*-rade, -rathe, -raay, -rooi, rode ☞ bosnaam

rodolm / (O-Nld) roodgekleurd ijzerhoudend slib op een waterbodem; 2 ijzerverrijking idvv concreties of zelfs platen i/d bodem (gleyverschijnsel), zachtere vorm dan een oerbank *rodoorn

rodolmwater ijzerrijk water

rodoorn (Gr) eigenlijk roodoer-kleigrond door Fe_2O_3 , arm aan kalk maar rijk aan humus (vooral langs de Dollard aan te treffen) *kniplgrond, knikgrond

roede / lengtemaat van 3,86 m; 2 oppervlaktemaat van 15 à 16 m², ofwel 14,15 m² (Staringlijst)

roeihaan wedstrijdwater voor roeiboten

roeke (VI) veldwachter

roepen (mijnb) het op onoordeelkundige wijze wegnemen v kolen op een plaats waar dat niet mag

roer riet of onkruid (roerkruid) in wateren

roeren door vergraving grond uit zijn natuurlijk verband rukken (profiel-verstoring)

roest nachtleger v vliegend wild

roestvlek in de bodem een aanduiding voor een oxiderend milieu waarin Fe_2O_3 aanwezig is (bruine en oranje vlekken) ☞ gley

roet / (Gld) onkruid, ruit; 2 rookaanslag *soet
rolkei door water afgeslepen rivierkei, als beddinglast meegevoerd *rolsteen

roller zware brandingsgolf *breker, schoffel

rolling tuimelende beweging v water *deining

rolpaal draaipaal in de binnenbochten v kanalen of op havenhoofden waarlangs de treklijn v schuiten gaan kan *jaagpaal, rollepaal

rolsteen afgerond steen [rolsteen < katebol] *wouterblok ☞ rolkei

romerveld ruimte, de uitgestrekte gronden @G: rûma

romp stuk schors, i/h een buisvormig stuk populierschors dat in vruchtbomen wordt gehangen om daarmee vogels te vangen

rompvlakte (Z-Lb) een tot schiervlakte gereduceerd voormalig gebergtemassief

rondeel halfronde vestingstoren

ronduit ☞ reduit

rondweg omleidingsweg rond de bebouwde kom *ringweg, ceintuurbaan, katse, kets, gordelweg

roodwild (jag) benaming voor reeën en herten

roofbouw bebouwing v grond waarbij men niet voldoende afwisselt of bemest zodat de grond armer, schraler wordt ☞ uitboeren

rooifland (Zaanstreek) zeer smal land, ookwel aangeduid als garenstreng

rooi / grenslijn *raai, doel, ree; 2 rechte lijn of juiste richting v beweging

rooilijn richtlijn waarin gebouwen v/e straat worden geplaatst en die de grens aangeeft met de openbare weg. Ook als richtlijn voor het aanbrengen van beplanting

rook / grote hooistapel; 2 rookgas *smook, soet, damp, blaak, kuil, domp, walm

rookgas de bij verbranding vrijgekomen gasvormige verbindingen, van nature vnl CO/CO_2 en NO_x , en uit de chemie mengsels van Cl en PAK's ☞ gas

roor riet

roos riet

rooster wild- of veedrempeel bij natuurpark of bij dijkvak *valbedde

root het staande water waarin vlas ligt te roten *ruit

rooy droge bedding v/e regenbeek *regenbeek

rosier rozengarde

rot deel v/e dorp of buurschap dat onder een rotmeester stond

rote weg

roth (NBr/Lb) wijk, buurt of gehucht ter plaatse v gerooid bos *buurtschap

rotkuil kuil waarin men vlas root

rotonde rond verkeersplein

rots / aardgesteente *vels, vlintroke; 2 hoop opeengestapelde steenblokken, rotspartij *bootse, klip, falise, steenroke, sark

rotte kleine opening in keersluis, door een toldeur gesloten

rotten / (klei rotten) gedolven kleislib een jaar laten liggen opdat de zich daarin bevindende plantevezels zullen vergaan [☞]toemaak; 2 laten ontbinden v organische stof (vezels) *rotten, afvertigen, afvorten

rottingslik sapropeel (onderwater), boomaarde (bovenwater)

rouwe (Lb) smal watertje, gangetje, slootje

rozengarde (lit) kerkhof *rosier

rozep rietbeek

ruden (Gr) schoonmaken v met onkruid en waterplanten dichtgegroeide sloten

ruderaal milieu dat sterk beïnvloed is door de mens, en een overmaat aan voedingsstoffen bezit zonder aan de agrarische produktie dienstbaar te zijn (bv spoorbaan, puinhoop, sterk bereden wegberm, recreatieterrein)

rug / lange smalle hoogte i/h land, i/d regel tussen 1,5 en 5 m hoog, soms opgehoogd; 2 strook land dat zich boven water verheft; 3 (meteor) gebied met betrekkelijk hoge luchtdruk

rugt onkruid, ruigte

ruï gracht

ruige rijp witte, luchtige lagen, samengesteld uit op rijp gelijkende kristallen die zich bij onderkoelde mist of nevel vooral op verticale oppervlakken afzet

ruigoord wildernis

ruigte gewas, hetzij kreupelhout of onkruid, riet, biezen ed, al wat in sloten groeit *pels, rut, ruit

ruilverkaveling vorm v landinrichting (met nadruk op agrarische belangen), bevattende alle veranderingen die aangebracht zijn i/d waterhuishouding, het wegenpatroon en het verspreide grondeigendom v/d verschillende eigenaren *landinrichting

ruimen het omlopen v/d wind v/h W naar het N, veelal nadat een depressie is langsgetrokken

ruimrecht het recht om bij het schoonmaken v/e water het vuil op een aangrenzend erf te werpen

ruimte het open veld *romerveld

ruimtelijke ordening het ontwikkelingsbeleid van de rijksoverheid aangaande het landelijk gebied, dmv nota's (rijksniveau), streek- en structuurplannen (provinciaal) en bestemmingsplannen (gemeentelijk)

ruïne overblijfsel v/e verwoest of door de ouderdom vervallen gebouw

ruit / sloot waarin men hennep te roten legt; 2 uitgetrokken onkruid v akkers en heggen; 3 onkruid dat aan slootkanten of i/h water groeit *rut, pels

ruiterpad mulle zandweg voor paardesporters

rukwind windvlaag *buis, zeng

rul / droog en onsamenhangend mul zand; 2 (NBr) kleine waterloop *ril @N: rullen 'snel voortbewegen'

rulijs oneffen, hobbelig ijs

run / klein natuurlijk watertje [run < aa] *loopje, runde; 2 fijngemalen eikeschors voor looien, strooisel, broei- of bemestingsmiddel *rinde

rune smal dalletje [rune < vaal]

runturf in de vorm van turf gesterste uitgelooide run als brandstof

ruraal landelijk

rusch / samengroeisel v bies *graszode, heidezode (plag), kluit; 2 (Zaanstreek) rietzode

rustgebied stiltegebied voor broedvogels

rustplaats / pleisterplaats; 2 slaapplaats of nachtverblijf van wild *leger, polk; 3 grafplaats

rut onkruid, ruigte mn a/d waterkant

ruwaard / ruigte als specie voor het dempen v sloten en verstevigen v dijken; 2 zwaar beslagwerk v rijshout om een uitstekende hoek v/e dijk tegen stroom en ijs te beschermen [☞]bekleding

ruwaardschap ambtsgebied v/e landvoogd

ryl (Frl) brede greppel *ril

S

saad rietkraag aan de lange zijde v/e eendenkooi
*sating

saap heidevlakte, heideveld *sape

saddijk (WFrl) kuil of delle i/e stuk land, ontstaan door het uitgraven v aarde voor de ernaast gelegen dijk

sade graszode

sadelhofstad woning v/e land- of leenheer, hof v edelen *heerenhof, saelhof, zolenweert, vronhof, aansale

saelhof sadelhofstad

sale kerk, tempel, godshuis

sam (O-Nld) klam, vochtig

sandinge zanderij, zandgroeve

sandr waaivormig dek van bodemmateriaal dat i/h voorterrein v/h landijs afgezet door smeltwaterstromen; fluvioglaciale spoelzandwaaier
*fluvioglaciale mantel

sânouwer (Frl) oeverwal

sape (NHld) schrale grond *saap

saphout lijsterbes en wegedoorn

sappe onderaardse gang naar een vesting *loopgraaf

sarcwater regenwater

sark rotsmijn, steengroeve

sarksteen rotsblok, zerk voor graftombe

sas 1 (Zld/NBr) sluiskolk of wiel; 2 schutsluis
*verlaat

sate grondslag of staal v/e dijk

satellietstad een i/d nabijheid v/e grote stad gelegen of geprojecteerde plaats die het bevolkingsoverschot moet opvangen

sating saad

schaag 1 bos dat men bij het rooien v/e groot woud heeft laten staan; 2 dicht struikgewas, kreupelhout @OE: scaega

schaal 1 aanloophaven; 2 verhoudingsmaat i/d kartografie: kleinschalig (gegeneraliseerd) of grootschalig (gedetailleerd)

schaapherder veehoeder *schaper, scheper, stellenaar

schaapskooi veestal waarin geen grup aanwezig is en waarin de zich ophopende mest gedurende heel de stalperiode niet wordt verwijderd *potstal, bo, schapenboet, schapeschot, schaaresschuur

schaapstal plaats waar grond werd gehaald voor dijkbouw *dijkput

schaar 1 aandeel i/d gemeenschappelijke weide, de meent *waardeel, schar; 2 eenheid waarin het aantal stuks vee berekend wordt dat men op de meent mag laten grazen; een koe rekent men gewoonlijk op 1 schaar, een vaars op 3/4 en pink op 1/2 schaar; 3 gewas, opbrengst v/d

oogst; 4 hoge steile kustlijn, steil afgebroken wal, oeverzoom hoog v/d zee *schoor, schor; 5 getijdegeul, combinatie v eb- en vloedgeul, diepe geul in vaarwater

schaarbos kreupelbos *hakhout, schalmbos, blekbos

schaardijk dijk die onmiddellijk a/e rivier ligt en niet door uiterwaarden daarvan gescheiden is *waterdijk

schaaroever hoge steile over die o/d aanval v/e stroom ligt en meestal inschaart als hij niet kunstmatig versterkt is

schaarweide *markeweide, meent

schacht 1 mijnkoker; 2 inhoudsmaat v grondverzet *schaft, schoff

schachtbouw duurste vorm v mijnbouw dmv verticale tunnels, vgl dagbouw en tunnelbouw

schad weerspiegeling i/h water of het ijs

schadde zode v veenachtige heidegrond die gedroogd als brandstof gebruikt wordt

schaduw hout collectieve benaming voor bomen die i/d schaduw nog goed groeien, als den en beuk

schaduw *lommer, scheem

schaft lengte- en oppervlaktemaat (vierkante roede bij één spit diepte) $\approx 1/12 \text{ m}^3$ *schacht, schoff

schafter uitholling, kuil

schal galmklank

schalm 1 ontschorste en gemerkte plek op een boom die verkocht zal worden; 2 kavelbomen die te koop zijn

schalmbos ~~sch~~schaarbos

schalter het niet-doorlatend veenmosbank, uit een groot aantal horizontale laagjes bestaand en meestal 10 tot 20 cm onder het maaiveld. Met kleidek geeft schalter na indroging sterke scheuring waarin weer kleivulsel kan raken en opnieuw aanleiding voor uitzetting kan zorgen. Het proces leidt tot een bulterig maaiveld *spalter

scham 1 eilandje i/e ven; 2 kale plek op een begroeid stuk land

schamel (O-Nld) een door uitgegraven aarde gevormde berm *schemel

schamppaal paal die de hoek v/e gebouw, brugleuning of poort tegen aanrijden beschermen moet, vgl ijsbok \approx remmingspaal

schandpaal een op een voetstuk opgerichte paal of zuil waaraan een wetsovertreder van lichte vergrijpen van overheidswege werd gekluisterd en tentoongesteld (afgeschaft in 1854) *kaak, kruis, geselpaal, pille, meere, stoepe, staak

schans 1 een i/h veld opgeworpen vestingswerk met bastionvormen *skâns, schildweer, bedelf ~~sch~~veldschans; 2 stadswal; 3 takkebos

schansbos takkenbos

schapedrift grond waarover een kudde schapen gedreven wordt, ook kudde schapen zelf

schapekamp *ies, ees

schapenboet (Texel) schaapskooi

schapenwal (Wieringen) ☞ tuinwal

schaper schaapsherder

schar 1 oever of strand ≈ schor; 2 (Frl) aandeel i/d gemene weidegrond *mienskar; 3 oppervlaktemaat

scharde stuk heidegrond dat gebrand wordt

scharn (Frl) mest en drek, vooral v koeien en paarden *skarne, skerne

scharrel voedselzoek *akeren, asen, bisen

schat (Gr/Dr) oppervlaktemaat, koren-landmaat

schatgoed tijnsplichtig land

scheg landtong

scheelte schuinte

scheem 1 schaduw, lommer; 2 spiegelbeeld, weerspiegeling

scheepsbouwplaats *werf, helling, dok (reparatie), cofferdam

scheepskerkhof gevaarlijk vaarwater met vele scheepswrakken

scheevoor (NBr) scheidslinie tussen twee stukken land *reenvoor

scheid grens, afscheiding

scheidboom grensboom *scheiboom

scheide tweesprong, splitsing

scheidingskrib pier dat een gedeelte v/h water i/e andere richting leidt, mn twee rivierarmen scheidt

scheidpaal grensmarkerende paal *limietpaal ☞ grenspaal

scheisloot sloot ter afscheiding v percelen (poldersloot) *aardgracht, rei

scheld ondiep water, ondiepe plaats

schelf 1 met biezen begroeide hoogte; 2 zorgvuldig opgestapelde hoop hooi, stro, ongedorst graan, vlas, of riet bestemd om geruime tijd te blijven staan

schelgat gat a/d buitenzijde v/e zeedijk, door afslag ontstaan *sleetboord, grondgat

schelling scheiding *scheiing, schenk, schie

schelpaarde kalkmengsel als bemestingsstof

schelpbranderij kalkoven

schelpzandkegeltje veelal op strandvlakten zichtbare zandtorentjes met een schelp als beschermend dekstuk tegen regendruppels [schelpzandkegeltje < aardpiramide] *aardpijler

schelvering (ZHld) wal die verstuuving v/h duin tegenhoudt, tgv stuifdam

schelvisweer stil, mistig najaars- of winterweer

schemel spook, geestverschijning ☞ bijgeloof

schemering halfdonker, zonlicht dat door de dampkringlagen boven ons naar de aarde teruggekaatst wordt wanneer de zon reeds onder of

nog onder de kruin is; de sterrenkundige schemering duurt tot de zon 16' beneden de kim is gedaald *lime, priemen, tweelicht, valavond, uilevlucht

schene (Frl) afsluiting

schenkeldijk dwarsdijk tussen twee andere *schinkeldijk

schep plaats waar men water schept, waterstoep

schepel oppervlaktemaat, zoveel land als men met een schepel kan zaaien, ≈ 1/8 ha of 0,1065 ha (Staringlijst)

schepenbankgebied schependom *schepenie, ambachtsvierschaar

schependom rechtsgebied v schepenen, stedelijke overheidspersonen

scheper schaapherder

schephoofd krib a/h einde v/e separatie waarmee men de waterverdeling over beide riviertakken beïnvloeden kan

schepperij (Gr) waterschap [zijrecht < schepperij < zijvest]

schepsteen met netten uit zee opgeschepte barnsteen, door het nagenoeg gelijke s.g. van barnsteen en water drijft schepsteen op zoutwater maar zinkt in zoetwater

schering vaste afscheiding tussen percelen, bv een hek, schutting, touw, draad

schermbos bos dat niet i/d eerste plaats bestemd is voor houtproduktie maar voor windschut, tegen inkijk *schutbos, schutbert

schermkap (bosb) beheersvorm waarbij ter verjonging v/h bos en ter bescherming v/d dunne verjonging een deel v/d bomen, regelmatig over het terrein verdeeld, niet gekapt wordt (schermstand)

schekpaal weidepaal waaraan dieren zich kunnen wrijven *schurk, kaak

scheur 1 aardspleet, barst [keen < kloof]; 2 slop, nauw straatje

scheurke (NBr) kleine brug

scheurland het voor de eerste maal tot bouwland omgeploegde weiland

scheversteen stuk steen, steengruis

schicht lichtstraal v bliksem of zon

schie scheiding @OE: scir 'grens'

schier schrale grond, grijs of wit blinkend of vrij v onkruid

schiereiland vrijwel geheel omstroemd landdeel a/h continent *landpunt

schiervlakte (Z-Lb) terrein waar de hoogteverschillen agv denudatie klein werden of bleven *rompvlakte

schierzand fijne grijze zandlaag onder heideveen *bleekzand, loodzand

schietboom sluitboom *staver, spake

schietkuil *schuttersputje, mansgat

schietlaag de eerste laag rijswerk die bij het maken v/e baardwerk i/d rivier wordt geschoten

schietplank schutplank, vloedplank

schijngestalte de diverse gestalten waaronder de maan zichtbaar is bij zijn omwenteling om de aarde (oude en nieuwe maan, kwartieren)

schijnsel verzamelnaam voor optisch waarneembare, lichtgevend processen *zeevonk, weerlicht, blik, ijsblink, zebra-effekt, zodiakaallicht, zonneharp, zuil, heilichten, glorie, waterlucht, halo, stalkaars, nachtwolken, paarlemoerwolken, opdoeming, pseudorizon, dwaallicht, vlenkinge

schijput beerput

schildmeer ondiepe waterplas *lieskemeer, schelfmeer, scheld

schildweer verschansing, versterkt punt

schinde boombast, schors

schinkeldijk (NHld) dwarsdijk ⇔ schenkeldijk

schipbrekinge gevaarlijke plaats in zee (schipbrokigheid)

schiplede vaart

schippersherberg boerderij langs een rivier waar schippers overnachtten, meer specifiek als overslagplaats

schit koeiedrek

schob overdekte open plaats bij een boerderij *wagenhuis

schoer 1 sloot v ca 7 voet breed; 2 (Gld) onweersbui, regenbui of windvlaag *schuur

schof drijvende wolkenmassa *bui

schoff oude inhoudsmaat voor grondverzet *schacht

schoffel een over een andere heen schuivende golf *roller

schokke (NHld) brandstof v riet met koemest, opgeworpen in een vierkante hoop, soms gebruikt als ophoging, vgl belte *pluis

schol 1 (Ov) van zandgrond afgestoken dunne heidezode, dat soms als gierspons dienst deed om tijdelijk potstalmest op te slaan; 2 drijvend stuk platijs; 3 grote platte aardkluit; 4 een door verschuiving begrensd gedeelte v/d aardkorst; 5 ondiep

scholtambt (Ov) oud rechtsgebied [mark < scholtambt < drostambt]

scholteboer boer die op zijn eigen hofstede woont, voorname boer met veel invloed, vroeger het schoutsrecht uitoefenend

scholtegoed (Achterhoek) landgoed v/e heer of klooster, door de scholten beheerd en bewerkt door horigen *hove

scholveen ⇔ hoogveen

schoor 1 aangewassen grond *schor; 2 steunbalk of paal; 3 kleine houten brug *opstap; 4 (NBr) oeverland langs kleine riviertjes @G: skaurna 'drassig oeverland'

schoordijk ⇔ schaardijk

schoorkuil (Dr) gedeelte v/h veen dat men bij het uitgraven laat staan tegen inzakken *veenbanket

schoorwal 1 dijk zonder voorland; 2 een door waterstroming en golfslag v/d zee ontstane zandbank min of meer evenwijdig a/d kust, dikwijls v vooruitspringende punten a/d kust een aanvang nemende en bij verdere ontwikkeling een lagune of haf kan afsnijden v/d zee [haakwal < schoorwal < strandwal] *landtong, lido

shoot 1 beboste hoek zandgrond uitspringend in moerassig terrein; 2 afhelling; 3 zeeboezem

shootsveld uitgestrektheid die een vuurmond kan bereiken, in het speciaal bij een verdedigingslinie als de Hollandse waterlinie een gebied met een opbouw-verbod volgens de Kringenwet (raseren v/h terrein)

shootwater zoet water in zee, rivierwater dat in zee stroomt

schop (O-Nld) wagenschuur

schor 1 (ZHld/Zld) aangewassen en begroeid buitendijkse grond *gors, kwelder; 2 onder water langzaam afglooiend en daardoor een moeilijk te benaderende kust vormend

schorggrond uit het schor gestoken kleigrond, mn begroeide teerlingen van 16 à 20 cm zijden, uit de bovenste laag v/e rijpe schor gestoken *schorkloeten

schorkloet schorggrond

schorre afgehakt en afgebroken stuk steen, puin

schorzode graszode v uiterwaard of schor *vletzode

schot 1 uitgebaggerde specie; 2 grond-, dijk- of waterschapsbelasting; 3 afgeperkte ruimte als onderdak voor varkens en schapen, iha plaats waar zwervend vee geborgen werd *kraal, beers, koebocht

schotsluis inudatiesluis voorzien v/e schotbalkkering

schots plat stuk drijvend ijs *schol

schotwal wal v aarde of bagger op de kant geworpen bij het graven of uitdiepen v/e sloot (vroeger i/h voorjaar gebruikt ter bemesting v/h land)

schoutambacht rechtsgebied v/e schout

schouw 1 overzetplaats *skou, veer, pont, zet; 2 regelmatige inspectie v water, wegen en dijken; 3 platbodem of boerenpraam ofwel een symmetrisch slootbootje: melkschouw (lang en smal), vletschouw (breed) [schouw < veerpont]

schraad afgesneden landperceel *schro(de), skraad @OND:

schraagbrug noodbrug op stutpalen

schraal 1 water: hard; 2 lucht: droog en koud; 3 bodem: onvruchtbare grond *haal, schriel, smeeg, mager, risch

schraalland / ontwaterd of juist ondergelopen land, iha soppig drasland *onland, blauwgrasland; 2 onbemest wei- of hooiland

schrank / afsluiting of omheining v schuin i/d grond gestoken palen of staken; 2 schoof vlas, later i/e stuik te plaatsen

schankelen (Dr/Ov) zigzagsgewijs eggen, op smalle akkertjes toegepast

schrans / lage stenen muur; 2 (NBr) grote boerderij met recht v zwanendrift (omgrachting) *slotje, begraven hofstad; 3 takkebos; 4 reet, opening

schraavel een door schrapen gemaakt kuiltje, bv voor latere nestkom

schreden aarde brengen op een land of dijk

schreef grenslijn

schriek hoek of bocht als grensverspringing

schriel schraal

schrikdraad heiningsdraad onder stroom

schrikhek wegplint met rode wijkpijlen

schrikschans redoute met een droge gracht en palissade omgeven

schrode afgesneden stuk v/e strook grond

schrodinge dijkvak dat ter onderhoud wordt toegewezen *verstoeling

schroei zeer sterke uitdroging

schronde spleet, kloof

schrooien een dijk in hoefslagen afdelen

schrooilingen haksel v stro of hout

schuddinge (aard)beving

schuifsteen halfplatte rolsteen als rivierbedlast

schuilplaats *jachthut, bunker, aachte, krocht, wachthuis, afside, hol, leger, burecht, schulage, schulinge

schuim blaasjessop op rivier of langs de kust *kopschuim, zeikschuim, ampulle, broem, bruis, moffestront

schuimzout zout dat de golfslag als een verhard schuim afzet

schuinte helling *faliekant, sleep, scheelte, wansch

schuiver grote golf

schulage schuilplaats *schulennisse, schulinge

schurftlaag dunne onregelmatige oerafzetting op wisselende diepte beneden de eigenlijke oerbank

schurk wrijfpaal voor vee *kaak, schuurpaal, scheurpaal

schurveling (Goeree) met eik of populier begroeid dammetje tussen stukken geëgaliseerde akkergrond (haaymeet); ontstaan door opwaaiing of opzij geworpen bij egalisatie v/d grond, verwijdering van overgestoven duinzand of bewust uitgegraven om dicht bij het grondwater te komen [schurveling < houtwal] *diekje, elzemeet

schut / een tot waterkering dienende schuif die meestal tevens als overlaat zal werken *keerderdam, schutting, verlaat, beer; 2 boswachter, koddebeier; 3 schutting dwars op een viswater

schutbert scherm, schut

schutbos schermbos

schuthok kot voor in bewaking genomen vee, dat op afgesloten land was aangetroffen, en waar de eigenaar tegen betaling zijn vee terug kan krijgen *schutbocht, schutstal

schutkolk ruimte tussen de schuifdeuren bij schutsluis

schutlaken (Land v Maas en Waal) keersluisje i/e wetering, dwarsdammetje met afsluitbare koker in wateringen die een waterboezem in enkele afgesloten compartimenten verdeeld

schutmantel strook houtgewas als windschut *windmantel

schutplaats wijkplaats voor scheepvaartverkeer *opperd, rede, slaak, waal

schutsloot wetering

schutsluis een gecompartmenteerde sluis met deuren voor het overwinnen v/e hoogteverschil *kammersluis, sas, verlaat, zijl

schutstal (Ov/Gld) grote stuw voor een watermolen om het beekwater op te stuwen [schutstal < stuwdam]

schutterie plaats waar het geschutte vee werd vastgehouden of gestald

schuttersput *mansgat, schietkuil

schutting / aaneengesloten planken afscheiding *blanketsel; 2 afsluiting dwars op een viswater *schut

schuur / boerenbouwsel *boet, boede, spieker, schop, schot, schaapskooi, stie, stije, suwstal, kubbe, kof, ridehuus, koetshuis, tiendschuur; 2 hemels natuurgeweld als een hagelbui, regenvlaag, onweersbui, wolkbreuk *schoer

scoenese (Zld) buitendijkse grond

scourse waterloop

seadde (Frl) zode

seburch (Frl) zeedijk, zeewering, tgy aburch (binnendijk)

sedel woonplaats

sediment bezinksel, neerslag of afzetting van door water, lucht of ijs meegevoerd materiaal als grind, zand en slib

segenherde geitenhoeder

segmentdeur sluisdeur die draait om een boven het water gelegen horizontale as

seiche periodieke niveauverandering v/e meer (staande golf)

sein (bles)baak

seinvak blok

seizoen jaargetijde met de daarmee verwand zijnde processen, bv bladgroei, sneeuwval, onweer, stormweer

selbarnen zoutwinning door verbranding v opgebaggerd (zout)veen (tot 15e eeuw) *selnering

sele achtervoegsel bij een plaatsnaam verwijzend naar tijdelijk bedoelde bewoning (één-ruimtige woning) uit de vroege Middeleeuwen, samen-

hangend met veeteelt *S*-sal(e), later ook aanduiding voor germaanse hoeve met grote woonhal

sellant zoutland, zoute moeren die bedijkt en uitgeveend werden om zezout te bereiden
 *selnering

sellinge gegraven inham of haventje i/d buitengrond *aakvlaai, insteekhaven

selnering zoutwinningsmethode waarbij zouthoudend veen (derrie of darinck) werd opgebeugeld, gedroogd en verbrand. De resterende as (sel) werd vervolgens opnieuw met zout water vermengd voor hogere concentraties) en onder turfuren in zoutketen ingedampt en gezuiverd. Doordat de grondstof tevens de benodigde energie leverde voor het proces was de fabricage goedkoop en opbrengst hoog (tot 15e eeuw), daarna verdrongen door zeezout uit pannen
 *selbernen

sentine / modderslijk; 2 (lit) de hel

septentrioen het noorden

serre (Vl) broeikas *glasteelt

sfeer milieukring

sibbe (Lb) jonge aanplant @G: cippeta

sideland land met een ondiepe grondwaterspiegel, tgv hoogland *sytlant @OF: side

sidelinge (Vl) / zomerdijk; 2 afvoerkanaal; 3 zijdwende

sidelsloot wegsloot, bermsloot

siek waterstroompje *sik, zijg

sien (Terschelling) smalle ontwateringssloot
 *sjaan, keen

siepelhout lijsterbes

sieruin pronktuin bij welgestelde boerenhoven en landgoederen, met elementen als een fontein, volière, oranjerie, laan, watergrot, berceau, kabinet, colonne, parterre, sterrebos, boomgaard, graskom, speelhuis, prieel. De oude stijl was de Franse (formele stijl, geometrische siertuin), en later kwamen meer siertuinen in een meer vloeiende Engelse stijl (landschapsstijl). Siertuinen dienden voor pronk en verposing, vgl boerentuin (nut of opbrengst-gericht) *prayeel

sifon slootduiker voor waterafvoer

sigat zinkgat, kolk, holte

signatuur kaartteken zoals vermeld i/d legenda

sijpe zeer smal stroompje met kwelwater *siepsloot (Gr), zijp (Hld)

sijpelen doorlekken van water door bodem

sikkelduin meer of minder migrerend soort duintype met een sikkelvormig grondplan (de open zijde v/d wind gekeerd) op een onbegroeide niet-stuivende ondergrond, tot 25 m hoogte reikend *boogduin, barchaan

sille oppervlaktemaat, stuk akker van één dags ploegen *zille

silo / opslagplaats v kuilvoer in weiland (voederkuil); 2 pakhuis iha

silt korrelgroottefractie van 16-50 µm

simpel (mijnb) doodlopende pijler

sinderberg (Gld) hoop v metaalslakken (sintels) bij ijzeroerwinning in beekdalen vrijgekomen, vgl slakkenhoop

singel / buitenmuur of weg langs de buitenzijde v/e stad; 2 ringgracht *stadswerf; 3 (viss) met strandkeien bedekte plaats als droogsingel; 4 windschut v bomen en struiken, ihb een rondlopende afsluiting v/e akker, bestaande uit akkermaalshout; 5 smalle, lange open ruimte tussen bospercelen

singelgrond zand- en kiezelbank in vaarwater
 *singels

sinnebeek stortbeek met schuimend en kolkend water *torrent

sintel / metaalslak; 2 uitgebrand stuk steenkool
 *slak

sint-Elmusvuur vrij zeldzaam natuurverschijnsel dat zich in donkere nachten voordoet als een zwak lichtverschijnsel aan puntige voorwerpen (sproei-ontlading), soms zo sterk dat voorwerpen met een lichtglans omzoomd worden

sinter afzetting v kalk of kiezelzuur uit bronwater

sinterklaasweer karakteristiek winterweer met motregen, enkele graden boven het vriespunt

sinus golf beschouwd als zeeboezem of inham

sit zetel, hoofdstad

siter heuvelflank *slede, site

situering locatiekeuze v/e nederzetting waarbij de vroeg-middeleeuwse bewoningsfactoren relatief ingeschat kunnen worden in verhouding: waterbouwland-weiland-brandstof-bouwmateriaal als 10-5-3-3-1 (Christholm)

situatiemeting landmeetkundige opmeting ter bepaling v/d onderlinge ligging v terrein-elementen

sjaan (Wieringen) ontwateringssloot *keen, sien

sjillân (Frl) bouwland (zaadland)

skern (Frl) mest, modder @OF: skaerne

skiersân (Frl) loodzand in podzolprofiel *schierzand

slaak / plaats waar de zee bij onstuimig weer effen en stil is, ookwel slecht (ondiep) water; 2 wetering *vliet

slaan water uit de polder lozen

slaapakker braakland

slaapstad forenzenplaats

slachte / oeverversterking; 2 binnendijk

slader zandige hoogte in moerassig terrein *donk @slat+haar

slag / niet-verharde wagenweg door de duinen; 2 weg door velden; 3 stuk land dat aan iemand wordt toegewezen: hoefslag, dijkslag *weer, zelg;

- 4 elk der afdeling waarin bouwland met het oog op vruchtwisseling verdeeld wordt; 5 grondvlak voor turfstapel; 6 waterpasafstand tussen voor- en achterbaak; 7 aanloeding bij nadering v kust of bank; 8 golfslag met het steeds wisselend drukverschil als erosiekracht; 9 draai, knik of wending v/e weg; 10 kuil of gat geslagen in de weg; 11 spoorwegvak; 12 paalwerk of versterking bevestigd aan rivieroever; 13 regenvlaag, hagelbui
- slagboom** afsluiting bij een dorpsgebied, spoorwegovergang, militair of ander privéterrein
*baar, bareel, balie, belle, barrier, hamei, peerboom, renneboom, sluitboom, sperboom, tolboom, varen, veken
- slagbos** hakhoutbos
- slagbrug** ophaalbrug, wipbrug
- slagenlandschap** (Ov/Utr/Hld) open laagveenlandschap dat gekenmerkt wordt door vele sloten en zeer smalle langgerekte kavels (slagen), die loodrecht staan op de bewoonde oeverwallen en/of kanalen (tegelijk verkeersaders). Het is een zeer waterrijk landschap met sloten, riviertjes, petgaten en plassen
- slagregen** hevige regenval *plasregen, stortregen, flodder
- slagturving** natte vervening *veenbaggering
- slagveld** 1 oorlogsterrein *walstat, wijkstat; 2 (veend) vlak gemaakte plaats waar slagen turf worden neergezet
- slagwater** water dat opborrelt achter een varend schip *kielzog
- slagwind** schrale, onbestendige wind *valwind
- slagzee** een over het schip slaande golf *stortzee, smakzee
- slak** 1 sintel; 2 niet vast, onzeker weer *onbestendig
- slakke** gewelf, gewulf
- slakkeberg** heuveltje met een pad dat zich erover naar boven slingert, in tuinen v/d 17-18e eeuw
- slakkenhoop** bergje v ijzerslakken, smeltafval v klapperstenen, vgl sinderberg ⇨ ijzerkuil
- slangelandschap** landschap in veenachtige gebieden waarbij de kavels lang en smal zijn, soms waaivormig uiteenlopen en ongeveer loodrecht op de weg staan
- slaperdijk** binnendijk om in geval de eerste dijk (werkerdijk) mocht bezwijken, het water tegen te houden, tgv wakkerdijk *slipeerdike (Frl)
- slat** 1 grote waterplas op de heide *sol; 2 modder of slijk uit de sloten opgebaggerd, veenbagger uit laagveen *slating; 3 (Achterhoek) laagte, moeras
- slating** modder, slat
- slecht** effen, vlak, met de grond gelijk *reis, sleek
- slechtje** 1 tijd dat het water tussen twee hoge zeeën betrekkelijk effen is; 2 gedeelte v/e weg dat als voetpad bestraat is, de kleine steentjes
- slede** dal, helling
- sleek** (ZHld) slecht
- sleep** schuin, hellend
- sleetboord** gat i/e dijk door sterke afslag of wegschuring ontstaan *grondgat, schelgat
- slegge** fijne regen, fijne sneeuw, natte mist
- sleidinge** glibberige plaats @G: slaidingja
- slemp** het vervloeien v/d bovengrond op akkerland oiv regen waardoor kiemplanten verstikt kunnen raken
- slempgevoelig** bodems met een lutumgehalte van ≈ 10% of lössleem > 50% waar gemakkelijk slemp optreedt
- slenk** 1 grote geul in wadden of strand [keen < slenk]; 2 greppel of slootje; 3 ondiepe kom in hoogveen; 4 plas of gat i/d weg; 5 gezonken deel v/d aardkorst tussen twee min of meer verticale breukzones
- sleping** helling
- slet** lapje grond
- sleuf** dunningsweg of brandsleuf waar het geboomte veelal door rooing is geveld, dienende tot begrenzing *tra, singel
- sleufdam** dam v in sleuven sluitende planken
- sleutelstelling** versterkte plaats die de toegang tot een bepaalde streek beheerst
- slib** 1 sterk waterhoudend bezinksel van de fijne fractie (lutum en sloef < 16 µm) van bodemdeeltjes, vloeibaar slijk *slibber, slob, slobber; 2 slikveld *wad
- sliet** afgehouden en van takken ontdane, recht opgeschoten dunne stam, mn v hakhout
- slijkmodder** 1 doorweekte, mn klei- en veenachtige grond *hoor, adel, beer; 2 opgebaggerde, zeer natte veenstof
- slijkdijk** ⇨ slikkerdijk
- slijkgrond** (Gr) aangeslibde maar nog niet droogliggende of drooggelegde grond. De sterkste aanslibbing i/d Wadden vindt plaats i/d maanden augustus en september *wad
- slijkland** veenland *dolage
- slijtpaadje** een door veelvuldig belopen ontstaan paadje (typisch over een brink), vgl holle weg [wissel < slijtpaadje < duinslag] *kerkepad
- slik** 1 (ZHld/Zld) kleiige opwas, aangeslibde en nog onbegroeide gronden welke bij elke vloed opnieuw onderlopen, vgl plaat (zandig) *voorgonden; 2 (Gr/Frl) wadbodem met een hele fijne structuur (slib: silt en klei)
- slikdam** dam a/h slik voor een dijk om slibvang te bevorderen
- slikgeld** heffing v tot vervening uitgebaggerde slijk, berekend per are gespreid slijk, veelal gebruikt om daarvoor later een polder droog te leggen
- slikkerdijk** oude zeedijk-constructie uit de 14e eeuw, waarbij voor verdediging v/h beloop

- bonken vette klei, wier- en zeegraszoden gebruikt werden *slijkrijk
- slikvanger** benaming voor een blok lage kaden op de slikken loodrecht op laagwaterlijn, onderling door plasbermen verbonden en aangelegd met de bedoeling dat het zeewater bij eb langzamer zal afvloeien en meer slibdeeltjes zal laten bezinken (vgl systeem v zwetsloten en meetjes) [duikerdam < slikvanger]
- slim** krom, scheef zijn v/e verkavelingsvorm
- slindinge** gapende afgrond, spleet i/d grond
- slinge** 1 landweg naar een broekland *omweganc; 2 kronkelend verloop v/e beekje *krange
- slinger** bliksemstraal
- slingerkade** tijdelijke kade om de getijdestroom in te dammen i/e in aanleg zijnde polder
- slink** 1 straatgoot, geultje; 2 (N-Nld) buitendijkse wadgeul, vgl rijt (binnendijks); 3 langwerpige laagte
- slipjacht** nagebootste vossejacht waarbij een kunstmatig spoor v/d vos gemaakt wordt door een slip, d.i. een bos stro gedrengt in mest uit een vossehol, over de grond te slepen
- slijlijn** zeer kort spoorlijntje v/e hoofdlijn naar een loods
- slisse** geul, loopgraaf
- slobber** weke modder *slib
- slochter** 1 doorgang door moerassige streek (vaarsloot?) *corridor @OF: slohtre 'moerassig gebied'; 2 oneffen land met waterplassen en sloten *kaag, tra, zuwe; 3 vaargeul door het ijs *slop; 4 geul iha *slofter, slufter; 5 (Frl) sloot
- sloede** (ZHld) moddergeul, goot
- sloef** 1 korrelgroottefractie van 2-16 μm [klei < sloef < silt]; 2 grondsoort met slib waarin naar verhouding weinig deeltjes voorkomen < 2 μm
- slof** langwerpig, a/d hoeken afgerond briket v bruin- of steenkool
- slomp** (Gld) land dat vaak onderloopt *duikelaar, naters, duikertje
- slonde** 1 (lit) afgrond *abisgronde, zinkval; 2 (lit) draaikolk (verbeeltenis als verslinder) *slindinge, zwalk; 3 (NBr/Lb) eng, waterrijk dal (in hoogveen) *slenk
- sloot** lang smal gegraven water van maximaal 6 à 8 m breedte met kunstmatige stroming die vaak tijdelijk en wisselvallig is. Sloten dienen voor afwatering, veedrenking, afscheiding of watertransport [greppel < sloot < wetering] *delf, gorre, dulf, diepje, graaf, leidegrave, sidelsloot, slochter, rouwe, tocht, scheisloot, heinslot, slute, watergang, zwetsloot
- slootaarde** (ZHld) uitgebaggerde slootmodder, als bemesting op grasland gebruikt *toemaak
- slootmestwinning** flabber
- slootmist** zeer plaatselijke mist boven sloten, veelal voorkomend op koude, heldere avonden
- slootruigte** heinsel
- slop** nauwe doorgang in betekenis als 1 steeg *slurf, reet; 2 geul in ijsveld *slochter, corridor; 3 opening i/e haag; 4 open plek i/h bos (sluiphoek)
- sloppenwijk** achterbuurt v/e stad
- slot** versterkt bouwwerk met nadruk op de functie v woonbaarheid [kasteel < slot < paleis] *veste, burcht, Huis
- slotje** (NBr) grote boerderij met recht v zwanendrift (omgrachting) *schrans, begraven hofstad
- suifter** 1 geul waar eroderend zeewater tussen de duinen is doorgedrongen, veelal een soort inbraakkreek @: 'sluipen'; 2 (Frl) stroomgeul i/e zandbank *slochter
- sluik** kort en dun riet dat voor bedekking, mn als winterdek voor gewassen gebruikt wordt
- sluikpad** smokkelpad
- sluipweg** secundaire weg die in strijd met het voorschrift door snel of zwaar verkeer wordt gebruikt om de drukte v/d hoofdweg te vermijden
- sluis** 1 kunstmatige waterkering m/e constructie (deuren) om twee wateren weerszijden met elkaar te verbinden of juist te scheiden (sinds de 12e eeuw) *rabot, rabat, arke, belaat, blafferd, doorlaat, inlaat keer, sas, schutsluis, spui, tredore, uitwateringsluis, verlaat, intele, waaier, zijl, siel; 2 (A'dam) geweldige stenen boogbrug *heul
- sluiskil** voorkanaal a/d buitenzijde v/e zeesluis
- sluistoet** poldersloot die op een sluis uitkomt
- sluitboom** slag- of draaiboom als afsluiting *gaar, hamei, rabat, ram, ringboom, schietboom, staket, staak
- sluitgat** de laatste opening bij de aanleg v/e waterkerende dam of sluis
- slurf** doodlopend steegje *slop
- slurp** windhoos
- sluse** iedere waterkering, ook zonder deuren, dienend om water tegen te houden
- slute** (Frl) sloot
- sluuf** (Zaanstreek) verenigd land, v/d vele zeer smalle reepjes land, door slootdemping
- smacht** stuk slecht land waarop de boer of zijn vee honger lijden *hongerland
- smalstad** stedelijke nederzetting met onvolledige stadsrechten, meestal ontbreekt marktrecht of ommuringsrecht
- sméal** magere zandgrond met buntgras
- smectiet** type kleimineraal, vooral voorkomend in verweerde Krijt- en mergelbodems in Z-Lb; het bodemmateriaal heet kleefarde of vuursteeneluvium
- smee** schraal, mager
- smeerlaag** \Rightarrow gliede
- smeltwater-afzetting** post-glaciale sedimenten en terreinvormen gevormd door smeltwater v

- sneeuw of landijs; te onderscheiden in lagen (warve, potklei), waaiers (sandr), ruggen (ásar, osar, esker), terrassen (kame)
- smeltwaterdal** erosiedal door v sneeuw of landijs afkomstig smeltwater; werd grotendeels onder koude klimaatcondities gevormd
- smodde** (Ov) moddermengsel v keileem en beekklei
- smodder** 1 modder; 2 motregen
- smoes** uitgevroren turfkruit die voor de handel ongeschikt is
- smoesberg** uitgevroren veenbult *palsa
- smolt** smout
- smokkelweer** mistig of nevelig weer *slegge
- smout** zacht, kalm v/h weer, stil v/d zee *smolt
- smuik** nevel en mist
- sne** kracht of vaart v/h water v/e rivier
- sneep** (NHld) aardkruit *kommel
- snees** oppervlaktemaat van 12 soms 20 roede²
- sneeuw** neerslag v vertakte ijskristallen (dikwijls zeshoekig) die bij temperaturen om het vriespunt aaneenhaken tot vlokken. Een laag v 1 cm sneeuw komt ongeveer overeen met een neerslaghoeveelheid v 1 mm. Een sneeuwdek heeft een gering warmtegeleidingsvermogen en verhindert daardoor dat de winterkoude diep i/d grond doordringt. Onderscheiden worden: papsneeuw, poedersneeuw, stuifsnieuw, pool-sneeuw
- sneeuwjacht** sneeuwbus met sterke wind *drefschuur
- sneeuwnis** een voor zonnestraling beschutte holte op een helling waarin sneeuw langdurig kan blijven liggen
- sneeuwstorting** lawine
- sneeuwvlokken** (lit) oude wijven
- sniep** puntig toelopend stuk grond *geer, snik
- snijdijng** smalle opening tussen twee huizen
- snijscherm** griend dat jaarlijks gesneden wordt
- snik** 1 spits toelopend stuk grond *sniep; 2 landtong *nes
- snippeling** (Ov) smalle strook grond dat na een uitgraving overblijft *sniep
- snoeielingen** snoeihout
- snoer** (tuinb) zekere vorm v leiboom bestaande uit een hoog opgaande stam en zijtakken naar twee richtingen zodat er een soort heg gevormd wordt (a/e snoer geleide boom)
- snor** bruisend, met luchtballen vermengd water
- snuiver** lichte bries, zachte wind
- soal** (Frl) vaargeul
- sodzepólle** (Frl) drassige weide
- soe** 1 dreksloot, giergoot *binge, souwe; 2 (VI) straatgoot
- soepboer** (Frl) kazende en boterende boer, zuivelboer @F: sùpe 'karnemelk'
- soet** 1 rook; 2 roet
- soeze** (Twente) beekbron *bekkespring
- sol** 1 (Veluwe) met water gevulde kom i/d heide, als drenkpoel voor wild en vee @G: sula 'modderpoel' ≈ slat; 2 (geol) fluvioglaciaal kolkgat in grondmorene
- solberg** (NBr) aardheuvel
- solifluctie** vloeiverschijnselen i/d bovenste aardlaag oiv afwisselend dooi en bevrozing, leidend tot schubvorming in bodemlagen
- solle** doodijksuil
- somp** (O-Nld) zompige of drassige plek
- sont** smalle vaarstraat
- sonderholt** (O-Nld) gereserveerd bos *banwoud, kamerforst
- soode** poel met opborrelende modder
- soolwere** heerenhof, hoofdhof *zolenweert
- soorkamp** dorreland, droog land
- soot** modderpoel, put
- sop** (lit) het ruime sop: de open zee
- sortering** mate van uniformiteit wat betreft de korrelgrootte-samenstelling van granulaire sedimenten
- soutsode** (O-Nld) zoutziederij
- souwe** 1 binnendijk *zijdwind; 2 goot, greppel, riool *zoei, zuwe
- spaadland** land v weinig waarde, land waarvan afstand werd gedaan dmv spadesteken
- spaa** paal ter afsluiting v/e haven of watertoe-gang *staver, statboom
- spaan** afgesneden stuk land, ookwel spaander, span
- spaarbekken** kunstmatig meer voor de drinkwatervoorziening aangelegd, met een zekere mate van zelfreinigend vermogen *reservoir
- spartelg** (bosb) benaming voor eikeloten die men laat doorgroeien bij de hervorming v/e hakhout in opgaand bos *hakhout
- spaceersted** wandel- of uitspanningsplaats
- spade** oppervlaktemaat, landmaat
- spadeland** land dat voor de zoutnering werd afgestoken *moerland
- spakerig** weer: sterk drogend, heet of vriezend weer, dat dingen bros maakt
- spaland** land onderworpen a/h recht v graven (zodesteken)
- spalbeek** beek i/e kloof
- spalde** kloof, spleet
- spalter** (Gr) plaatachtig gelaagd veen *planker, opbolland ~~sp~~ schalter
- spang** balkbrug of planken pad door drassig terrein, vgl knuppelweg @G: spanga 'balk'
- spartelvijver** een voor recreatieve doeleinden ingerichte waterplas, met zandige en flauwe oevers *piscine
- spat** opspringend vocht, modder of stolseldeeltje

spatting het uiteenwijken, bv v spoorstaven
specie door uitgraven of uitbaggeren verkregen grond *spijs
specke (Lb) moerasbrug ☞ spekdam
speelhuis buitenverblijf ☞ campagne
speet voor bebouwing geschikt gemaakte bosgrond (omgespit land, ontginning) *spit
spekdam 1 dam v grond die men laat staan tussen twee ingravingen *paap; 2 dam door een sloot *specke; 3 dam die men v afstand tot afstand in een dijkput laat staan om ten alle tijde over dijkmateriaal te kunnen beschikken en de aanslibbing i/d dijkput te bevorderen
speklaag (Lb) baksteenmuur waarin een laag natuursteen (mergel) is verwerkt
spelonk berghol of grot *duwiet, duwiere, krocht
spel ☞ natuurverschijnsel
spelte afgesneden stuk land, afsplitsing
sperboom slagboom
spieker opslagplaats voor geoogste produkten, dat op paaltjes staat om aanvraat door ongedierte te weren *spijker @L: spicarium 'korenschuur'
spier 1 uitkijkhoek; 2 lange dunne sparrestam; 3 (Zld) klei met planteresten (vette klei met veel koolzure kalk en weinig zand, slecht geschikt voor bouwland); 4 (veend) waterrijk mengsel v zand vermengd met plantenzvezels
spiergrond de bovenste taaie laag v met veen bedekte zeeklei
spijk 1 (Z-Nld) een i/e water(loop) uitspringende landhoek *landtong, spik, nes, ham @G: spakkjøn; 2 paalbrug, vonder
spijker 1 klein landhuis; 2 korenschuur *caste ☞ spieker
spijs specie of aarde voor dijkbouw
spijt afval v vlas bij het hekelen *hee
spike (Z-Nld) landtong ☞ spijk
spikke 1 (N-Nld) dam v boomstammen, rijshout of zoden waar het water tussendoor kan lopen *spik; 2 horde v rijshout; 3 twijgbrug *vleken
spil (bosb) de tot de top doorlopende stam, ontdaan (gedacht) v takken
spinbol (Frl) kleine poldermolen met een draaibaar bovendeel v h molenhuis *spinnekop
spinnekop (Frl) kleine poldermolen *spinbol ☞ windmolen
spinse dikke boomtak
spint oppervlaktemaat, met 1 spint graan te bezaaien: 200 tot 250 m²
spit 1 grep tussen reeds gespitte en nog te spitten grond; 2 haakwal voor strand
spleet aardscheur *keen, kine, slindinge, schronde
splitsing aftakking, kliuw
splitting brede sleuf die men bij het ontginnen door het veen trekt, met oevers die bestaan uit het uitgegraven zand, en in het midden waarvan de wijk komt te liggen

spoelkom (lit) de grote spoelkom: de zee
spoelzand (Frl) door water verplaatst en uitgewassen dekzand, vaak spierwit en met verslagen veenbandjes i/h bodemprofiel aan te treffen
spoelzandwaaier waaivormige afzetting v met sediment verzadigd smeltwater dat door een morenewal is gebroken *sandr ≈ overslaggrond
spoelzoom zone met tekening, aanspoelsel of vloedmerk
sponde verhoging, trottoir
sponturf kleine, best soort v baggerturf (laagveen) waarvoor de specie in bakken aange-mengd is, vgl kluunder (hoogveen)
spoor 1 rijweg door twee paar wielbanen gevormd *leze, trek; 2 voetspoor, wildspoor *leise, trette, voetschrap
spoordijk verhoogde spoorbaan *bat
spoye ☞ spui
sprang waterader of bron waaruit men water aanvoert *spreng
sprank 1 vertakking, inz tak v/e smalle waterloop *sprant; 2 (ZHld) gegraven duinwatering
sprant sprank
spreikop (bosb) jonge boom i/e bosaanplant die met een brede kroon opgroeit en daardoor teveel ruimte inneemt
spreng 1 plaats waar een beek ontspringt *born, fons, kwik, spring, souze; 2 (Veluwe) vergraven beek of kunstmatige aangelegde waterloop, gevoed door bodem- en grondwater, vooral voor drinkwater maar later i/d 19e eeuw aangelegd om de lager gelegen watermolens aan te drijven *sprang
spriel (Zld) priel
sprik sprokkelhout *tappel
springader waterader onder de grond als bron aangetapt *sprong
springbron fontein *giesser, girande, quicborne, swin
springtij maximaal regelmatig terugkerend groot getijverschil dat zijn herkomst vindt door de gecombineerde zon/maan aantrekkingskracht op de aarde
sprink (Zld) watering met stromend water [sprink < watergang]
sproeitje regenbui
sprokkelhout dor hout van dode takken ed in bos *tappel, sprik
sprong 1 steilte; 2 verspringing v aardlagen; 3 springader, springbron *oorsprong
spronglaag waterlaag in meren met een grotere waterdiepte dan 6 m, met een sterk temperatuurverval ☞ thermocline
sprugtel emmering
spruit zijtak v/e rivier
spruitweg samenvattende naam voor in- en uitvalswegen

sprunk (Z-Lb) bron *spreng

spui afsluitbare waterlozing die door een waterkering loopt, dmv valdeuren, schuifdeuren of klapdeuren *spoye, atlaat, verlaat, suatiesluis

spuidok kom die bij hoogwater volloopt en bij laagwater met kracht leegloopt, om het voor de haven liggende zand mee te voeren

spuit kleine uitgang v/e konijnhol die alleen die om te ontvluchten

sputdijk ringdijk om op te spuiten of opgespoten land

spyk (Frl) paaltjesbrug door waterig land *knuppel-dam, knuppelbrug

staai (NHld) oever *stade

staak 1 paal, als grenspaal (stander), schandpaal (stoep, kaak), sluitpaal (staket); 2 stam of tronk v/e boom, als houtgewas van 6-10 m hoog; 3 levend gewas, izv iele opstand

staal 1 uitgekopt denneboompje; 2 wortelstok of tronk v/e dunne afgezaagde boom; 3 grondslag, ondergrond v/e dijk *sate; 4 visplaats, di staak waaraan de netten bevestigd zijn

staalbron bron met 'staalwater' (water met veel ijzerzouten), mn de Reest (Ov)

staand water water zonder stroming

staart lange smalle landstrook dat puntig uitsteekt *start, stert

staartzode langwerpige dunne zode, ter verbinding bij slappe grondsoort gebezigd

staatsgrens landsgrens met douaneposten

stad grote nederzetting met stadsrechten, vgl vlek, porte

stade (NHld) ankerplaats, aanlegplaats of geschikte woonplaats a/e oever *staai @G; statha

stadsgebied *stadsmarke, klokslag, stadsvrijheid, beschermisse, bivanc, cuppe, stadweer, stedeland

stadsklimaat micro-klimaat ontstaan door een veranderde warmtecapaciteit (steenbedekking), andere (vervuilde) luchtsamenstelling (smog) of windbesluit

stadmarke grondgebied v/e stad

stadsvest 1 bolwerk v/e stad; 2 stadsgracht *reye

stadswal aarden verdedigingswerk die vroegere steden geheel omringde

stadswijk stadskwartier *espel, getto, vierstic

stadsvrijheid een bij een stad behorende a/d gewone rechtsbedeling onttrokken terrein *stadsgebied

stafkaart een op last v/d Generale Staf vervaardigde topografische kaart, schaal 1: 50.000

staketwerk samengesteld paalwerk, mn op de buitenglooiing van zeer blootgestelde dijken en op kribwerken aangebracht om deze tegen golfslag te beschermen ☞ bekleding

stal 1 de gezamenlijke korven v/e bijenhouder; 2 groep tamme lokeenden of lokganzen die i/h

wed v/e eendenkooi gehouden worden om de wilde te lokken; 3 dunne paal waaraan visnetten (kuilen en fuiken) worden vastgemaakt en waarmee i/e water een gedeelte wordt afgezet; 4 bepaalde, omheinde of gesloten ruimte; 5 stuk infrastructuur, attribuut, bewust op een speciale plaats aangebracht; 6 urine v/e paard

stalactiet neerhangende kalkpegels a/h gewelf v/e kalksteengrot (een neerslag agv onderdruk?) ☞ druipsteenkegel

stalagmiet druipsteenvorm in kegelvorm op de bodem v/e kalksteengrot (agv overschrijding v/h verzadigingspunt door verdamping) ☞ druipsteenkegel

staling onderlaag of voeting v takkebossen, stro, riet ed waarop i/d schuur hooi of koren werd opgestapeld om het optrekkend vocht te weren. Ook als deklaag onder een mestvaalt

stalkaars dwaallicht, licht dat ontstaat door ontbranding v moeragas en dat zich verplaatst

stallen (jag) jagen op eenden mbv een stal- of lokeend waarbij de jager i/e schuilhut zit (lonk-jacht)

stalmest mengsel v/d uitwerpselen en een deel v/d urine v gestal vee vermengd met stro *potstal

stalnet groot wijdmazig net dat a/h strand recht op boven water aan palen wordt gezet om er zeevogels in te vangen

stamgrondvlak oppervlak v/e stamdoorsnee, op 1.30 m boven de grond

stand 1 wildverblijfplaats; 2 overwinterende dieren, bv vissen, bijen

standaardmolen oudste windmolentype als koren- en oliemolen in Nld (vanaf 13e eeuw) waarbij het molenhuis als geheel draaibaar is om een verticale as of standaard *standerdmolen

stank onaangename geur of reuk, mn op wad en bij steenkoolverbranding door H₂S (rotte eierenlucht) of door bij landbouw vrijkomende ammoniak v drijfmest

stap 1 vonder; 2 soort v val om vossen ed te vangen, knip of klem

stapel gerechtsplaats (brandstapel)

stapelgebied historisch gebied waarover een bepaalde stad haar stapelrecht liet gelden

stapelplaats overslagplaats en soms ook tijdelijke opslagplaats v verscheepte goederen *lent, an-thoof, afslag

staphorster een soort v wegkruising tbv snelverkeer

stapsteen springsteen op halve pas afstand aangebracht, om modderige plaatsen of ondiepe wateren, beekjes te passeren

Staringlijst standaardisatielijst voor herleiding v oude binnenlandse en buitenlandse maten, gewichten en munten

starting (N-Nld) terrein vooral aan water gelegen, geschikt voor goederenoverslag

startbaan verharde baan op een landingsstrook v/e vliegveld

statboom / een a/e water of haven aangebrachte afsluitboom *waterboom, spaak, staver; 2 schoeiing a/d waterkant; 3 steiger

state (Frl) adellijk landgoed *stede

statie / standplaats v/e geestelijke *parochie; 2 garnizoensplaats; 3 spoorwegstation

station / pleisterplaats a/e postweg waar paarden werden gewisseld, nu nog als spoorweghalte; 2 standplaats v/e vloot, zenderplaats ed

staver (Frl) paal ter afsluiting v/e watertoegang *spaak, statboom @OF: stavar 'staak'

sted (Frl) oeverstreek, zoom

stede boerenplaats *hofstede, state

stedeland landerijen die aan een stad toebehoren (stadsweiden)

stedenband jumilage

stedeweringe vestingwerk

steeg / nauw stadsstraatje *beluik; 2 smal landweggetje [steeg < veedriif]

steegdorp de combinatie v/e handelsterp met een kerkerp op afstand

steek / palensteketsel waardoor zalmen, steur ed gestuit en i/d fuiken gedrongen worden; 2 heling

steen / rotsklont *det; 2 textuurfractie tussen 2-200 mm [grind < steen < kei]; 3 grove hagelkorrel @G: staina; 4 burcht, kasteel *stein

steenbank ondiepte in zee *rif

steengraf hunebed

steenhuus (Gr) uit steen opgetrokken en versterkt adellijk bouwwerk *stein, stins

steenkalk kalk verkregen door het branden v kalkgesteente, itt schelpkalk

steenmot steengruis

steenring een door veelvuldig bevrozen en opdoeien v/d bodem ontstaan veelhoekig netwerk van stenen en keien a/d oppervlakte *polygoon

steenroke steenrots

steenslag grof puin uit hooggebergte als verharding v wegen gebruikt

steensnider straatweg

steenwoestijn (lit) uitgestrekt stadsgebied zonder groen, huizenzee

steenworp afstandsmaat

steg / smalle weg of voetpad; 2 smal bruggetje *vonder

stegaert watersteiger

stegel (Lb) ☞ overstapje

steiger / opstap; 2 steil

steigeraarde / baggeraarde uit stadsgrachten; 2 met puin gemengde aarde

steil / sterk hellend *afgespelkt, strak, steiger, sprong; 2 straffe wind

stein stenen bouwwerk als versterkt huis v/e middeleeuwse edelman, vaak als achtervoegsel bij een plaatsnaam *stins, steenhuis

stek / plaats waar grond ontgraven of afgevoerd wordt; 2 afgepaalde ruimte, perk; 3 paal, stok; 4 pootgoed *poot, peut, peuter

stekeldraad prikkeldraad

stelberg (Zld) opgeworpen heuvel of hoogte op schorgrond waar het vee zich bergt wanneer het water opkomt, veelal met een drinkput (holletelle) *schaapsstelle, stomp, stelle

stelle (Zld) kunstmatige vluchtheuvel op buitendijkse grond ☞ stelberg

stellenaar (Zld) schaapsherder op buitendijkse gronden

stelling / het geheel v bijelkaar horende verdedigingswerken, bv om een stad (Stelling v A'dam); 2 boerderij; 3 plaats waar een partij eikehakhout geschild wordt *zetstee; 4 steiger

stellingmolen hoge industriemolen v/h bovenkruisertype *walmolen ☞ windmolen

stellingwerf rechtsgebied

stelp (NHld) boerderijtype met een vrijwel vierkant grondplan (woonruimte + veestal + tasruimte). Afgeleide typen: dwarsstalstelp, langstalstelp, langhuisstelp *stoip

stempelpcil pcil welk beneden het water niet mag worden afgetapt, waarbij het dus kan gebeuren dat de uitwaterende sluisen moeten worden gestempeld

ster straalsgewijze barst i/h ijs

sterfhoek (bosb) plek i/h bos waar de bomen afsterven

sterkte plaats met militaire verdedigingswerken *bartege, bolwerk, ferteit, fort, vesting, warninge, werhuus

sterne verenigingspunt v straten of lanen *sterrebos, turbine

stert / (NHld) staart; 2 (Kempen) het hoger gelegen deel v vennen

sterrebos plantsoenbos dat doorsneden wordt door straalsgewijs v/h middelpunt uitgaande lanen *plantsoen, sterne, turbine ☞ aanplant

stichel / lage muur; 2 verhoogde rollaag langs een brug of kade

sticht / berijdbare weg die een boerderij met een openbare weg verbindt; 2 kloostergebied *bisdome, stift

stickinge het ophopen v zand

stie stal voor klein vee *stije

stift (Lb) klooster waarbij geen kloostergeloftes hoeven te worden afgelegd en persoonlijke bezittingen zijn toegestaan ☞ sticht

stije ☞ stie

stik steil

stiltegebied gebied v enkele km₂ waar de geluidsbelasting door menselijke activiteit het natuurlijke niet mag overtreffen tbv faunabescherming, vanouds rond eendenkooien

stilwater overgang v vloed naar eb of omgekeerd *kentering

stinkkolk modderpoel

stins (Frl) versterkte adellijke woning *stein, steenborg @F: stienhus

stinswiere (Frl) kasteelberg ☞ motte

stip regen

stobbe 1 boomstronk of wortelstronk v akkermaalshout *stubbe, broek, boks, vot, hach, stramp; 2 (laagveen) turfstapel v 10.000 stuks

stoddinge windvlaag

stoelen in onderhoud opleggen, tw een dijk aan eigenaars v landerijen, aan dorpen ed

stoep 1 geplaveide, soms door een hekje omgeven ruimte voor een huis; 2 wandelbaan langs de weg *trottoir, gaanpad; 3 opstapje bij boerderijen a/d waterkant [stoep < veerstal] *boenstoepje, bart, anthoof, sponde; 4 (Zaanstreek) hoog bruggetje waar net een hooischuit onderdoor kan varen; 5 op/afrit langs een helling v/e dijk *oprel; 6 (Dr) bruggetje v plagen

stoeppe schandpaal

stoepsteen grensmarkering v/h erfgoed v/e (heren)huis i/e stad, tegen de stoep gelegen en vaak met een ketting a/d gevel verbonden ☞ onderscheidingsteken

stof 1 materie in stuwende vorm *pulver, mouwe; 2 neerslag als stofsneeuw, -hagel, -regen *slegge

stofregen 1 plasregen; 2 zemelregen *zabber

stofgrond lössachtige grond

stok een uitgehold blok hout dat als bijenwoning dient, bij uitbreiding iha op andere soorten v bijenkorven

stoker krachtige wind tot storm

stol 1 klomp, kluit; 2 brok, stuk

stoof 1 bouwland; 2 herberg; 3 tronk v/e boom

stook hout: takkenbos

stootberg (geol) een geïsoleerde heuvel ontstaan doordat opdringend landijs afzettingen op een bepaalde plaats opstuwde

stootwind rukwind

stoppe afval bij het hekelen v vlas

stoppelweide (recht v -): het recht om beesten te weiden op akker v buren na de oogst, art 680 BW *beers

stopping een op een oever ingegraven balk waarachter de handen v/e anker komen te grijpen wanneer op een baggerwerk het vaarwater te klein is om de ankers voldoende wijd uit te zetten, vgl jaagpaal

storing 1 (meteorol) term voor alles dat een verslechtering v/e mooiweertoestand veroor-

zaakt; depressie, front, trog, golf i/e front; 2 (geol) dislocatie

storm 1 zeer heftige, niet periodieke verstoring v/d atmosfeer, met windkracht >9 Beaufort *stoker, oreeste; 2 heftig bewogen zee

stormeb zeer lage eb door afwaaiing bij storm, op onze kust bij O- en ZO-storm veroorzaakt, en gemiddeld 1 m lager dan gewone eb

stormpaal (vestingb) verdedigingshindernis v/e schuins opgestelde palenrij *fraise

stormvloed door storm veroorzaakt hoogwater, gecombineerd met springvloed

stort 1 stortplaats; 2 uitgegraven of gebaggerde grond uit kanalen die elders wordt gestort *stört (Gr)

stortbeek bergbeek met heftig bruisend, turbulent water *sinnebeek, torrent

stortbui hevige plasregen *travaat

stortebed plasberm

storting brekende hoge golf *breker

stortplaats aan regelgeving onderworpen plaats waar afval gestort mag worden *vuilnisbelt

stouwer veedrijver

stouwe binnenlandse waterkering, stuwsuis, vgl houw, heeuw *keersuis

straag smalle strook land, overgebleven tussen twee baggerplassen ≈ ribbe

straamp (Twente) beeksplitsing, tgv gent *vork, bifurcatie

straat 1 zeeëngte *sont; 2 openbare, gebaande verbindingsweg, mn verhard en i/d bebouwde kom *straatweg, brederik, klinkerweg, steensnider, steenweg

straatdorp nederzettingsvorm met uitsluitend bebouwing langs één enkele weg, in Z-Nld veelal v Frankische herkomst (tussen kasteel en kerk) *viane

straf krachtige, energieke wind

strafkolonie penitentiaire inrichting op het platteland

stragiers onbeheerd liggende landerijen

strak 1 v/e weg: steil; 2 v/d wind: sterk, krachtig

stramp (Dr) stobbe

strand de strook langs de oeverlijn v zee of meer waar golven breken en het door de verwerking of de stromingen aangebrachte sediment op- en neer bewogen wordt *strân (Frl), marijn, stranke, kuststrange

strandafzetting bezinksel en daaruit gevormd gesteente, afgezet a/e strand

stranddrift kustlangs zandtransport door de branding als deze schuin op het strand staat

strandduin duin op of langs het strand

strandgoed aanspoelsel *strandvond

strandhoofd lage stenen dam, veelal met een kophoogte op gemiddeld laagwaterniveau, aan-

gelegd ter vastlegging v/d laagwaterlijn bij een bewegelijk strand *kateie, noi

strandlijn grens v land en zee op een willekeurig ogenblik; waterlijn [strandlijn < oeverfront]

standloper de jongst gevormde rij duinen a/d zeezijde ☞ zeereep

strandmeer lagune *lagoen

strandmuur stenen kustwering ter bescherming v/e aan afslag blootstaande duinvoet *muurdijk

strandpaal merkpaal met 1 km tussenruimte, voor de jaarlijkse opmeting v/d kustlijn

strandveer telkenmale uitgebreide haakwal

strandvlakte onbegroeide kustzone binnen getijde-invloed (een afgesnoerde strandvlakte is v/d zee afgesneden door vorming v/e duinenrij)

strandvond-district kustgebied vallend onder een ambtenaar (vonder) met toezicht op gestrande schepen en aangespoelde goederen

strandwachter (functionaris) *peek vonder

strandwal een brede langgerekte zandrug, opgebouwd uit door de branding opgewoeld materiaal, evenwijdig a/d vloedlijn en eventueel met duinvorming boven het achterliggend kustgebied uitstekend *lido

strandzand zeezand met een kenmerkende zeer goede afronding, geschikt voor opspuitlichamen en minder voor de bouw

strang / kleine zeearm *zeestrang, zwin; 2 (Gld) dode riviertak door geulverlegging ontstaan i/h winterbed i/h stroomgebied v/d Rijn, vgl hank (bocht) *buitenkille

stranke / strand; 2 zeetak, inham

strant / strand; 2 zeetak, inham

strauel struweel

streek gebied tussen veelal vage grenzen *omgeving, contrei, gea, bant

streekdorp lineaire nederzetting met strokenverkeveling en bewoning op de kavels (dorp zonder kern) [streekdorp < bandstad] *lintdorp

streekspraak streektaal *dialect

streepduin plaatsgebonden lineair duintype evenwijdig a/d overheersende windrichting, zowel op begroeide als onbegroeide ondergrond gevormd, kan ook uit een kamduin ontwikkeld zijn *lengteduin

strekdam dam i/d lengterichting v/d loop v/e rivier, hetzij ter beveiliging v brugpijlers of holle oevers, danwel ter normalisatie (kribben) *haard, moles

strekgras kweek

strekking (geol) horizontale afwijkingshoek tov het magnetische noorden

streng / (O-Nld) tak v/e rivier die zich met andere weer verenigt of daarmee min of meer evenwijdig loopt *molenstreng; 2 (NHld) duinbeek *rel; 3 (Dr) land langs een waterloop

streule urine

striepe (Ov) strijp

strijknet treknet om vogels te vangen

strijkvore smalle groeve

strijland betwist land(eigendom) *krakeelveld, klammad, kibbelslag, kijfland, walstat

strijp smalle strook grond *streep, striepe, strepe ☞ rijp

stripe (Frl) smalle strook land als restant v/e laagveenontginning *zetwal

stro gedorst graanafval, stengels *age, kaf, palge, strouwsel, (stroe, strode, stroot, strooy, stroyt)

strobbe boomstronk *stubbe

stroelen ruisend stromen v water *struilen

stroet komvormige laagte, laag moerassige streek en veelal brongebied voor beekjes, begroeid met laag hout (elzen) *streng, stroot, rijt

strogras onkruid in vlas *dreps

stroming water- of luchtbeweging, hydraulisch te onderscheiden naar het regiem in stromend (laminair) of schietend (turbulent), en kritisch of super-kritisch tav de golfvoortplanting *strume, vlottinge

strompel (Gr) boomstronk

strontpad weg voor mestvervoer *beerweg, bruingang, berriegang

strontpol pol gras op plaats waar de mest v/e koe gevallen is

strooisel (bosb) onverteerd organisch afval op de bosbodem verzameld; humuslaag v/e bos

strook relatief lang en smal perceelstuk

stroom door oevers of banken begrenst water dat langs een natuurlijke weg afvloeit, veelal een grote rivier [flume < fluvie]

stroombreker waterkering *beer

stroomdam rivierkrib

stroomgat een door dijkbreuk ontstaan gat

stroomgebied afwateringsgebied *traverse

stroomgeul plaats v/d grootste waterdiepte v/e rivier *dalweg

stroomgordel-afzetting relatief hoog gelegen lichte gronden i/e riviervlakte, gevormd door afzetting v zand en lichte klei wanneer de rivier buiten de bedding trad

stroomgrond lichte grond (zavelig) v/d oeverwallen langs de benedenrivieren die daar i/d loop der tijden door de buiten de oevers tredende rivieren is afgezet

stroomnaad ☞ stroomrafeling

stroomrafeling de eigenaardige dansende beweging i/h water op die plaatsen waar zeestromen elkaar scheren, vgl wielingen *stroomnaad

stroomrug afzettingscomplex v/e voormalige rivier met als relict twee oeverwallen en daartussen een veelal nog watervoerend opgeslibd restgeultje (dichtgeslibde stroomdraad)

stroomversnelling plaatselijk sterk turbulent water, in hydraulische zin 'stromend' [stroomversnelling < cataract]

stroot (Ov) moerassige kom i/h heidelandschap waarop een erosiedal (aldanniet met water: riete) volgt ☞ stroet

stroperij ongeoorloofde jacht, zowel mogelijk in een beschermd gebied (ruimte) als buiten het jachtseizoen (tijd) *lavei

stropoot dubbel gevouwen bosje stro v/e handgreep dikte, 15 à 20 cm diep i/h zand gezet in rijen, als middel tegen duinverstuiving *beporting

strouwsel stro

strubbe eikehakhout, oorspronkelijk aan heidegrond grenzend en door schapen aangevreten, die om de 10 à 12 jaar gekapt wordt *kreupelhout ≈ holt

struik 1 wilde opgroei zonder duidelijke stam *struweel; 2 uitsteeksel onder water in veensloten; eikestammen die i/h veen i/d loop der eeuwen omhooggeperst worden en uiteindelijk a/d oppervlakte verschijnen *aanstoot, blindpaal ☞ uitsteeksel

struikhout kreupelhout *brusk

struiklaag de vegetatielaag tussen ca 0.75 en 3 m, waarbij tevens jonge bomen in deze lengteklasse gerekend worden [kruidlaag < struiklaag < boomlaag]

struilen stroelen

strume stroming v water

struweel 1 meestal vrij dicht struikgewas tot een hoogte v 1 tot 3 à 4 m *struikgewas, strauel, bosschinge; 2 boomstronk

stubbe stobbe

stuerande orkaan

stug 1 stugge grond: koude, vochtige of stijve grond; 2 stug weer: ongunstig

stuifdam obstructie om aanwaaiing te bevorderen, vgl schelvering

stuifduin duin v opgewaaid zand

stuifketel een door winderosie gevormde uitblazingskom i/d duinen

stuifzand (geomorf) kalkloos, grindloos, leemarm, kleiarm, matig fijn zand v recente datum (Formatie v Kootwijk), vormt lage en hoge duinen met laagten *moude, mouwe

stuifzandvlakte *klep, klepte, stuve

stuik 1 tegen elkaar geplaatste graanschoven (6-10 stuks op het land; 2 bos vlas of hennep; 3 tas hout

stuiveling bevroren en daardoor vermoldme turf

stuk 1 (Vl) gedeelte grond, in toepassing op akker; 2 delen v/e plantage

stuve zandverstuiving

stuw dam i/e rivier of beek waardoor het water v/h bovenliggend pand op peil blijft, vgl doos

stuwhekken opgestuwd waterreservoir dmv een dam

stuwdam constructie om water (tijdelijk) op te stuwen, voor energievoorziening, watersparing (drinkwater en scheepvaart) of debietregulatie [schutstal < stuwdam]

stuwmorene heuvelrug als wal ontstaan door de stuwende (en schokkende) werking v/h landijs, opgebouwd uit grondmorene dat door het landijs overreden is *keileembult

stuwwal (M-Nld) heuvelrug i/h voorterrein v/h landijs, bestaande uit reeds aanwezige rivierafzettingen, door schokkende landijslobben opgestuwd (Twente/Veluwe) [navelstreng < stuwwal]

suatiesluis afwateringssluis *spuisluis

successie ontwikkelingsreeks v vegetaties waarbij na verloop van tijd de ene plaatsmaakt voor de andere ☞ laagveen(verlanding)

succiniet barnsteen

suddert poel, moeras *sodde, zudse

suikerbroden (Zws-Vl) grenspalen v/d tweede linie (maximaal 4 uren gaans vanaf vreemd grondgebied)

suppletie kunstmatige terreinverhoging door opspuiten v elders gewonnen zand

suwstal varkensstal ☞ schuur

swade grenssloot *zwette

swalm 1 waterkolk; 2 dikke damp

swansbod (Zaansreek) stuk rietland waarin zwanen nestelen

sweach (Frl) weidegrond *zwaag

swetnote aangrenzende landeigenaar

swette (Frl) grenssloot *zwet, doel

swichte (Dr) weidegrond *zwaag

syl (Frl) zijl

sykland (O-Nld) sideland

T

taalge rechtsgebied *(tailge, talie, taille, taelgie)
tabaksschuur (Utr Gld) lange, met pannen zonder dokken gedekte en van vele luiken voorziene schuur met van binnen latwerk (de zgn hangen) waarop tabaksbladeren aan spijlen geregen te drogen werden gehangen (tabakscultuur van 1800-1950)
tak rivierarm *sprank, streng
takkebos *brusk, fagoot, faloerde, fuggje, mutsaard, nasthout, reihout, schans, stook, walmak, wisse
talhout hakhout *talwede
taliehout hakhout of knuppelhout *taalgehout
talmasse spook ☞ bijgeloof
talud schuinte v/e zijvlak v aardewerken, dijken, spoorbanen, vestingwerken *beloop
talwede talhout
talweg maximale waterdieptelijn i/e rivier *darweg
tange (Gr) zandige hoogte als rug i/h landschap *tonge
tankgracht asymmetrische verdedigingsleuf tegen rupsvoertuigen
tap ijspegel
tappel afgebroken tak
tartuwe monster ☞ bijgeloof
tas mestveld
tasveld plaats waar bakstenen opelkaar getast (gegroepeerd) worden
taswoning (Frl/NHld) boerenwoning waarin huis, stal, graan en hooiberg onder één dak liggen ☞ boerderijtypen
taveerne openbare herberg
tedden strooien, mn mest uitrijden
teek (Frl) in het riet aangezette ruigte *deek
teelaarde grondsoort bestaande uit vergane planten *humus, bonksel, erft, tuinaarde, molmgrond, plantaarde
teelt culture *aanplant, broedsel, kweek, plantage
teen / uitstekend punt v/e voorwerp bv een krib i/h water; 2 voet v/e dijk, grens tussen talud en maaiveld; 3 loot v/e wilg
teenbos griend
teenperk bewaarplaats v tenen horden op het strand voor gevangen vis
teerhuis herberg
teerm / afgebakend gebied *terempt; 2 grens
tegendominge echo
tegenslag stuk land waaruit tichelaarde is gegraven
tegenzon optisch verschijnsel i'd atmosfeer waarbij zich een witte vlek vertoont op dezelfde hoogte als de zon, maar dan rechttegenover

tekening witte vlek op het strand door de zee op strand achtergelaten waaruit blijkt hoe hoog het water heeft gestaan ☞ waterstandsfluctuatie
telg (Gld) slag of deel v/e enk
telgenkamp akker met eikenhakhout (stronken met takken) dat elke 9 jaar wordt gekapt; de takken worden ontbast (voor eek) of op lengte gebracht voor bossen brandhout, meihout, schelhout of boshout
temineren door ondergraving vernielen
tempelstuk hoekig stuk land *timp
tennement grondgebied v/e leenheer
terbel troebel
terempt ☞ teerm
termijn / afgebakend gebied; 2 greins, landseinde
terp (Frl) kunstmatig opgeworpen en/of door afval spontaan gegroeide verhoging, veelal in dijkloos land op oude kwelderwallen ontstaan en dienende als woonheuvel en vluchtplaats tegen hoge waterstanden *warf, werf, wier, wierde, woerd, stelle, waard, tarp, opdracht
terpenlandschap (Gr/Frl) weids en open landschap waarin de boerderijen en dorpen op verhogingen (terpen) gesitueerd zijn en waarin de kavels straalsgewijs om de terp gerangschikt zijn (6-12e eeuw)
terras een tamelijk vlak gedeelte v/e landschap als onderbreking i/e helling (hoeft niet horizontaal te zijn) ☞ smeltwaterterras
terrasmuur (oneigenlijk) graft
terrein grondoppervlak, stuk grond of veld in ruime zin
terrinck een zwavelachtige veensoort *darinck
territoir staats(rechts)gebied
territorium dat deel v/h activiteitsgebied v/e dier dat tegen individuen v dezelfde soort verdedigd wordt. Binnen een territorium overheerst de aanval, daarbuiten de vlucht
textuur (korrel)groottesamenstelling, de structuur v/h minerale bestanddeel v/d grond
theekoepel klein, meestal rechthoekig, zes- of achtkantig huisje met tent-, koepel- of zadeldak, dat geplaatst is i/d hoek v/e tuin v/e buitenplaats of groot stadshuis, ter recreatie *lusthuisje, lommerhuisje, prieel
there tiere
therme plaats met een warmwaterbad, niet altijd als natuurlijke bron *bad, cadier, keer
thermiek (meteor) opstijgende warme luchtstroom met doorsneden v vaak enkele honderden meters, tgv luchtzak
thermocline waterlaag met een groot temperatuurverval, vaak als een barrièrelaag optredend tegen watermenging door dichtheidsverschillen *spronglaag

thië centraal plein als openbare vergaderplaats in een esdorp, tgv brink (randplein) *tieheim, tijgkote, tyhuys

tichelgat waterplas, vooral langs rivieren ontstaan agv kleiwinning voor baksteenfabricage [tichelgat < onland] *leemdobbe, kleiput ☞ ontgroning

tie centraal dorpsplein van esdorpen, tgv brink (randplein)

tielgevoet lengtemaat

tiendakkerdorp (NBr) kerkdorp gesticht na 1000 n Chr temidden tussen oudere akkerdorpen gelegen en verbonden met kerkepaden

tiendland pachtgrond waarbij 1/10 v/d oogst diende te worden afgestaan als pachtsom a/d tiendgaarder, later door de Staat vervangen rente van 5,5%

tiendweg smalle, vaak onverharde weg evenwijdig a/d rivierdijk op kortere afstand v/d hofsteden dan een polderkade, op te vatten als binnendijkse zomerkade

tienije omheining

tiere (Frl) droogoven *there

ti-heim gerichtplaats

tij / stroming i/h water die voortkomt uit de werking v eb en vloed; 2 tijdvak v ca 6 uur waarin de zeespiegel van hoogte verandert

tijdszone met meridianen samenvallende stroken waarin een internationaal vastgestelde tijd heerst (zōnetijd); de grenzen geven de hoogste zonnestand per vol uur; de Bilt ligt zo'n 40 minuten van de hoogste zonnestand (zuiderzon)

tijgkote rechtshuis *tyhuys ☞ thië

tijhaven kleine haven waarin de schepen alleen bij vloed kunnen komen *vloedhaven

tijl reeks graanschoven of griendhout

tijrivier benedenrivier waarin eb en vloed goed merkbaar is en veelal aanleiding geeft tot doorbraken buiten de oevers en kreekvorming

til (Gr/Frl) vaste en oorspronkelijk houten bruggetje

timp hoekig stuk land

tins hertogelijke rechten opgelegd aan landheren

tippe (Dr) driehoekig stuk land *fok, timp, tempelstuk

tjamme (Gr) treksloot *sjaan, sien @OF: tia + ame 'trekken + water'

tjariet (Gr) kreek

tjasker (Frl/Ov) eenvoudige kleine poldermolen waarbij de bok (met de daarop rustende molenas) op de wind kan worden gezet ☞ windmolen

tjuch (Frl) deel v/e gemeenschappelijk grondbezit (weidegebied) dat telkens onder de gebruikers verdeeld wordt *tuk, besprek

tocht / vrij sterke zuiging v/e luchtstroom; 2 kunstmatige, althans genormaliseerde waterlossing die water uit hein- of kavelsloten afvoert

*medegang, trekker, zeeg; 3 groeikracht v/d grond; 4 in het bos uitgekapt pad

tochtgat een door de tochtwind opgehouden windwak *trekgat

toe toerkamp

toeg bebladerde boomtak

toegangsweg ontsluitingsweg *passage

toegebocht glooiend

toelaag bovenste bodemhorizont in veenweidegebieden, door slootmodder of bagger opgebracht *toemaak

toeleg breedte v/e dijk gemeten op maaiveldhoogte

toeleidingskanaal kanaal dat vers water aanvoert naar andere kanalen

toemaak 1 (Utr/Hld) slootbagger vermengt met stalmest of compost dat na droging en rijping over het land werd uitgespreid *toelaag; 2 slootbagger gebruyikt voor vulland

toemaat het gras dat opgroeit nadat er voor de eerste maal gehooit is *etgroen, nagras

toen tuin

toepad pad dat de af te leggen weg bekort, veelal een niet-publieke (eigen) weg *doorsteek

toerkamp bouwland dat twee jaar tevoren grasland was *toe

toeristenvoorziening voor recreatie aangebrachte grootschalige voorziening als jachthaven, camping

toert tort

toeslag / afdamming; 2 deel v/d marke dat omheind is, als bijzonder eigendom

toevaart vaart die een kortere weg maakt dan andere vaarten

toevlot overstroming

toevluchtsoord uitwijkplaats *onthoud, weerkerk, wierde, stelle

toewater besloten water, door de vorst dichtliggend

togel kweek, ook voor harde oude rietstengels en wortels

tol / grensplaats waar goederencijns betaald wordt a/d gaarder *mute, weerd, vaar, costume; 2 kleine ronde schelf, bv v vlas

tolboom slagboom met passagegeld-verschuldiging

tolhek bareel

tolhuis gabel

tommei (NBr) kleine grafheuvel @L: tumulus, tomba 'graf'

tongbekken langgerekte oerdalen door landijslobben uitgeschuurd en langs de randen opgestuwd

tongduin tongvormig duin

tongval uitspraak *dialect, idioom

toogbrug wipbrug

toom / visrijke plek, plek waarheen de vis trekt of iha een groep dieren *aalstal; 2 harde toom: stenige ondiepte

toort tort

topgras gras voor de eerste snede

topogeen veen: in zijn ontstaan afhankelijk v/d plaatselijke gesteldheid (topografie) v/h terrein

toren ☞ wachttoren

torf / graszode, aardkluit; 2 turf

torneel torentje, borstwering

torrent sterk stromend water, stortbeek

torsch / (O-Nld) gras- of heidezode *plag; 2 aardkluit met wortelpol

tort / uitwerpselen, mn gedroogde schape- of koeiemest *toort, toert; 2 afval, vuilnis

totenbulten (Gld) grafveld

tra / open plek i/ bos, als afscheiding, brandgang of weg sleuf < tra < dreef]; 2 gang, loop of pad door het vee platgetrapt *trade, tretse; 3 een door het veen aangelegd pad; 4 kaatsbaan

tragel (Zws-VI) trekpad langs vaart *jaagpad, treilpad, lijnpad

tragelijk kadjik, leidijk

tralie een met een hekwerk afgezette plaats

tranchee / loopgraaf *tranckijs; 2 greppel

tranckijs loopgraaf *tranchee

trans / a/d overzijde, danwel dwarsdoor; 2 ruimte die een kerk omgeeft; 3 omheining

transect een karakteristieke lijn (dwarsdoorsnee) of representatieve strook als hulp voor het inventariseren v/e bepaald gebied

transgressie relatieve zeespiegelstijging, positieve strandverschuiving of opdringen v/d zee

transpiratie verdamping door planten

transversaalduin ☞ dwarsduin

trap voetspoor *prent

trappeleind ☞ gewende

trappenakker terrasvormige akker tegen een heuvel gelegen

travaat korte, hevige windvlaag met stortregen

travalje (Zld) permanente of tijdelijke, open stal (bij dorpsplein, paardenmarkt) waarin een hoefsmid het paard vastzet dat hij wil beslaan *hoefstal

traverse / stroomgebied v/e overlaat dwars door de velden, om verder stroomafwaarts het water weer op de rivier te lozen *groene rivier ≈ loopveld; 2 verbindingsweg of tunnel; 3 wal of verdedigingswerk loodrecht op de vuurlijnrichting

trecht oversteekplaats i/e rivier *drecht, tricht, veer @L: trajectum

trechter granaat-inslagkegel

trechtersvormige riviermonding: estuarium

treek ☞ treilpad

treilpad trekpad langs vaart *trekel, treek, tragel, jaagpad, lijnpad

trek / grote verhuizing voor overwintering; 2 voorgeschreven baan *koers; 3 spoor *leze

trekel (Utr) treilpad

trekgat / windwak i/h ijs; 2 hoekige plas ontstaan door uitvening *petgat, weer

trekgras kweek

trekker tochtsloot

trekpad pad voor de jaagpaarden v trekschuiten *jaagpad, treilpad, lijnpad

treksloot een door bemaling stromende ontwateringssloot *tjamme

trekvaart waterweg voor trekschuiten *loopdiep

trepas / doorgang, pas *repas; 2 nauw pad; 3 marktvlak

tresk (Frl) dries

tret afstand

tretdore kleine sluis

tretse voetspoor, wandelweg, veespoor *trade

tricht trecht

trilveen laagveen dat op drijvende zwiepzode rust, kenmerkend v matig voedselrijk verlandingsstadium (zegge) in kwelzones

troebeling vermindering v/h doorzicht v water *blondje, droebeling, dikwater, beroering, terbel

trofiegraad de mate waarin voedingsstoffen beschikbaar zijn i/h milieu waarbij onderscheiden kunnen worden: voedselarm (oligotroof), matig voedselrijk (mesotroof), voedselrijk (eutroof) en overbemest (hypertroof) ☞ veen

trog / diepzeegeul; 2 uitloper v/e lagedrukgebied

tronk afgeknotte boomstam (tronkboom = knotwilg) *stoof

trullo prehistorische ronde woning v veldkeien

tudergerse graasweide met vee a/h stik *tuurweide

tufkrijt (Z-Lb) zachte, mergelachtige kalksteen

tuier stuk grond waarop men een dier laat grazen

tuil (Gld) bouwland (werkland) *tuyl

tuimeldijk dijk naast een dam en hoger dan deze

tuin / afgeperkt stuk grond *volkstuin, kruidhof @G: tûn 'achterruit' ☞ boerentuin; 2 heining, afperking of omtuining *vrede, glint, keube, kobe, tuun; 3 vlechtwerk v twijgen en palen ofwel dood hout, vgl haag (levend hout) *rijswerk, plei, veken

tuinaarde humusaarde *erft

tuinbouw produktiesector v/d landbouw gekenmerkt door een zeer intensieve teelt v groente, fruit, bloembollen, bloemen of bomen *glasbouw

tuineerdgrond een kleigrond met een donkere bovengrond, >50 cm, die is opgebracht, opgevaren of opgebaggerd *hofland, hovinge

tuinhuisje gloriëtte, prieel

tuinkunst broderie

tuinwal wal v gras- en heideplaggen, meestal onbegroeid en 1 m hoog ter afperking v/e tuin

in houtarme gebieden [balk < tuinwal < vestingwal]
 *tuunwoaltje, schapenwal

tuk (Ov) deel v/d gemene grond dat telkens
 onder de gebruikers verdeeld wordt *tjuch

tumulus ronde aarden (prehistorisch opgeworpen)
 grafheuvel, soms met vaste onderbouw *tommel
 ☞ grafplaats

tunede omheinde plaats

tunnel gegraven en vaak rechtlijnige onderaardse
 gang, vgl grot (natuurlijk) *traverse

turbine samenstel v elkaar kruisende wegen
 waarbij de verticale projectie het beeld vertoont
 v/e schoepenrad, vgl sterrebos *knooppunt, sterne

turf (oppervlakte)brandstof v hei met de wortels
 en mos, gaf minder warmte dan moer maar
 brandde langer *bagelaar, derink, dieper, dosterd, gal,
 gliede, pof, runturf, sponturf, pijperturf, haardbrand,
 haverstro, klot, brand, schadde, leur, lever, vinke

turfaarde veenaarde

turfhoofd turfkade

turfhoop zwil

turfkanaal een voor de turfafvoer aangelegd
 vaarwater *compagnievaart, monde, diep, wijk, praam-
 gracht, moervaart

turfkade laadplaats bij turftransport over water
 *lent, anthoof, turfhoofd

turfsteekplaats *veen, moer(grond), peel, turthei, klien,
 binnen/buitenveen

tusculum bolvormige terreinverhoging

tussengebied enclave

tussenweg weg tussen een dijk en het water

tuunhaag veekering die is gemaakt v palen en
 dode takken, waar later meidoorns en andere
 struiken spontaan zijn opgeschoten, soms zover
 gaande dat v/d oorspronkelijke haag niets meer
 te zien is

tuunwoal (Texel) met heggen begroeide lage
 dijkjes als omheining v weiden ☞ tuinwal

tuurweide graasland met huisvee a/h stik, vooral
 i/h najaar om het etgroen te laten grazen *bulle-
 kamp

tuyl tuil

tweelicht schemering

tweesprong wegsplitsing *vork, scheid

twijgwaard rijswaard

twilhout rijshout

twisk (NHld) kruispunt v twee wegen *quatrebras
 @OE: wicen;

twistland stuk land waarover onduidelijkheid
 bestaat tav eigendomsrechten *hadel, klandijk,
 klammad, kibbelslag, Kijland, krakeelveld, striiland,
 walstat

tyhuys rechtsgebouw *tjgkote ☞ thie

U

uilevlucht (lit) avondschemering, avonddonker
uitblazingskom 1 erosiegat i/d duinen, vgl windkuil *del, duinbaan; 2 kom in dekzandlandschap dat vaak <2 m diep is
uitboeren grond door ondeskundig gebruik uitputten *uitbouwen, veronzaden, reken
uitdelving *groeve, leemput, tichelgat
uitdriift recht om een aantal schapen en koeien op de markegronden te laten weiden
uiterdijk 1 buitenste dijk; 2 (Gr) buitendijkse onbedijkte gebieden aan zee of rivier, in N-Gr na 1717 ontstaan *voorland
uiterland buitendijks gelegen gronden @G: utar 'buitenwaards'
uiterwaard buitendijkse, tussen banddijk en zomerdijk gelegen gronden, meestal met gras begroeid [uiterwaard < potpolder] *buitenwaard, buitenpolder, uitgors, zelling
uitgeslagen grond: grond die na doorbraak v/e zeedijk buitendijks is komen te liggen
uitgeveend water: *petgat, dobbe
uitgors meestal met gras begroeid stuk land gelegen tussen het zomerbed v/e rivier en de banddijk ≈ voorland
uitgras buitengors
uitham landtong *nes, spike
uithoek uiterste puntje v/e land *kaap, landtong
uithof bij een klooster behorend maar daarbuiten, op het platteland gelegen hofstede *voorpost, buitenpost, grangia, commanderij \$-zele
uitkijk panoramapunt, i/b wachttorens a/d kust
uitland land buiten het rechtsgebied
uitleg historische uitbreiding v/e stad buiten de bestaande muren of grenzen
uitlevering het verschil in hoogteligging v/h maaiveld door grondbewerking, bij een bouwvoor ca 6.5 cm door aanzakking
uitfloging oplossing en afvoer v gemakkelijk oplosbare bestanddelen v/e bodem of gesteente
uitloop uit de grond ontspringend water *uitsprong, sprank
uitmoeren uitvenen
uitmonding v/e rivier: *delta, estuarium
uitpad pad dat naar de openbare weg leidt
uitschieter rukwind die plotseling 90° van richting verandert
uitslaan uitmalen v water
uitslag uitgeslagen of buitengedijkt land
uitspoelingsgat door water uitgekolk doorbraakgat of diepte iha *valput, zinkval, kolk, wiel

uitsprong een uit de grond ontspringende beek *sprank, uitloop
uitsteeksel obstructie op waterbodem i/e vaarwater *struik, hecht, heft, raag
uitstrekkend oppervlakte in beslag nemend
uitvang (Kempen) bivanc
uitwaaingskom door winderosie ontstane laagte *windkuil
uitwaling aardverschuiving, dijkverzakking *dijkval, grondbraak
uitwatering afdalinge
uitweling uitgraving voor zoutziederij
uitwerpsel stront [uitwerpsel < mest] *drek, poep, grasduiker, klamaai, klamei
uitwigen spitsvormig uitlopen op niets zowel van percelen als van aardlagen
uitworp buitengedijkt land
uitzicht topografisch benoemd als kijkduin, kijk-in-de-pot, kiekberg
um achtervoegsel bij een plaatsnaam verwijzend naar een permanente woonplaats, tgv \$-sel
 ☞ heem
unde stromingsgolf
ûnlân (Frl) wildernis
unger (NHld) onkruid *unjer, hermoes, kwadenaar
ûngetideslân (Frl) grasperceel voor hooi
upstalbeam (Frl) gerechtsboom waaronder op Pinksterdinsdag recht gesproken werd (Verbond v Friese Zeelanden) *dingboom
ûr (Frl) over- of hoger gelegen
urbaan steeds
urie 1 riool; 2 mestvaalt
urine via de nieren afgescheiden lichaamsvocht, dat ter bemesting v/d bodem kan worden aangewend vgl aalt *zeik, orijn, streule, stal, mieg, harn, pies
 ☞ gier
urk 1 kustlangse geul; 2 uitsteeksel izv eiland
urnenveld stuk grond met kleine prehistorisch opgeworpen heuveltjes omgeven door (uitgegraven) greppeltjes met een verzameling lijkurnen, en bedekt door een hieruit opgeworpen heuveltje ☞ grafplaats
utebaelge buitenwerk v/e versterkte stad
usurpatie het onrechtmatig in bezit nemen
utedijc buitendijks gelegen, onbedijkte gronden
uut voorvoegsel in een plaatsnaam met betekenis neder of buiten gelegen
uutbranke vertakking, zijtak v/e waterstroom

V

vaag / vettigheid v/d grond mn door bemesting, groeikracht, weligheid; 2 woest, onbebouwd land

vaaggrond bodem zonder duidelijke profielopbouw

vaal (Z-Lb) dal, vallei @Fr: val

vaalgrond / (Gld) homogene nieuw aangeslibde riviergronden; 2 uitgeloopte gele of witte zandbodem \$-elu

vaalg valg

vaalge (Gr) buitenbuurt v verschillende dorpen

vaalt / oorspronkelijk een nachtelijke stalplaats voor vee *kraal, meshof; 2 (later) mesthoop

vaam vadem

vaar / plaats met scheepstol; 2 valboom, hek *varen

vaargat toegang tot de landerijen over een dam i/d sloot *inrit

vaarland alleen per boot bereikbaar (gras)land

vaart gegraven waterweg v zo'n 6 m breedte [schoer < vaart < kanaal] *rak, feart, schiplede

vaarwater bevaarbare geul i/e binnenlandse waterweg, of tussen gevaarlijke plaatsen door *zeegat, weterstrete

vaarweg (Lb) rijweg

vaat (vee)drinkput ☞vate

vadem lengtemaat v 1.80 m *bras, klafter, klater, later, vaam

vademing draadomspansel, afrastering

vadoos water i/d bodem gedrongen regenwater

vageland onbebouwde akker

vak / gedeelte v/e dijk, kanaal, rivier, strand, spoorbaan ed beschouwd tov zekere verdelingen als afstandspalen, kribben; 2 bosperceel met 10 of 20-jarige opstandtermijn

vakwerkbouw constructie in boerderijen met zware eiken gebinten en muren bestaande uit eikenbalken, opgevuld met twijgen en leem of metselwerk, vgl speklagen

val / waterval; 2 dijkval; 3 diepe geul (zinkval)

valant duivel, boze geest ☞bijgeloof

valavond avondschemering, uilevlucht

valbedde rooster ☞wildrooster

valde / omheinde ruimte, erf; 2 mestvaalt

valder (Lb) halfschuin staand en vanzelf dichtvallend klaphek op de grens van uitvalsweg en tuinhaag rond dorp, ook sluitboom? *hamei ☞vouweert

valg / (Frl) esachtig complex *velling; 2 (Gr) omgeploegd braakland, bouwland of zaadveld in N-Gr kleistreek

valge grote golf, baar

valgen braken, dwz herhaaldelijk licht omploegen doch onbezaaid laten om de grond de rust te geven en hem weer vruchtbaar te maken

vallaat verlaat

vallei breed dal, veelal rivierdal, duinkom of laagte i/e stuwwal @L: valles 'dalen'

vallend tij afgaand tij, eb

valling helling

valput diepte ontstaan uit doorbraak v/e polderdijk, uitspoelingsgat *wiel

valschut (Ov) verticale planken stuwsluit *zijl

valstrepen verticale of schuine neerslagstrepen a/d onderkant v wolken waarbij echter de neerslag het aardoppervlak niet bereikt maar onderweg verdampt *virga

valten valgen

valthe (Dr) stal, schaapskooi *volthe @OND: vaelt 'erf'

valwild wild, mn reeën die door koud, ongunstig weer of in het verkeer omkomen

valwind sterke en vaak sterk plaatsgebonden frequent voorkomende neerwaartse luchtstroom, tgv thermiek [luchtzak < valwind]

vangerij eendenkooi *war ≈ vinkenbaan

vangjacht jacht waarbij niet geschoten maar wild levend of dood gevangen wordt (lange jacht)

vanggreppel greppel om schadelijke dieren (muisen, insecten, i/h de dennesnuittor) te vangen

vangpijp half gebogen pijp v/e eendenkooi waar, tegen de wind in, eenden in worden gelokt en gevangen ☞eendenkooi

vangterrein terrein gereserveerd als verzamelbekken v regenwater, voor latere waterwinning en drinkwatervoorziening

varen slagboom, hek

varkenbrink grasveld voor het weiden v varkens

varreland kalverkamp (voor stieren) ☞veestapel

vasteland een grote uitgestrektheid land, zó groot dat i/h binnenland de invloed v/d zee nauwelijks meer te bespeuren valt *continent

vastgoed (recht) onroerend goed

vastvriezen ijsverkitting

vate (Zld) openbare waterput voor het vee, i/h een zoetwaterput aangelegd in zilte gebieden (schor) met een waterdichte kleibodem om regenwater op te sparen, aangelegd vanaf de 12e eeuw *vathe, vaat, feit ≈ ringdobbe

vathe (Gr) openbare waterput, bovenop woonhuis gelegen en dikwijls naast de kerk (bluswaterkuil) *fait, feithing, dobbe ☞vate

vechthuis bolwerk

vee gecultiveerde dieren voor vlees-, ei-, huid-, wol- of melkproductie *noot, quic

veehof boerenhoeve

veek / aanspoelsel dat bij eb langs de hoogwaterlijn op strand en dijken achterblijft *deek, geffel, ruigte, watermerk; 2 uit de sloten opgehaalde ruigte

veekraal omheinde ruimte voor vee

veemgericht (O-Nld) geheime en onofficiële manier v rechtspraak

veen / (bodemk) grondsoort met een aandeel v/h organisch stofgehalte >35% (zandig) tot >70% (lutumrijk moeder materiaal), waarbij de invloed v/e minerale component volledig ondergeschikt is voor de eigenschappen v/h bodemmateriaal; 2 (stof) de nauwelijks vergane, dicht opeengepakte en bruin gekleurde resten van hogere planten; 3 landschapstype, te onderscheiden naar ontstaanswijze: topogeen veen (agv reliëf), ombrogeen veen (overvloedige neerslag) en soligeen veen (beide v betekenis). Ook kan naar voedselrijkdom v/h water een indeling gemaakt worden in laagveen (eutroof of voedselrijk), moerasveen (mesotroof) en hoogveen (oligotroof of voedselarm) *faan, fean; 4 als achtervoegsel bij een toponiem, verwijzend naar laat-Middeleeuws (1200-1500) ontgonnen veenmoeras 5 -veen

veenbaan haech

veenbreuk een doorbraak v veenmateriaal a/d rand v/e hoogveengebied of op plaatsen waar deze ontwaterd worden, en door zeer grote regenval. Het veen stroomt dan als een breiachtige massa weg

veenbrug prehistorische wegen v houten dwarsliggers door moerassen; deze werden vooral aangetroffen ongeveer 1 m diep i/h veen *balkbrug, knuppeldam, spang, spyk, spiek, specke, moerasbrug, stokkenbrug

veenbult *belte, kop, kat

veendijk dijk die middeleeuws bouwland of veen moest beschermen tegen het water uit het hogerop gelegen kussenveen (hoogveen), vgl kade (laagveen) *halling

veenkluit damp

veenkolonie plaats ontstaan op afgegraven hoogveen met een vaak zer strak planmatige vorm v aanleg

veenkoloniale grond (Gr) gecultiveerde hoogveenbodem door vermenging van bonk met het, na het afgraven van veen blootliggende, dekzand *dalgrond

veenkuilengebied (NO-Polder) door mariene erosie aangetast veengebied; opgevuld met zavel (Zuiderzee) en na inpoldering door klink een onregelmatig inversiereliëf vormend

veenlens plaatselijk i/d bodem voorkomende ingesloten veenlaag, vgl pakket

veenmeer meerstal

veemineralen organische of anorganische (vaak ijzerhoudende) bodem mineralen die in veen voorkomen: limoniet (bruin ijzererts), ijzeroer, sideriet (wit ijzererts, FeCO₃), vivianiet (blauw ijzererts, FePO₄), dopplriet (homogeen zwart)

veennerf jong veenmosveen gebruikt als turfstrooisel *holster, bonk, grauwveen

veenpakket dikke uitgestrekte veenlaag i/d bodem, vgl veenlens [hote < klem]

veenplaats aaneengesloten oppervlakte hoogveen tussen wijk en ruggeraai, ter breedte v 80-85 m, lengte 1-3 km *plaats

veenput smalle strook (9-12 voet breed) waar bij vervening wordt ontgraven *petgat

veensater bewoner v/e veen of polder

veenstroom niet-slibvoerende stroom die regenwater bovenlangs een veenkussenpakket afvoert ^{ae}

veentie (Dr) gedeelte met open water v/e met veenpakket dichtgegroeide depressie i/h dekzandlandschap *turfgat, koele, venneke, ven

veepestbosje boerenhakhout i/h veenweide-gebied ^{ae} pestbosje

vee gaarde (Betuwe) klein boomplantsoen voor aanleg v bosculturen en laanbeplanting

veerooster een voor het vee aangebrachte barrière bestaande uit een horizontaal liggend hekwerk, vaak op dijkvakken *wildrooster (natuurreservaat)

veerpont symmetrische overzetboot over brede wateren [schouw < veerpont] *drecht, everschip, gewas, zet

veeschoor voorland met drassige bodem, vooruitstekende punt in zee?

veerstal overzetplaats over een water, met een naar het water aflopende weg en klein insteekhaventje als aanlegplaats [waterstoep < veerstal] *veerstoep, vergat, overveer

veestapel alle voor landbouwkundig profijt verzorgde dieren waarbij vaak de diernaam op de huisweide is overgegaan: stierwei (bullekamp, varreland), jongveeland (kalfsveld, rierland, vaarsland, pinkeland, kiesmanveld, voolwert), trekvee (horsland, hitland), slachtvee (zwienkamp, hossegars, varkenbrink, suwdobbe), en overig hoenderkamp, metteveld

veeschaar zekere eenheid v grondbezit

veeteelt commerciële veehouderij gericht op de daaruit verkregen produkten als wol, leer, vlees, melk, eieren *boverie

veewachter veehoeder *boeheer, waarsman, herder, scheper, segenherde, stellenaar

vegetatie half-natuurlijke of natuurlijke begroeiing v/e bepaald gebied; de individuenmassa v planten, in samenhang met de plaats waar zij groeien en de rangschikking die zij uit zichzelf

hebben ingenomen. Als vegetatielandschap is in Nld aanwezig heide, duin ed *plantenwereld

veite (Z-Nld) zeer vruchtbaar (vet) v/d grond en welig v plantegroei *vei = geil (door meststof)

veken 1 slagboom; 2 (VI) gevlochten omheining *horde, hekwerk

veld 1 open land buiten steden en dorpen; 2 (Z-Nld) akkerland; 3 woeste grond; 4 stadsplein

velddiefstal stroperij *moeskopperij, eterie

velderts ijzeroer

veldgrond heidegrond

veldhuis landhuis

veldkei in zandgrond gevonden (zwerf)kei *balstien, flint, koot

veldnaam streeknaam verwijzend naar bouw- of grasland, woeste grond of reliëf

veldpad landweg

veldschans redoute *rampaard

veldspoorbaan licht en tijdelijk (smal)spoor

veldwachter politie op platteland *garde, prater, roeke

veldweg onverharde buitenweg

velg ossenweg

vellingskerf (bosb) kapsnede

vellingen (Frl) esachtige complex *valgen

vels rots, roke

veltdam keerdam, aarden wal

veltlant akkerland, bouwland

veltwijk woon- of wijkplaatsje op het veld

veluwe arm, onvruchtbaar landgebied, tgv betuwe *apenland, gees @OND: vael+ouwe

ven 1 voedselarme, ondiepe zoetwaterplas op kalkarme hogere dekzandgronden, ontstaan als een doodijsgat/pingo, danwel een tot de grondwaterspiegel uitgestoven kom waarin zich water heeft verzameld, of een kom met een voor water ondoordringbare bodemlaag. Het water is zuur en oligo- tot mesotroof; 2 (NBr/Lb) een niet-afwaterende plas i/e heidegebied *flaas, vlaas, fles, vlas, vliet, floos, veentie, venneke; 3 (Nld) een door vervening ontstane plas [ven < dobbe]; 4 veenland; 5 (kuststreek) gras- of weiland, itt hooi- en bouwland

venatorisch de jacht betreffend

venne 1 veen(land); 2 waterig stuk land, weide

venneke (NBr) ven

venneweegs lengte v/e weiland als lengtemaat, tussen 150-250 m

ventweg parallelweg langs hoofdweg, bestemd voor lokaal verkeer

verband (bosb) rijenstand v aangeplante bomen

verbanningsoord plaats v gerechtelijke uitwijzing, vgl genadeplaats *duivelseiland, echte

verbindingsdam aansluitkrib bij een strekdam

verdamping speciaal de fase-overgang bij water v vloeibaar naar dampvorm, het totaal van

transpiratie (vegetatie) en evaporatie (bodemuitwaseming) *evapotranspiratie

verdedigingsstelling militaire linie waarbij vaak zoveel mogelijk gebruik is gemaakt van dekking en camouflage in de natuurlijke omgeving *fortenrij, waterlinie, rideau, ringstelling, schanslijn

verdolven land weggegraven, verdrongen of overstromd land

verdrongen land aan de zee prijsgegeven cultuurland [dil < verdrongen land]

vergat vaargat, opening waar men in en uit kan varen *veerstal, aakvlaai, insteekhaven, sellinge

vergezicht panorama *belvédère, uitkijk

vergier boomgaard bij een kasteel *vergt

vergt (Betuwe) boomgaard *vergier

verhakking militaire versperring v geveld hout met de ineengestremde kruinen en takpunten naar de vijand gekeerd en met piketpalen i/d grond bevestigd

verhang 1 helling v/e waterloop, verhouding tussen verval en afstand; 2 opstuiving, de door de wind veroorzaakte helling v/e waterspiegel v/e meer

verheffing plaats waar zich iets verheft *verheging

verheien uitdampen, uitdrogen v akker of veld

verheling het aaneengroeien v gescheiden zandplaten of eilanden

verheveling 1 luchtspiegeling; 2 verschijnsel i/d dampkring als regen, sneeuw, onweer

verhevenheid plaats die uitsteekt boven zijn omgeving *hoogte

verhoefslaging vorm v dijkbeheer waarbij onderhoud per hoefslag werd vastgelegd

verkanting dwarshelling, verhang v/e wegdek in dwarse richting, v/d kruin tot de kant v/d rijbaan of tussen twee gegeven punten

verkavelen het in percelen delen van cultuurland, meestal door het graven v sloten

verkavelingspatroon hoofdtypen in Nld: (1) blokverkaveling met verspreide bewoning (kleigrond, kamponginning, raatakkers), (2) strookverkaveling met geconcentreerde nederzettingen (brinkdorpen), (3) opstrek-verkaveling (copeontginningen, opstreckende heerden: weg-, streek- of dijkdorpen), (4) rationele blokverkaveling (nieuwe polders)

verkeersader grote brede verkeersweg voor snelverkeer

verkeersknooppunt *klaverblad, rotonde, plein

verkiezeling verkittig door siliciumzuur *silificatie

verkittig aaneenhechting v los materiaal door chemische neerslag v bv CaCO₃ en SiO₂ in poriën

verkoling verwerking tot houtskool (géén inkoling)

verkorting dwarskade tussen verskade en dijk

verlaat / schutsluisje voor de kleine scheepvaart;
2 kleine uitwateringssluizen lozend op binnenwater
[verlaat < zijl] *belaat

verlanden dichtgroei v/e water volgens een opvolging v vegetatie. De snelheid v/h proces hangt samen met factoren als voedselrijkdom, grootte en diepte v/h water en aard v/d ondergrond. In grote lijnen zal zich een successie-eens afspelen volgens waterplanten - riet - zegge - broekbos - veenmos

verlandingszone strook water die door plantengroei en baggervorming langzaam overgaat in land

verlies onderaardse gevangenis

verloop / geleidelijke versmalling, vermindering;
2 (zeer) hevige windvlaag met regen, onweersachtig

verloperig onweersachtig

vermaak houten heining om grasweiden. afsluiting, vgl glint

vernaauwing land- of zeestraat

veronzaden een land uitputten door steeds dezelfde gewassen te zaaien *uitboeren

verponding grondbelasting geheven volgens kohieren die niet alleen de grootte vermelden maar ook de opbrengstcapaciteit trachten te benaderen

verrejager polsstok

verscharen verweiden

verse grond (Zld) binnendijkse grond *versland

verse schoot (zeev) strook zoet water dat onvermengd een eind in zee uitloopt *schootwater

verskade tijdelijke kade van zo'n 1.5 m boven hoogwater langs de buitenomtrek v/e te bedijken schor of kwelder *achterkade, hoofdkade

verslagen materiaal detritus

versnippering proces v kavelverkleining door erfdeling, keuteraankoop, drieslagstelsel of bedrijfsintensivering, tgv ruilverkaveling *gewandverkaveling

verspoelen het weggevoerd worden v verweringsmateriaal of bodem door water dat langs een helling afstroomt

versterking fortificatie *stins, state, borg, wijkhuis, warnisoen, warninge

verstuiving zandverwaaiing *stuve

vertakking riviersplitsing *raay

verval / hoogteverschil tussen begin en eindpunt v/e rivier *afloop; 2 naar de top dunner worden v bomen

vervening plaats v veenontginning

verwaterplaats plaats om mosselen uit te zetten om ze van vers water te voorzien en ze te ontdoen v zand

verwering aantasting v gesteente door water, wind of ijs

verwilderden stromen v/e rivier via een onregelmatig geulpatroon

verzakking afglijding v/e dijk, grond ed

verzanden het verondiepen v geulen of waters; 'landen verzanden en zanden verlanden'

verzilting bodemverzouting

vessem aanspoelsel langs een stroompje

vest verbrede verdedigingsgracht

veste / stadsmuur of wal *batelgeringe, stadweringe; 2 versterkte plaats, hetzij burcht danwel stad *kasteel, Huis, burcht

vestingsstad gefortificeerde nederzetting met een vanuit militair oogpunt doelmatige plattegrond, de ontmanteling v vestingsteden volgde na de Vestingwet 1874 [landsfort < vestingsstad] *duurstede

vestingswal aarden verdedigingswal rondom een militair bouwwerk of stad om toegeschoten projectielen te smoren *wernerige ~~es~~ aanaarding

vette dikke mest (vetteme)

veur praktijknaam voor een vore of geul die wordt gegraven om broeimest in te zetten, voor tuinbouwgewassen

veursgemeen (Z-Nld) opgebrachte (bemeste en verhoogde) akkergrond in gemeenschappelijk bezit *veld, aard ~~es~~

vezelkool fossiele houtskool

viane straatdorp @L: via 'weg'

viant duivel, boze geest ~~es~~ bijgeloof

viak groot dorp met een stedelijk uiterlijk; nederzetting v handelaren op basis v vnl landverkeer *wijk, poort @L: vicus 'wijk'

viem kegelvormig stapeltje turf waar de wind goed doorheen kan blazen om de turf nog verder te drogen

vierendeel (Zaanstreek) viertel, landskwartier *vörrel

viemolen watermolen?

vierstic stadswijk, kwartier (vierstuk?)

viertel / kwart landdeel na opsplitsing *vierendeel, vörrel; 2 stadsdeel *kwartier

vijfzode (Zld) zorgdijk met een oorspronkelijke kruinbreedte v vijf zoden

vijver / klein, natuurlijk of gegraven omsloten waterbekken mn in tuinen, oorspronkelijk om vis in te houden, later ook als deel v park- of tuinaanleg *wijer, vloeiput; 2 open plas, veenplas

villa huis naar romeins voorbeeld, gelegen i/h centrum v/e landbouwbedrijf (grootgrondbezit), met veel bijgebouwen; als landgoed (villae rustica) of landhuis (villae urbana)

vilt met allerlei gewas en onkruid bezette en doorgroeide bovenkorst v/e stuk land

vim / hoeveelheid bossen stro, hout, rijzen of graan, regelmatig gestapeld op hopen; 2 langwerpige hoop turven die te drogen staan

vinger grenspaaltje

vingerlijn boogvormige stuw- of schutdam *vingerling

vingerling 1 tijdelijke dam om daarachter een sluis aan te kunnen leggen; 2 ringvormige dam voor waterlozing, soort v duiker; 3 (ZHld) kade

vingerpier loodrecht op de havenkade staande pier

vinke slechte, lichte turf

vinkenbaan (Hld) vlak rechthoekig lapje grond (6x20 m) met lange zijde loodrecht o/d trekrichting (O-W) om mbv lokvinken en slagnetten trekkende vinken te vangen, mn 17-18e eeuw a/d kust

vinne afgesneden stuk *oorkland

vinster donker, duister

vintele sluis

violenboom gewone esdoorn of ahorn

virga (meteor) valstreep, neerslag uit wolken die de grond niet bereikt *valstrepen

visdijk visvijver

visgrond *beuggrond, toom, paaiplaats

vistrap kunstmatige stroomversnelling langs een stuw of sluis, voor trekvissen aangelegd om deze te kunnen passeren [aalladder < vistrap] *casca-de

visvijver kweekvijver voor visteelt *keern, piscine, visdijk, weijerd, (vivere, wiver, wuwere)

vitte handelsplein v/e Hanzestad *markt, megen

vitselfwerk v gevlochten tenen en leem vervaardigd muurwerk

vivere vijver

vlaag 1 bui, plotselinge kortstondige verheffing v/d wind *zweide, stoddinge; 2 schutsel vlaak

vlaai 1 geul i/e weiland *delling, aakvlaai; 2 stinken v water

vlaak 1 zandbank *vlake; 2 lichte schutting v stro of riet *vlaag

vlaas 1 (NBr) plas in hei of in bos *vlas, vlies, vlos, fles; 2 een door bos omringde open plek, woud-dal of bosweide

vlade hoop koeiedrek

vlag 1 samenhangende massa v vezelige gewassen dat (i/d zomer) een water kan bedekken en opvullen *flab; 2 heideplag of graszode *vlagge; 3 zacht, zoel

vlagge afgehakte zode, plag

vlak 1 effen en open land *evenode, plei, emmen; 2 ondiep; 3 met een zeer geringe helling, bijna horizontaal

vlaggraf begraving v lijk- of crematieresten i/d bodem zonder zichtbaar monument, itt grafheuvel grafplaats

vlakke uitgestrektheid *plein, bleek, romerveld

vlam (zeevlam) mist, koude nevel die plotseling uit zee komt opzetten mn 's-avonds

vlascultuur (O- en Z-Nld) akkerbouwgewas als grondstof voor linnen (textiel); ingezaaid op de hogere gedeelten v/d groengronden, in juli getrokken en aan bossen gebonden, 8-10 dagen rottend i/d sloot, dan uitgespreid, gedroogd, gerepeld, gebracht, gehekeld en geschoond om tenslotte gesorteerd te worden op vlas, hede, middelhede en stathakke

vlasveld *knottenbelt, reutakker, hekelblok, lijnbaan

vledder moerassige streek, veelal als grasland gebruikt *fledder

vlei vlies op een wateroppervlak

vlek verzameling v huizen, in straten afgedeeld, soms een zeer klein bewoond oord waarvan enkele in 1809 alsnog stadsrechten kregen [dorp < vlek < stad] *gehucht

vleken (O-Nld) twijgbrug of hor *spikke, veken, hor

vlenkinge schittering, schijnsel

vletgrond grond tbv aard- en dijkwerk

vletzode schorzode

vlichdijc verlaten dijk *bout, nolle

vliedberg (Zld) kunstmatige heuvel (10-12e eeuw) als ondergrond voor een mottekasteel, later ook als veevluchtheuvel bij overstroming gebruikt *vliedheuvel, stelle, werve

vliedheuvel vliedberg

vliegerij jacht met roofvogels

vliegveld opstijg- en landingsterrein voor luchtvaartverkeer *landingsstrip, luchthaven

vliegzaam stuifzaam

vlier moerassige grond met een veenlaag erop *moerasveen, broekland

vlies 1 zeer dun laagje *blets, film; 2 (NBr) veenplasje *vlaas; 3 begroeiing *vloes

vliet 1 gegraven watergang in veenweidegebied tussen polderwatering en stroompjes of rivier, vroeger zelf afwaterende beek maar later moesten ze bemalen worden *waterlossing, slaak; 2 kreek in getijdegebied; 3 stroom of breed water

vlieter geul waarin het water sterk stroomt, vooral bij zeegaten

vlietland land gelegen tussen boezem en de boezemkaden, dat bij hoge waterstand onder loopt *druipland, boezemland

vlietveen nog ongerijpt, slap veen

vlije (ZW-Nld) kreek of geul

vlik (NBr/Lb) heidezode *vlink

vlintroke flint, steenblok(rots)

vloed 1 stroming v water iha: waterloop, rivier *watergolf, opganc, oke @Gt: flodus 'stroom'; 2 periode v/h getij waarin de waterspiegel stijgt. De vloedstroom hoeft niet precies met de periode tussen hoog- en laagwater samen te vallen *was

vloedbranding golf met een steil front v overschuimend water die vaak met donderend geweld over de gehele breedte bepaalde vloed-

mondungen binnendringt en zich stroomopwaarts uitbreid; ze ontstaat vanuit gewoon getij en is het sterkst bij hoog getij i/e vrij ondiepe, trechtervormige riviermonding *waterwals, bore

vloeddrempel verhoging v/d zeebodem v/e open zeearm om het binnenwater gedeeltelijk te kunnen beheersen

vloedgolf 1 getijdégolf bij de ingang v diepe baaien of riviermonden; 2 zeer snelle en lange enkelvoudige zeegolf, meestal agv onderzeese aardbevingen *drukwater

vloedgraaf (Z-Lb) gegraven sloot om regenwater op een beek af te voeren *gracht, grubbe

vloedhaven haven waar men alleen tijdens vloed kan binnenvaren *tijhaven

vloedmerk spoor dat door de vloed in z'n hoogste stand op het strand wordt achtergelaten *veek

vloedschaar geul waardoor de vloed stroomt in estuaria (riviermondungen) of wadgebieden

vloeiput buitendijkse oesterput, gemaakt op het bij eb droogvallend slik

vloeiveld terrein dat van tijd tot tijd bevoeid wordt, mn met (afval)water dat vruchtbaar slib bevat

vloeiweide laaggelegen delen v beekdalen die periodiek onder water werden gezet

vloer terrein, veld

vloes het (nog) wortelvaste gewas dat op de aardkorst groeit *stoppelweide, vlies ☞ begroeiing

vlonder 1 slootplank als los houten bruggetje *bat, nis, vondel, zijltje, waterribbe; 2 waterstoep, aanlegsteiger

vlook ondiep v water *vloot

vloos kleine plas, ven ☞ vlaas

vloot vlook

vlot drijvende massa v biezen of andere waterplanten in water v voldoende diepgang

vlotgras alg benaming voor langs de oevers v binnenwateren groeiende grassen waarvan de halmen op het water drijven

vlottinge stroming *strume

vlotwal lage oever, dras of onder water liggende wal v grasland

vluchtheuvel opgeworpen heuvel als toevluchtsoord bij watersnood (terp, werf, stelle, hille) of bij oorlog (motte)

vluchthuisje op zandbank staand huisje waar men bij opkomend water in kan vluchten

vluchtweg *pijp, dop, vort, aachte, hagedochte

vlugzand drijfzand of stuifzand

vochtigheid toestand v/d lucht voorzover het de daarin aanwezige waterdamp betreft, te onderscheiden naar absolute (aanwezig) en relatieve vochtigheid (mogelijk bij die bepaalde temperaturen) *wet, doon, waterigheid

vochtopstijging opslag

voddeweer slecht weer

voerakker gedeelte v/e wildbaan waar voer gestrooid wordt voor bijvoering v/h wild

voetelink dijkvoet, berm *aveling

voetgetert voetpad

voetpad smal weggetje *steg, voetgetert, gaweg, trade, trette

voetschrap spoor, voetstap *lese

voetzand los rul loopzand

vogelgras kweek

vogelkooi (Hld) vangplaats voor trekvogels, mn wilde eenden (vgl vinkenbaan), later werd de naam vervangen door ☞ eendenkooi, blauwgoedkooi

vogelwater spartelplas voor watervogels *gaal, ganzenkuil, ganzenorgel, quakjeswater, vogelenzang, wed, zwanenwater

vogelweide onontgonnen hoogveen

volbed maximale waterbreedte v bedijkte rivieren *koningssroom

volgerland land v geringe kwaliteit, kwam na reservering v/h hoofdland (afgeleid v ambachtsgevolg), tgv hootland *egalement

volk grote cultureel gebonden groep waarvan de saamhorigheid kan berusten op afstamming, taal, historische lotsverbondenheid of een combinatie van deze

volksburcht eenvoudig verdedigingswerk v aarden wallen, door (onbekende?) volksstammen opgeworpen

volkspraak dialect *boers, patteis, plat

volthe (Ov) stal, schaapskooi *valthe

volzee het peil v/h hoogste getij, vroeger als standaardpeil gebruikt

vondel vlonder, vonder

vonder 1 (O-Nld) klein houten voetbruggetje; planken met evt een leuning *vondel, vlonder, steg, stap, balk; 2 strandwachter

voelwerf veulenkamp ☞ veestapel

voor greppel *vore, riool

voorburch versterkt buitenwerk of poort v/e kasteel of stad, burcht

voorde ondiepe, soms ook ondiep gemaakte plaats i/e rivier of beek met glooiende dammen als doorwaadbare plaats op hogere zandgrond *gewas, wadde = drecht

voorduin duinvoet langs het strand *strandloper ☞ zeereep

voorend dat einde v/d akker waar de voren uitlopen

vooretten een stuk hooiland dat als weiland gebruikt wordt wanneer i/h voorjaar een tekort aan gras is

voorgemaal strijkemaal dat ook bij gewoon hoogwater in werking blijft

voorgras eerste snede v/h hooiland

voorgonden (Zld) slikken

- voorhof** / neerhof; 2 voorplein v/e kerk *parvijs, paradijs
- voorhoofd** (landb) het niet-doorgreppeld gedeelte v/e stuk land dat doorloopt langs het hoofd v verschillende akkers
- voorhout** klein bos vóór een grotere
- voorland** / in zee vooruitstekend deel v/h vasteland; 2 buitendijks land, alg voor gors, uiterwaard; 3 grensland
- voorling** / afstandsmaat ≈ 208 m; 2 oppervlaktemaat, akkermaat v ≈ 1/2 morgen
- vooroever** voorste, bij laagwater droogvallend deel v/e oeever *voorgonden
- voorslag** perceel land dat na ontginning werd toegewezen a/e grondheer of landsheer
- voorst** (Ov/Gld) een a/h algemeen gebruik ontrokken (bos/struik)land als geprivileerd jachtterrein *banbos, achte, vorst, vronhof @L: forestis 'gereserveerd bos'
- voorstad** buiten de veste v versterkte steden gestichte woonoorden (met buitenwachters), vaak i/h schootsveld gelegen en zeer onstrategisch waardoor versterkingen vaak kort nadien buitenwaarts verlegd moesten worden, vgl nieuwstad
- voorteken** (meteor) indicatie voor weersomslag *boekel, duivelswolke, osseog, vuiltje, weergal, weershoofd, zwavelregen
- voorterrein** het binnen een zekere straal gelegen terrein voor een militaire stelling met bv verbod v stenen opbouw
- voorwenning** voorste akkerstuk (kopstuk) alwaar de ploeg gekeerd werd, tgv achterwenning
☞ wenning
- voorwerk** bij een landgoed of klooster behorende boerderij
- vore** ploeggroef *voor, riool
- vork** splitsing v/e rivier, weg of spoor *scheide, tweesprong, vertakking
- vormingsstation** (VI) rangeerterrain
- vormzand** (Achterhoek) leem gebruikt voor vormen i/e ijzergieterij
- vörrel** (Dr) viersplitsing of kwartdeel v landerijen *viertel, vierendeel
- vorsche** door een zeedijk omringt land
- vorst** / weerstoestand waarbij de temperatuur onder het vriespunt is, in kwantiteit en kwaliteit afhankelijk v/d geografische ligging v/d landstreek. In Nld spreekt men v lichte vorst (minimumtemp 0-5°C), matige vorst (-5 tot -11°C), van strenge vorst (-11 tot -15°C) en zeer strenge vorst bij nog lagere minimum-temperaturen; 2 bosterrein ☞ voorst
- vorstdag** (meteor) dag waarbij de temperatuur gedurende het gehele etmaal <0°C blijft
- vorster** boswachter
- vorstlijst** (bosb) herhaalde overgroeiing v/e vorst-scheur
- vorstwig** een door bodembegroeiing ontstane scheur (door snelle krimp v/d grond bij grote temperatuurdaling tot -20°C) en met later ingevallen sediment opgevuld
- vort** / vluchtweg; 2 verrot, bedorven *vortnisse; 3 doorwaadbare plaats *voorde
- vot** boks
- vougel** wilg
- vouweer** (Lb) afsluiting (draaiboom) v/e dorpsweg op de grens v/d bebouwde kom *barrier, gaar, hamei, valder, veken
- voy** / weg, pad, gang; 2 reisweg *fooye
- vrang** konijnehol
- vrecht** (Lb) oppervlaktemaat als deel of stuk v/e groter
- vree** (Dr) omsluiting v/e stuk grond, landscheiding of afrastering *vrede, bicht
- vreding** haag, heining
- vrie** landerijen die niet aan bepaalde verplichtingen onderworpen zijn
- vrije** / boezem: niet a/e maalpeil gebonden; 2 polder: (Zld) niet-calamiteuze polder
- vrijburg** toevluchtsoord, wijkplaats, schuilplaats, vrijplaats
- vrijdagskamp** duivelsland
- vrijdom** rechtsgebied v/e vrije stad *vrije, vrijplaats
- vrijheid** (NBr) handelsplaatsje, marktvlak
- vrijhof** vrije boerderij *meierij
- vrijland** land vrij v heerlijke lasten, tgv vronland *fréalán (Fri)
- vrijmad** etgroen
- vrijtgers** afgesloten weiland *kamp
- vrijthof** omheinde plaats of binnenhof, soms als kerkhof of wandelplein
- vring** draaibaar hek op een dam *wring
- vronhof** (Lb) landgoed v/e heer *vronhof
- vronland** / (Hld) met heerlijke rechten bezwaard land; 2 (Zld) land dat vrij bedijkt was, niet schatplichtig land, thans zoveel als onbebouwd, woest land
- vronhof** landgoed v/e heer *heerenhof, ridderhofstad, sadelhofstad, zolenweert
- vronte** (NBr) grondpachtstelsel
- vronwater** (ZHld) viswater toebehorend a/e heer en vrijgesteld v dijklasten en belastingen
- vrouwentongen** esp, ratelpopulier
- vruchtbaar land** bodem met weelderige plantengroei of voor bodemculture voedsel- of mineralrijke grond, van nature (klei) *vetland, baatland, gelpland, hietland, danwel opgebracht (bemest) *vaaggrond, drekmaat, skarnehorne, bingakker, geilpol, mette, gonst
- vruchtlant** vruchtbaar land
- vruchteboom** grove den

vuilakker land met veel onkruid *peeland
vuilbank grote heuvelachtige stortplaats voor huisvuil die met grond wordt toebedekt en waarop gras en struiken wordt geplant
vuilnisbelt een (oude) niet aan regelgeving gebonden plaats voor afvalstort *stortplaats
vuiltje dreigend slecht weer ☁ voorteken
vulland / land dat met toegevoegde aarde opgehoogd werd *inhaling, schrede; 2 land met waterschot, tgv wanland
vunt bron(gebied), kwelgebied *stroet, rijt
vurenzicht zo helder zicht dat men de lichten v vuurtorens kan zien
vuur / brand; 2 ronde stapel turf (6000-9000 stuks)
vuurboet vuurbaak als kustlicht
vuursteenmijn (Z-Lb) primitieve schachtbouw voor winning v concretionaire kiezelzuur (gehalte aan SiO₂ >95%) voor vuistbijlen. De mijnbouw floreerde ca 4000 v Chr en had plaats in zacht kalksteen met vuursteengehalten v zo'n 9%;
vuurtoren kustbaken voor scheepvaart [vuurboet < vuurtoren] *kape, kustlicht

W

waadplaats doorwaadbare kruisplaats v/e weg met een stroompje *gewas, voorde, wad, drecht

waag 1 plek met stilstaand water, moeraspoel; 2 bewogen water, hoge golven of vloed, hoge golf, stroom; 3 schandpaal

waai 1 door een dijkbreuk ontstane kolk of plas *waay wiel; 2 kuil door zandafgraving

waaiduin laag walachtig opgestoven duintype direct achter uitblazingskommen gelegen, kan bij verdere ontwikkeling overgaan i/e paraboolduin [waaiduin < paraboolduin] *walduin

waaiboom scheef gegroeide boom door een overheersende windrichting

waaiër half-convexe vorm v afzettingen, bv spoelzandwaaiër, zandkegelwaaiër

waaiëgat windhoek

waakboede wachthuisje

waakhoogte hoogte die een dijk moet hebben om het buitenwater te kunnen keren

waal 1 diepe waterkolk bij dijkdoorbraken ontstaan, veelal ontstaan door ijsgang of stroomrug/kreekrug-kruising met kwel wiel; 2 met palen omgeven ruimte waarbinnen schepen i/e zeehaven rustig kunnen liggen; 3 kuil of gat in de weg

waar 1 grasorkaantje, windwerveltje; 2 (Gr) versperring i/h water, vergelijkbaar met zijl @G: warja; 3 (O-Nld) erf; 4 aandeel i/d marke *waardeel

waard 1 omdijkt land in rivierengebied *weerd @G: waritha 'door water onspoeld land'; 2 in of aan het water gelegen land *griend, buitenwaard, uiterwaard; 3 zandplaat in vml Zuiderzee; 4 woonhoogte *wierd, woerd, weerd

waarde 1 land a/e rivier *werder, beemd; 2 slagveld, kampplaats *wijkstat, walstat; 3 wachttoreen (waarder); 4 wilg

waardeel aandeel v/e markegenoot i/d cultuurgrond v/e marke *schaar

waardhout hout dat op de waarden groeit, mn schiet- en amandelwilgen

waardijk (Zld) *inlaagdijk, zorgdijk

waardland laaggelegen buitendijks land, mn met gras of waardhout begroeid

waar(d)schap naam v heemraden in Drechterland, (voor 1864) *warskip

waarsman man die het vee op de uiterwaard bewaakt, veewachter

waas 1 nevelsluier; 2 zode; 3 de begroeide aardkorst *groenweerde, gorzing

waasambacht rechtsgebied v/e waasschout, een soort dijkgraaf

wabberpoel vijver (eendenkooi?)

wachtelboom jeneverbes *aalten, waker

wachten (VI) hoeden v vee

wachthuis *abri, doft, gariet, kortegaard, goeboek, mortier, mute, waakboede

wachtsloot waterleiding tussen een watermolen en boezemwater, tgv achterwater (tov watermolen)

wachttoreen uitkijk *belfort, gariet, koerhuis

wad 1 buitendijkse getijdgronden tussen vaste wal en eilanden (bij laagwater droogvallend) *slikgrond, plaatgrond; 2 doorwaadbare plaats *wade, voorde, drecht, ondiep, gewas; 3 moeras- of meerafzetting die vnl uit gehydrateerde MnO bestaat

waddenkust slibrijke getijddekust *haf

wade 1 (Ov) dijkdoorbraak tot beneden de grondwaterstand; 2 waterpoel; 3 kolk, diepte v/h water

wagenberg rangeerheuvel bij spoorwegverkeer rangeerterrein

wagenborch een uit aaneenverbonden wagens samengestelde verschansing *blokkade

wagenloop landmaat

wagenrede 1 district v/e kerspel; 2 district met zijl- of dijkrechten *waasambacht

wagenslag *wagenspoor, wielspoor, trek, leze

wagenspoor karrespoor *leze, tra, wagenslag

wak 1 plaats waar een overigens dicht gevrozen water nog open ligt of slechts met een heel dun laagje ijs is bedekt *woene; 2 kwakkel winterweer, vochtig en nat

wakel jeneverbes *aalten, wachtelboom

wak(k)erdijk zeedijk onmiddelijk langs het water of eerste waterkerende dijk, tgv slaperdijk

wal 1 vaste land, tgv eiland; 2 langgerekte rug, meestal v zand en/of grind, itt dijk (klei); 3 modder uit een geschoonde sloot die over het land wordt uitgespreid; 4 waterkant *oever, boord, ka; 5 muur, gemetselde waterkering

walburcht burcht die alleen uit een rondlopende wal bestaat

walduin dwarsduin met een steile achterzijde en een flauw front

walgracht ringgracht v/e kasteel

waling kentering v/h getij

walm 1 dikke vette damp of rook *domp, swadem, swalm; 2 damp, stoom

walmak takkebos

walmen licht deinen, bv strepen trekkend achter een obstakel i/h kroes

walmolen hoog type bovenkruier als industriemolens gebruikt *stellingmolen windmolen

walsloot (Peel) klemsloot

walstat 1 slagveld, kampplaats *wijkstat; 2 (O-Nld) stuk grond waarover een geschil bestaat *krakeelveld, strijland, twistland

walstoep stoep a/d waterkant voor vatenspoelen

waltuun stenen omheining

wamen modder doen opwellen, oa van getij gezegd

wandelgang *allee, boulevard, corso, dreef, laan, pier, spacerstede, warande

wandelende maden regeling bij grasgronden in onverdeeld gemeen eigendom waarbij elk jaar een volgend perceel toegewezen wordt

wang 1 (O-Nld) kade langs een wetering; 2 flauwe helling of glooiing als rand langs het water *bakke, wenge, wingel

wanke zijweg, afslag

wanland schotvrij land, tgv vulland

want 1 oppervlaktemaat voor een landstuk v 120 m lengte en wissende breedte: 2 akker (14 m), 3 akker (21 m), 4 akker (28 m) *zylewant; 2 (wand) afscheiding v landerijen, aanwijzing v grenzen

wantij plaats in zee waar de vloedstromen elkaar opheffen; er ontstaat een zone met stilstaand rijzend en dalend water en vormt de plaats waar het fijnste sediment (kleirijk) bezinkt

wanweer onweer

wanzel onbewoonbaar

wapeldrenking plas, poel

war 1 kunstmatig verlegde plaats i/e waterloop waarheen dieren (mn vis en eenden) gelokt worden en waar de netten of fuiken zijn uitgezet *were; 2 (Frl) laaggelegen strook weiland

warande 1 (NBr) bosgebied dat niet tot de gemeenschappelijke dorpsgebieden behoorde *achte, banvorst, sonderholt, foreest; 2 jachtterrein waar (na 1300) konijnen beschermd gehouden worden; 3 parkachtig bos, wandeldreef

ware (O-Nld) recht op een aandeel i/h onverdeeld veld ☞ gewaarde

warf 1 (Gr) woonhoogte *werf; 2 (geol) de sedimentlagen waaruit deze hoogte is opgebouwd; 3 vergaderplaats of gerechtsplaats *werf

warisoen versterking, fort

warme bron bron waarvan de temperatuur hoger is dan de gemiddelde jaartemperatuur v/d lucht *therme

warmoezeniersland tuinland met groente en moeskruid *goorns

warmtefront voorste begrenzing v warme luchtstroming, meestal voorafgegaan door een vaak honderden kms brede neerslagzone, vooral wanneer er een groot temperatuurverschil tussen beide luchtsoorten heerst. Bij passage v/e warmtefront stijgt de temperatuur, ruimt de wind, de regen wordt minder of houdt op en de barometerdaling wordt kleiner

warneringe versterking, sterkte

warre stoep, uitstekende hoofd in water

warship (Frl) waardschap

warven dunne fluvioglaciale afzettingslaagjes die successievelijk afwisselend 's-zomers en 's-winters werden gevormd (waarin de seizoensgebonden sedimentlast en sedimentatiesnelheid weerspiegeld wordt)

was aanzwelling, rijzing of stijging v/d waterstand *opgang, vloed

wase 1 (Frl) slijkmodder; 2 graszode; 3 land dat bij laag water droog ligt (waas)

wasem zichtbare damp v uitwaseming, vocht

waskolk meertje op heide waarin men schapen wast *slat, volte

waskool bruinkool met veel hars

wastina (VI) woeste veldgebieden, wildernis

waterboom afsluitboom voor een water *statboom, spaak, staver

waterdijk dijk zonder voorland *schaardijk

wateren 1 (zeev) uit het oog verliezen door de aardkromming; 2 dieren laten drenken

waterfilm uiterst dun waterlaagje *blets

watergang grote gegraven waterloop i/e polder of anderszinds vergraven wetering [sloot < watergang < kanaal] *opvaart, aamsloot, vliet

watergarf watersprong waarbij de waterstralen schoofvormig opstijgen

watergat 1 uitgespoelde holte onder de wortels v bomen; 2 modderpoel

waterhoos wervelstorm boven een wateroppervlak waar bij voldoende kracht via de slurf water kan worden opgezogen en elders aanleiding kan geven tot stortbuien. In vgl met windhozen (boven land) zijn waterhozen vaak kortdurend en minder krachtig

waterhuishouding complex v verschijnselen die betrekking hebben op het opnemen en afgeven v water door de bodem en op de berging en het transport v water erin; onderdeel v/d hydrologie v/h landschap

watering 1 wetering; 2 (Zld) grote polders zonder binnendijken, soms ook naam v zo'n waterschap zelf

waterkant oever *marijn, strand, schore

waterkeel zeeëngte

waterkering civiel-technische constructie ter beheersing v/d waterstand of -stroming: dam, dijk of havenhoofd *wende, oudaen

waterkussen (geohydr) laag water tussen andere pakketten, mn tussen laagveen en modderveen

waterlaat sluistocht

waterling (NHld) brede watering

waterlinie een militaire verdedigingslinie met inudatiezones

waterloop ☞ watertje

- waterlossing** een zelfstromende, gegraven afvoersloot mn in hoogveengebied, vgl wetering (laagveen) *raai, graaf, sleup, slak, riool, voots, slisse, vliet, gracht, rinne, caniel
- waterlucht** vakken v open water die nog buiten het gezichtsveld liggen en door hun mindere weerkaatsing v/h licht een donkere tekening op het wolkendek geven, vgl ijsblink
- watermolen** een door waterkracht aangedreven molen, tgv poldermolen (windmolen) *waterradmolen, getijdemolen, korn
- watermolen-water** *maalbeek, omvloed, onderbeek, onderslag, kelle, molenkolk, molenvliet
- waternaam** hydroniem waarvan de oudste zijn opgebouwd uit voor-Germaanse éénstammige woorden als ambra (water), araa (stromen), var (water) en apa (water) (aar, abben, amna, eem, \$-epe), later Germaanse stam als ahwa (water) (aa, ee, ie, y, die), vroeg-Middeleeuwse samengestelde woorden en vaak als achtervoegsels (\$-ing, -l), en tenslotte meerlettergrepige namen uit de Middeleeuwse ontginningsfase, ook weer vaak als achtervoegsel (\$-beek, -lee, -meer, -vliet)
- waterpasmerk** *monnik, pegel
- waterpeil** hoogte tov een referentiepeil; bv NAP *opzetpeil, pegel, volzee, stempelpel
- waterrem** (Lb) poel
- waterribbe** slootplank *vlonder, post
- waterschap** bestuurslichaam dat het beheer v/h oppervlakte i/e gebied al taak heeft *schepperij, heemraad, dijkkring, wegschap, dijkgraafschap, wetering, zijlvest, zuiveringsschap
- waterscheiding** grens v/e stroomgebied of afwateringsgebied *draagplaats
- watersnood** overstroming of vloed waarbij schade aan eigendommen of mensenlevens ontstaat
- watersprong** 1 fontein; 2 plotselinge chaos en verheffing v/d waterspiegel agv een veranderd stromingsregiem
- waterstandsfluctuatie** verzamelnaam v alle periodieke en a-periodieke verschijnselen die aanleiding geven tot veranderingen i/d waterstand, vgl tekening *getij, opwaaïng, buihaling, moerzee, zeebeer
- watertje** klein stroompje *dusse, dwaninge, gantel, kanjel, slinge, waver, worm ~~☞~~ kreek
- waterval** plaats waar het water v/e rivier of beekje v/e bepaalde hoogte of helling naar beneden stort, in Nld slechts kunstmatig aangelegd in sloten (stuw) en tuinen (cataract) *stort
- watervlak** blaak
- waver** kronkelbeek *worm
- wauw** (zeev) gunstig zijn v/d wind
- wed** 1 een met palen afgezette plaats i/e stadsgracht of -singel, rivier of plas, die dienst doet als paardenwaadplaats *wad, gewas; 2 ondiepte i/e rivier geschikt als drenkplaats voor mn paarden *wette, wedde; 3 met rietmatten afgezette en door opgaand houtgewas omgeven plas i/e eendenkooi *kooiplas
- wedde** 1 (Gr) achtervoegsel bij een plaatsnaam verwijzend naar voormalig woud \$-wedde; 2 (ZHld) drinkplaats
- wede** 1 achtervoegsel bij een plaatsnaam, verwijzend naar voormalig bos \$-wede ~~☞~~ woud; 2 kreupelhout, struikgewas
- wedeme** schenking a/e kerk of klooster, vooral bestaande uit vaste goederen, tgv godhelp *pastorie, klokslag, kosterstuk ~~☞~~ weem
- wee** weide
- weegsloot** sloot waarin schuiten v/d wal af met een boom kunnen worden voortgeduwd (wegen), vgl trekvaart
- weegt** een v garden gevlochten en daarna met leem bestreken wand v/e landhut (liemen), vgl plakwerk
- weekhout** zacht hout, als sparre-, linde-, wilgen- en populierhout
- weel** (ZW-Nld) wiel
- weem** pastorie *wedeme
- weer** 1 strook onbemest groenland tussen twee parallelle sloten i/h veenweidelandschap (vaak ter breedte v 40 à 60 m en 113 m ofwel 30 roeden diep *cope, koop; 2 (Frl/Dr) al de landerijen die tussen twee sloten liggen *kaveling, slag; 3 alles wat dient om te weren of verdedigen: wal, muur, haag, dam, bastion; 4 atmosferische gesteldheid, gekenmerkt door temperatuur, vochtigheid, wind, bewolking, neerslag, zonneschijn, zicht en luchtdruk; 5 onweer: bliksem
- weerd** 1 omdijkt riviereiland *werder, word, worth; 2 (water)tolhuis?
- weergal** (zeev) benaming voor rode wolkjes als voorteken voor buiig weer ~~☞~~ voorteken
- weerkerk** kerk die tevens als sterkte en toevluchtsoord diende
- weerlicht** licht v/e verre bliksemflits *zeebrand, zoelte
- weernisse** versterking, versterkt punt
- weerschijs** terugkaatsing v opvallend licht i/e andere tint dan die v/h diffuse licht, vgl ijsblink *scheem
- weerschoofd** stukje regenboog v 20' als teken v slecht weer of hoog tij ~~☞~~ voorteken
- weersloot** kavelsloot
- weerstandsnest** kleine militaire veldstelling als een geconcentreerd verdedigingspunt *egelstelling
- weesje** prieeltje
- weg** smalle strook grond bestemd voor verkeer, soms nog slechts als relict i/h landschap aanwezig na verval [pad < weg] *heirweg, hessenweg, heelweg, hanzeweg, koningsweg, heerbaan, poepenpad, trekweg, jaagpad, kruisweg, kerkweg, schaapsdrift, zoek-

weg, lijkweg, tiendweg, rijksweg, autosnelweg, vaarweg (Lb), dreef, traai, slag, gaag, menne, gouw, wegeling, leideweg, rote, fooye

wegelage hinderlaag *abuke

wegeling (Zld) landweggetje *zoekweg

wegschap waterschap dat vnl of alleen belast wordt met de zorg v wegen

wegsloot 1 bermsloot *sidelsloot; 2 (Zaanstreek) gracht als enige verkeersader

wegsplitsing vork, kruispunt

wegzoom boskant, berm

wehe heiligdom *wijhe @G: wiha

weidacker een stuk weiland

weide 1 een oppervlakte cultuurland benut voor veeleelt, die of zeer overwegend bedekt is met grassen, of met een mengsel v grassen en vlindebloemigen *weiland, graasland, wee, weidacker @G: winjô; 2 wilg

weider veehoeder, herder

weidestreek *greidhoek, swichte, zwaag

weideveld grasland, weiland, etland, anger

weidgraaf gracht of sloot om een stadsweide

wei(d)man jager

weier vijver *weijerd @L: vivarium 'visvijver

weiland graasland voor vee [weiland < zwaag] *finne, fen, maat, dricht, preit

weiler de bij een hof behorende landen

weiver (NHld) rij huizen buiten de bebouwde kom v/e dorp

wel 1 grondwaterspiegel, gewone hoogtestand v/h grondwater; 2 opwellingsput met stijgwater tot op het terreinhoogte *welle, hobbel, opbullinge, opsiedinge, oprispe

welgat gat i/h ijs waardoor water opkomt

weliegront wilgengors *bontje, wijtschaat, wilgenpasch

welle 1 (Zld) welput; 2 kant v/e bevaarbare rivier waar schepen liggen om gelost en geladen te worden *wal, kade, waterkant, oever; 3 drijfzand

welput artesische bron aan te treffen i/e gegraven put, voor drinkwater *bornepit

welsloot sloot waarin moerasgas of warm water opborrelt

welving glooiing *zadel

welzand fijn zand met veel water *drijfzand, gulzand

wendakker 1 spits toelopende plaats op een akker waar dieren en werktuigen het meest verkeren (meest een kopeinde) en waar de grond dientengevolge vaster is; 2 kromakker

wende waterkering

wendelmeere omringende zee *baardzee

wending bocht, omzwaai, keer, draaiing

wenge (Gld) afhellend land *wang

wenhok stallingsruimte voor (tamme) lokeenden *makkehok ~~☞~~ eendenkooi

wenning akkerdeel wat als keerplaats v/e ploeg afwijkt v/d regelmatige rechte voren *trappeleind, achterwenning, voorwenning

wengen grasland

wenteling (lit) varkenspoel

wepel stilstaand water

werder riviereiland *weerd @OF

were war

werf 1 woonhoogte in de vorm v/e vrij steile platte kegel *warf, wierde, huisterp; 2 onbebouwde ruimte rondom een woning *erf, heem; 3 stapelkade langs een stadsgracht *ide; 4 buurt(schap); 5 scheepsbouwplaats; 6 waterwilg

werfkelder kluis

werfmuur kaaimuur

werhuus sterkte, kasteel

weringe rechtsgebied met banrecht *banloke

werk 1 een i/h land aangelegde constructie: vestingswerk, dijkwerk; 2 vlechtwerk om vis te vangen

werkerdijk waterkerende dijk, tgv slaperdijk

wernerige wal, versterking

werpland aan- of opgeworpen land *aanwerp, opwerp ~~☞~~ antwerp

werve (Zld) kunstmatig aangelegde woonheuvel *hil

werveling stromende draaien (turbulentie in water of lucht) *heft, grasorkaantje

wervelwind zeer snel draaiende en opstijgende wind, een draaikolk i/e luchtstroom *onderstont, onderstunt, cycloon

wese weze

westen hemelstreek, kompas- of windrichting

wet vochtig, waterig

wetering 1 vergraven ontginningssloot in laagveengebied met (oorspronkelijk) een zeker verval, dienend als grote afvoersloot; 2 gegraven water als hoofdsloot i/e polder, loodrecht staande op een vliet *tochtsloot, slaak, sloe, schutsloot

wette veedrenkplaats *wed

wetterstrete (Frl) vaarwater

weze (O-Nld) gras-, wei- of hooiland *(wese, wiese, wisch, wiske), wirre @OND: wisa

wezenland ~~☞~~ armekinderland

wichelarij intuïtief veldspeurwerk *boetinge ~~☞~~ bijgeloof

wideham waterland, laagland

wiede (Frl) wijde izv grote watervlakte

wiege 1 overlommerde laan *berceau; 2 gewelf, riool *wulft

wiek 1 sloot; 2 (Ov) wijk

wiel een aan één v beide zijden v/e dijk gelegen meertje dat is ontstaan bij een dijkdoorbraak. Het dichten v/d dijk vond plaats voor (vaak) of achter (zelden) het wiel (resp binnengedijkte en buitengedijkte wielen), afhankelijk v/d omstandigheden *braak, brekken, gat, jet, jit, kolk, sas, waai, waal, waay, weel, wijert

wielen (Frl) plassen i/h laagveengebied

wieling draaikolk op plaats waar twee verschillende stroomrichtingen op elkaar botsen

wielslag wagenspoor

wieltje (NBr/Lb) meertje i/d hei

wiep ineengevlochten bos rijshout, met tenen banden tot een bundel samengebonden

wier een door water omringt stuk land

wierde (Gr) kunstmatig opgeworpen kleihoogte als woon- of vluchtheuvel, kleiner doch steiler dan een terp (sedert 300 v Chr tot 1100 n Chr)
*werd @G: wër 'hoogte'

wierdijk (Wieringen) wierriem

wiering hooikade

wierriem oude zeedijk langs de vroegere noordelijke Zuiderzee waarbij voor de verdediging v/h beloop zeewier gebruikt werd

wiers(el) walletje v uit twee zwadden bijeengehakte half-droge stro *zweel, tril

wierwaard waterzoom met wiergroei; komt v nature voor wanneer het water <2.5 m diep is

wiese weze

wigert (Z-Lb) wijngaard *wingerd

wijde (NW-Ov) uitgeveende en door golfslag vergrote plas, itt 'enge' (kanaal) *wiede

wijer(d) 1 (Gld) vijverplas, i/h een voorraadbassin voor sprenghwater, bovenstreams v watermolens op de Veluwe ☞ molenkolk; 2 (Dr) drenkkuil voor vee *dobbe, pollert, pel

wijert (W-Gld) wiel

wijhe heiligdom ☞ wehe

wijk 1 stadskwartier of vestigingsplaats langs de rand v/e stad *buurt, beis, bert, buorren, bon, espel; 2 verwijzend naar handelsnederzetting ☞ viek; 3 zijvaart in veenderijen voor turfafvoer en ontwatering; op vaste afstanden van 160 à 200 m van elkaar gegraven en 3-7 m breed, om de transportafstand v/d turf tot het schip te minimaliseren *vaart; 4 bocht, inham v/e waterloop; 5 weg

wijkhuis 1 versterking aangebracht aan stadsmuren, kastelen; 2 blokhut

wijkplaats 1 toevluchtsoord *retraite; 2 bocht waarin een rivier zich verbreedt ≈ zwaairom (kanaal); 3 kleine baai *wik

wijkstat slagveld, oorlogsterrein *walstat

wijngaard (Lb) *wigert, wingerd

wijstgrond (NBr) nat en venig bodemtype liggend bovenaan een breuklijntrop, met ijzeroerbanken die aanleiding geven tot waterstagnatie (pseudogley)

wijtschaat teenwilgbosje *bontje, wilgenpasch, weliegront

wijven oude- sneeuwvlokken

wik kleine zeebocht, kleine baai *wijk

wikinge dijkbreuk *schelgat, sleetboord

wild 1 onstuimig; 2 natuur in oorspronkelijke staat: niet-gefokte dieren en geen veredelde planten *gaudine

wildakker stuk grond i/e jachtgebied dat bezaaid wordt terwille v voeding v/h wild

wildbaan afgeperkt stuk grond i/e gebied met wild, waar dit verzorgd en aangekweekt wordt voor latere jacht

wildernis ongecultiveerd land *woestenis, bijsterveld, ruigoord, driest, ongediede, wastina, kempen

wildgang jachtterrein

wildgraaf greppel langs een wildwal

wildkansel houten, op hoge poten staand observatiehutje i/d vrije natuur

wildschut jachttopziener

wildvrede ☞ wildwal

wildwal (NO-Nld) lage opgeworpen wal met meidoorn, uit de oertijd; soms werd op deze wal wacht gehouden of vuur gestoken om het grote wild te weren v/h bouwland *wildvrede, hagedoorn (Frl)

wilg *rens, tronkboom, vougel, waarde, weide, werf

wilgenpasch lage gronden begroeid met slechte grassen en knotwilgen *bontje, weliegront, wijtschaat

willer (Lb) dorp @L: villae

win weiland

wind horizontale stroming v/d lucht over de aarde die ontstaat door luchtdrukverschillen i/d atmosfeer. Wind wordt veelal gekenmerkt door buiigheid dwz zowel in snelheid als richting komen voortdurend schommelingen voor [wind < luchtcirculatie] *hare, bies ☞ windstoot

windafzettingen sedimentpakket door het medium wind afgezet, gekenmerkt door een zeer goede sortering van matglanzende korrels, te onderscheiden naar pakket (löss, dekzand, stuifzand) danwel naar vorm (duinen)

windbekken een door uitwaaiing ontstane grote uitholling in zandgrond

windbreker heg ter beschutting tegen scherpe wind v/e ander gewas of plantsoen, bollenveld ed

windgat 1 een door de wind veroorzaakt gat of ijswak; 2 tochtgat, windbaan

windgolf golf ontstaan door windstoten en de wrijving v /d lucht over het water

windhoos kleine wervelwind op het land met opzuigende werking [grasorkaantje < windhoos < wervelwind] *onderstont, onderstunt ☞ hoos

windkam scherpe kant v/e windkei

windkanter zwerfsteen waaraan zandstormen glanzende vlakken, gescheiden door duidelijke ribben, hebben geslepen *windkei

windkuil een door uitblazing (deflatie) ontstane kuil in droge grond [duinbaan < windkuil < del]

windlak matte glans op de gladde zijde v/e wind-
kei

windmantel (bosb) met hout beplante wal ter
bescherming v/e daar achter gelegen terrein
*schutmantel, windsingel, windvang

windmolen een door windkracht aangedreven
molen (tgv watermolen), vanaf de 13e eeuw in
Nld gebouwd, veelal als poldermolen en later
voor industriële doeleinden *beltmolen, bovenkruier,
monniksmolen, muont, paltrok, poldermolen, spinnekop,
standaardmolen, stellingmolen, tjasker, torenmolen, walmo-
len, wipwatermolen

windschaduw luwte, lijzijde

windschifting regelmatige kleine veranderingen
i/d windrichting

windslag stormschade

windstilte loente, loonte

windstoot plotselinge verheffing v/d windkracht
*buis, vlaag, pof, stoddinge, zwede

windstuwing verhoging v/d waterspiegel oiv
wind, op vlakke kusten en in inhammen
*opwaaïing

windtoename horrel

windvaan relatief dunne vaanachtige, niet altijd
scherp begrensde zandophoping en achter duide-
lijke zandbronnen of hindernissen [windvaan <
lijduin] *zandtong

wingel (Gr) afhellend land *wang

wingerd (Z-Lb) wijngaard *wigert

winhof pachthoeve *winne

winkel 1 binnenhoek v land; 2 ingesloten stuk
land; 3 hoeksteen

winne 1 weiland; 2 winhof, boerderij *pachthoeve,
neerhof

winplaats een in produktie zijnde winplaats v
delfstoffen (groeve) of grondstoffen (waterbek-
ken, pompput)

winsch scheef, schuin

winterbed het stroomdal v/e rivier voor zover het
bij de hoogste waterstanden met water gevuld
wordt *zomerland, koningsstroom

winterijs ijs op zee van minstens 20 cm dikte en
in één seizoen ontstaan

wipmolen (Hld) poldermolen uit 15e eeuw waar-
bij een scheprad water opwipte [spinnekop <
wipmolen] ~~☞~~ windmolen

wipstrik (Ov) gerechtsplaats met een galg

wirre (Lb) weide

wisch (Gld) weiland *wirre, wiske @OND: wische

wisenen 1 (WFrl) kaden, omdijken; 2 de langs
een omdijk lopende sloot of watering

wiske (Frl) lage weidegrond

wisse takkebos, brandhout

wissel 1 jaarlijks v gebruiker wisselend land
(wandeland) *besprek; 2 vast paadje waar-
langs wild v/e leger naar weide- of drinkplaats
gaat [wissel < slijtpaadje]

witsenboer bosboer @wide: hout, bos

witveen oud-veenmosveen, tgv zwartveen *bolster
wiver vijver

woddelboer boer met wei- en hooiland *groenboer
woeling kolking v water

woelkleisleuf dwarsgoot over het weiland, vaak
zo'n 20 m uiteen en 1-2 m breed, waar de
vruchtbare klei vanonder een veenlaag naar
boven werd gebracht (sinds 1800), waarop men
jarenlang gewassen kon verbouwen zonder
verdere bemesting toe te passen

woene (O-Nld) bij i/h ijs, wak *loeme

woerd 1 laaggelegen, omdijkt stuk grond *waard; 2
opgeworpen verhoging als woon- of vluchtheu-
vel *pol, wierde; 3 (Dr) oudste gedeelte v/e es,
groepsgewijs voorkomende huiskampen, relatief
dicht bij elkaar gelegen en vaak na 1000 n Chr
ontstaan (mv: woerden) *huiskamp

woese derrie

woeste grond natuurterrein

woestenij 1 ongecultiveerd land, wilde streek,
onbewoonbaar *kempen, ongediede, enichte, wildernis
@L: wastina; 2 verlaten boerennederzetting

woestijnzand zeer fijne rode stofzanden die
vanuit de Sahara zijn aangevoerd en sporadisch
zelfs Nld bereiken

wold achtervoegsel bij een plaatsnaam, verwij-
zend naar voormalig bos op lagere, vochtige
grond ~~☞~~ woud

wolf (zeev, lit) draaikolk

wolfskuil sloot of kuil a/h eind v/e park, laan of
tuin om de toegang te beletten zonder het uit-
zicht te belemmeren, vgl 'anti-tankgracht'
(stadion) *vossegat

wolft wulft

wolk een zichtbare verzameling v uiterst kleine
water- of ijsdeeltjes, meestal in geringe mate
vermengd met rook- of stofdeeltjes (condensatie-
kernen). Men onderscheidt 4 wolkenformaties
welke op haar beurt onderverdeeld worden in 10
wolkengeslachten *aambeeld, kapok, zwerk, parelmoer-
wolk, palliumwolk

wolkbreuk plasregen waarbij binnen 2 uur >30
mm regen valt

wolkenisse kring v nevelen

woonheuvel kunstmatig opgeworpen verhoging
vooral tegen waterdreiging *pol, terp, warf, wierde,
woerd, werf, werve, motte

woonplaats plaats v nederzetting *stelle, zate, galeye,
sedel, haardstede, heemstede

woonwijk stadskwartier voor bewoning

word weerd

worm kronkelbeekje *waver @G: wurma 'vloeien'

worp 1 aangewassen land; 2 plaats waar visnetten
werden uitgeworpen

worth weerd

woud (W-Nld) moeraswildernis v els, wilg en beuk als ontoegankelijk bos, later na ontginning tot akkerland (dat tot weiland verviel) als achtervoegsel overgedragen op plaatsnamen *s-wold*, *-woud* **bosschage*, *merwe* (moeraswoud)
woudeerdgrond kleigrond met een dikke, zeer donkere bovengrond (overblijfsel v/e voormalige veenbedekking) op een stevige ondergrond
woudturf turf v vergaan hout en wortelresten
woudveen hoogveentype met veel kienhout
wouterblok rolsteen
wraak drift, afdrijven
wrachten omheinen, insluiten
wrang (jag) vosseleger of complex v ondergrondse holen of gangen v konijnen **bouw*
wrase zode
wratsteen druipsteen
wrechte afsluiting of omheining v/e weiland of een erf **wrochte*
wrijfpaal paal waaraan weidevee zich kan wrijven
wring draaibaar hek op een dam **vring*
wrochte (O-Nld) omheining **wrechte*
wulft gewelf, voorhof **wolft*
wuwere vijver

Z

zaadstok (bosb) grove den van zo'n 1.80 m
zaagkuil (Dr) komvormige depressie (van 1/2 tot 2 m diep), op brinken uitgegraven voor houtzagerij *zeegkoele
zaagselpad strooisel v versnipperd hout op loop-paden geworpen (tegen opgroei?), geschikt voor recreatie-doeleinden en wildobservatie (geluidswerend)
zaaidijke (Zld) oud dijkrestant, veelal met zavelige structuur waarop akkerbouw plaatsvindt *hout
zaaipan ondiep onderwaterperceel voor oesterkweek
zaal achtervoegsel bij een plaatsnaam verwijzend naar een (voormalig) frankisch herenhuis @Fk: sale
zaat 1 bed door een schip i/d modder gemaakt *zelling; 2 grondslag v/e dijk *zool
zabber stofregen
zadel 1 opwelling of opbolling; 2 (tekt) rug v plooiing i/e aardlaag; 3 (geomorf) plaatselijke verlaging i/e heuvelrij of tussen twee bergen *pas
zak 1 luwe landhoek (uitstulpsel); 2 daling i/e weg gevolgt door een stijging
zakking verzamelnaam v alle grondmechanische processen waarbij bodemverdichting optreedt: krimp (door vochtonttrekking of evapotranspiratie), inklinking of ontwatering (door eigen gewicht), zetting of compactie (door externe belasting), oxidatie v veenlagen (door afbraak v organisch materiaal), aanzakking (door hernieuwde korrelstapeling)
zakland laaggelegen land waarheen het (oppervlakkig) water v/d omgevende landen zakt en daardoor altijd vochtig of drassig is
zakwater 1 regenwater dat door de losse bodem tot op een harde laag zakt; 2 overtollig water dat naar laaggelegen land zakt
zand sedimentkorrel (meestal van SiO₂) of textuurfractie v 200-2000 µm
zandaanwinning grondwinning langs het strand
zandachtig mul, rul
zandbaan een met zand aangelegde weg (16-17e eeuw) in veengebieden voor turfafvoer met paard en wagen, weerszijden voorzien v/e greppel. Als het veen in een bepaalde strook was vergraafd verlegde men de weg, zodat na verloop van tijd een stelsel v evenwijdig aan elkaar lopende zandbanen ontstond *veenbaan
zandbank ondiepte of verhevenheid v zand op de bodem v/d rivier, meer of zee (onder het niveau

v gemiddeld laagwater gelegen) [ribbel < bank < plaat] *baar, buitenbank, hompel, vlaak ☞ opwas
zandeiland begroeide zandplaat i/e rivier
zanderij zandgroeve of zandgat (vooral i/d duinen) *zandwinning, griendinge, sandinge
zandige plek of grondzone: blik, heibaan
zandgolf plaatselijke verhoging i/e rivierbed door aangevoerd zand, ondiepte
zandgrond minerale bodem met een organisch stofgehalte <10% en lutum <8%, al naar gelang de bijmenging met silt worden lemige zanden onderscheiden *grient, melm
zandkreek zandige, ondiepe kreek
zandoer harde grondlaag, gevormd door aaneen-kitting v zand, ijzer en humusstoffen *humuszandsteen
zandpaal constructie bij fundering waarbij eerst palen geslagen worden en vervolgens uitgetrokken waarna het gat met zand wordt opgevuld. Op deze wijze kan de waterspanning i/d grond ontlast worden als er van boven door opbouw een druk op wordt uitgeoefend
zandplaat zandige ondiepte dat boven gemiddeld hoogwater ligt [bank < plaat < eiland] *balg, blik, bol, hors, pook ☞ opwas
zandpook (ZHld) zandplaat
zandrill langerekte zandplaat i/e rivier
zand tong ☞ windvaan
zandvang inrichting (uitgraving) om het door de stroom meegevoerde zandlast af te vangen
zandverstuiving het geheel v/e onbegroeide vlakte met lokaal verstoven en opgehoopt zand, ontstaan door te intensief kappen, branden, plaggen, beweiden of door opspuiting, alwaar zand door de wind verstuift (hoog dynamisch sedimentatiemilieu). De minimale windkracht benodigd voor verstuiving is zo'n 5 m/s *zandstuve
zandstuve (Ov) zandverstuiving
zandvlakte *klep, zandzee (lit)
zandweg onverharde weg
zandwinning afgraving *zanderij
zandzee 1 drijfzand aan zee; 2 (lit) zandvlakte
zate 1 havenzate: bij eb droogvallend gedeelte v/e haven, langs de beschoeiing of bekledingsmuur *getijdezoom; 2 havezate: landgoed, hoeve
zavel grondsoort bestaande uit een mengsel van klei en zo'n 60-80% zand
zebra-effect effect v vlekken dat bij slechte verlichting op het asfalt ontstaat
zee de samenhangende zoutwatermassa die het vaste land omstroomt en waarin in mindere of sterkere mate horizontale en verticale waterbewegingen te onderkennen zijn (turbulentie, golven, getijden) @G: saiw; 2 golf, baar
zee-arm lange smalle inham v/d zee in land *braas

- zeebank** zandbank *haak, kat, rif
- zeebeer** plotselinge, tijdelijke stijging of daling v/d zeespiegel veroorzaakt door trekkende drukstoten op zee of onderzeese aardbeving, staat niet in verband met het getij
- zeebek** versterking v/h natte beloop v/e dijk door talud met geringere helling
- zeebocht** inham *golf, boezem, baai
- zeeboezem** ondiepe ver landinwaarts reikende inham v/d zee [baai < boezem < golf] *schoot
- zeebrand** weerlicht zonder donder
- zeebreker** dijk of pier voor de ingang v/e baai om daarachter een veilige rede te vormen
- zeedamp** damp die vanuit zee opstijgt en zich over land verspreid, gewoonlijk bij helder zonnig weer tegen de middag of avond *zeevlam
- zeedijk** sterke waterkering op een gestreefde Deltahoogte, tegen de zee en langs de benedenrivieren opgeworpen, met een bescherming v/h beloop met bazaltblokken of krammat *slijkdijk, slijkerdijk, wierriem, rietdijk, paaldijk, zeekering, middeldijk, meeldijk, seburgh, meerredijk
- zeedrift** aangespoelde voorwerpen uit zee *strandvond
- zeeëngte** nauwe doorgang tussen twee kusten *zeestraat, nauw, sond, waterkeel
- zeeg** afvoersloot v polderwater *tochtsloot, zeek
- zeegang** 1 golfstoestand v/d zee veroorzaakt door ter plaatse en i/d omgeving heersende wind (golf- en windveld vallen samen). Kenmerkend zijn onregelmatige, korte golven met scherpe kammen en schuimvorming, dit itt deining *kattepootje (flauwe zeegang); 2 instroming v zeewater, hoge zee
- zeegat** 1 brede en diepe geul die ver het land indringt of eilanden scheidt danwel de open zee in verbinding brengt met een binnensee; 2 (scheepv) toegang v/e haven tot de open zee
- zeegkoele** (Dr) zaagkuil
- zeegolf** beweging v/h zeewater met een min of meer periodiek karakter, zowel kleinschalig (baar) als grootschalig (getijde)
- zeehoofd** stenen pier in zee 1 tegen kustafslag *haard; 2 als aanlegplaats *havenhoofd
- zeeijs** ijs die ontstaat tgv bevrozing v zeewater (ca -1,9°C) waarbij vrijwel watervrije ijskristallen ontstaan, met zoutgehaltes v 0,51%, relatieve dichtheid 0,92%
- zeekat** ondiepte, droogte in zee *bank, vlaak
- zeek** (Neder-Betuwe) poldersloot gevoed door kwelwater v/d hogerop gelegen waarden *zeiving, zeeg
- zeeklei** 1 mariene, kleirijke afzetting met veel Mg en Na a/h adsorptie-complex; 2 (grondstof) vruchtbare grondsoort door het hoge gehalte aan overblijfselen v dieren en planten, vooral v kiezel uit schalen v infusiediertjes, en ook door uitwerpselen v wadpieren (*Arenicola marina*)
- zeeklimaat** kustklimaat met een sterk gematigd temperatuur-regiem, relatief hoge graad v bewolking en hoge vochtigheid
- zeelichting** zeevonk *melkzee
- zeeloper** buitenste duinenrij langs de kust *strandloper, zeereep
- zeem** (Gr) brede strook biesland langs een sloot @OND: sëm 'bies'
- zeemarche** kuststreek
- zeemijl** afstandsmaat ter zee ter lengte v 1 meridiaanminuut, dwz 1851,85 m
- zeemist** mist die ontstaat i/e warme vochtige luchtstroom boven koud water, danwel i/e koude luchtstroom boven warm water
- zeenevel** *zeedamp, zeevlam, zeerook
- zeeniveau** hoogte v/h effen gedacht zee-oppervlak tov een horizontaal standaardvlak, gehanteerd als referentiehoogte op wereldschaal
- zeepolder** polder ontstaan door bedijking v rijpe schorren, kwelders of gorzen (dwz waar zich dmv plantenwortels bodemprofiel-ontwikkeling in gang heeft gezet)
- zeereep** duinenrij onmiddellijk langs het strand gelegen *voorduin, strandloper, zeeloper
- zeerook** bepaald soort mist die ontstaat als zeer koude lucht over minder koud water stroomt. De onstabiele i/d onderste luchtlagen laat daarin kleine convectieve stromingen ontstaan waarin het uit zee verdampte water condenseert. De mist strekt zich niet uit tot grote hoogte omdat ze daar verdampt. De zee krijgt door zeerook een rokend uiterlijk (arctische zeerook)
- zeeschuim** het door turbulentie (branding) opgeklopte zeezout op het strand
- zeespiegel** referentieniveau op zee, het vlak zonder golven, vgl maaiveld (land). De huidige rijzing v/d zeespiegel aan de Nederlandse kust bedraagt ca 5 tot 10 cm/eeuw, vnl door bodemdaling
- zeestraat** smal gedeelte v/e zee dat twee grotere zeeën met elkaar verbindt, met dikwijls sterke stromingen (getijverschillen, watertoevoer door rivieren) *kanaal, sont, zeeëngte
- zeestrand** strand
- zeestroom** de grootschalige horizontale bewegingsrichting v/h zeewater, opgewekt door de wind (driftstroom) of door drukverschillen i/h water (gradiëntstroom)
- zeet** oevers v/e kooiplas als rustplaats v lokeenden i/e eendenkooi, strook grond voor de riet-schermen *saad, sating, zete, zeting, gezete
- zeevang** strandvond
- zeevlam** snel vanuit zee opkomende koude mist die vaak nauwelijks tot de duinen reikt *zeedamp

zeevonk schijnsel veroorzaakt door het, vooral bij warm weer, in grote getale voorkomen v micro-organismen *zeelichting

zeewater water v d zee met de volgende karakteristieken: een normaal zoutgehalte 3,2-3,8%, dichtheid (15°C) 1,026, vriespunt -1,9°C, voortplantingssnelheid v/h geluid ca 1500 m/s

zeewering kunstwerk of natuurlijke formatie die laag gelegen landgedeelten tegen overstroming beschermd (momenteel tot Deltahoogte verhoogd)

zeewind aanduiding v/e landwaartse gerichte wind (overdag) a d kust door een sterke dagelijkse gang v/d temperatuur, aanleiding gevend tot aanspoelsel *aanlandige wind ☞ micro-klimaat

zeezand 1 (mineral) glauconiet-bevattend zand *groenzand; 2 door golfslag sterk afgerond en veelal fijn zand, geschikt voor opspuitingen maar niet als bouwgrondstof

zefier koele, zachte westenwind

zegelaarde een kleihoudende soort aarde

zeik 1 stofregen; 2 urine, vgl aalt *gier, mieg

zeiving (Neder-Betuwe) een dwars op de hoofdstroom staande poldersloot of wetering, vgl zeek

zele achtervoegsel bij een plaatsnaam, verwijzend naar een (uit)hof voor vee, met een tijdelijk karakter *s*-sel

zelg (Lb) éénderde v/h dorpsareaal dat aaneengesloten volgens het gereguleerde drieslagstelsel bewerkt werd *slag

zelk (Zld) afvalbergen v zoute as die geproduceerd werden bij selnering *asvaalt, asstaal

zelling 1 bed door een schip i/d modder getrokken *zaat; 2 langs de Hollandse IJssel benaming voor ondiepe stroken grond langs de rivier tussen vaargeul en dijk *uiterwaard?; 3 insteekhaventje ☞ sellinge

zemelregen stofregen

zeng (Zeev) plotselinge en kortstondige verheffing v/d heersende wind *vlaag

zenit toppunt v/d hemel (precies verticaal boven de waarnemer gelegen), pool v/d horizon *schedelpunt

zerk 1 deksteen op een graf *sarsteen; 2 (mijnb) benaming voor een gesteentebank i/h dak die neigt tot instorten en dus gevaar oplevert

zestel oppervlaktemaat (zestendeel), landmaat v ≈ 1/6 morgen of bunder

zet 1 brug die toegang geeft tot bouw- of weiland; 2 (Frl) veerpont

zetboer (Gr) boer die voor de eigenaar het bedrijf uitoefent *meier, huurcester, kastelein

zetel stand- of verblijfplaats

zethaag overgebleven strook i/e verveend gebied *haech

zetstee plaats waar eikehout geschild wordt *steling

zetting helling langs het water i/e eendenkooi waarop de eenden graag zitten *zeet, saat

zetveld terrein bij hoogveen-ontginning waarop de natte turven worden gezet om te drogen, vgl zetwal (laagveenontginning)

zetwal smalle strook grond tussen veenplassen, ofwel een legakker i/e laagveen-ontginning die is opgehoogd door terugstorting v/d voor turfbe-reiding ongeschikte bovengrond *legakker, ribbe, stripe

zicht 1 kijkafstand of uitzicht *afkenning, panorama, verte; 2 het verstrooiend vermogen v/d atmosfeer i/h zichtbare deel v/h lichtspectrum dat vrijwel geheel door aanwezige stofdeeltjes, ijskristalletjes en waterdruppeltjes bepaald wordt

ziederij ☞ zoutziederij

ziel 1 (Ov) zijl; 2 (NBr) soort v scheepvaart-aquaduct, tgv heul

zijdewende 1 een loodrecht op de stroomrichting van de rivier aangelegde dijk, bovenstreams van het te beschermen gebied *meent; 2 dwarsdijk tusen twee polders, vgl achterkade *zijkade, sideling

zijkade zijdwende

zijkanaal in hoogveen-ontginningen aftakking v/h diep *monde

zijkschuim niet-vlokkig rivierschuim, bij was-send water (opkomst v/d vloed)

zijl 1 waterlozing of afloop voor water; 2 uitwateringslus op buitenwater, tevens als schutsluis [verlaat < zijl] *ziel

zijltje los bruggetje v twee of drie planken *vlon-der, vonder, vondel

zijlvest (Gr) een op zee lozend waterschap, onderverdeeld in schepperijen en deze weer in zijlleden of zijlrechten. De zijlrichter was de ontvanger v/d zijlschot (waterschapslasten) *zijlvesterij ☞ waterschap

zijp 1 wetering, afwatering; 2 zeer smal slootje in boezemland (greppel) *siepsloot

zijlsleuf uitgehouwen smal dwarspad i/e bos

zijlsloot scheidingsloot

zijtak rivierarm, nevenspoor

zijweer dwarsweg, traverse *wanke

zilt zoutachtig

zilverzand heel fijn zuiver kwartszand met een laag ijzergehalte en daardoor spierwit, bruikbaar voor glasfabricage *kristalzand

zink 1 inzinking v/h terrein, lage grond *zonk, sigat; 2 afhelling

zinken (bosb) wijze v bodembewerking waarbij de bovenste onder de tweede grondlaag ge-bracht wordt en tevens de derde is losgemaakt

zinker buis (bv water- of gasleiding) onder een waterloop doorvoerend, veelal 1/2 m diep i/d bedding; buis tot gemeenschap v/h water tussen kanalen en sloten onder dammen en dijken

zinking laagte *dullaard, dollard, dolage

zinkstuk rijshout-constructie die door ballast v stenen tot zinken wordt gebracht als bodem- of oeverbescherming

zinkval 1 diepe geul in kustwater *val; 2 (lit) onpeilbare diepte *abisgronde, slond, zwalk

zittert sitterd

zodde (Utr) overgebleven restant v/e legakker
 ☞ rietzodde

zode 1 sterk doorwortelde en daardoor samenhangende aardlaag met veelal een dikte v 5 cm en een organisch stofgehalte tussen 8-15% (i/d diepte sterk aflopend), a/h oppervlak v grasland (vgl tegenstelling met bouwvoor op akkerland); 2 afsteeksel *lipzode, zwaarde, staartzode, likzode, plag, zudde, belte, torsch, vlik, waas, wrase @G: sâtha

zodiakaallicht zelden zichtbare zwakke kegelvormige lichtschijn i/h begin v/d lente en i/d herfst voor zonsopgang en na zonsondergang i/d streek v/d dierenriem (interplanetaire stof- en electronenwolken tussen zon en aarde) *oppositielicht ☞ schijnsel

zoei 1 (Kempen) meertje i/d heide *zomp, fonteintje, wiertje; 2 (NBr) mestvocht

zoekweg (Zld) klein onverhard binnenweggetje van de kreekrug doodlopend i/d poelgrond *wegering, aardgat

zoel 1 plaatselijke ondiepe waterkom @G: sula; 2 aangenaam en warm zacht weer, de tijd v/h jaar in aanmerking genomen

zoelte het weerlichten zonder donder

zoet water water met een zoutgehalte <0,01% (NaCl)

zoetwaterbekken *spaarbekken, drinkwaterbassin, reservoir

zoetwaterzak voorraad aan zoet grondwater i/h duinengebied v Nld, 'drijvende' op dieper gelegen brak/zout grondwater (aanwending voor drinkwater)

zog wervelig gebied achter een lichaam i/e stroming, waarin de stroomsnelheid lager is dan die v/d ongestoorde stroming

zoldertje laag drassig land waar het vee met de poten als het ware doorzakt: papieren zolder

zolenweert hoofdhof, heerenhof *soolwene

zomer jaargetijde gekenmerkt door maximale lichtinval en vruchtvorming bij planten

zomerbed laagwaterbedding v/e rivier, in Nld normaal slechts alleen i/d zomer bestroomd

zomerdag (meteor) dag waarop de maximumtemperatuur tot >20°C oploopt

zomerdijk *griendkade

zomeren naoogsten *sangen

zomerland land dat slechts met een zomerdijk tegen het buitenwater beveiligd wordt *uiterwaard

zomerpeil hoogtestand v/h polderpeil tijdens de zomermaanden (hoger dan i/d winter), in engere zin het door de overheid vastgesteld polderpeil, te handhaven gedurende een bepaalde tijd i/d winter ☞ pegelmolen

zomervagen zomervalgen

zomervalgen het braak laten liggen v bouwland gedurende een zomer om het door ploegen en eggen te zuiveren v onkruid *zomervagen, zomervoren

zomervlaag zomerse bui

zomervoren zomervalgen

zomerweg zandweg door laag gelegen land die 's-winters niet begaanbaar is

zomp moeras, drasland

zompvaart (Twente) schoksgewijs bevaren v/d (eigenlijk te) kleine beekjes door telkens een dam op te werpen en na opstuwning v/h water door te steken, waarna men snel enige honderden meters af kon leggen *dammen

zone gebiedsstrook met speciale kenmerken, die zich echter niet volgens een scherpe scheidingslijn laat begrenzen *belt, gordel

zonk 1 ondiepe laagte tussen heuvels; 2 laagte of zakking i/h veld

zonneharp in duidelijk afgescheiden bundels waargenomen zonnestraling, zoals die zich vaak bij op- of ondergaande zon in bossen voordoet *blik

zonneleer vrij erfgoed *allodium

zonneshijn 1 (meteor) grootheid, uitgedrukt i/h aantal uren dat de zon schijnt (dwz niet achter de wolken schuil gaat); 2 percentage v/d tijd waarin de zon boven de horizon staat, dat zij schijnt. De Bilt meet jaarlijks gemiddeld in januari 22%, in juni 45% en in juli 40%

zonnewijzer primitief (statisch) instrument ter bepaling v/d tijd mbv zonnestralen *gnomon, herdersuurwerk, tijdring

zonshoogte de boog gemeten langs de verticale cirkel, vanaf de horizon tot de plaats die de zon daarboven inneemt

zool grond waarop een dijk rust

zoom buitenrand *kant, berm, boord @G: saumaz

zoor droog, dor

zoper stroming i/h zeewater tussen banken evenwijdig a/h strand

zorgdijk dijk veiligheidshalve aangelegd achter een zwakke zeekering *inlaagdijk, vijfzode

zout mineraal bestanddeel, meestal mbt NaCl van zeewater of voor plantengroei belangrijke bodemzouten (Ca-, Mg- en K-verbindingen)

zout(afval)berg zek

zoutgrond (Zld) zoete moeren die men bedijkte en uitveende om er zezout uit te bereiden
*boeier, sellant, spadeland, uitweling

zoutmoer stof dat bij zoutzieden overblijft

zouttong een zich als een tong vertonende stroom zoutwater die zich landinwaarts onder het zoete of brakke water uitbreidt agv getijdewerking in estuaria of na het schutten door een zeeluis

zoutwinning *ziederij, selnering, cornecoten, soutsoden

zoutwinningshuis winningsplaats v keukenzout, door kunstmatige uitkristallisatie v zout bronwater (brem) *gradeerhuis, zoutkeet, panneringe, kermekot, kerrekot

zucht 1 (bodemk) geblokkeerde bodemrijping door een slechte ontwatering v zware kleigrond; 2 trekking v/e luchtstroom *tocht

zudde 1 (Dr) heideplag; 2 rietzudde, strook riet die een landstuk omgeeft

zudse suddert

zuiden hemelstreek, wind- of kompasrichting

zuiderzon maximale zonshoogte tijdens het middaguur, door tijdszonerings meestal niet samenvallend met volle uren, in de Bilt wordt deze bereikt op 12.40 uur

zuidtij vloedgolf die bezuiden Engeland om door het Kanaal i/d Noordzee komt en die voor de Hollandse kust verantwoordelijk is voor het getij

zuigkuil (zeev) soort v draaikolk

zuil optisch verschijnsel i/d atmosfeer idv een verticale witte band v licht boven en/of onder de zon of maan

zuin geul

zuip (Gr/Dr) moerasgrond

zuipersgat poel

zuivere kust zonder zandbanken of klippen

zuiveringsschap waterschap

zulle drempel *zul

zumpel moeras *somp

zuur (Gr/Dr) moerasgrond

zuwe (ZHld) smalle weg door een polder of looppad door een moeras [zuwe < knuppelweg] *doorgang, slochter, tra

zúwstal varkensstal

zwaai verbrede plaats i/h kanaal waar schepen kunnen wenden ☞ wijkplaats

zwaag (Frl) weidestreek of weiland *swichte @OF: swag

zwaar 1 weer: stormweer; 2 grond: vette of kleirijke grond die moeilijk te bewerken is *haaft, spier; 3 zee: met hooggaande golven *gaal

zwaarde 1 graszode; 2 de begroeide aardkorst

zwaardleen (recht v -) i/h feodaal erfrecht een leen dat alleen aan mannelijke afstammelingen kon overgaan, tgv spilleleen (vrl)

zwaartegolf watergolf waarbij de voortplanting vnl door de zwaartekracht wordt veroorzaakt

zwad(de) 1 de gehele opbrengst v/e hooiland; 2 richel afgemaaid gras, ookwel de kale strook tussen de richels *gezwaai; 2 strook geploegd land

zwadegenoot aangrenzende landeigenaar

zwalk draaikolk, afgrond *slonde

zwalp overslaande golf *gulp

zwaluwstaart (vestingb) zeker buitenwerk *papenkop

zwamp 1 moerasedland met bos; 2 kreek

zwanendrift heerlijk recht v omgrachting v grote boerderijen, waarna het een slotje, begraven hofstad of schrans genoemd werd

zwans (Lb) staartstuk v land

zwartgras onkruid *duist

zwartland geploegd en beëgd land, (nog) zonder gewas

zwartveen (NBr/Lb) knip

zwartveenturf (Gr/Dr) dosterd, gliede

zwavelgeur karakteristieke lucht v rotte eieren, op het wad of uit rottingswater opstijgend, afkomstig v sulfide-verbindingen (H₂S); typerend v/e reducerend milieu

zwavelregen verschijnsel waarbij het schijnbaar zwavel regent, in werkelijkheid is het i/d lucht zwevend stuifmeel v dennebomen dat neerslaat waardoor de grond met een geelachtig poeder bedekt raakt, vroeger beschouwd als een slecht voorteken

zvede vlaag, vooral v/d wind

zweel regel v uit enige zwaden bijeengeharkte hooi *wiers

zweetspoor (jag) bloedspoor v aangeschoten wild

zwem (VI) waterplas op het strand, bij lage tij *zwin @Gt: swumfsl 'vijver'

zwenk zwaai of wending *gijp

zwerfkei van elders aangevoerd gesteente-fragment, onafhankelijk v/h transportmedium en/of -weg. In Nld vaak synoniem met door landijs aangevoerd stuk rots, aan te treffen ver buiten het gebied van herkomst (Skandinavië), gebruikt voor bouw v hunebedden, bestrating, markering v eigendomsgrenzen of schampsteen [morenepuin < zwerfkei < erratisch blok] *balstien, flint, veldkei

zwerk 1 verduistering izv donkere wolk; 2 hemeluitspannel of het geheel v/d a/d hemel drijvende wolkenmassa *hemeldak; 3 nevel

zwerkregen wolkbreuk

zwervelinge met de stroming meegaande draaikolk

zwet 1 grenssloot, i/h op (Gr) kweldergronden *zwette, swette, loper; 2 water-oppervlakte v één bunder

zwiepzode een niet vast-liggende zode ☞ trilveen

zwier (Lb) ploegland, bouwland @L: carrucarium

zwijsveld (lit) kerkhof

zwil lage turfhoop

zwin 1 het diepere kustlangse gedeelte v/d zeebodem tussen de eerste banken (strandbanken) en het strand, en tussen twee banken in *brandings-trog, stranke, kuststrange; 2 (Hld) de na de vloed op het strand achterblijvende plassen *zwem @OND: swinan 'afnemen'; 3 springbron *swin

zwoelte drukkend, vochtig warm weer

zylewant oppervlaktemaat, landmaat voor bouwland met wisselende breedte, maar m/e lengte v 80 m, vgl want (120 m)

LITERATUUR

- Baars, C. (1973), *De geschiedenis van de landbouw in de Beijerlanden*. Pudoc, Wageningen (234 p.)
- Berkel, G. van; Samplonius, K. (1989), *Het Plaatsnamenboek (De herkomst en betekenis van Nederlandse Plaatsnamen). Van Holkema en Warendorf* (213 p.)
- Blok, D.P. (1991), *Plaats- en waternamen (hun betekenis voor de bestudering van de geschiedenis van het landschap)*. Ministerie van LNV, studiereeks 'Bouwen aan een levend landschap' nr 22, DGL Utrecht (52 p.)
- Braam, A. van (red.) (1970), *Historische atlas van de Zaanlanden (twintig eeuwen landschapsontwikkeling)*. Meijer Pers, Amsterdam (118 p.)
- Brinken Werkgroep (1981), *Brinkenboek (een verkenning van de brinken in Drenthe)*. Van Gorkum, Assen (303 p.)
- Crompvoets, H.J.G. (1981), *Veenterminologie in Nederland en Nederlandstalig België*. Rodopi, Amsterdam (466 p.)
- Dale, J.H. van (1990), *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal. Van Dale Lexicografie*, Utrecht (11e druk, 3730 p.)
- Dibbits, H.A.M.C. (1950), *Nederland-Waterland (Een historisch-technisch overzicht)*. Oosthoek, Utrecht (296 p.)
- Faber, F.J. (1960), *Geologie van Nederland. Noorduijn, Gorichem* (607 p.)
- Hendriks, J.A. (1989), *De ontginning van Nederland (beschrijving van het ontstaan van de agrarische cultuurlandschappen in Nederland)*. Ministerie van LNV-studiereeks 'Bouwen aan een levend landschap, nr 11. Landinrichtingsdienst & BLB, Utrecht (201 p.)
- Keuning, H.J. (1979), *Kaleidoscoop der Nederlandse Landschappen (de regionale verscheidenheid van Nederland in historisch-geografisch perspectief)*. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage (290 p.)
- Locher, W.P.; Bakker, H. de (reds) (1990), *Bodemkunde van Nederland, deel 2: Bodemgeografie*. Malmberg, 's-Hertogenbosch (280 p.)
- Mobach, B. (1989), *Kleine landschapselementen in kort bestek (een systematische beschrijving van in Nederland voorkomende kleine landschapselementen)* (166 p.)
- Moerman, H.J. (1955), *Nederlandse plaatsnamen (een overzicht)*. Nomina Geografica Flandrica, Studiën VII. Brill, Leiden (298 p.)
- Oosthoek, A. (1966) *Lexicon Aardrijkskunde (1966)*. Oosthoek, Utrecht (175 p.)
- Pannekoek, A.J.; Straaten, L.M.J.U. (reds) (1982), *Algemene geologie*. Wolters-Noordhoff, Groningen (derde druk, 598 p.)
- Pater, B.C. de; Hoekveld, G.A.; Ginkel, J.A. van (reds) (1989), *Nederland in delen (een regionale geografie)*. De Huan Unieboeken, Houten (2 dln: 335 p., 333 p.)
- Renes, J. (1985), *West-Brabant, een cultuur-historisch landschapsonderzoek. Bijdragen tot de studie v/h Brabantse hem, deel 26. Stichting Brabantse Heem, Waalre* (265 p.)
- Renes, J. (1988), *De geschiedenis van het Limburgse cultuurlandschap*. Van Gorcum, Assen (265 p.)
- Schelhaas, H.; Molenaar, B. (reds) (1978), *Rivieren en beken in Overijssel*. Waanders, Zwolle (132 p.)
- Schönfeld, M. (1950), *Veknamen in Nederland. Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Academie der Wetenschappen, afdeling Letterkunde. Nieuwe reeks, deel 12*. Noordhollandse Uitgevers Maatschappij, Amsterdam (199 p., 2e druk)
- Schönfeld, M. (1955), *Nederlandse waternamen. Bijdragen en Mededelingen der Naamkunde Commissie van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen*. Amsterdam (317 p.)
- Schutten, G.J. (1981), *Varen waar geen water is (geschiedenis van de scheepvaart ten oosten van de IJssel van 1300 tot 1930)*. Broekhuis, Hengelo (276 p.)
- Steegh, A. (1985), *Monumentenatlas van Nederland (1100 historische nederzettingen in kaart)*. De Walburg Pers, Zutphen (381 p. 2e druk)
- Veenman, H. (1957), *Agrarische Winkler Prins (encyclopedie voor land-, tuin- en bosbouw)*. Elsevier, Amsterdam (2221 p., 3 dln)
- Verdam, J. (1964), *Middenlandsch handwoordenboek*. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage (814 p.)
- Visscher, H.A. (1974), *Het Nederlandse Landschap (een typografie tbv het milieubeheer)*. Aula-paperback 6. Het Spectrum, Utrecht (155 p.)
- Zonneveld, J.I.S. (1981), *Vormen in het Landschap (thooflijnen der geomorfologie)*. Aula-paperback 58. Het Spectrum, Utrecht (515 p.)
